

HORVÁTH CIPRIÁN

Honfoglalás és kora Árpád-kori sírok, temetők és szórványleletek a Nyugat-Dunántúlon II.

HORVÁTH CIPRIÁN

**Honfoglalás és kora Árpád-kori sírok, temetők
és szórványtelepek a Nyugat-Dunántúlon II.**

A Magyarságkutató Intézet Kiadványai 57.

HORVÁTH CIPRIÁN

**HONFOGLALÁS ÉS KORA
ÁRPÁD-KORI SÍROK, TEMETŐK
ÉS SZÓRVÁNYLELETEK
A NYUGAT-DUNÁNTÚLON II.**

Magyarságkutató Intézet
Budapest, 2023

Nyelvi lektor: Szabó Ferenc
Szakmai lektor: Gallina Zsolt

Az MKI szerkesztőbizottsága: Vizi László Tamás (elnök), Fehér Bence,
Katona József Álmos, Mati Márton, Pomozi Péter

A kötet megjelenését támogatta a

KULTURÁLIS ÉS INNOVÁCIÓS
MINISZTERIUM

ISBN 978-615-6117-67-0
ISSN 2677-0261

TARTALOM

BEVEZETÉS	9
KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS.....	12
I. KUTATÁSTÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS	13
II. HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI TEMETŐK, VALAMINT SÍROKRA JELLEMZŐ SZÓRVÁNYLELETEK A DÉLNYUGAT-DUNÁNTÚLON.....	17
1. ALSÓNEMESAPÁTI-KASTÉLYHELY	17
Bevezetés	17
Sírleírások	18
Értékelés	26
2. BAK-HATÁRI-DŰLŐ.....	42
Bevezetés	42
Sírleírások	43
Értékelés	46
3. BALATONMAGYARÓD-BALATONHÍDVÉG	48
Bevezetés	48
Leletleírások	48
Értékelés	50
4. BEZERÉD/ORBÁNYOSFA, NAGYKAPORNAK-PÓKASZEPETK KÖZTI ORSZÁGÚT.....	54
Bevezetés	54
Sírleírások	55
Értékelés	59
5. GYENESDIÁS-FALUDI UTCA	63
Bevezetés	63
Sírleírások	63
Értékelés	65
6. HAHÓT-CSERESZNYÉS	66
Bevezetés	66
Sírleírások	67
Értékelés	68
7. KESZTHELY-APÁTDOMB	70
Bevezetés	70
Sírleírások	71
Értékelés	75
8. KESZTHELY-DOBOGÓ	78

Bevezetés.....	78
Leletleírások.....	79
9. KESZTHELY-VÁROSI TEMETŐ.....	80
Bevezetés.....	80
10. KESZTHELY-FENÉKPUSZTA.....	81
Bevezetés.....	81
Leletleírások.....	81
11. LETENYE-FŐ TÉR, TEMPLOM KÖRNYÉKE.....	82
Bevezetés.....	82
Leletleírások.....	83
12. NAGYKANIZSA, KÖZELEBBRŐL ISMERETLEN LELŐHELY.....	84
Bevezetés.....	84
13. NAGYKAPORNAK-JEZSUITÁK KERTJE.....	84
Bevezetés.....	84
Sírleírások.....	85
Értékelés.....	86
14. PAKOD, KÖZELEBBRŐL ISMERETLEN LELŐHELY.....	88
Bevezetés.....	88
15. PÖLÖSKE, KÖZELEBBRŐL ISMERETLEN LELŐHELY.....	88
Bevezetés.....	88
Leletleírások.....	88
Értékelés.....	89
16. REZI-GYÖNGYÖSI CSÁRDA.....	89
Bevezetés.....	89
Sírleírások.....	89
Értékelés.....	91
17. SÁRMELLÉK-REPÜLŐTÉR.....	93
Bevezetés.....	93
Értékelés.....	94
18. SÁRMELLÉK-VASÚTÁLLOMÁS.....	95
Bevezetés.....	95
Leletleírások.....	95
Értékelés.....	96
19. SZENTGYÖRGYVÁR, KÖZELEBBRŐL ISMERETLEN LELŐHELY.....	97
Bevezetés.....	97
Leletleírás.....	98
20. ZALACSÁNY-ZALA-MEDER.....	98
Bevezetés.....	98
Leletleírás.....	98
21. ZALASZÁNTÓ-SZŐLŐHEGY.....	98

Bevezetés	98
Sírleírás	99
Értékelés	99
22. ZALASZENTGRÓT-POLGÁRVÁROS, KAVICSBÁNYA	100
Bevezetés	100
Sírleírások	101
Értékelés	107
23. ZALASZENTGRÓT-TÉGLAGYÁR	111
Bevezetés	111
Sírleírások	112
Értékelés	116
24. ZALASZENTIVÁN-KISFALUDI-HEGY	119
Bevezetés	119
Leletleírás	120
Értékelés	120
25. ZALASZENTMIHÁLY-TÉGLAGYÁR	121
Bevezetés	121
Sírleírások	122
Értékelés	123
26. ZALAVÉG-TEPLOM MELLETT	124
Bevezetés	124
Leletleírás	125
27. BADACSONYTOMAJ, KÖZELEBBRŐL ISMERETLEN LELŐHELY	126
Bevezetés	126
Leletleírás	126
28. CSABRENDEK, KÖZELEBBRŐL ISMERETLEN LELŐHELY	126
Bevezetés	126
Sírleírás	127
Értékelés	127
29. LESENCEISTVÁND-SZŐLŐHEGY, SZILASI-DŰLŐ	128
Bevezetés	128
Sírleírások	129
Értékelés	140
30. MINDSZENTKÁLLA-POGÁNY-DŰLŐ	146
Bevezetés	146
Leletleírások	147
Értékelés	149
III. FELHASZNÁLT IRODALOM	153
IV. SUMMARY	161
V. TÁBLÁK	165

BEVEZETÉS

A kötet a Nyugat-Dunántúlon feltárt honfoglalás és kora Árpád-kori sírok, temetők és a sírokra jellemző szórványleletek egy csoportjának bemutatásával szeretne hozzájárulni a korszak forrásbázisának alaposabb megismertetéséhez. Az első kötethez hasonlóan a Nyugat-Dunántúlon belül most is egy kisebb régióra koncentrálnak az anyaggyűjtés.

A földrajzi kereteket jelen esetben a Nyugat-Dunántúl déli régiója, megközelítőleg a mai Zala vármegye területe alkotja. A lehatárolás okán a kötet így csatlakozik *Vas megye 10–12. századi sír- és kincsleleteinek* Kiss Gábor által már publikált feldolgozásához.¹ Mivel utóbbi munka a történelmi Vas vármegye teljes területére koncentrálnak mutatta be a lelőhelyeket,² így ebben az esetben is indokoltnak tűnt volna az anyaggyűjtés határainak megrajzolása során követni ezt a módszert. (1. kép)

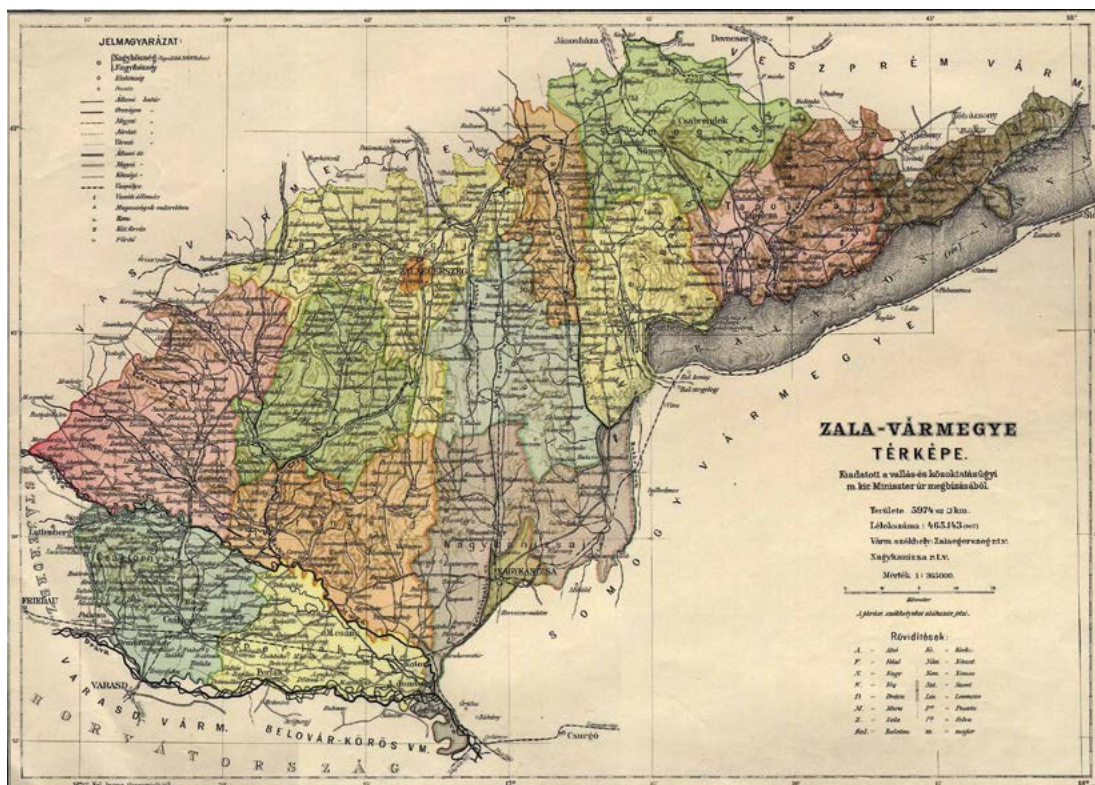

1. kép. Zala vármegye az Árpád-korban, Györffy György térképe

1 Kiss 2000.

2 Kiss 2000, 6.

Ugyanakkor nem lehetett figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy az egykori Zala vármegye területe jelentősen túlnyúlva jelenlegi közigazgatási határain, a mai országhatárokon kívül eső területek mellett a jelenlegi Veszprém vármegye jelentős részét is felölelte, egy kisebb területe pedig a megyerendezés során a mai Somogyhoz került. (2. kép) Mivel a Balaton-felvidéket és a teljes déli partot is magába foglaló részek monografikus feldolgozása folyamatban van, így a párhuzamosságokat elkerülendő csak azok a mai veszprémi lelőhelyek szerepelnek itt, melyek leletanyaga a Balatoni Múzeumban található – ezek a kötet végén kaptak helyet.

2. kép. Zala vármegye 1910-ben

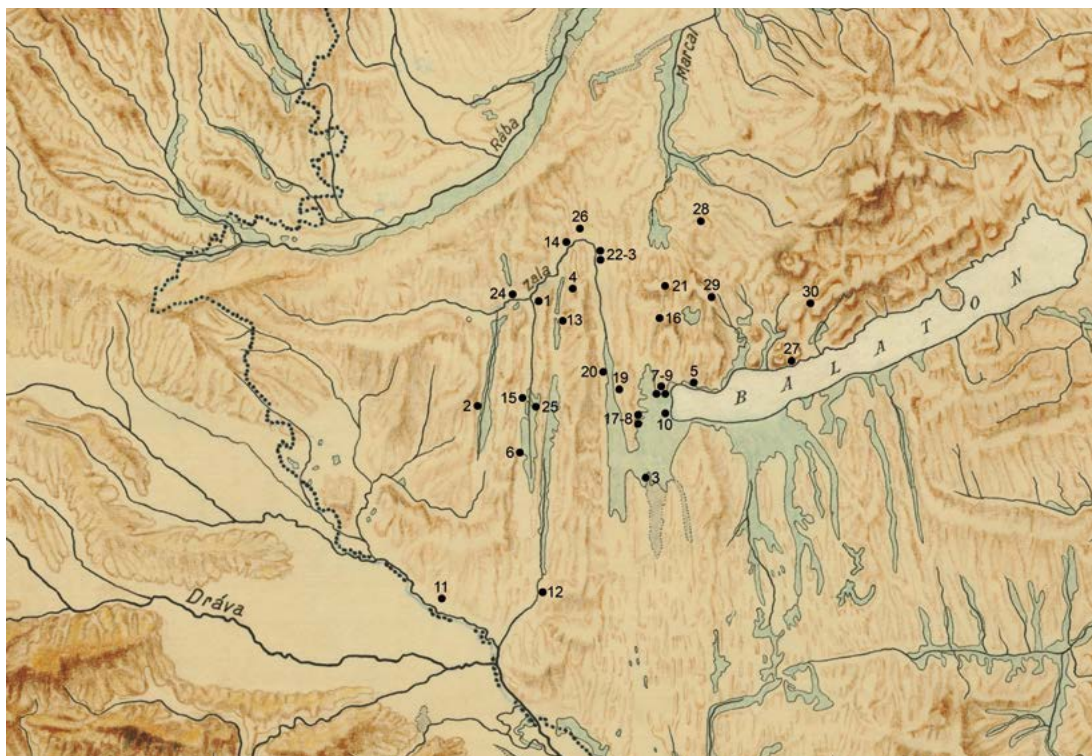
A teljes Zala vármegyét átfogó forrásbázis bemutatására pedig azért nem törekedtem, mert Pusztaszentlászló-Deáksűrű temetőjének 1987-ben megjelent monografikus feldolgozása ma is időtálló,³ ahogy az előkerült pénzérmék bemutatása is,⁴ továbbá a közeljövőben várható Zalavár-Vársziget és vonzásokörzetének – bizonyára a balatonmagyaród-koloni temetővel együtt történő – komplex feldolgozása.⁵ Így ezek a lelőhelyek sem szerepelnek a kötetben. Ahogy a

3 Szőke-Vándor 1987.

4 Kovács 2011.

5 Szőke 2019, 10.

már 9. században megnyitott, de a folyamatos használat révén 10. századi periódussal is rendelkező temetők⁶ esetében is azok egységben történő feldolgoása a célszerű. A kötet így összesen 30 lelőhelyet tartalmaz, melyek között egyaránt megtalálhatók már publikált, az előzetes jelentésből ismert és a mindeddig még nem közölt lelőhelyek is. (3. kép)

3. kép. A kötetben bemutatott lelőhelyek: 1. Alsónemesapáti-Kastélyhely, 2. Bak-Határi-dűlő, 3. Balatonmagyaród-Balatonhídvég, 4. Bezeréd/Orbányosfa, Nagykapornak–Pókaszeptk közti országút, 5. Gyenesdiás-Faludi utca, 6. Hahót-Cseresznyés, 7. Keszthely-Apátdomb, 8. Keszthely-Dobogó, 9. Keszthely-Városi temető, 10. Keszthely-Fenekpuszta, 11. Letenye-Fő tér, templom környéke, 12. Nagykanizsa, közelebről ismeretlen lelőhely, 13. Nagykapornak-Jezsuiták kertje, 14. Pakod, közelebről ismeretlen lelőhely, 15. Pölöske, közelebről ismeretlen lelőhely, 16. Rezi-Gyöngyösi csárda, 17. Sármellék-Repülőtér, 18. Sármellék-Vasútállomás, 19. Szentgyörgyvár, közelebről ismeretlen lelőhely, 20. Zalacsány–Zala-meder, 21. Zalaszántó-Szőlőhegy, 22. Zalaszentgrót-Polgárváros, kavicsbánya, 23. Zalaszentgrót-Téglagyár, 24. Zalaszentiván-Kisfaludi-hegy, 25. Zalaszentmihály-Téglagyár, 26. Zalavég-Templom mellett, 27. Badacsonytomaj, közelebről ismeretlen lelőhely, 28. Csabrendek, közelebről ismeretlen lelőhely, 29. Lesenceistvánd-Szőlőhegy, Szilasi-dűlő, 30. Mindszentkál-Pogány-dűlő

6 Müller 1996.; Szóke 1996, 129–134.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A Balatoni Múzeumban őrzött leletanyag és dokumentáció vizsgálata kapcsán Havasi Bálint és Kiss Viktor segítségét szeretném megköszönni. A Göcseji Múzeumban Büki Ágnes, Eke István, Kostyál László, Simmer Livia és Szentgróti Erik támogatásáért tartozom köszönettel. A Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Adattárában Komisszár Szilvia és Törő Vivien segítette a munkám, míg a Régészeti Tárban Puskás József és Révész László segítségéért szeretnék köszönetet mondani. A Thúry György Múzeumból Száraz Csilla támogatásáért tartozom köszönettel. A tárgyrajzok Elter Zsuzsanna és Koós István munkáját dicsérik. A kötet szerkesztési feladatait Mati Márton, a nyomdai előkészítés munkálatait Tóth Mihály végezte, munkájukat köszönöm. A kötetet Gallina Zsolt lektorálta, hasznos tanácsait ezúton is köszönöm.

I. KUTATÁSTÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

A kötetben bemutatandó lelőhelyek⁷ a történeti Zala vármegye területén helyezkednek el. A terület honfoglalás és kora Árpád-kori sírjainak és temetőinek kutatása – tudomásom szerint – a 19. század végén vette kezdetét. Mint említettem, a vármegye a mai közigazgatási egységnél jóval nagyobb területre terjedt ki. Az első, a kötet tárgyára vonatkozó biztosabb adat 1879-ből származik. Ebben az évben Letenyén, a település Fő terén található templom mellett egy kora Árpád-kori temetőt bolygattak meg, az előkerült leletek egy részét Töttössy Béla járásbíró ajánlkozta a Magyar Nemzeti Múzeumnak, míg más részük a járásbíró gyűjteményébe került.⁸ Az 1880-as években, a Zala-völgyi vasútvonal építése során Kisszentgrót – az egykori Polgárváros – közelében találtak régészeti leleteket. A felfedezés hírére a Magyar Nemzeti Múzeumból Pósta Béla szállt ki a helyszínre, és 7 kora Árpád-kori sírt tárt fel,⁹ amelyek leleteit 1895. május 21-én vették leltárba. A még ugyanebben az évben folytatódó munkálatokat Darnay Kálmán kísérte figyelemmel: 51 sír került elő,ős-, római- és kora Árpád-kori temetkezések.¹⁰ Az Országos Régészeti Társulat bízta meg a millennium közeledtével Darnayt a Zala vármegyében található honfoglalás kori leletek gyűjtésével, ő azonban már ekkor sajnálkozva mutatott rá a tényre, hogy az ország más területeihez képest a megye kifejezetten szegényes honfoglalás kori leletekben.¹¹ A 19. század végén a zalaszántói szőlőhegyen munka közben feldúltak egy lócsontokat is tartalmazó temetkezést, a megmaradt leletekből egy csikózabla és egy kengyelpár került Darnay gyűjteményébe.¹² Balatonmagyaród-Balatonhídvégen 1906-ban 18 sírt tártak fel egy korabeli temetőből, de sajnos ma már csak egy részét ismerjük az innen előkerült leleteknek.¹³ Ugyanebben az évben Keszthely-Apátdombon nagymértékű tereprendezési munkálatok kezdődtek, melyek során Sági János, a Balatoni Múzeum munkatársa tárta fel az itt elhelyezkedő 10–11. századi temető 52 sírját.¹⁴ 1906–1907 környékén Nagykapornakon, a jezsuiták egykori gazdaságában találtak földmunka során több sírt is az ott dolgozó munkások. Ezek, elmondásuk szerint, egy kivételével mellékleteket nem tartalmaztak, ez utóbbiból nyakperec és karperecek kerültek elő.¹⁵ Darnay Kálmán 1927-ben jelentette a Magyar Nemzeti Múzeumnak,

7 A kötetben nem szereplő lelőhelyekhez lásd Kovács 2013, 564, 568.; B. Mikes 1956.; MRT 1.; Sági 1969a.; Cs. Sós 1971.; Szőke–Ritoók 2003.; 2003a.; 2018.; Szőke 2019.; Szőke–Vándor 1986.; 1987.; 1988.; 1996.; Tettaman-ti 1968, 1, 1. j.; 1971.; Vándor 1996.; 1996a, 161, 99. sz.

8 A.A. 1883, 161.; Hampel 1880, 348.; 1907, 174.; FÉK 617. sz.

9 Pósta 1895.

10 Darnay 1896.

11 Darnay 1896a, 77–78.

12 Darnay 1899, 279, I/1.

13 FÉK 48. sz.

14 Sági 1909, 343, 353–354.; Kuzsinszky 1920, 89.

15 Darnay 1907, 191.

hogyan Pakodon egy honfoglalási kori temető került elő.¹⁶ Sajnos a sírleletek elkallódtak.¹⁷ 1956 februárjában Pölöske település közelebről ismeretlen helyén kerültek elő 10–11. századi leletek,¹⁸ valószínűleg egy elpusztult sír vagy temető emlékei. 1956 májusának végén Zalaszentmihályon találtak egy sírt. Előkerülésének hírére Sági Károly utazott a helyszínre, ahol megfigyelte a munkások által kibontott temetkezést, a bánya falában pedig további 3 sírt talált, ezeket kibontotta és dokumentálta. Mivel a bányaművelés a sírok feltárásának idejére már abbamaradt, és a bányagödör szélétől alig több mint 1 méterre elhelyezkedő mezőgazdasági terület szántása sem veszélyeztette azokat, további feltárássra ekkor nem került sor.¹⁹ 1957-ben a Sármellék-Vasútállomáson meszesgödörök kiásásakor bolygattak meg egy korabeli temetőt. A helyszínre ismét Sági szállt ki, ott azonban már csupán a leletek egy részének összegyűjtésére maradt módja, ezek a Balatoni Múzeumba kerültek.²⁰ 1958-ban a zalaszentgróti téglagyár területén találtak egy honfoglalás kori temetőt. A lelőhelyre a Göcseji Múzeum igazgatója, Szentmihályi Imre szállt ki, ahol dokumentálta annak elhelyezkedését.²¹ 1959 őszén a földmunkák során újabb sírok kerültek elő, így a Magyar Nemzet Múzeumból november 24–25-én Fehér Géza utazott a helyszínre. Ő azonban már csak 6 sír pusztulását állapíthatta meg. Egy további, november 25-én kora reggel előkerült – de a munkások által sajnálatos módon ugyancsak feldúlt – további sír mellékleteit pedig személyesen gyűjtötte össze.²² A temető leletmentő ásatását végül 1960. június 1–7. között Dienes István végezte el, további 4 sírt dokumentálva.²³ 1966. szeptember elején Bezeréd közelében, de már Orbánysófa területén, Müller Róbert – ekkor még egyetemi hallgatóként – mentette meg egy kora Árpád-kori temető 13 sírját.²⁴ Az 1980-as évek elejétől kerültek elő sírok Bak–Határi-dűlőn, ahol 1982 májusában Marx Mária,²⁵ 2012-ben Orha Zoltán,²⁶ 2015-ben pedig Simmer Livia vezetésével került sor a lelőhely egy részének feltárására.²⁷ 1984-ben Rezi-Gyöngyösi csárdánál találtak sírokat, ezek közül egy, még bolygatlan temetkezést sikerült dokumentálnia Müller Róbertnek, amelyet hamarosan publikált is.²⁸ A lelet érmeit Gedai István értékelt.²⁹ Hahót-Cseresznyésen az 1930-as években indult homokkitermelés, mely során az eltelt évtizedek alatt számos Árpád-kori sírt megsemmisítettek. A temető feltá-

16 MNM R.A. 36.Z.I.

17 Vándor 1994, 217.

18 Szőke–Vándor 1976, 142.; Szőke 1996a, 179.

19 MNM R.A. 75.Z.II.; Szőke 1996a, 179.

20 FÉK 871. sz.; MRT 1, 40/4.

21 GM R.A. 173/1959.

22 MNM R. A. 101.Z.II.

23 Dienes 1960.; 1960a, 107–109.; GM R.A. 133/1, 173/1959.; MNM R. A. 101.Z.II.

24 MNM R.A. V.87/1967.

25 Marx 1983.

26 GM R.A. 4224-2017/1.

27 GM R.A. 4224-2017/1.

28 Müller 1987.

29 Gedai 1987.

rására végül 1988 tavaszán került sor Szőke Béla Miklós vezetésével, ennek keretei között 5 sírt találtak, amelyeket a feltárásvezető publikált.³⁰ 1990 nyarán Gyenesdiáson, a Faludi utcában került elő egy 11. századi sír, amelynek leletei a Balatoni Múzeumba kerültek.³¹ 2012-ben Straub Péter vezetésével történt meg Alsónemesapáti-Kastélyhely 30 síros temetőrészletének feltárása,³² amelynek előzetes közleménye néhány évvel később nyomtatásban is megjelent, részletes antropológiai elemzéssel.³³ A temetőrészt később jelen sorok írója publikálta.³⁴

A szakirodalom lelőhelyközléseinek sorában Hampel József már több Zala vármegyei leletre is hivatkozott, köztük az egyedül általa említett nagykanizsai lovas sírra is.³⁵ A zalai lelőhelyeket a leletkataszter,³⁶ a *Magyarország Régészeti Topográfiája* című sorozat 1. kötete,³⁷ Szőke Béla Miklós és Vándor László közös munkája is összefoglalta,³⁸ majd Vándor László segítségével, Mesterházy Károly gyűjtötte össze a lelőhelyeket.³⁹ A megye vagy annak valamely kisebb része honfoglalás és kora Árpád-kori településtörténetét pedig több kiadvány is tárgyalta,⁴⁰ egyben a lelőhelyek felsorolását is adva,⁴¹ illetve a leletek közül is ismertetve több darabot.⁴² A régió kutatástörténetének pozitívumai mellett végül meg kell említeni egy sajnálatos eseményt, ami jelentős mértékben befolyásolja a rendelkezésünkre álló forrásbázis értelmezését. 1945. március 28-án a zalaegerszegi vasútállomáson a Balatoni Múzeum, az Állami Darnay Múzeum és a Székely Nemzeti Múzeum leleteit tartalmazó két vasúti kocsi megsemmisült a szovjet bombázásban,⁴³ ennek következtében pedig több, a korábbi években feltárt lelőhely anyaga szenvedett teljes vagy jelentős mértékű károsodást.

30 Szőke 1996a.

31 Müller 2007, 45.

32 Straub 2019.

33 Tóth–Straub 2017.

34 Horváth 2020.

35 Hampel 1907, 52.; Vándor 1994, 217.

36 FÉK

37 MRT 1.

38 Szőke–Vándor 1976, 142–144.

39 Mesterházy 1980, 38.

40 Müller 1971.; Szőke–Vándor 1987, 83–85.; Vándor 1994, 217–222.; Ritoók 2007, 156–158.

41 Dienes 1960, 120.; Szőke–Vándor 1987, 83.; Ritoók 2007, 156–158.

42 Vándor 2002, 116–120.

43 Sági 1969, 30.

II. HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI TEMETŐK, VALAMINT SÍROKRA JELLEMZŐ SZÓRVÁNYLELETEK A DÉLNYUGAT-DUNÁNTÚLON

1. ALSÓNEMESAPÁTI-KASTÉLYHELY

BEVEZETÉS

2011. május 30-án a településtől délre található, megközelítőleg észak–déli irányban húzódó kisebb domb déli részén látott el régészeti szakfelügyeletet a Magyar Nemzeti Múzeum Nemzeti Örökségvédelmi Központja, Tokai Zita Mária vezetésével.⁴⁴ A feladat a 76. számú főút burkolatmegerősítési munkálataihoz kapcsolódott, az út tervezett nyomvonala ugyanis átszelte a dombot nyugat–keleti irányban. A humuszréteg gépi eltávolítása során egy több korszakos régészeti lelőhely került elő, emiatt a kivitelező beszüntette a munkát az érintett szakaszon, és a Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága Straub Péter vezetésével 2012. május 2–17. között elvégezte a szükséges megelőző feltárást.⁴⁵ A kutatás során török-kori telepjelenségek mellett a terület keleti részén feltártak egy kora Árpád-kori temetőt is, 30 sírral. A régészeti és az ember-tani leletanyag a Göcseji Múzeumban került elhelyezésre.⁴⁶ A temető embertani vizsgálatának eredményeit a régészeti jelenségek összefoglalásával együtt Tóth Gábor és Straub Péter publikálta,⁴⁷ majd jelen sorok írója közölte.⁴⁸ (4. kép)

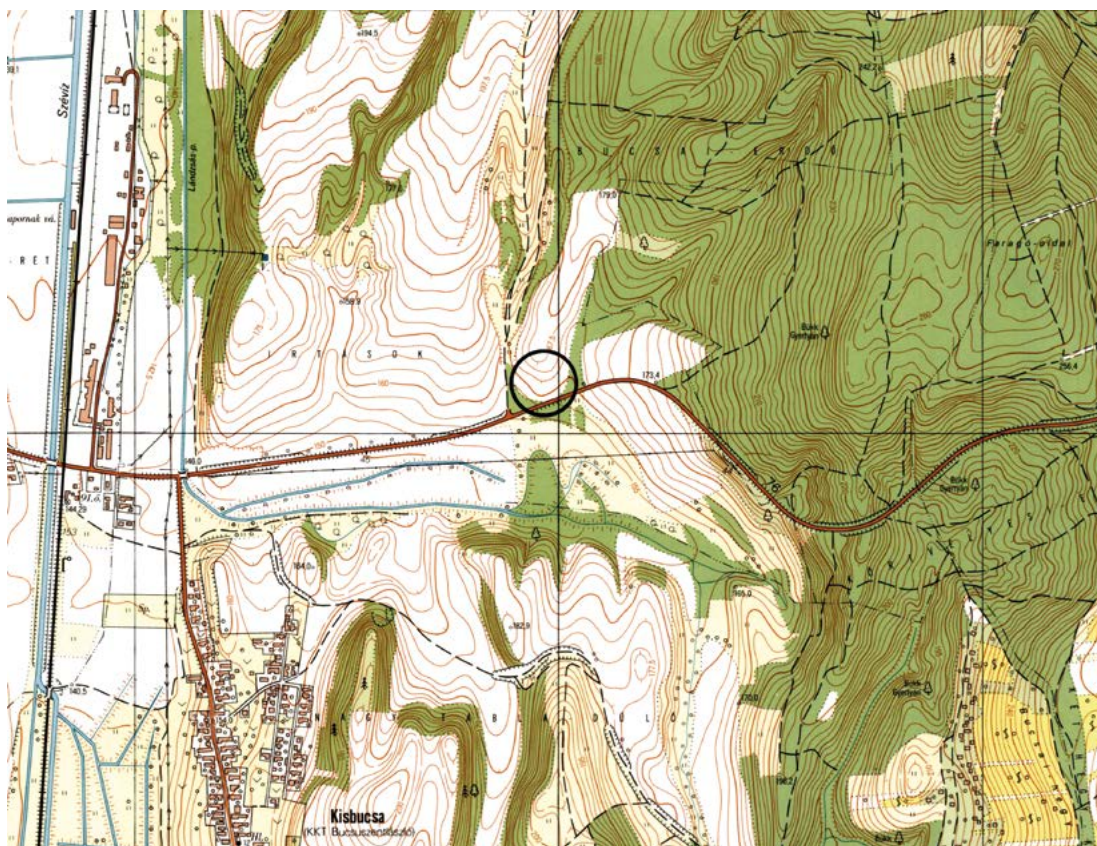
44 Tokai 2019.

45 Straub 2019.

46 Straub 2019.

47 Tóth–Straub 2017.

48 Horváth 2020.

4. kép. Alsónemesapáti-Kastélyhely (1:10000)

SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (2012. május 10., SE 19.) [1. tábla 1]

Férfi, 41-47 éves. Csv. h.: 175 cm, t.: Ny-K, sm.: 10 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya jobbra fordult, a jobb alkarcsontok végei és a kézcsonok a medencén feküdtek, míg a bal alkarcsontok végei és a kézcsonok a medencelapát széle alatt helyezkedtek el. A sírgödör hosszúkás aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

2. sír (2012. május 10., SE 20.) [1. tábla 2]

Nő, 43-49 éves. Csv. h.: 173 cm, t.: ÉNy-DK, sm.: 16 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a bal alkarcsontok végei és a kézcsonok a medencén feküdtek. A sírgödör hosszúkás aknasír volt. Bolygatott: a koponyát a munkagép roncsolta.

Melléklete:

1. A koponyából, annak mosása során került elő 1 db meghatározhatatlan ezüstérme töredéke. GM ltsz. 2016.2.1.1

3. sír (2012. május 10., SE 21.) [1. tábla 3]

Nő, 50-59 éves. Csv. h.: 164 cm, t.: Ny-K, sm.: 12 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben feküdt. A sírgödör hosszúkás aknasír volt. Megjegyzés: a sírföldben faszédarabkákat figyeltek meg.

Mellékletei:

1-2. A koponya tetejének jobb oldala mellett volt 2 db S-végű karika, melyek az alábbi csoportokba sorolhatók.

1. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 1,7×1,6 cm, hv.: 0,35 cm, Ssz.: 0,6 cm. GM ltsz. 2016.2.3.1. [1. tábla 4]

2. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 1,6×1,6 cm, hv.: 0,26 cm, Ssz.: 0,5 cm. GM ltsz. 2016.2.3.1. [1. tábla 5]

3. A jobb kéz egyik ujjpercén volt 1 db kerek, szélén filigrándíszítést utánozóan öntött foglallal, abban szürkés színű opak üvegbetéttel ellátott bronz fejesgyűrű. M.: 2,4×1,9 cm. GM ltsz. 2016.2.3.2. [1. tábla 6]

4. sír (2012. május 9., SE 22.) [1. tábla 7]

Nő (?), 35-41 éves. Csv. h.: 134 cm, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben feküdt. A sírgödör hosszúkás aknasír volt. Bolygatott: a koponyát a gépi földmunka roncsolta és kimozdította.

Melléklete:

1. A bal kulcscsontnál volt 1 db I. András (1046-1060) H9 típusú⁴⁹ ezüstdenár. GM ltsz. 2016.2.4.1.

5. sír (2012. május 10., SE 23.) [1. tábla 8]

Gyermek, 9-12 éves. Csv. h.: 85 cm, t.: ÉNy-DK, sm.: 8 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a jobb alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén feküdtek. Megjegyzés: a sír jelentős része a feltáráson kívüli területre esett, ezért nem volt feltárható. A jobb combcsont mellett fakoporsó nyomai voltak megfigyelhetők.

Mellékletei:

1-2. A jobb kéz csontjai között volt 2 db gyűrű, melyek az alábbi típusokba sorolhatók.

⁴⁹ A temetőből előkerült érmek meghatározását Kovács Lászlónak (BTK-RI) köszönöm.

1. 1 db félköríves átmetszetű bronz karikagyűrű. Átm.: 2,2 cm, sz.: 0,34 cm. GM ltsz. 2016.2.5.1. [1. tábla 9]
2. 1 db ovális átmetszetű, nyitott, végei irányába hegyesedő ezüstgyűrű. M.: 2,2×2,2 cm, v.: 0,4x0,28 cm. GM ltsz. 2016.2.5.1. [1. tábla 10]

6. sír (2012. május 10., SE 27.) [1. tábla 11]

Gyermek, 6-8 éves. Csv. h.: 106 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 16 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult. A sírgödör hosszúkas, láb felőli végén aszimmetrikusan elkeskenyedő aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

7. sír (2012. május 9., SE 28.) [2. tábla 1]

Gyermek, 9-11 éves. Csv. h.: 130 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben feküdt. A sírgödör hosszúkas aknasír volt. Bolygatott: a lábszárak csontjai elmozdultak.

Mellékletei:

1. A koponya jobb oldalán volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 1,7×1,5 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: 0,35 cm. GM ltsz. 2016.2.6.5. [2. tábla 2]
2. A bal kulcsont felett volt 1 db kerek átmetszetű, nyitott, elhegyesedő, összenyomott végű bronz huzalkarika. Átm.: 2,4 cm, hv.: 0,32 cm. GM ltsz. 2016.2.6.2. [2. tábla 3]
3. Az állkapocs bal oldalánál volt 1 db fehéres színű, áttetsző szegmentgyöngy. Átm.: 0,5 cm. GM ltsz. 2016.2.6.3. [2. tábla 6]
4. A bal felkarcsont külső oldalán volt 1 db fehéres-sárgás színű, henger alakú, középrészén széles sávban aranyfóliás üveggyöngy. M.: 1×0,9 cm. GM ltsz. 2016.2.6.1. [2. tábla 4]
5. A szegycsontnál volt 1 db kék színű, háromtagú áttetsző rúd üveggyöngy. H.: 1 cm. GM ltsz. 2016.2.6.1. [2. tábla 5]
6. A mellkas jobb oldali felső csontjain volt 1 db kerek átmetszetű, kisméretű bronz huzalkarika. Átm.: 0,8 cm. GM ltsz. 2016.6.4. [2. tábla 7]
7. Ugyanott ezüstlemez töredékei feküdtek. Megsemmisültek.

8. sír (2012. május 16., SE 29.) [1. tábla 12]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A sírra csupán a szelvény északkeleti szélénél előkerült néhány csonttöredék utalt.

Melléklete: ?

9. sír (2012. május 16., SE 30.) [1. tábla 13]

Gyermek, 5-6 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete:

1. A szájüregben volt 1 db Orseolo Péter (1038–1041, 1044–1046) H6 típusú ezüst denár. GM ltsz. 2016.2.7.1.

10. sír (2012. május 10., SE 32.) [2. tábla 8]

Gyermek, 10-14 éves. Csv. h.: 136 cm, t.: ÉNy-DK, sm.: 30 cm, sh.: 215 cm, ssz.: 68 cm

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, mindkét alkar csontjai a medence széléin helyezkedtek el. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú, délkeleti részén kissé kiöblösödő aknasír volt. Megjegyzés: a sír délnyugati részén fakoporsó 88×3 cm-es maradványa volt megfigyelhető. Az egyik ujjpercen az S-végű karika okozta zöld színű patina volt látható.

Mellékletei:

1. A bal combcsont felső végén volt 1 db meghatározhatatlan ezüstérme. GM ltsz. 2016.2.8.2.
2. A jobb combcsont felső vége mellett, az egyik ujjpercen volt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 2×2 cm, hv.: 0,22 cm, Ssz.: 0,5 cm. GM ltsz.2016.2.8.1. [2. tábla 9]

11. sír (2012. május 11., SE 33.) [2. tábla 11]

Nő, 38-44 éves. Csv. h.: 170 cm, t.: ÉNy-DK, sm.: 23 cm, sh.: 205 cm, ssz.: 75–56 cm

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult. A jobb alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén feküdtek, a bal alkarcsontok pedig a medence mellett, míg a kézcsontok a medence előtt. A sírgödör nyugati részén kissé kiszélesedő, lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete:

1. A koponyából, annak mosása során került elő 1 db I. András (1046–1060) H9 típusú ezüst denár. GM ltsz. 2016.2.9.1.

12. sír (2012. május 14., SE 34.) [2. tábla 10]

Gyermek, 2-3 éves. Csv. h.: 75 cm, t.: Ny-K, sm.: 8 cm, sh.: 157 cm, ssz.: 71 cm

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben feküdt. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír volt, melyben a váz kissé ferde helyzetben feküdt.

Melléklete: nem volt.

13. sír (2012. május 11., SE 35.) [2. tábla 12]

Gyermek, 10-13 éves. Csv. h.: 122 cm, t.: Ny–K, sm.: 25 cm, sh.: 179 cm, ssz.: 63 cm

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. A sírgödör középső részén kissé kiszélesedő, lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

14. sír (2012. május 17., SE 36.)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A sírnak csupán a láb felőli vége esett a feltárási nyomvonalba, ezért nem volt feltárható.

Melléklete: ?

15. sír (2012. május 17., SE 37.) [2. tábla 13]

Férfi, 25-35 éves. Csv. h.: 160 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 34 cm, sh.: 180 cm, ssz.: 73 cm

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult. Az alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek: a bal enyhébben behajlított helyzetben a medencelapáton és a keresztcsonton, míg a jobb a felkarcsontra csaknem derékszögben behajlítva, a bal felett.

A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír volt, melyben a váz annak déli oldala mentén helyezkedett el.

Melléklete: nem volt.

16. sír (2012. május 11., SE 38.) [2. tábla 14]

Neme bizonytalan, 49-55 éves. Csv. h.: 172 cm, t.: Ny–K, sm.: 24 cm, sh.: 223 cm, ssz.: 75 cm

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult. A sírgödör hosszúkás, szabálytalan aknasír volt, melyben a váz annak déli oldalához kissé közelebb helyezkedett el. Bolygatott: a mellkas csontjainak egy része, valamint a bal lábszár csontjai is kimozdultak.

Melléklete: nem volt.

17. sír (2012. május 14., SE 40.) [3. tábla 1]

Gyermek, 4-5 éves. Csv. h.: 110 cm, t.: Ny–K, sm.: 24 cm, sh.: 153 cm, ssz.: 63 cm

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A bal alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek, a jobb helyzete bizonytalan. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír volt.

Megjegyzés: a sír keleti végét vágta az SE 56. számú objektum, melynek megásása valószínűleg bolygatta a lábfejek csontjait is.

Mellékletei:

1. Az állkapocs maradványai között, annak bal oldalán volt 1 db I. András (1046–1060) ezüstdenár. GM ltsz. 2016.2.10.1.
2. A bal combcsont mellett feküdt 1 db meghatározhatatlan vastárgy. GM ltsz. 2016.2.10.2.

18. sír (2012. május 14., SE 44.) [3. tábla 2]

Nő (?), 23-30 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 5 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A sírgödör valószínűleg hosszúkás aknasír lehetett. Bolygatott: a sír délnyugati sarkát az SE 67., keleti végét pedig az SE 68. számú objektum vágta, utóbbi teljesen elpusztította a váz combcsontoktól lefelé eső részét.

Mellékletei:

1. Az állkapocs csúcsa mellett volt 1 db I. István (1000–1038) ezüstdenár. GM ltsz. 2016.2.11.1.
2. A combcsontok között, famaradványokon volt 1 db lencse átmetszetű bronz karikagyűrű. Átm.: 2,2 cm, sz.: 0,3 cm. GM ltsz. 2016.2.11.2. [3. tábla 3]

19. sír (2012. május 15., SE 45.) [3. tábla 4]

Férfi (?), 40-50 éves. Csv. h.: 157 cm, t.: Ny–K, sm.: 14 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben feküdt. A sírgödör valószínűleg hosszúkás aknasír volt.

Melléklete:

1. A koponya alatt volt 1 db I. András (1046–1060) ezüstdenár. GM ltsz. 2016.2.12.1.

20. sír (2012. május 15., SE 46.) [3. tábla 5]

Férfi (?), 30-40 éves. Csv. h.: ?, t.: ÉNy–DK, sm.: 12 cm, sh.: 185 cm, ssz.: 72 cm

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a jobb alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén feküdtek. A sírgödör keleti vége felé kissé kiszélesedő, lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír volt. Megjegyzés: a sírföldben faszénmaradványok voltak, melyek talán a koporsó megmaradt részei lehettek.

Melléklete:

1. A bal felkarcsont alsó vége és a bordák között volt 1 db félköríves átmetszetű bronz karikagyűrű. Átm.: 2,1 cm, v.: 0,18×0,15 cm. GM ltsz. 2016.2.13.1. [3. tábla 6]

21. sír (2012. május 15., SE 52.) [3. tábla 7]

Neme bizonytalan, 25-35 éves. Csv. h.: ?, t.: ÉNy–DK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a rossz megtartású vázból azonban csak a bal kar és a lábak csontjainak egy része maradt meg. A sírgödör valószínűleg hosszúkás aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

22. sír (2012. május 14., SE 57.) [3. tábla 8]

Férfi, 37-46 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: 16 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a jobb alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén feküdtek. Bolygatott: az SE 49. számú objektum a váz medencéjétől lefelé megsemmisítette a sírt.

Melléklete: nem volt.

23. sír (2012. május 11., SE 58.) [3. tábla 9]

Gyermek, 4-5 éves. Csv. h.: 81 cm, t.: ÉNy-DK, sm.: 46 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya kissé balra fordult, a jobb alkarcsontok végei és a kézcsontok a keresztcsonton feküdtek. A sírgödör valószínűleg hosszúkás aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

24. sír (2012. május 15., SE 59.) [4. tábla 1]

Gyermek, 6-8 éves. Csv. h.: 96 cm, t.: ÉNy-DK, sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra fordult, a bal alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén feküdtek. A sírgödör valószínűleg hosszúkás aknasír volt.

Mellékletei:

1-147. A nyakcsigolyáknál, a koponya alatt és a mellkas csontjain volt 147 db fekete, zöld, sárga és fehér színű, lapított gömb és csonkakúp alakú opak üvegyöngy. Átm.: 0,6-0,4 cm. GM ltsz. 2016.2.9.1. [4. tábla 2-148]

148. A bordák között volt 1 db Salamon (1063-1074) H17 típusú ezüstdenár. GM ltsz. 2016.2.15.5.

25. sír (2012. május 15., SE 60.) [3. tábla 10]

Gyermek, 5-7 éves. Csv. h.: 116 cm, t.: ÉNy-DK, sm.: 15 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya jobbra fordult, a jobb alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén feküdtek. A sírgödör valószínűleg hosszúkás aknasír volt.

Mellékletei:

1. A koponya alatt volt 1 db I. Béla (1060-1063) H12 típusú ezüstdenár. GM ltsz. 2016.2.16.5.
2. A mellkas csontjainak középső részén volt 1 db alsó felén rovatkolást utánozóan öntött, kereszt alakban áttört, füles bronzcsörgő. M.: 1,8×1,3 cm. GM ltsz. 2016.2.16.2. [3. tábla 11]

- 3–4. A jobb oldali alsó bordákon volt 2 db S-végű karika, melyek az alábbi típusokba sorolhatók.
3. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, zárt S-végű karika. M.: 1,8×1,7 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: 0,6 cm. GM ltsz. 2016.2.16.4. [3. tábla 12]
4. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 1,9×1,8 cm, hv.: 0,22 cm, Ssz.: 0,68 cm. GM ltsz. 2016.2.16.4. [3. tábla 13]
5. A nyésés során került elő 1 db enyhén lencse átmetszetű bronz karikagyűrű. Átm.: 2,2 cm. sz.: 0,4 cm. GM ltsz. 2016.2.16.1. [3. tábla 14]

26. sír (2012. május 16., SE 61.) [4. tábla 149]

Fiatal személy, 14-17 éves. Csv. h.: 152 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya kissé balra fordult, alkar- és kézcsontjai a medencén voltak. A sírgödör valószínűleg hosszúkás aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

27. sír (2012. május 16., SE 62.) [4. tábla 150]

Férfi, 22-24 éves. Csv. h.: 173 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 30 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya a jobb oldalán feküdt. A sírgödör valószínűleg hosszúkás aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

28. sír (2012. május 15., SE 63.) [3. tábla 15]

Férfi (?), 30-45 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A sírgödör valószínűleg hosszúkás aknasír volt. Megjegyzés: a sír nagy része a feltáráson kívüli területre esett, így nem volt feltárható.

Melléklete: ?

29. sír (2012. május 14., SE 64.) [4. tábla 151]

Nő, 51-59 éves. Csv. h.: 136 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 9 cm, sh.: 193 cm, ssz.: 76 cm

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A jobb alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén feküdtek, míg a bal helyzete bizonytalan. A sírgödör keleti irányba kissé kiszélesedő, lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír volt. Megjegyzés: a sírföldben kerámiadarabok voltak.

Melléklete: nem volt.

30. sír (2012. május 16., SE 66.) [4. tábla 152]

Férfi (?), 15-17 éves. Csv. h.: 165 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 40 cm, sh.: 225 cm, ssz.: 80 cm

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra fordult, a bal alkarcsontok végei és a kézcsonatok a medence szélein feküdtek. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete:

1. A jobb kéz egyik ujjpercén volt 1 db háromszög átmetszetű, nyitott, végei irányába hegyesedő bronzgyűrű. M.: 2,3×2,2 cm, v.: 0,5×0,3 cm. GM ltsz. 2016.2.17.1. [4. tábla 153]

Szórvány:

1. 1 db Orseolo Péter (1038–1041, 1044–1046) H6 típusú ezüstdenár. GM ltsz. 2016.2.18.1.

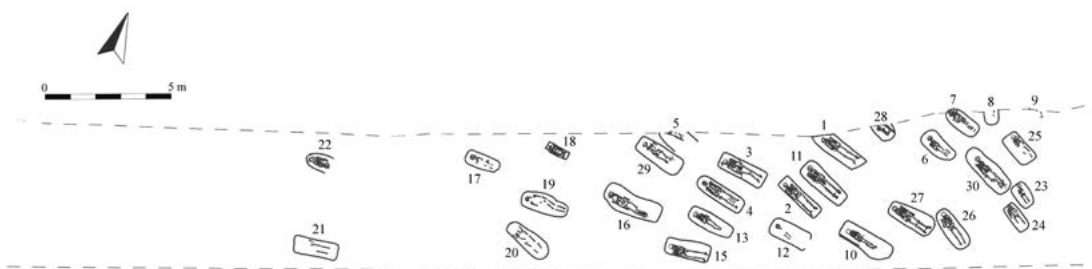
ÉRTÉKELÉS

A temető egy megközelítőleg észak–déli irányú kisebb domb déli felén helyezkedik el, melyet ebben az irányban egykor a Lándzsás-patak vizenyős környezete határolt. (5. kép)

5. kép. Alsónemesapáti-Kastélyhely, a lelőhely elhelyezkedése a II. katonai felmérés 1855. évi térképén

A feltárás az út nyomvonalának északi oldalán, egy mindössze 4–5 m széles sávban történt, ezért a temetőnek egyedül a nyugati szélét sikerült a megnyitott szelvényben lehatárolni.⁵⁰ Folytatása a feltárt területen kívül húzódik: déli irányban a 76-os számú főút nyomvonala alatt is feltételezhető még néhány sír,⁵¹ nagyobb arányban azonban valószínűleg az északi irányban lenne várható még sírok előkerülése, hiszen itt több temetkezés (1., 5., 7–9., 28.) is csupán részben esett bele a nyomvonalba. A feltárt terület keleti oldalán az utolsó sírokat (23–25.) követően egy 2–3 m széles sírmentes sáv húzódott, így ebben az irányban alighanem már kevesebb temetkezés helyezkedhet el, vagy ez a temető széle is lehet. A lelőhelyen 30 sír és 1 gödörben fekvő váz dokumentált, utóbbi azonban előkerülési szintje, tájolása és a váz csontjainak megtartása alapján nem a kora Árpád-kori temetőhöz tartozott.⁵² (6. kép)

6. kép. Alsónemesapáti-Kastélyhely, temetőtérkép

A feltárt nyomvonal nyugati részén egy török kori telep objektumai helyezkedtek el, míg a kora Árpád-kori temető döntően annak keleti részén található. Ennek ellenére azonban a telepjelenségek kiásása során esetenként megbolygatták a temető nyugati szélén levő sírokat, a nyomvonalba nem teljes részükkel beleeső temetkezések pedig csupán részleges feltárássra kerülhettek.

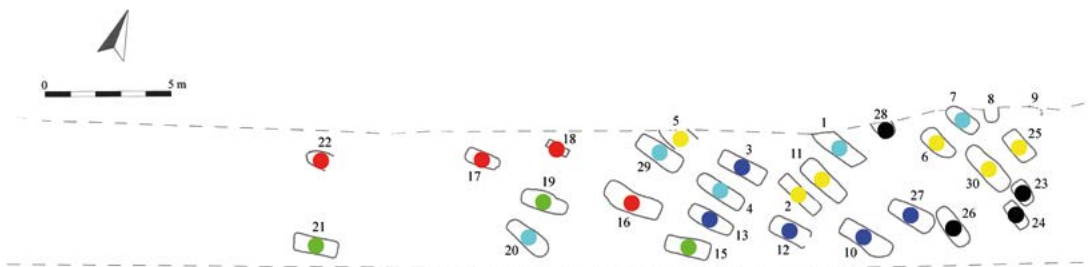
A sírok elhelyezkedése alapján a temetkezések soros rendszerben történtek, mintegy 7–8 sor különíthető el. A sírok tájolása a nyugat–keleti irányhoz igazodott, közöttük a szabályosabb nyugati 270°-os irány (16–18., 22.) mellett, természetesen különböző eltérésekkel, többségében észak (1–4., 5–7., 10–13., 20., 23–30.), ritkábban dél felé (15., 19., 21.). Kisebb, 11 fokos csoportokra felosztva ezeket úgy tűnik, hogy a szabályosabb, nyugati irányítású sírok a feltárt terület középső és nyugati felének északi részén helyezkednek el. A felület nyugati szélének kivételével csaknem a teljes felületen megtalálhatók a 282–292° közé tájolt sírok (1, 4., 7., 20., 29.). A te-

50 Tóth–Straub 2017, 628.

51 Tóth–Straub 2017, 628.

52 GM R. A. 3914-2013. Az SE 49. számú jelenség – 19. sír – (Tóth–Straub 2017, 629, 1. Táblázat.) egy török-kori telepobjektum, amely vágta a 22. számú (SE 57.) sírt, az SE 65. számú – a naplóban 30. számmal jelzett – sír (Tóth–Straub 2017, 629, 1. Táblázat.) pedig nem kora Árpád-kori, ezért nem szerepelnek itt. A térkép nem jelzi a csupán kisebb részben a nyomvonalba eső, ezért feltáratlanul és beméretlenül maradt 14. sírt (SE 36.), amelyről így felülnézeti rajz sem készülhetett.

metőrészlet keleti felén csoportosulnak a 304–314° közé irányított temetkezések (23–24., 26., 28?), középső, illetve keleti felén pedig a 271–281° (3., 10., 12–13., 27.) és a 293–303° közé tájolt (2., 5–6., 11., 25., 30.) sírok mutatnak sűrűsödést. A terület középső és nyugati részén találjuk a 259–269° (15., 19., 21.) közé tájolt temetkezéseket. Meg kell jegyezni, hogy a feltárt terület keleti szélén lévő sírok (23–25.) tájolása nagyobb mértékű eltérést mutat észak felé, ennek oka talán lehetett a természeti viszonyokhoz történő kényszerű igazodás is, a domb természetes alakja, vagy valamilyen más kényszerítő tényező, hiszen a sírok sarkai itt csaknem egy szabályos észak–déli irányú vonalban helyezkednek el. Ez utóbbi lehetőség indokolhatná azt is, hogy miért érhetett itt véget hirtelen a temetkezések sora. (7. kép)

7. kép. Alsónemesapáti-Kastélyhely, tájolások a temetőben: 259–269° (●), 270° (●), 271–281° (●), 282–292° (●), 293–303° (●), 304–314° (●)

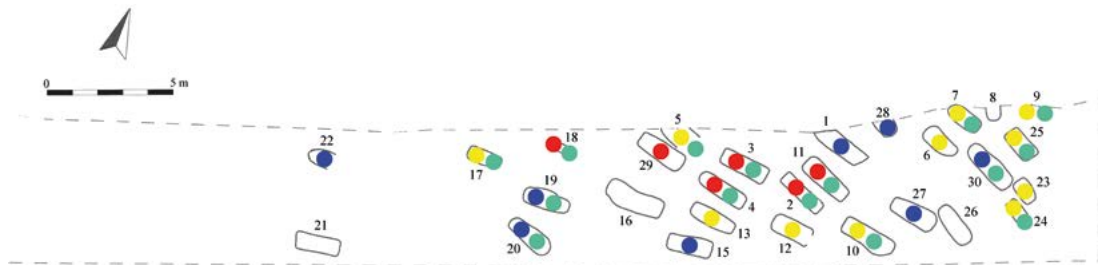
A sírgödörök formái kevés esetben ismertek, mivel feltárásuk sokszor nehezen volt megfigyelhető.⁵³ Általában hosszúka, pontosabban kirajzolódó esetekben lekerekített sarkú, téglalap alakú – esetenként kiöblösödő – aknasírokat lehetett dokumentálni. A vázak csekély mélységben, a humuszolási szintjén, vagy annál 5–50 cm-rel mélyebben helyezkedtek el. Két sírban volt megfigyelhető deszkakoporsó:⁵⁴ az 5. sírban a gyermek jobb combcsontja mellett volt látható ennek nyoma, míg a 10. számú, ugyancsak gyermek sír délnyugati részén, annak 88×3 cm-es maradványát dokumentálták, ami valószínűleg az oldalsó deszkájából maradt meg. Helyzete alapján a faszervezet és a sírgödör fala között itt mindössze 5–6 cm hely lehetett, s ha az elhunyt annak közepén feküdt, és így a másik oldalon is hasonló mérettel bírt, akkor a koporsó viszonylag széles volt a gyermek testéhez képest. Kérdés, hogy a 18. sírban, a combcsontok között megfigyelt famaradványok lehettek-e koporsó nyomai. Ennek lehetősége a 20. sír faszéndarabjai esetében sem vethető el, ilyenek továbbá a 3. sírban is megfigyelhetők voltak, de ott a koporsó mellett a temetés során gyújtott tűz maradványainak lehetőségét is mérlegelni kell.

A nemek eloszlása alapján a 4 bizonytalan esetben (8., 16., 21., 26.) felül – amiből 2 felnőtt korú elhunyt (16., 21.) volt – 8 férfi (1., 15., 19–20., 22., 27–28., 30.), 6 nő (2–4., 11., 18., 29.)

53 Tóth–Straub 2017, 628.

54 Tóth–Straub 2017, 628.

és 12 gyermek sírja ismert (5–7., 9–10., 12–14., 17., 23–25.).⁵⁵ Szembeötlő a fiatal korban eltemetettek magas aránya, az inf. I–II-es korosztályba 11 elhunyt tartozott, míg a legmagasabb életkor 50–59 évre tehető.⁵⁶ A temetőrészlet nem reprezentálja azonban az egykori teljes népességet, a megfigyelt széles koponyaméreték és a rövidfejűség nem tekinthető általánosan jellemzőnek. A fizikai terhelés okozta elváltozások és a fogbetegségek viszont szélesen elterjedtek voltak a közösség megismert részében. Jellemző a nők esetében a vashiányos vérszegénység, mint táplálkozási hiánybetegség is. A 26. sírban, a 14–17 éves fiatal esetében a lumbalis 2-es csigolyán, a csigolyatest bal oldalán egy ferde vágásnyom volt megfigyelhető, ami egy halálos szúrásra utal, mely az elhunytat szemből érte, egy jobbkezes elkövető fegyverétől.⁵⁷ A temetőben a feltárási terület keleti sarkában mutatnak a gyermeksírok nagyobb koncentrációt, míg a női sírok inkább a feltárt terület középső részének északi felén találhatóak. A keleti részen eltemetett gyermekek azonban bizonyára már a közösség elfogadott tagjai voltak, hiszen – mint az alábbiakban látható lesz – mindegyik tartalmazott a gondoskodás jelenként valamilyen mellékletet. Ezek a maradandó anyagból készült tárgyak a temetőrészlet 15 sírjából (2–5., 7., 9–11., 17–20., 24–25., 30.) és szórványként kerültek elő, a nyugati szél kivételével annak teljes területén megtalálhatók. Nem mutatnak markáns eltérést nemek és korcsoportok szerint: 3 férfit (19–20., 30.), 5 nőt (2–4., 11., 18.) és 7 gyermeket (5., 7., 9–10., 17., 24–25.) temettek el velük. (8. kép)

8. kép. Alsónemesapáti-Kastélyhely, az elhunytak nemi és életkori megoszlása a temetőben: nő (●), férfi (●), gyermek (●), mellékleteket tartalmazó sírok (●)

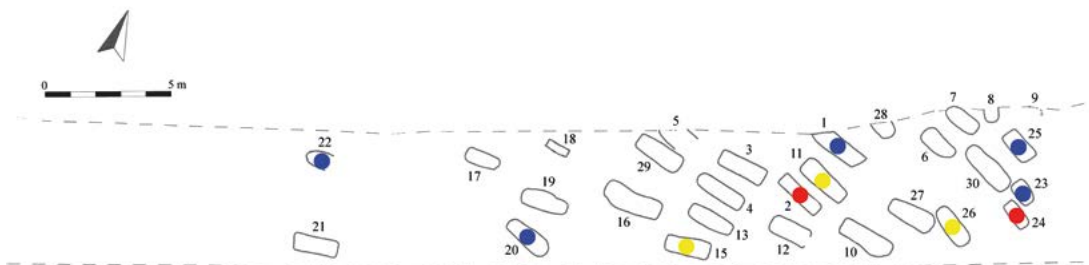
Az elhunytakat hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben temették el, gyakorta hajlították egyik vagy mindkét alkart, változó mértékben, az elhunyt hasi részére. Leggyakrabban a jobb alkart fektették a hastájékra, ez 3 férfi (1., 20., 22.) és 2 gyermek (23., 25.) esetében volt megfigyelhető. A bal alkar hasonló fekvésére 1 nő (2.) és 1 gyermek (24.) sírja ad példát. Mindkét alkar enyhébb behajlítása a hastájékra 1 nő (11.) és 1 fiatal, 14–17 éves személy sírjából (26.) dokumentált, míg erőteljesebben, már a mellkas alsó részén 1 férfi sírjából ismert (15.). Bolygatás vagy a

55 A publikáció (Tóth–Straub 2017.) adataival szemben tapasztalható eltérést annak eltérő megítélése adja, hogy az egyes jelenségek a temetőhöz tartoznak-e, vagy sem.

56 Tóth–Straub 2017, 628.

57 Tóth–Straub 2017, 628–629.

sír egy részének szelvényen kívüli fekvése miatt esetenként csak a jobb (5., 29.) vagy a bal alkar hastájéki helyzetét (17.) lehetett megfigyelni. A jobb alkar hastájéokra fektetése a temetőrészlet teljes területén megtalálható volt, míg a bal vagy mindkét alkar hasonló helyzete inkább a középső és keleti részről dokumentált. (9. kép)

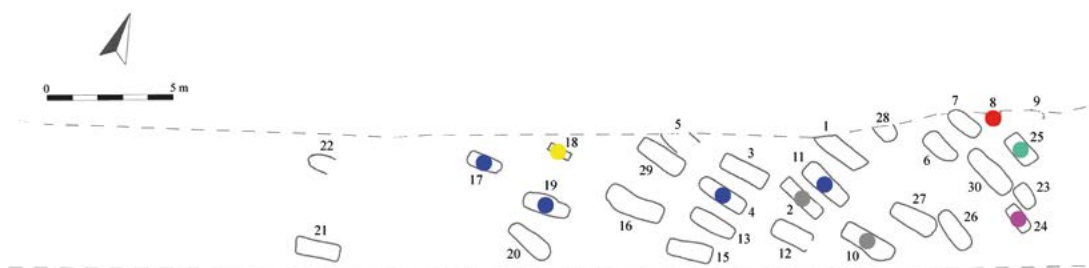

9. kép. Alsónemesapáti-Kastélyhely, az elhunytak karjainak helyzete a temetőben: jobb alkar a hastájékon (●), bal alkar a hastájékon (●), mindkét alkar a hastájékon (●)

A temetőben 10 sírból került elő halotti obulusként⁵⁸ adott korabeli érme. Kibocsátóik szerint I. István (1000–1038) ezüstdenára a 18. számú női váz állkapcsának csúcsa mellett volt. Orseolo Péter (1038–1041, 1044–1046) érme a 8. számú gyermek koponyájának szájüregéből került elő. I. András (1046–1060) verete a 4. számú női váz kulcscsontján feküdt, továbbá a 11. számú női váz koponyájából, a 17. számú gyermek koponyájának szájüregéből és a 19. számú férfi váz koponyája alól származik még. I. Béla (1060–1063) ezüstdenára a 25. sírban a gyermek koponyája alatt helyezkedett el. Salamon (1063–1074) érme pedig a 24. sírban, a gyermek váz bordái között feküdt. A 2. sírban 1 db meghatározhatatlan érme a női váz koponyájából került elő, a 10. sírban ugyancsak 1 db azonosíthatatlan veret volt a gyermek bal combcsontjának felső végén, míg a szórványleletek között további 1 db Orseolo Péter-féle (1038–1041, 1044–1046) ezüstérme található. (10. kép) Az esetek többségében tehát az elhunytak szájába helyezték a pénzt, míg a felsőtestre tett érmére utal a 4. és a 24. sír esete, s ha nem valamilyen övre kapcsolt zacskóban volt, akkor talán a hastájékról, kézből csúszhatott a combra a 10. sírban is a pénz. Ebben az esetben is talán inkább annak obulus funkciója, és nem az elhunyt személyes vagyonaként történő sírba helyezése tételezhető fel. Az obulusadás azonos arányban volt megfigyelhető nők és gyermekek esetében, alacsony ugyanakkor a férfiaknál.

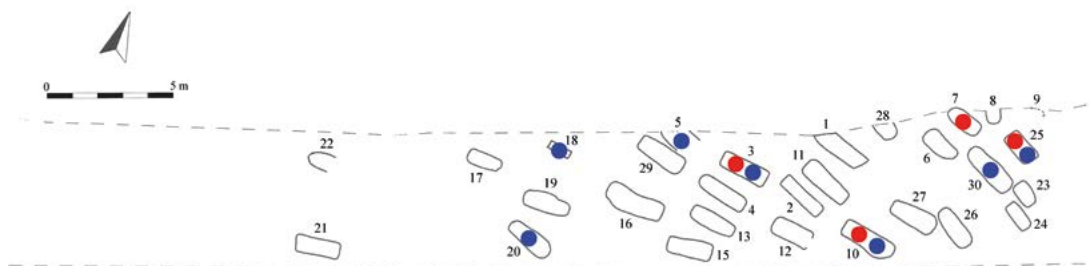
A sírok további leletei között fejékszerként viselt S-végű karika 4 sírből dokumentált. Páros ezüstkarikákkal a 3. sírban nyugvó nőt temették el, bronzkarikákkal pedig a 25. sírban fekvő gyermeket. A 7. sírban nyugvó gyermek koponyájának jobb oldalán 1 db ezüstkarika helyezkedett el, míg a bal kulcscsont felett megfigyelt, kerek átmetszetű, nyitott, elhegyesedő, összenyomott végű bronz huzalkarika eredeti funkcióját tekintve talán inkább egy felnőtt méretű

58 Straub 2019.

10. kép. Alsónemesapáti-Kastélyhely, érmeket tartalmazó sírok a temetőben: I. István (●), Orseolo Péter (●), I. András (●), I. Béla (●), Salamon (●), ismeretlen (●)

gyűrű volt egykor, így a sírba talán inkább másodlagos felhasználásban kerülhetett. A karikák nyugat-dunántúli típusai⁵⁹ szerint a VIII., IX. és XI. változatok bukkantak fel. A 3. sír S-végű karikái közül az egyik a huzal vastagságához képest kevésbé ellapított, ám erőteljes spirális kialakítással rendelkezett, ami nem jellemző a nyugat-dunántúli karikákra. A 10. sírban 1 db S-végű bronzkarika volt, de másodlagos felhasználásban, a gondoskodás jeleként a gyermek ujjára húzva. Az S-végű karikák a temetőrész középső és keleti feléből ismertek, 1 nő és 3 gyermek mellől. (11. kép)

11. kép. Alsónemesapáti-Kastélyhely, S-végű karikák (●) és gyűrűk (●) a temetőben

A 7. sírből, a gyermek váz szegycsontja mellett előkerült kisméretű bronz huzalkarika talán inkább már a gyöngyökkel együtt a nyak díszei közé tartozhatott, melyet 1 db kék színű rúd- és 1 db szegmentgyöngy mellett 1 db henger alakú, széles sávban aranyfóliás üvegyöngy alkotott. A Kárpát-medencében készült, s annak egész területén elterjedt fóliás gyöngyök⁶⁰ egyik gyakori változata az itt is előkerült, henger alakú, széles sávban fóliás üvegyöngy. A Nyugat-Dunántúli temetőiből mintegy 160 db fóliás gyöngyöt ismerek, ezek fő adatait az alábbi táblázat tartalmazza.

59 Horváth 2016, 51–60.

60 Szőke-Vándor 1987, 62.

Lelőhely	Nem, kor	Darab, forma	Szín	Fólia	Kísérőleletek			
					S-végű karika	Gyöngy	Pénz	Nyak- vagy karperec, gyűrű
1. Alsónemesapáti-Kastélyhely	Gy, 9-11	1 henger	Fehérsárgás	Arany	Ezüst	Rúd- és szegmentgyöngy		
2-9. Balatonmagyaród-Kolon 230. sír		8 hordó		Ezüst				
10. Balatonmagyaród-Kolon 1986. évi feltárás		? hordó						
11. Celldömölk-Sághegy szórvány								
12-14. Győr-Bácsa-Szent-Vid 17. sír	N	1 kettős kónikus 2 bordázott henger	Kék Szürkés	Ezüst Ezüst				Állatfejes és rombusz átmetszetű bronz pálcakarperec
15-21. Győr-Pósdomb 146. sír	Gy, 2-3	7 peremes henger	Fekete	Ezüst		Fluorit		
22-25. Győr-Pósdomb 179. sír	N (?), 23-26	4 peremes henger	Fekete	Ezüst		Karneol		
26-28. Győr-Pósdomb 182. sír	Gy	3 peremes henger	Fekete	Ezüst	Bronz			
29-31. Győr-Újszállások szórvány		3 peremes henger	Szürkésfehér					
32-40. Győr-Újszállások szórvány		9 bordázott henger	Szürkésfehér					
41-46. Középpulya 20. sír	?	1 ? 1 hordó 3 henger 1 henger	Szürkés-kék Fehér Sötétkék Barna	Ezüst Arany Arany Arany	Bronz	Fluorit		
47-55. Középpulya 29. sír	Gy	9 henger	Szürkésbarna, barna	Ezüst	Ezüst, bordázott			
56-58. Mesteri-Intapuszta 29/2004. sír	?, 16-60	3 hordó	Barna	Arany	Ezüst, bordázott; ezüst csavart huzalú bordázott	Fluorit		

59-67. Mesteri-Intapuszta 44/2004. sír	?, 7-20	7 hordó 2 peremes henger	Fehér Sötét	Ezüst Ezüst	Ezüst, bordázott			
68-72. Mesteri-Intapuszta 68/2004. sír	Gy, 0-7	5 peremes henger	Sötét-kék	Ezüst	Ezüstözött (?) bronz			
73. Mesteri-Intapuszta 115/2004. sír	N, 16-40	1 hordó	Sárgás-barna	Arany	Ezüst, bordázott	Fluorit		
74. Mesteri-Intapuszta 31/2005. sír	?, 16-40	1 ?	?	Ezüst	Ezüst; ezüst, bordázott	Szegment és többtagú rúdgyöngyök		
75-93. Mesteri-Intapuszta 72/2005. sír	?, juv.	19 peremes henger	Kék	Ezüst				
94-103. Mesteri-Intapuszta 86/2005. sír	N, juv.	10 hordó	Fehér	Ezüst	Ezüst, bordázott	Fluorit		Ezüstözött bronz fejegyűrű
104-105. Németóvár 32. sír	?, felnőtt	1 hordó 1 peremes henger	Fehér Szürke	Arany Ezüst		Karneol, hegyikristály		
106-107. Pusztaszentlászló-Deáksűrű 49. sír	N, 20	2 henger	Sárga	?	Ólom	Fluorit		Rombusz átmetsetű bronz huzalgyűrű
108-111. Pusztaszentlászló-Deáksűrű 66. sír	N, 30-35	1 hordó 1 hordó 1 ? 1 ?	Sárga Sárga Sárga ?	Arany Ezüst Ezüst Ezüst	Ezüst	Fluorit, kockásra vagdalt felületű		
112-115. Pusztaszentlászló-Deáksűrű 100. sír	Gy	2 hordó 2 hordó	? ?	Arany Ezüst	Ezüst, bordázott	Fluorit		
116-118. Pusztaszentlászló-Deáksűrű 109. sír	N, 18-20	3 ?	Barna	Ezüst	Ezüst, bordázott, ólom	Fluorit, hegyikristály ⁶¹		
119-121. Pusztaszentlászló-Deáksűrű 113. sír	N, 25	1 henger 2 ?	Sárga Sárga	Ezüst Ezüst	Ezüst, bordázott	Fluorit, ezüstgyöngy	I. László	Hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű ezüstgyűrű

61 GM ltsz. 78.58.125.

122. Pusztaszentlászló-Deáksűrű 125. sír	Gy, 5-6	1 hordó	Fehér	Ezüst	Ólom, bordázott	Fluorit	Kálmán	
123-130. Pusztaszentlászló-Deáksűrű 163. sír	Gy, 5-6	1 henger 7 ?	?	Ezüst Ezüst	Bronz és ólom	Fluorit, apró üvegyöngy	I. László	
131-136. Pusztaszentlászló-Deáksűrű 178. sír	N, 25	1 hordó 4 ? 1 ?	Sárga ? ?	Arany Ezüst Arany	Ezüst, bordázott	Fluorit	I. László	
137. Pusztaszentlászló-Deáksűrű 198. sír	N, 20	1 hordó	Sárgás-fehér	Ezüst (?)	Ezüst, bordázott; ólom bordázott	Apró üvegyöngy, szemgyöngy		
138-139. Pusztaszentlászló-Deáksűrű 202. sír	N, 17	1 henger 1 henger	Sárga ?	Ezüst Ezüst	Bronz	Karneol, kettős kónikus, oldalán barázdált üvegyöngy, apró üvegyöngy, ezüstgyöngy		
140-141. Sorokpolány-Berekalja 204. sír	N	1 henger 1 henger	Fehér Fekete	Arany Arany	Ezüst, bordázott	Fluorit, karneol, hegyikristály, rúd- és szegmentgyöngy		Rombusz átmetszetű ezüst huzalgűrű
142-143. Sorokpolány-Berekalja 229. sír	N, 29-30	1 peremes henger 1 peremes henger	Fehér Fekete	Arany Arany	Bronz, rombusz átmetszetű, bronz	Apró üvegyöngy		
144-145. Sorokpolány-Berekalja 289. sír	N	1+?	Fekete	Arany	Ezüst			Hegyesedőre vagy lemezre kalapált végű ezüsthuzalgűrű
146-147. Sorokpolány-Berekalja 304. sír	Gy	1+?	Fekete	Arany	Bronz			
148-149. Szombathely-Kisfaludy S. u. 65. sír	N, 20-30	2 hordó	Szürkés-fehér	Ezüst	Bronz	Szürkés-fehér, hordó alakú üvegyöngy (lehet, hogy fóliásak voltak)	I. István	Háromrét hajlított bornzhu-zalból csavart nyakperec, rombusz átmetszetű bronz huzalgűrű

150-154. Szombathely-Kisfaludy S. u. 101. sír	?, 18-20	4+? peremes henger	Szürkés-barna	Ezüst	Bronz	Lapított gömb alakú, oldalán bordázott üvegyöngy		Rombusz átmetszetű bronz huzalgűrű
155-164. Szombathely-Kisfaludy S. u. 120. sír	?, 15-18	10 henger	Szürkés fekete	Ezüst	Bronz	Rúd- és szegmentgyöngy		Rombusz átmetszetű bronz huzalgűrű
165. Zalavár-Községi temető 112. sír	Gy, 1	1 henger	Fekete	Ezüst		Szegment		

A gyöngyök kategorizálása során először a gyöngy alakját és díszítését célszerű vizsgálni, és csak azután az alap- és a díszítés színeit, színkombinációit, az utóbbiak adják ugyanis a legnagyobb számú jellemzőt.⁶² A felosztás során a fenti szempontokat azonban nem minden esetben lehetett maradéktalanul követni, hiszen a gyöngyök eredeti színének vagy színkombinációjának megállapítása nem mindig problémamentes, a mai színt a pusztulási folyamatok, a tárolás és a konzerválás is befolyásolták.⁶³ Továbbá a gyöngyök töredékes állapota sajnos itt sem tette lehetővé minden esetben a forma és a darabszám pontos megállapítását.⁶⁴ Egy korábbi munkámban már kísérletet tettem a gyöngyök típuscsoportjainak meghatározására,⁶⁵ az ott meghatározott fő csoportok véleményem szerint itt is megfigyelhetők.

A henger – enyhe hordó, sőt, esetenként talán már csonkakúp alakot mutató, de mégis összefoglalóan a henger megnevezéssel illetett – változat a Nyugat-Dunántúlon is az egyik legnagyobb számú csoportot alkotja, azonban nem mindig lehet egyértelmű határvonalat húzni az ugyancsak henger alakú, de végeiken bordázott változatoktól. A henger alakúak arányaiban a nyúlánkabb és a szélesebb változat egyaránt megfigyelhető a Nyugat-Dunántúlon, azonban a henger magasságát meghaladó szélességű kétségtelenül ritkább, és elterjedési területe is szűkebb. Ugyanakkor itt is érvényes, hogy a fólia ebben az esetben nem borítja be a gyöngy felületének nagyobb részét, hanem vékonyabb sávban fut körbe.⁶⁶ A fólia anyaga és a gyöngy alapszíne szerint aranyfóliával fehér, fekete, sötétkék, barna és sárgás-fehér; ezüstoffóliával fekete, szürkés-fekete, szürkés-barna, barna és meglepően nagy számban sárga színű lehetett. További sárga alapszínű, de ismeretlen anyagú fóliával, illetve egy ismeretlen színű, de ezüstoffóliával borított darab említhető még. A magyar szállásterület északkeleti részén megfigyelt tendenciákhoz hasonlóan a Nyugat-Dunántúlon is ritka a szélesebb henger alakú, oldalán bordázott fóliás gyöngytípus, mindössze 11 db-ot ismerek, két lelőhelyről, ezek szürke vagy szürkésfehér színben, ezüst vagy ismeretlen anyagú fóliával készültek. Bor-

62 Fórizs et al. 1999, 87.

63 Fórizs et al. 1999, 87.

64 Horváth 2022, 404.

65 Horváth 2022, 404–405.

66 Horváth 2022, 404.

dázott kialakítása és az előbbiekkal való együttes előkerülése kapcsán itt kell megemlíteni az unikális Győr-bácsi sírból ismert kék színű, kettős kónikus, oldalán bordázott ezüsthóliás üvegyöngyöt is, melyhez hasonló, ugyancsak kék színben, de fólia nélkül Pusztaszentlászló-Deáksúrú 202. sírjából ismert.⁶⁷

A hordó alakú – esetenként középrészén markánsabb körbefutó éllel rendelkező – gyöngyök között aranyfóliával barna, sárgás-barna, sárga, fehér és ismeretlen színű; ezüsthóliával pedig sárga, szürkés-fehér, sárgás-fehér, fehér és ismeretlen színű darabok vannak; amiket a közlemények gyarapodása kiegészíthet a jövőben.

A henger vagy hordó alakú, szélein bordázott vagy peremrésszel⁶⁸ rendelkező gyöngyök elválasztása a markáns perem alapján számomra logikusnak tűnt, ugyanakkor ezek főként kiesett fólia nyomán válnak jól megfigyelhetővé, így kérdés természetesen, hogy a mélyebb részt kitöltő fólia eredeti állapotban is a hangsúlyos peremmel együtt érvényesült-e, vagy többé-kevésbé kitöltötte azt. Ezek között ritka az aranyfóliás fehér és fekete színben; ezüsthóliával pedig fekete, szürke-fekete, szürke, szürkés-barna, kék és pontosabban nem ismert, „sötét” színű van, egy szürkésfehér színű, ismeretlen anyagú hóliás mellett.

Végül pedig a gyöngyök között magas az ismeretlen alakúak száma, ezek egy része azonban a jövőben, publikálásuk után besorolhatóvá válhat. Jelenleg a gyöngy alapszíne és a fólia anyaga szerint aranyfóliával fekete és ismeretlen színű; ezüsthóliával szürkés-kék, barna, sárga és ismeretlen színű említhető. Ugyan nem a fentiek hóliás díszítőrendszerét mutatja, de érdemes megemlíteni a pusztaszentlászlói 196. sír 4 db lapos téglalap alakú gyöngyét, melyek két oldalára ezüsthóliát vagy „ezüsthóliával díszített üveglapot” illesztettek.⁶⁹ Továbbá ismert olyan henger alakú, átlátszó gyöngy is a korszakban, melyet közepén széles sárga vonalfolyatott minta díszít,⁷⁰ ami idézheti a fémhóliás díszítést.

A hóliás gyöngyöket kísérő további gyöngyök között a leggyakoribb a fluorit gyöngy. Összesen 14 sírből dokumentáltak együttes előkerülésüket, különösen nagy számban voltak jelen Pusztaszentlászlón.⁷¹ Megfigyelhetők azonban egymás közelségében, azonos időszakban használt temetőiken⁷² keresztül a közösségek gyöngyviseletének különbségei is, hiszen míg Szombathelyen, a Kisfaludy utcai temetőben a hóliás gyöngyök jelen voltak ugyan, de fluorit nélkül, addig utóbbiak a mintegy 130 m-re lévő Szent Márton templomnál temetkezők hagyatékában megtalálhatók, ott viszont a fémborításuk hiányoztak.⁷³ Vagyis az egyes gyöngy típusok hiányának az oka feltehetően nem abban keresendő, hogy az adott régió kívül esett a gyöngyforgalmon. Amennyiben a későbbiekben ismertető kronológia helytálló, akkor lehet viszont időrendi oka, az

67 Szőke-Vándor 1987, 44.; GM ltsz. 78.58.297.

68 Szilágyi 1994, 81.; Ferencz 2017, 250.

69 Szőke-Vándor 1987, 43, 62.

70 Főríz-Ferencz-Ilon 2020, 132.

71 Szőke-Vándor 1987, 62.

72 Kiss 2005.; Horváth 2016.

73 Kiss-Tóth 2000, 245.

egyéntől függő természetes szempontok mellett. A gyöngyök kísérőleletei között megfigyelhető továbbá általánosabb ékszerkombinációk, ilyenek az S-végű karikák, melyek rendkívül nagy arányban dokumentáltak, de vannak az adott közösségekre jellemző társítások is. Utóbbira talán a legjobb példa a Szombathely-Kisfaludy utcai temető estében a rombusz átmetszetű huzalgűrűk esete, melyek három (65., 101., 120.) sírban is kísérték ezeket a gyöngyöket,⁷⁴ ez a gyűrűtípus Pusztaszentlászló és Sorokpolány egy-egy sírjából ismert még. Ezzel szemben a hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart gyűrűk csak utóbbi két, több vonásban is hasonló jegyeket mutató temetőben⁷⁵ voltak a fóliás gyöngyökkel egy sírban.

A 9. század végétől, 10. század első felétől még nem ismert ez a gyöngytípus, azt a 10. század utolsó évtizedeitől kezdődően és a 11. században használták,⁷⁶ templom körüli temetőkben azonban 12. századi használatuk is feltételezhető.⁷⁷ A Nyugat-Dunántúlon a korabeli érmék között I. István (1000–1038) (148–9.), I. László (1077–1095) (119–21., 123–30., 131–6.) és Kálmán (1096–1116) (122.) veretei kísérik ezeket. Alsónemesapáti temetőjében is a század középső részét megelőző és az azt követő évtizedekre keltezhetjük az előkerült gyöngyöt. Balatonmagyaród-Kolon temetőjének 1986-ban feltárt fóliás gyöngyei a temető 11. század első felére,⁷⁸ vagy – I. András (1046–1060) és I. Béla (1060–1063) dénárjai alapján⁷⁹ – talán egészen a 11. század első háromnegyedére keltezhető részében voltak. Győr–Bácsa-Szent Vid esetében a 11. századi használat bizonyára leszűkíthető a század valamely részére, I. István (1000–1038) érme alapján talán annak középső évtizedeiig. Győr–Pósdomb 11. század harmadik negyedéig (?) használt temetőjében a 146. és 179. sír annak késői részéhez tartozik,⁸⁰ így a gyöngyöket valószínűleg a század középrésze előtt nem temették el. Mesteri temetőjének 11. század közepi nyitását feltételezve⁸¹ a közösségnél a gyöngyök elvileg már ekkor megjelenhettek. Pusztaszentlászló-Deáksűrű 11. század utolsó harmadának elején nyitott és még e század végén felhagyott, majd rövid ideig újra megnyitott temetőjében⁸² a gyöngyök ezen az időszakon belül pontosabban sajnos nem keltezhető. Ugyanakkor talán a temető használatának már későbbi periódusába sorolhatja azokat, hogy az érmék többségét adó I. László (1077–1095) vereteinél korábbi érmék nem voltak velük vagyis csak 1077 után kerültek földbe. Sorokpolány-Berekalján az ismert temetőrészben lévő gyöngyöket tartalmazó 204. és a 229. sír a temető nyugati, idősebb részén⁸³ található, melyeket így talán a 12. század elejéig használt temetőnek⁸⁴ a 11. század utolsó évtize-

74 Horváth 2016, 124.

75 Kiss 2000, 204–205.

76 Szóke-Vándor 1987, 62.

77 Horváth 2022, 405.

78 Szóke-Vándor 1986.

79 Szóke-Vándor 1986.

80 Mesterházy 2014, 505.

81 Ilon 2017, 151.

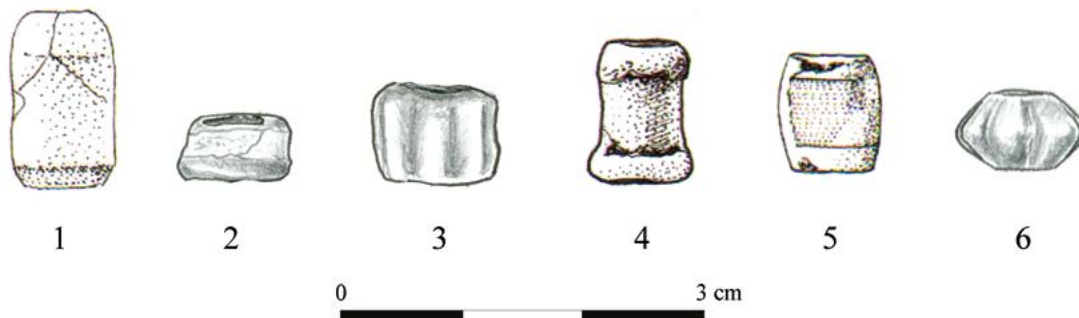
82 Szóke-Vándor 1987, 79.

83 Kiss 2000, 200.

84 Kiss 2000, 202–203.

deivel kezdődő részébe sorolhatunk. Szombathely-Kisfaludy utca temetőjében egy sírban I. István (1000–1038) érme kísérté azokat, egy másik sír pedig egy ugyancsak első királyunk érmét tartalmazó temetkezés mellett volt. Az érmek alapján ezek a temető záró periódusánál korábbiak, azonban a 65. számú sírközelében – azóta ismertté vált⁸⁵ – I. András-pénzes (1046–1060) 64. számú temetkezés talán arra utal, hogy első királyunk érme csak a 11. század második negyedében került földbe. Így a gyöngyök megközelítőleg az ezredforduló és a 11. század középső része között kerülhettek földbe. Ennek alapján úgy tűnik, hogy a Dunántúl nyugati részein csak a 11. század valamely részétől – talán a második negyedétől – kezdték ezeket használni, majd bizonyos idő elteltével temetkezni is velük.

A gyöngyök valószínűleg többségükben nyakláncok díszei lehettek, ugyanakkor Pusztaszentlászló temetőjében nagyobb arányban hajfonatdíszként is használhatták (66., 100., 109., 125., 163., 196. sír).⁸⁶ Esetleg egy síron belül, a mellkas csontjain egy sorban fekvő helyzetük⁸⁷ alapján a nyaklánc mellett ruhára varrt felhasználásuk lehetősége merülhet még fel (41–6.). A korszak temetőiben női és gyermeksírokban találták meg ezeket, azonban közösségenként eltérő arányban.⁸⁸ Mindez a Nyugat-Dunántúlon is megfigyelhető, ahol főként gyermekek és fiatalabb, vagy ritkábban már középkorú nők sírjaiból ismertek.

12. kép. Fóliás gyöngyök fő típusai a Nyugat-Dunántúlon, 1: henger alakú, 2: szélesebb henger alakú, 3: szélesebb henger alakú, oldalán bordázott, 4: peremes henger, 5: hordó alakú, 6: kettős kónikus, oldalán bordázott

A Nyugat-Dunántúl nagy részén megtalálhatóak, az egyes típusok – mint a bordázott vagy peremes henger – azonban mutatnak különbségeket elterjedésükben. (13. kép)

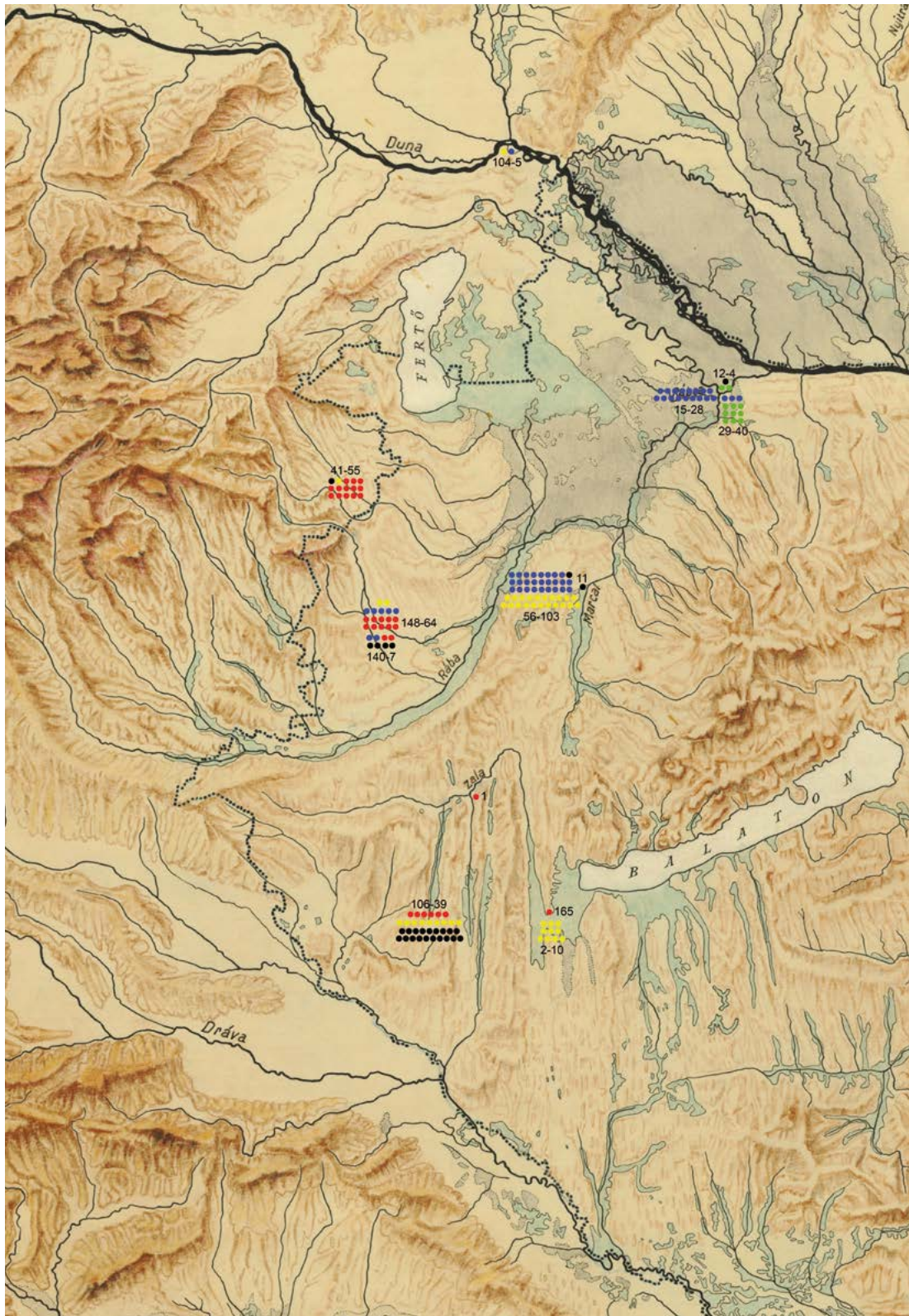
Az Alsónemesapáti–Kastélyhely 24. sírjában nyugvó gyermek 147 db apró gyöngyből álló díszet viselt. Valószínűleg ugyancsak a gyermek nyakába lehetett akasztva a 25. sírban megfi-

85 Pap Ildikó Katalin (SM) tájékoztatását köszönöm.

86 Szőke-Vándor 1987, 18., 24., 26, 31., 37., 43.

87 Obenaus 2006, 69.

88 Szőke-Vándor 1987, 62.; Kovács 2015, 196.; Horváth 2022, 405.

13. kép. Fóliás gyöngyök típusai a Nyugat-Dunántúlon. Henger alakú (●), peremes henger alakú (●), bordázott henger alakú (●), hordó alakú (●), ismeretlen vagy egyéb (●)

gyelt bronzcsörgő is, amely azonban ebben az esetben, amellet, hogy játék, gyakorlati célt is szolgálhatott, hangjával jelezve a szülőknek gyermekük helyzetét.⁸⁹ Nagyobb gyermekek és felnőttek esetében ugyanakkor használatuk inkább hangjuk bajelhárító szerepével magyarázható.⁹⁰ Úgy tűnik tehát, hogy nyakláncokat csak gyermekek viseltek vagy kaptak a temetés során, sírjaik a temetőrész keleti szélén helyezkednek el.

Karperecek nem kerültek elő a sírokból, ugyanakkor nagyobb számban tartalmaztak különböző gyűrűket (3., 5., 18., 20., 25., 30.). A 3. sírból egy szélén filigrándíszítést utánzóan öntött foglallattal ellátott üvegbetétes bronzgyűrű került elő az 50-59 éves nő jobb kezének egyik ujjáról. A karikagyűrűk között az 5. sírban nyugvó 9-12 éves gyermek mellett 1 db félköríves átmetszetű, felnőtt méretű karikagyűrű volt, a 18. számú női sírban pedig 1 db lencse átmetszetű bronz karikagyűrű feküdt. A 20. számú férfi (?) sírjában 1 db félköríves átmetszetű bronz karikagyűrűt dokumentáltak. A nyitott, hegyesedő végű gyűrűk között az 5. számú gyermeksírban 1 db ovális átmetszetű, felnőtt méretű ezüstgyűrű volt, míg a 30. számú férfi sírből 1 db háromszög átmetszetű bronzgyűrű került gyűjteménybe. Gyűrűként adták a gyermekkel a már említett S-végű karikát is a 10. sírban, s eredetileg talán egy gyűrű volt a 7. sírban lévő bronzkarika is, melyet azonban ott már fejdíszként alkalmaztak. Gyűrűk a temetőrészlet csaknem teljes területéről ismertek, a nyugati szél kivételével. (11. kép)

Nincs nyoma fém ruhadíszeknek a temetőrészben, egyedül a 8. sírban feltárt váz mellkasának csontjain megfigyelt ezüstlemez töredékek esetében vetődhet fel ennek a lehetősége.

Egy hasonlóan bizonytalan eset utalhat csak a használati- és munkaeszközök egykori meglétére is: a 17. számú gyermek vázának bal combcsontja mellett fekvő, meghatározhatatlan vastárgy talán egy kés, vagy valamilyen vaseszköz lehetett egykor. Mivel gyermeksírban volt, szerepe talán hitvilági is lehetett.

A feltárt temetőrészlet a régészeti és embertani adatok alapján egy településhez tartozott,⁹¹ ami általános volt a korszakban.⁹² A település helye sajnos nem ismert, azonban bizonyára valahol a temető közelében feltételezhetjük. A 19. században még kiterjedtebb, de északon és keleten ma is jól megfigyelhetően elterülő erdőség 11. században történő meglétét már feltételezve – lévén a terület potenciális erdőterület –, talán déli vagy nyugati irányban, a Lándzsás-patak által elválasztott részen lehetett. A temetőrészbe azonos arányban temettek férfiakat és nőket, míg a gyermekek száma természetesen magasabb volt, így a közösség életszerű arányokat mutatott, vagyis természetes módon szerveződött. Sírjaik leletei alapján anyagi potenciáljuk alacsony lehetett, azonban kétségtelenül elérte már őket a korabeli pénzforgalom. Ennek lenyomata az obulusadás szokása, mely a temetőrészlet sírjainak harmadában volt megfigyelhető, ami meglehetősen magas arány. Összehasonlításként az ugyancsak Zala megyei Pusztaszent-

89 Kovács 1988, 150–151.; Mesterházy 1997, 59.; Kiss 2000, 73.

90 Kovács 2019, 402.

91 Tóth–Straub 2017, 628–629.

92 Mesterházy 1995, 1037.

lászló-Deáksűrű 220–237 síros⁹³ temetőjében 44 sírból került elő érme, ami a sírok 18–20%-át teszi ki. Az egyes közösségeket jellemző sajátosságokra utal azonban, hogy itt – legalábbis a feltárt temetőrészlet alapján – kb. 70%-ban az elhunytak szájába, szájára vagy szemére helyezték a pénzt, ezzel szemben Pusztaszentlászlón a testre helyezett érme dominált: ezt 23 sírnál figyelték meg, mely arányszámot talán tovább növelhetnek a testről lecsúszott, így a könyök vonalában előkerült denárok is. A szájüregbe helyezett érme viszont csupán 1, a szemre, fejre helyezett pedig további 2 sírnál ismert.⁹⁴

Meglehetősen gyakori volt a temetőben bizonyos ékszertípusok másodlagos felhasználása. Egy S-végű karika a 10. sírban nyugvó gyermek ujjára gyűrűként felhúva, vagy a 7. sírba temetett gyermek hajfonatába fűzött szalaghoz kapcsolt, egykor valószínűleg gyűrűként használt ékszer, illetve a gyermekkorban lévő személy részére felnőtt méretű, ám nem a méretére igazított vagy igazítható ékszer adása (5.). Vagyis a sírokba valószínűleg nem minden esetben csak az elhunyt életében viselt tárgyai kerülhettek, hanem a temetés során megmutakozó gondoskodás jeleként egyéb ajándékok is. Nem volt ez azonban a béke szigete, hiszen a közösségen belüli vagy külső személlyel lezajlott konfliktusban vesztette életét a 26. sírba temetett fiatal személy.

A sírokból származó korabeli érmék a temetőrészlet használati idejét a 11. századra helyezik. Ezen belül megnyitása talán csak annak második negyedében történhetett, Salamon (1063–1074) érme alapján pedig e század harmadik negyedének második felében még számolhatunk annak használatával. I. László (1077–1095) denárainak hiánya – melyek legkevesebb 31 sírból ismertek a környező területekről⁹⁵ – vélhetően arra mutat, hogy a lovagkirály vereiteinek elterjedése előtt lezárult a temetőrészlet használata. Mivel a temetőnek csupán bizonytalan nagyságú része feltárt, így annak belső kronológiájáról csak óvatosan nyilatkozhatunk. A temetőrészlet legkorábbi érmei a feltárt terület északi szélén található sírokból származnak, mivel azonban az I. István (1000–1038) érmét tartalmazó sír mellett közvetlenül egy I. András (1046–1060) pénzét tartalmazó sír volt, talán jogos a feltételezés, hogy első királyunk denára is inkább csak uralkodásának vége felé, esetleg csak a 11. század közepén került sírba. Talán nem véletlen, hogy a temetőrészlet legkésőbbi érmei a temető keleti szélén lévő sírokból kerültek elő, s mivel ezeket egy 2–3 méteres sírmentes sáv követi, talán nem alaptalan itt a temetőrészlet időben legkésőbbi szélét itt feltételezni. Jelen adataink birtokában talán megkockáztatható az a felvetés is, hogy a sírok északról dél és délkelet felé fiatalodnak. Ezekre természetesen csak egy teljes feltárás adhatna megbízható választ, ami azért is lenne lényeges, mert a domboldalon, a Bucsai erdő déli területén, egy megközelítőleg észak–déli irányú sávban intenzív mezőgazdasági művelés folyik, ami az itt elhelyezkedő temetőt veszélyezteti.⁹⁶

93 Kovács 2013, 568.

94 Horváth 2016, 45.

95 Horváth 2016, 40–43., 1. táblázat

96 GM R. A. 3914-2013.

Zala megye 10–11. századi közösségeit illetően leginkább a pusztaszentlászlói mutatott hasonló vonásokat az obulusadás gyakorlatának mértékét illetően, ugyanakkor rögtön megfigyelhető különbségeket is azok elhelyezésében. Sírjaikból ismert leletanyaguk alapján a bemutatott közösség szegényebb lehetett a mintegy 20 km-re déli irányban lakó Pusztaszentlászlóinál, hiszen az ott gyakori törtezüst leletkörbe tartozó ékszerek és bizonyos gyöngyök itt szinte teljesen hiányoznak, vagyis a kétségtelen pénzforgalom mellett vagy kimaradtak ezek kereskedelméből, vagy nem engedhették meg maguknak azok beszerzését, de legalábbis gyakorlati szempontokat mérlegelve azok eltemetését.

2. BAK–HATÁRI-DŰLŐ

BEVEZETÉS

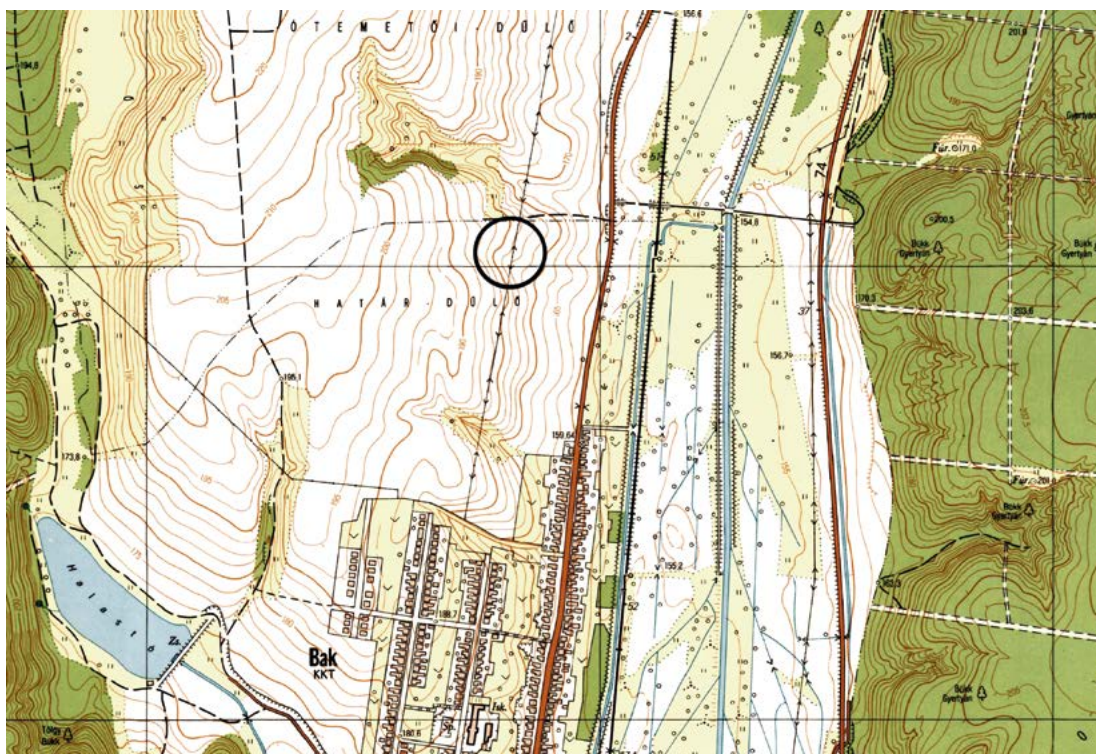
1982 tavaszán bejelentés érkezett a Göcseji Múzeumba, hogy Bak és Sárhida községek között, a Válicka-patak völgyének lankás domboldalán, a Határi-dűlőben található kukoricaföldön szántás során emberi csontokat fordított ki az eke. A lelőhelyre Marx Mária szállt ki, aki május 4–7. között két szelvényt nyitva feltárta egy kora Árpád-kori temető 4 sírját.⁹⁷ A későbbiekben a területen vélhetően ugyancsak sírokat bolygattak meg a földmunka során, ugyanis Árpád-kori karperceket szolgáltatott be onnan a múzeumba.⁹⁸ 2012. március 1-én Orha Zoltán vezetésével terepbejárásra került sor a kérdéses területen, ahol további 1 sír töredékét sikerült megmenteni (5. sír), a szántásban pedig szórványleleteket összegyűjteni.⁹⁹ 2015. november 30-án egy sírból frissen kiszántott koponya nyomán indult itt leletmentés Simmer Livia vezetésével, ekkor 3 temetkezést tártak fel (6–8. sír), a területen pedig további szórványleletek összegyűjtésére nyílt mód.¹⁰⁰ A leletanyag a Göcseji Múzeumban található. (14. kép)

97 Marx 1983.

98 GM R.A. 4224-2017/1.

99 GM R.A. 4224-2017/1.

100 GM R.A. 4224-2017/1.

14. kép. Bak–Határi-dűlő (1:10000)

SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1982. május 5.) [5. tábla 1]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 165 cm, t.: Ny–K, sm.: 95 cm, sh.: 207 cm, ssz.: 56 cm

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír volt. Bolygatott: a váz medence környéki részét állatjárás bolygatta. Megjegyzés: a lábszárcsontok alatti állatjártatban volt 1 db agyagedény töredéke.

Melléklete: nem volt.

2. sír (1982. május 6.) [5. tábla 2]

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: 90 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Bolygatott: a sírt a földmunka szinte teljesen megsemmisítette, a vázból csak a koponya töredékei és néhány fog maradt meg.

Melléklete: nem volt.

3. sír (1982. május 6.) [5. tábla 3]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 167 cm, t.: Ny–K, sm.: 95 cm, sh.: 243 cm, ssz.: 92 cm

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra fordult, a bal kézcsontok a medence szélén és a combcsont végén feküdtek. A sírgödör hosszúkás, ívelten záródó aknasír volt. Megjegyzés: a sírföldben volt 1 db agyagedény töredéke.

Melléklete: nem volt.

4. sír (1982. május 7.) [5. tábla 4]

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: 95 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott: a földmunka megsemmisítette a váz alsó csigolyáitól lefelé eső részét, bolygatta továbbá a felsőtest és a karok csontjait, valamint a koponyát.

Melléklete:

1. A koponyától északnyugatra helyezkedett 1 db U-alakban meghajlított vaspánt. Elveszett.

5. sír (2012. március 1.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Bolygatott: a sírból csupán a váz erősen feldúlt, hiányos részlete maradt meg.

Melléklete: ?

6. sír (2015. november 30.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Bolygatott: a váz csontjaiból csupán a bal oldali medencelapát és a combcsont feküdt in situ helyzetben, a többi a szántás kimozdította, illetve megsemmisítette.

Melléklete: ?

7. sír (2015. november 30.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Bolygatott: a váz csontjait a szántás teljesen feldúlta.

Melléklete: ?

8. sír (2015. november 30.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Bolygatott: a váz csontjait a szántás teljesen feldúlta.

Melléklete: ?

Szórványleletek:

1982 után kerültek elő az alábbi leletek:

1-?. „Árpád-korra” datálható karperecek.¹⁰¹ Őrzési helyük ismeretlen.

2012. március 1.:

3. 1 db bronz huzalkarika. Őrzési helye ismeretlen.

4. A domb keleti végén került elő 1 db középrészén kerek, ettől elkeskenyedő, félkörívéssé váló átmetszetű, ónozott (?) bronzkarperec. M.: 6,8×5,7 cm, átm.: 0,55 cm, v.: 0,5×0,35 cm. GM ltsz. 2017.3.3. [5. tábla 5]

2015. november 30.:

5. A domb déli részén került elő 1 db Salamon (1063–1074) H17 típusú¹⁰² ezüst denára. GM ltsz. 2017.3.12.

6. A domb középső részén került elő 1 db kerek átmetszetű, nyitott, egyik végén elhegyesedő, másikon egyenesre vágott végű ezüst huzalkarika. M.: 2,4×2,2 cm, v.: 0,22 cm. GM ltsz. 2017.3.5. [5. tábla 6]

7. A domb középső részén került elő 1 db kerek átmetszetű, nyitott, egymás mellé hajló végű ezüst huzalkarika. M.: 2,2×2 cm, hv.: 0,23 cm. GM ltsz. 2017.3.1. [5. tábla 7]

8. A domb északi részén került elő 1 db kerek átmetszetű, nyitott, végei irányába elhegyesedő bronzgyűrű. M.: 2,7×2,5 cm, hv.: 0,4 cm. GM ltsz. 2017.3.8. [5. tábla 8]

9. A domb északi részén került elő 1 db rombusz átmetszetű, nyitott, végei irányába elhegyesedő bronzgyűrű. M.: 2,4×2,2 cm, v.: 0,2×0,2 cm. GM ltsz. 2017.3.9. [5. tábla 9]

10. A domb északi részén került elő 1 db ovális átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalgyűrű. M.: 2,1×2,1 cm, v.: 0,33×0,25 cm. GM ltsz. 2017.3.10. [5. tábla 10]

11. A domb középső részén került elő 1 db vastag, ovális átmetszetű, háromrét hajlított bronzhuzalból csavart, bizonytalan végződésű karperec. M.: 6,2×2,8 cm, hv.: 0,47 cm. GM ltsz. 2017.3.13. [5. tábla 11]

12. A domb keleti részén került elő 1 db félköríves átmetszetű, külső oldalán rovátkolást utánzóan öntött bronz karikagyűrű. M.: 2,2×2,1 cm, v.: 0,3×0,2 cm. GM ltsz. 2017.3.6. [5. tábla 12]

13. A domb keleti részén került elő 1 db hárombordás bronz karikagyűrű. Deformált. M.: 2,3×1,7 cm, sz.: 0,45 cm. GM ltsz. 2017.3.7. [5. tábla 13]

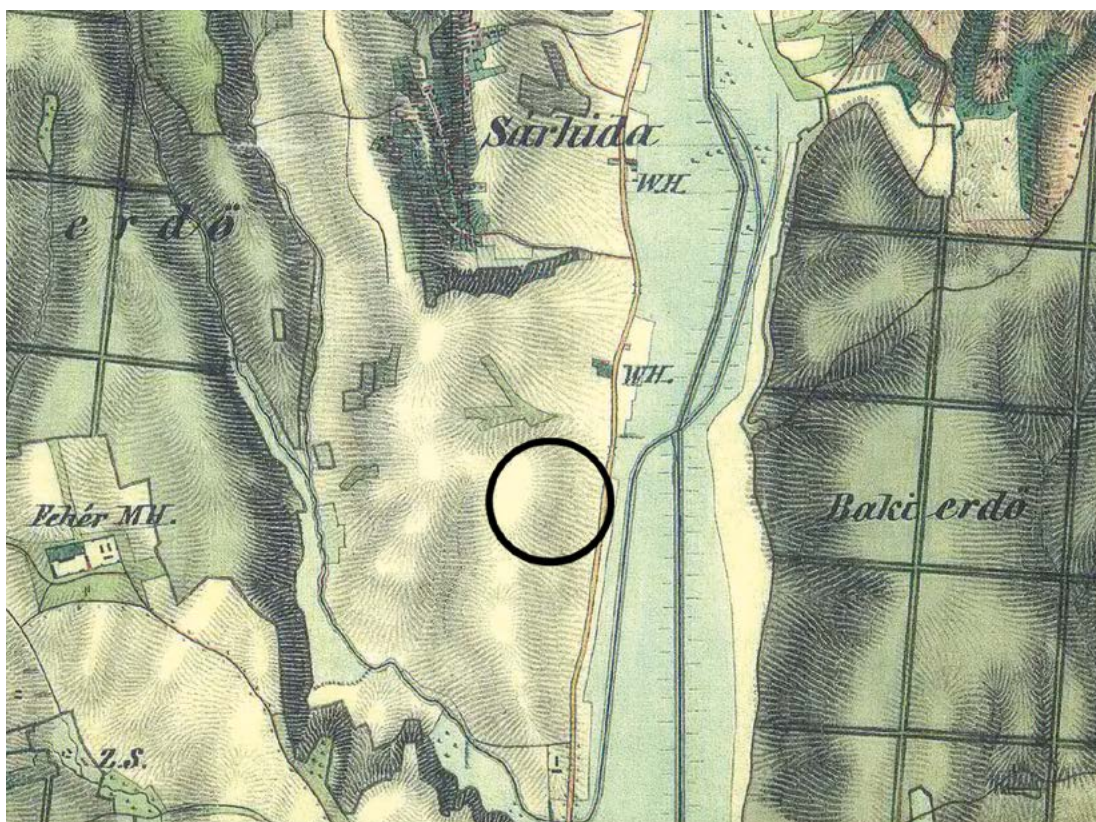
14. 1 db bronzgyűrű. Őrzési helye ismeretlen.

101 GM R.A. 4224-2017/1.

102 Az érme meghatározását Kovács Lászlónak (BTK-RI) köszönöm.

ÉRTÉKELÉS

A lelőhely a Válicka-patak völgyét nyugatról kísérő, megközelítőleg észak–déli irányú, szabálytalanul hosszúkás magaslat lankás, keleti oldalán található, melyet a patak egykor szélesebb, vízjárta része határolt. (15. kép)

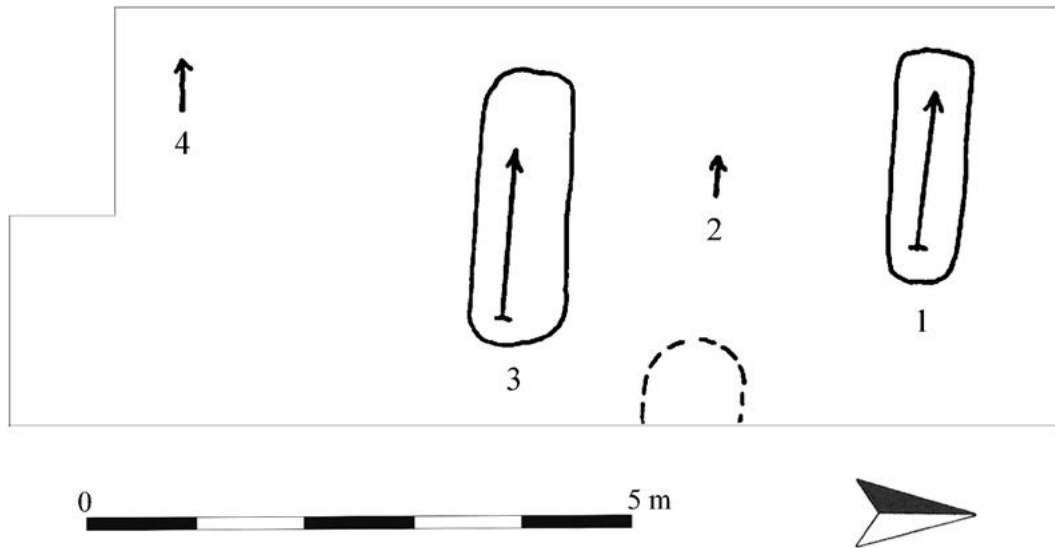

15. kép. Bak–Határi-dűlő, a lelőhely elhelyezkedése a II. katonai felmérés 1855. évi térképén

A különböző években előkerült sírok egymáshoz viszonyított elhelyezkedése sajnos nem ismert, azonban az 1982-ben feltárt temetkezések egy többé-kevésbé szabályosnak mondható sorba rendeződtek (16. kép), s a 2015-ben előkerült sírok elhelyezkedése is arra mutatott, hogy a temető soros jellegű és nagyobb kiterjedésű lehetett.¹⁰³

Összesen 8 sír megfigyelésére volt lehetőség, azonban ennél bizonyára több volt a lelőhelyen, hiszen jogosan feltételezhető az idők folyamán a temetkezések pusztulása. Esetleg napjainkig tartó földben maradása. Az 1982. évi feltárás 1. szelvényének szélénél látható egy objektum bizonytalan, szaggatott vonallal jelölt körvonala, így a leírásban nem szereplő jelenség

¹⁰³ GM R.A. 4224-2017/1.

16. kép. Bak–Határi-dűlő, az 1982-ben feltárt temetőrészlet

esetében nyitva kell hagynunk annak eldöntését, hogy lehetett-e ez is egy elpusztult sír nyoma, avagy csupán a homokos talajban mutatkozó anomália. Természetesen sírokra utalnak az előkerült szórványleletek is. Az elhunytak között sajnos csupán 2 bizonytalan nemű felnőtt és 2 gyermek volt azonosítható. A sírgödröket két esetben lehetett megfigyelni, ezek téglalap alakú (1.) vagy hosszúkás, ívelten záródó (3.) aknasírok voltak, hasonló, 90–95 cm-es mélységgel. Az elhunytakat hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben temették el, a 3. számú sírban a felnőtt korú személy bal kezét csípőjére helyezték a temetés során. Koporsó nyomai nem voltak megfigyelhetőek, ugyanakkor az 1. sírban a csontok szorosabb helyzete talán az elhunyt testének valamilyen anyagba történő becsavarására utalhat.

A temető leletanyagában valószínűleg fejékszerként határozhatjuk meg a szórványleletek között 6–7. számon szereplő ezüst, és talán a 3. jelzésű bronz huzalkarikák funkcióját. Az 1982. évi feltárás után előkerült karperecekről közelebbi információval nem rendelkezem, a további darabok között 1 db ónozott (?) bronzkarperec található, amely átmetszetében változó, a kerek formától oválissá váló, végződése nem rekonstruálható. A másik példány, egy valószínűleg háromrét hajlított bronzhuzalból csavart, ugyancsak bizonytalan záródású karperec, végének megmaradt töredéke alapján hurkos-kampós vagy mindkét végén spirálisan kitöltött egyaránt lehetett. A gyűrűk közé sorolható 1 db kerek, 1 db ovális és 1 db rombusz átmetszetű, nyitott végű huzalgyűrű. A szórványként előkerült hárombordás díszítésű karikagyűrű ritka lelete a korszaknak, hiszen az ilyen díszítésű gyűrűk többsége nyitott végű változatban készült. 1 db további zárt bronz karikagyűrű pedig a külső oldalán rovátkolást utánzóan öntött változatok közé sorolható. Bizonytalan a 4. sírből előkerült – elkallódott – U-alakúra hajlított vaspánt funkciója.

A temető egy Salamon (1063–1074) denár alapján – melyet feltehetően obulusként helyeztek sírba – a 11. század harmadik negyedének középészét követően még használatban volt. Nem tudjuk azonban, hogy előtte már mennyivel és utána még mennyi ideig. Az előkerült leletanyag elvileg nem zárna ki annak a lehetőségét sem, hogy akár már a 10. század végétől, vagy a 11. század elejétől temetkezettek ide, hiszen egy része olyan tárgyakból áll, melyek már a 10. század végétől használatban lehettek. Ebben az esetben azonban a temető sírszáma bizonyára sokszorosan meghaladná a megismert sírszámot. Természetesen ennek igazolása csak egy teljes feltárást követően lenne lehetséges, amely azért is szükséges, mert a mezőgazdasági művelés a lelőhelyet folyamatosan veszélyezteti.

3. BALATONMAGYARÓD-BALATONHÍDVÉG

BEVEZETÉS

A Balatoni Múzeum gyűjteményében különböző korszakok leletei között kerültek nyilvántartásba vételre olyan kora Árpád-kori sírleletek is, melyek előkerülési helyeként Balatonmagyaród-Balatonhídvég szerepel a leltárkönyvben. Sajnos további adatokra nem sikerült rábukkanom ezek pontos előkerülési körülményeivel kapcsolatosan, ezért csak feltételezni lehet, hogy ezek a tárgyak – vagy az az anyag valamekkora része – talán annak a 18 sírnak a leletei közé tartozhatnak, melyeket a leletkataszter is említ, mint 1906-ban Balatonmagyaród-Balatonhídvégen előkerült sírokat.¹⁰⁴

LELETLEÍRÁSOK

1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 2,9×2,4 cm, hv.: 0,21 cm, Ssz.: 0,43 cm. BM ltsz. 58.738.625. [6. tábla 1]
2. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 2,4×2,2 cm, hv.: 0,21 cm, Ssz.: 0,44 cm. BM ltsz. 58.738.625. [6. tábla 2]
3. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, spirális, bordázott (3?) S-végű karika. M.: 1,4×1,3 cm, hv.: 0,15 cm, Ssz.: 0,5 cm. BM ltsz. 738.620. [6. tábla 3]
4. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 1,6×1,5 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: 0,5 cm. BM ltsz. 58.738.620. [6. tábla 4]
5. 1 db rombusz átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, zárt, bordázott (5) S-végű karika. M.: 2×1,7 cm, hv.: 0,14×0,14 cm, Ssz.: 0,63 cm. BM ltsz. 58.738.618. [6. tábla 5]

¹⁰⁴ FÉK 48. sz.

6. 1 db rombusz átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, zárt, bordázott (3) S-végű karika. M.: 1,9×1,7 cm, hv.: 0,14×0,14 cm, Ssz.: 0,41 cm. BM ltsz. 58.738.618. [6. tábla 6]
7. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, zárt S-végű karika. M.: 2,2×1,8 cm, hv.: 0,17 cm, Ssz.: 0,45 cm. BM ltsz. 58.738.626. [6. tábla 7]
8. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, zárt S-végű karika. M.: 2,1×2 cm, hv.: 0,16 cm, Ssz.: 0,44 cm. BM ltsz. 58.738.626. [6. tábla 8]
9. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, zárt, bordázott (5) S-végű karika. H.: 1,9 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: 0,64 cm. BM ltsz. 58.738.641. [6. tábla 9]
10. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 1,7×1,5 cm, hv.: 0,12 cm. Ssz.: 0,26 cm. BM ltsz. 58.738.641. [6. tábla 10]
- 11–19. 9 db töredékes bronz S-végű karika. Átm.: 1,3 cm. BM ltsz. 58.738.641. Elvesztek.
20. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 1,7×1,7 cm, hv.: 0,16 cm, Ssz.: 0,48 cm. BM ltsz. 58.738.623. [6. tábla 11]
21. 1 db S-végű bronz karika. Átm.: 1,5 cm. BM ltsz. 58.738.623. Elveszett.
22. 1 db rombusz átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 2,7×2,4 cm, hv.: 0,15×0,15 cm, Ssz.: 0,33 cm. BM ltsz. 58.738.621. [6. tábla 12]
23. 1 db rombusz átmetszetű (?) bronzhuzalból készült S-végű karika. Átm.: 2,5 cm. BM ltsz. 58.738.621. Elveszett.
24. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, zárt S-végű karika. M.: 1,6×1,5 cm, hv.: 0,12 cm, Ssz.: 0,28 cm. BM ltsz. 58.738.619. [6. tábla 13]
25. 1 db bronzhuzalból készült S-végű karika. Átm.: 1,7 cm. BM ltsz. 58.738.619. Elveszett.
- 26–34. 9 db nyitott végű, töredékes bronz huzalkarika. Átm.: 3,6 cm. BM ltsz. 58.738.622.
- 35–57. 23 db lila, zöld és fehéres színű, hatszög átmetszetű fluorit gyöngy. A legnagyobb m.: 1,7×1,4 cm. BM ltsz. 58.738.633. [7. tábla 1–23]
58. 1 db ovális átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott, kiszélesedően ellaposodó végeinek közepén bevágást utánzóan, nyakánál pedig rovátkolást utánzóan öntött karperec. M.: 4,5×4,5 cm, v.: 0,2–0,4 cm. BM ltsz. 58.738.631. [7. tábla 24]
59. 1 db rombusz átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott, farkasfog mintás díszítéssel ellátott karperec. Egyik vége törött volt. Átm.: 6 cm. BM ltsz. 58.738.646. Elveszett.
60. 1 db téglalap átmetszetű, végei irányába hegyesedő, egymásra hajló végű karikával ellátott, felső részén 3 csoportban elhelyezkedő, kisebb méretű granulált gömbök alkotta alapon egy-egy nagyobb gömbbel díszített ezüstgyűrű. M.: 2,7×2,2 cm. BM ltsz. 58.738.628. [6. tábla 14]
61. 1 db rombusz átmetszetű, nyitott végű bronz huzalgyűrű. Átm.: 2,3 cm, hv.: 0,2×0,2 cm. BM ltsz. 58.738.632. [6. tábla 15]
62. 1 db rombusz átmetszetű, nyitott, végei irányába hegyesedő bronz huzalgyűrű. M.: 2,3×2,2 cm, hv.: 0,22×0,22 cm. BM ltsz. 58.738.627. A gyűrűvel együtt megőrződött a zöld patinás ujjperc is. [6. tábla 16]
63. 1 db rombusz átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott, elhegyesedő, kissé egymásra hajló végű, aranyozott (?) gyűrű. M.: 2,3×2,3 cm, hv.: 0,5×0,3 cm. BM ltsz. 58.738.624. [7. tábla 25]

64. 1 db szélén gömböcskékkel díszített, két ponton átyukasztott, kerek bronzveret. Átm.: 2,1 cm. BM ltsz. 58.738.629. Elveszett.
65. 1 db szögletes átmetszetű bronz tű, vágó ár. H.: 5,8 cm. BM ltsz. 58.738.630. [7. tábla 26]

Feltehetően ide sorolhatók a következő leletek is:

66. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 1,7×1,6 cm, hv.: 0,16 cm, Ssz.: 0,28 cm. BM ltsz. 58.738.619. [7. tábla 27]
67. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika, mely másik végén is ellapított részben zárul, így valószínűleg egykor itt is S-alakú kialakítással rendelkezett. M.: 1,6×1,5 cm, hv.: 0,14 cm, Ssz.: 0,34 cm. BM ltsz. 58.738.619. [7. tábla 28]
68. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított – a karika alakját figyelembe véve valószínűleg – S-végű karika. M.: 2,7×2,4 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: 0,5 cm. BM ltsz. 58.738.603. [7. tábla 29]
69. 1 db lapos, lapos téglalap átmetszetű, nyitott végű bronz pántgyűrű. Sz.: 0,6 cm. BM ltsz. 58.738.603. [7. tábla 30]

ÉRTÉKELÉS

A Balatonmagyaród-Balatonhídvégen feltárt 18 sírról készült részletes leírásra nem sikerült rábukkannom, a bemutatott leletek vonatkozásában pedig csak a leltárkönyv adataira tudtam támaszkodni. Ha ezek a balatonmagyaródi 18 sír leletanyagát alkotják, akkor egy részük a megtalálást követően bizonyára elkallódott, hiszen a leletkataszter adataihoz képest több lelet – kés, nyílcsúcs – ma már nem található meg. Másrészt viszont a ma fellelhető tárgyak számában esetenként a leltárkönyvhöz képest is mutatkozik eltérés, szerencsés módon azonban többlet. Lehetséges tehát az is, hogy különböző leletek keveredhettek egymás mellé az idők során. Sajnos sírokhöz kötésük, s így leletkörnyezetük nem ismert, és egyelőre csak feltételezhetjük, hogy az azonos számon beletárolt leletek között lehetett valamilyen összefüggés egykor. Ennek bizonytalanságát tovább fokozza, hogy az eredetileg kiadott leltári számokat az 1958-ban történt újra leltározás alkalmával megváltoztatták, s az eredetiket a leltárkönyvben már nem jegyezték fel.

A fejékszerek között csaknem 30 db S-végű karika található, ezek között az egyszerű, kerek átmetszetű bronz, ritkábban ezüsthuzalból készült változatok mellett felbukkannak a karikájukon rombusz átmetszetű példányok is. Az S-vég bordázott kivitele 2–2 esetben figyelhető meg a kerek vagy rombusz átmetszetű huzalú változatoknál. A karikák nyugat-dunántúli típusai¹⁰⁵ szerint a II., IV., VIII., IX. és XIII. típusokba sorolhatók ezek. Különleges a 67. számú példány, melynek egyik vége elkalapált S-alakra hajlított, másik vége pedig ugyancsak ellapított, kissé

¹⁰⁵ Horváth 2016, 51–60.

visszahajló, tehát az is lehetséges, hogy egykor mindkét végén S-alakban zárult. Ugyancsak fejékszerek lehettek a sima, nyitott végű huzalkarikák is, hiszen méretük gyűrűként történő felhasználásukat valószínűleg kizárja. A leltárkönyv 13 db fluorit gyöngyöt említ, ezzel szemben a Balatoni Múzeum gyűjteményében 23 db található. Ha azt feltételezzük, hogy a leltárkönyv darabszám tekintetben téves, és ugyancsak feltételezve, a gyöngyöket mind egy nyaklánchoz tartozónak tekintjük, akkor a 23 db az egyik legnagyobb darabszámú készletet alkotná a Nyugat-Dunántúlon, ahol füzérenként 1–15 vagy 16 db volt megfigyelhető, általában nyakláncként, ritkábban hajfonatdíszként. A gyöngytípust legutóbb Ritoók Ágnes vizsgálta. A Velencei-hegységből származó nyersanyag esetében természetes jelenség a dunántúli magasabb számuk,¹⁰⁶ amit további darabokkal növelhetünk. A gyöngyök megfigyelhetően kapcsolódnak az útvonalakhoz, ilyen a Balaton felvidékén, majd a Zala völgyében délre forduló hadiút,¹⁰⁷ a terület geopolitikai fekvésével magyarázható a pusztaszentlászlói temetőben megfigyelt magas számuk is,¹⁰⁸ és ugyancsak az útvonalak szerepét húzza alá Rábasömjén és Mesteri temetője.¹⁰⁹ A Dunántúl északi részén mutatkozó hiányuk a Duna északi oldalán futó út szerepével magyarázható.¹¹⁰ A Győr-Pósdombról ismert három fluorit gyöngy minden valószínűség szerint a Rába vízi útján jutott el oda.¹¹¹

A leltárkönyv karperecként határozza meg azt a 4,5×4,5 cm-es, bronzhuzalból készült, kiszélesedően ellaposodó végeinek közepén bevágást utánzóan, nyakánál pedig rovátkolást utánzóan öntött tárgyat, mely ebben a funkcióban valószínűleg egy gyermek ékszere lehetett. A másik karperec csak leírásból ismert, annak alapján az valószínűleg egy rombusz átmetszetű, díszített bronz pálcakarperec volt.

A 3 db rombusz átmetszetű huzal- és 1 db pántgyűrű mellett a korszak ritka leletei közé tartozik a granulált gömböcskével díszített ezüstgyűrű (17. kép 1), melyhez hasonló darabot legközelebb a Dunántúlon Halimba-Cseres 490. számú temetkezéséből ismerünk, ahol az adultus korú női elhunyt medencéjének bal oldala alatt volt az ezüstgyűrű a sírban, egyebek mellett I. László (1077–1095) érmével együtt.¹¹² Helyzete megengedi a bal kézen történő viselet feltételezését. (17. kép 2) Hasonló gyűrű Somogyaszaló-Nagy árok 1. számú gyermeksírából is dokumentált, ahol az ezüstgyűrű a 9,5-10 éves gyermek jobb alkarcsontjainak külső oldalán volt, végeit pedig összenyomták,¹¹³ bizonyára a kisebb méretű ujjakra igazítás céljából. A jobb kar csontjait ért állatjárás okozta bolygatás¹¹⁴ ellenére talán jogos az egykori jobb kézen történő

106 Ritoók 2020, 159–160.

107 Ritoók 2020, 160.

108 Ritoók 2020, 164.

109 Ritoók 2020, 164.

110 Ritoók 2020, 164.

111 Ritoók 2020, 164.

112 Török 1962, 134, 165.

113 Skriba 2010, 326.

114 Skriba 2010, 326.

helyzet feltételezése. (17. kép 3) A halimbai sírhoz hasonlóan Somogyaszalón is bordázott ezüst S-végű karika kísérte a granulált ékszert. Természetesen a lelőhelyek sora távolabbi példákkal is kiegészíthető. Felbukkant Eger-Vár 269. sírjában, az adultus korú nő bal kezének csontjai között, itt azonban az ólomból készült ékszert bordák nélküli ezüst S-végű karika kísérte.¹¹⁵ Hajdúszoboszló-Árkoshalom 51. számú temetkezésében a 32-36 éves nő bal combcsontjának közepészén, annak belső oldalán volt az ezüstgyűrű, hasonló anyagú, de ugyancsak bordázatlan S-végű karikával.¹¹⁶ Szabadka-Veresegyháza B temetőjének 76. sírjában egy meghatározhatatlan ezüstérmével együtt került elő az ezüstgyűrű, mely a fiatal nő bal kezén lehetett egykor. A temető az előkerült érmek alapján a 11. század második felére keltezhető.¹¹⁷ Zenta-Paphalom, Farkas tanya 8. sírjában a felnőtt korú váz mellett volt az ezüstgyűrű, továbbá bronz S-végű karikapár.¹¹⁸ A feltárt 18 sírban I. István (1000–1038), Orseolo Péter (1038–1041, 1044–1046) és I. András (1046–1060) érmei a 11. század első háromnegyedére kelteznek a temetőt.¹¹⁹ Sarkadkeresztúr-Csapháti-legelő egymás mellé hajló végű ezüstgyűrűje a 11. század elején nyitott temetőből került elő.¹²⁰

A gyűrűk közös jellemzője a három csoportba rendeződő, virágfejet¹²¹ utánzó granuláció. Karikájuk legnagyobb számban vízszintes helyzetű téglalap átmetszetű volt (Balatonmagyaród, Halimba, Sarkadkeresztúr, Somogyaszaló), de emellett rövidebb oldalán álló téglalap- vagy csonkakúp-formát is ölthetett (Hajdúszoboszló, Zenta). Utóbbi esetekben a granuláció természetes módon hangsúlyosabb a karika hosszabb – viseleti mód szerinti függőleges helyzetű – oldalán. Az egri gyűrű díszítése és a karika arányai alapján talán hiányos darab is lehet, ami esetleg az ólom – ezüsthöz viszonyított – könnyebb erodálódásával is összefügghet. Az ismert esetek alapján többségében nők viselték azokat bal kezükön, az egyetlen gyermek esetében a méretére igazított gyűrű viszont a jobb kezén lehetett a temetéskor. A bizánci-balkáni eredetű ékszerek kronológiai besorolása legkorábban a 11. századi használatot feltételezi, de nagyobb számban voltak megtalálhatók még a 12. században is.¹²² A Kárpát-medencei darabok esetében a 11. századi használatot a szabadkai sír meghatározhatatlan – de bizonyára kora Árpád-kori-érme mellett I. László (1077–1095) pénze kétségtelenül igazolja a halimbai sírban. Ugyancsak a 11. század közepét követő földbe kerülésre utalnak a bordázott S-végű karikák (Halimba, Somogyaszaló) is.¹²³ Figyelembe véve a sírok és temetők további leleteit, valószínűnek tűnik, hogy

115 Kozák 1981, 13–15., 23–25.; Fodor 2008, 131. Az első közleményben a gyűrű anyagaként ólom (Kozák 1981, 13) és ezüst (Kozák 1981, 23) egyaránt szerepel, mivel azonban a későbbiekben is ólomként határozták meg a gyűrű anyagát (Fodor 2008, 131), ezt fogadtam el helyesnek.

116 M. Nepper 2002, 66.

117 Szekeres–Szekeres 1996, 39, 65.

118 Stanojev 1989, 109.

119 Szekeres 2000, 189–190.

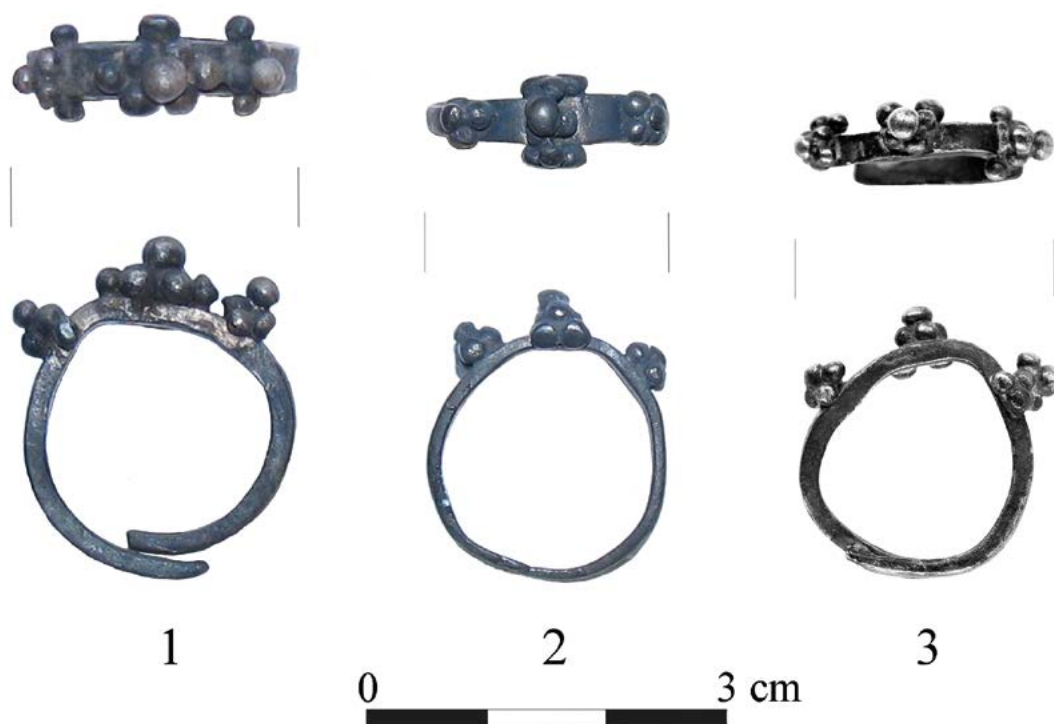
120 Medgyesi 1993, 491.; 2015, 126, 129.

121 M. Nepper 2002, 66.; Skriba 2010, 328.

122 Bikíć 2010, 108.

123 Szőke–Vándor 1987, 57.

a Magyar Királyság temetőiben a gyűrűtípus legkorábban csak a 11. század második negyedében jelenhetett meg, de az egyéb ujjakon viselt ékszertípusokkal összevetve ekkor sem nagy számban. Földbe pedig bizonyára csak valamennyi idő eltelte után, talán csak a század közepétől kerülhettek. Származási területüknek megfelelően nem meglepő, hogy nagyobb arányban a Kárpát-medence déli területeiről ismerjük ezeket.

17. kép. Kisebb méretű, granulált gömbök alkotta alapon egy-egy nagyobb gömbbel díszített, nyitott végű gyűrűk a Dunántúlon, 1: Balatonmagyaród-Balatonhídvég, 2: Halimba-Cseres 490. sír, 3: Somogyaszaló-Nagy árok 1. sír

A Balatonmagyaródon 18 sírral bizonytalan nagyságú részében feltárt temetőt talán már egy nagyobb létszámú, falusias közösség létesíthette. A fent bemutatott leletanyagból hiányoznak a korabeli érmek – hogy csak ma, vagy már egykor is így volt-e, azt már aligha dönthetjük el –, azonban a rombusz átmetszetű huzalból készült, illetve bordázott S-végű karikák, a rombusz átmetszetű, díszített huzalkarperec és a hasonló keresztmetszetű gyűrűk, valamint a granulált díszítésű ezüstgyűrű is a leletanyag 11. századi voltára, talán annak is inkább középső részére vagy második felére utalhat. Ha a bemutatott leletek mind a balatonmagyaródi temetőből származnak, akkor legalább részben utalnak a temető 11. század közepén, második felében történő használatára.

4. BEZERÉD/ORBÁNYOSFA, NAGYKAPORNAK–PÓKASZEPETK KÖZTI ORSZÁGÚT

BEVEZETÉS

1966. szeptember elején Bezeréd községtől nyugatra, de közigazgatásilag már a szomszédos Orbányosfa településhez tartozó északi határban, a Pókaszepetk és Nagykapornak között húzódó országút nyugati oldalán, az út vonalával párhuzamosan futó árok rendezése során a munkások sírokra bukkantak, melyekből azonban leletek – elmondásuk szerint – nem kerültek elő. A találás hírére Müller Róbert ötödéves régészhallgató szállt ki a helyszínre, ahol megállapította, hogy az előkerült sírok keleti részét már korábban, az utat övező árok eredeti kialakításakor megbolygatták, részben meg is semmisítették. 1966. szeptember 5. és 14. között folytatott leletmentő ásatása során az előkerült síroktól nyugatra 2, az út keleti oldalán pedig 1 tovább kutatószondát nyitva, összesen 14 sírt tárt fel, illetve figyelt meg.¹²⁴ (18. kép)

18. kép. Bezeréd/Orbányosfa, Nagykapornak–Pókaszepetk közti országút (1:10000)

¹²⁴ Müller 1971, 81.; MNM R.A. V.87/1967. Sajnálatos módon a leletanyagot feldolgozó Horváth László lakókocsiját a feltárást követően nem sokkal feltörték, a leleteket és az ott tárolt dokumentációt is eltulajdonítva. Müller Róbert (BM) tájékoztatását köszönöm.

SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1966. szeptember 5.) [8 tábla 1]

Valószínűleg fiatal férfi. Csv. h.: 155 cm, t.: Ny–K, sm.: 80 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a bal kézfej csontjai a bal combcsont felső része alatt helyezkedtek el. Bolygatott: a földmunkák során a váz bal lábfejeének csontjait megsemmisítették.

Melléklete: nem volt.

2. sír (1966. szeptember 5.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Bolygatott: a földmunka a sír nagyobb részét megsemmisítette, annak nyugati vége maradt csak meg, mely hosszúkás aknasír formáját mutatta.

Melléklete: nem volt.

3. sír (1966. szeptember 5.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Bolygatott: a földmunka a sírt csaknem teljesen megsemmisítette, csupán a sírgödör halvány részletei és a váz szabálytalanul fekvő csontjainak egy része volt megfigyelhető.

Melléklete: nem volt.

4. sír (1966. szeptember 5.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Bolygatott: a földmunka a sírt csaknem teljesen megsemmisítette, csupán a sírgödör halvány részletei és a váz szabálytalanul fekvő csontjainak egy része volt megfigyelhető.

Melléklete: nem volt.

5. sír (1955. szeptember 5.) [8. tábla 2]

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 67 cm, sh.: ?, ssz.: 80 cm

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. Bolygatott: a földmunka a sír keleti részét a váz felkarcsontjaiig eső szakaszban megsemmisítette, csak a sír nyugati vége maradt meg in situ helyzetben, amely ott hosszúkás aknasír formáját mutatta.

Melléklete: nem volt.

6. sír (1966. szeptember 6.) (19. kép 1) [8. tábla 3]

Nő. Csv. h.: 100 cm (a combcsontok középső részéig), t.: Ny–K, sm.: 120 cm, sh.: ?, ssz.: 80 cm
A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. Bolygatott: a földmunka a sír keleti végét megsemmisítette, így a váz combcsontok középső részétől lefelé eső része is elpusztult. Megjegyzés: a koponya jobb oldalán zöld színű patina volt látható, de ékszer itt nem került elő.

Mellékletei:

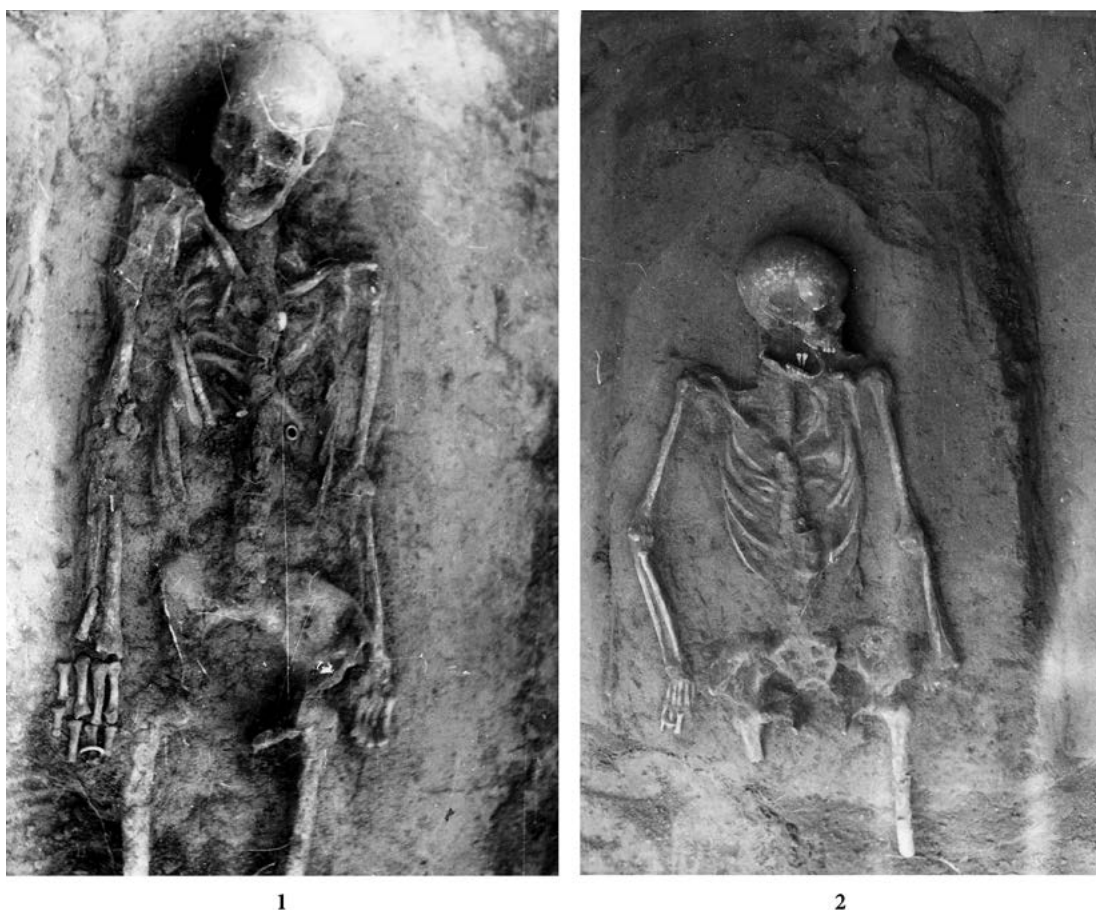
1. A koponya bal oldalán volt 1 db bronz S-végű karika. Ellopták.
2. A mellkas bal oldalán, közel a kulcscsontozathoz volt 1 db orsógomb alakú kőgyöngy. Ellopták.
3. A bal oldali alsó bordákon volt 1 db kék színű, körbefutó piros színű vonalas rátétmintával díszített üvegyöngy. Ellopták.
4. Az alsó csigolyák alatt volt 1 db fehér színű, hengeres gyöngy. Ellopták.
5. A jobb kéz csontjai között volt 1 db bronzgyűrű. Ellopták.
6. Az alsó csigolyákon, a medencétől 15 cm-re, hegyével annak irányába mutató helyzetben volt 1 db kovácsolt vaskés. Ellopták.
7. Az alsó állkapocs alatt volt 1 db meghatározhatatlan vastárgy. Ellopták.

7. sír (1966. szeptember 6.) (19. kép 2) [8. tábla 4]

Nő. Csv. h.: 100 cm (a combcsontok középső részéig), t.: Ny–K, sm.: 90 cm, sh.: ?, ssz.: 80 cm
A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra fordult, a jobb kar csontjai könyökben behajlított helyzetben feküdtek. Bolygatott: a földmunka a sír keleti végét megsemmisítette, így a váz combcsontok középső részétől lefelé eső része is megsemmisült.

Mellékletei:

- 1–5. A koponyától délnyugati irányban, mintegy 10 cm-nyire, a koponya alatt, az alsó állkapocs mellett és a nyakcsigolyák környékén volt 5 db különböző huzalvastagságú és méretű ezüst S-végű karika. Ellopták.
- 6–97. A koponya és a kulcscsontok közti sávban volt 92 db kisméretű gyöngy, melyek többsége aranszínű bevonattal ellátott üvegyöngy volt, köztük 1 db kisméretű, agyagból készült gyöngy. Ellopták.
98. A jobb kéz egyik ujjpercén volt 1 db rovátkolt bronzgyűrű. Ellopták.

19. kép. Bezeréd/Orbánosfa, Nagypapornak–Pókaszeptek közti országút, 1: 6. sír, 2: 7. sír

8. sír (1966. szeptember 6.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Bolygatott: a vázból csak a halomba szórt csontok maradtak meg.

Melléklete: nem volt.

9. sír (1966. szeptember 7.) (20. kép 1) [8. tábla 5]

Férfi. Csv. h.: 115 cm (a combcsontok középső részéig), t.: Ny–K, sm.: 80 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott: a földmunka a sír keleti végét megsemmisítette, így a váz combcsontok középső részétől lefelé eső része is megsemmisült.

Melléklete: nem volt.

10. sír (1966. szeptember 7.) [8. tábla 6]

Nő. Csv. h.: 155 cm, t.: Ny–K, sm.: 85 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott: sír déli oldalának középső részét talán a 9. sír kiásása során semmisítették meg, a csontok itt egy halomba voltak szórva.

Mellékletei:

1. Az alsó állkapocs alatt volt 1 db ezüst S-végű karika. Ellopták.
2. A csigolyák középső részén volt 1 db vastárgy. Ellopták.
3. A bolygatott csontok között volt 1 db nagyméretű állatfog. Ellopták.

11. sír (1966. szeptember 7.) (20. kép 2) [8. tábla 7]

Férfi (?). Csv. h.: 110 cm (a combcsontok középső részéig), t.: Ny–K, sm.: 80 cm, sh.: ?, ssz.: 70 cm

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott: a földmunka a sír keleti végét megsemmisítette, így a váz combcsontok középső részétől lefelé eső része is megsemmisült.

Mellékletei:

1. A koponya bal oldala mellett volt 1 db bronz S-végű karika. Ellopták.
2. A koponya jobb oldala mellett lévő huzalkarika megsemmisült, arra csak egykori patinájának nyoma utalt.
3. A csigolyák középső részén volt 1 db vas tű. Ellopták.
4. A jobb kéz egyik ujjpercén volt 1 db rovátkolt ezüstgyűrű. Ellopták.

1

2

20. kép. Bezeréd/Orbányosfa, Nagypapornak–Pókaszeptek közti országút, 1: 9. sír, 2: 11. sír

12. sír (1966. szeptember 7.) [8. tábla 8]

Nő (?). Csv. h.: 155 cm (a koponyáig), t.: Ny–K, sm.: 35 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott: a földmunka a váz koponyáját megsemmisítette.

Mellékletei:

1. A nyakcsigolyák jobb oldalán volt 1 db apró vastárgy. M.: 0,5×0,5 cm. Ellopták.
2. A bal kéz egyik ujjpercén volt 1 db bronz huzalgyűrű. Ellopták.
3. A jobb kéz egyik ujjpercén volt 1 db ezüst huzalgyűrű. Ellopták.

13. sír (1966. szeptember 7.) [8. tábla 9]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 35 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott: a földmunka a sír nyugati részét megsemmisítette, így a váz medencétől felfelé eső része is megsemmisült.

Melléklete: nem volt.

14. sír (1966. szeptember 6.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Bolygatott: a sírt a földmunka során teljesen feldúlták.

Melléklete:

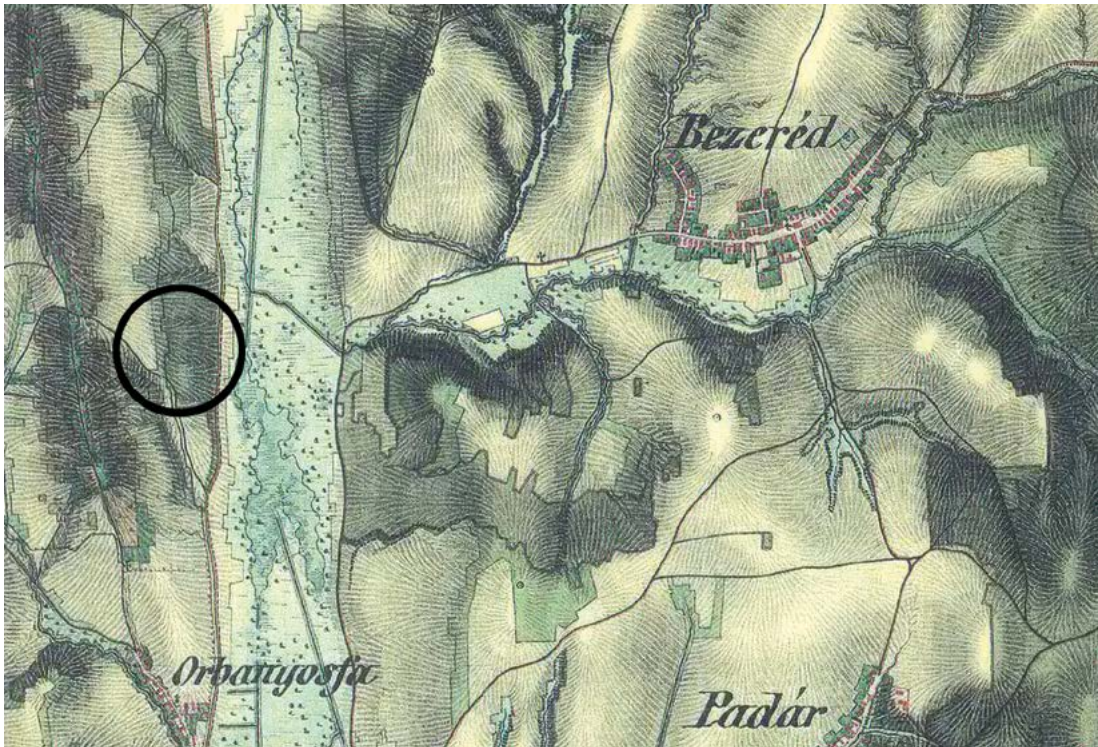
1. 1 db rovátkolást utánozóan öntött bronzgyűrű. Ellopták.

ÉRTÉKELÉS

A lelőhely egy nyugatról keleti irányba ereszkedő, lankás domboldalon (23. kép) helyezkedik el, amit keleti irányból a mai Foglár-csatorna területének vízrendezés előtti széles, vizenyős völgye határolt. (21. kép)

A temetőben lévő sírok a lelőhely feltárt részlete alapján a műút nyugati oldalán legalább két sorban helyezkedtek el, a sírok egymáshoz meglehetősen közel voltak. A műúthoz közelebb fekvő sorban 11, míg ettől nyugatra 2 sírt lehetett megfigyelni. Az utóbbi sírsor esetében, az I. számú kutatászondu területén, a 13. sírtól déli irányban elhelyezkedő temetkezéseket egy korábbi földmunka alkalmával – melynek során kb. 2–3 m-es mélységig bolygatták meg a területet – teljesen megsemmisítették, ebbe az irányba ezért nem folytatódott a kutatás.¹²⁵ Ugyanakkor Müller Róbert egy helyi lakos elmondásából megtudta, hogy 1943-ban, amikor a víz tel-

¹²⁵ MNM R.A. V.87/1967.

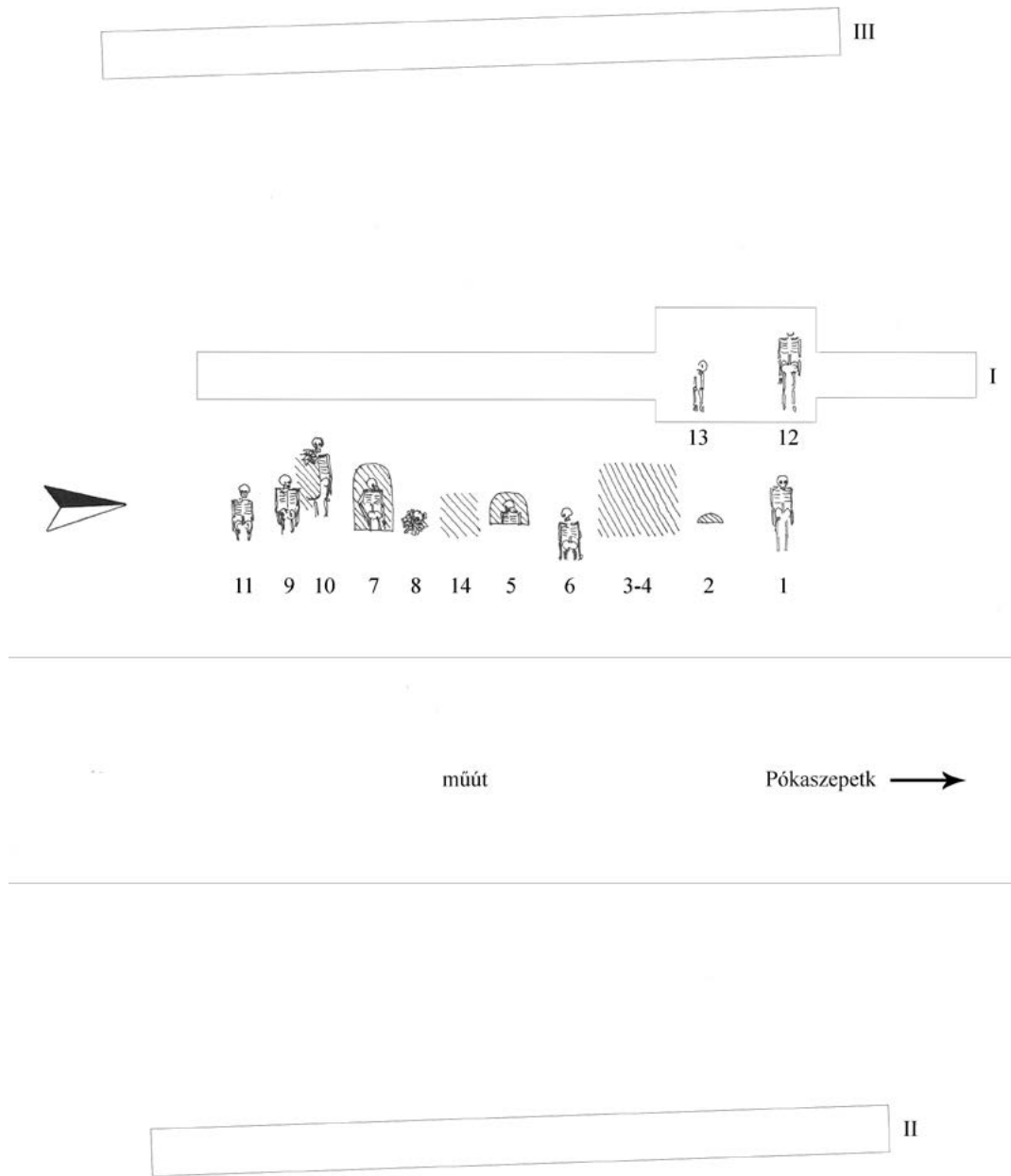
21. kép. Bezeréd/Orbánysfa, Nagykapornak–Pókaszeptek közti országút, a lelőhely elhelyezkedése a II. katonai felmérés 1856. évi térképlapján

jesen kiszáradt az említett gödörből, annak alján emberi csontokat találtak, vagyis a sírok sora abba az irányba is bizonyosan folytatódott.¹²⁶ Az I. számú szondától nyugatra, 2 m távolságban nyitott III. számú és a műút keleti oldalán kijelölt II. számú szondákban temetkezések már nem mutatkoztak, így a sírkert két oldalról lehatárolható volt. (22. kép) Nem ismert azonban, hogy a műút kialakításakor kerültek-e elő sírok, illetve, hogy északi és déli irányban az előkerült szélső temetkezések jelentik-e a lelőhely szélét. A további kutatás szükségességére jelentésben Müller is utalt,¹²⁷ ez azonban sajnos nem valósult meg.

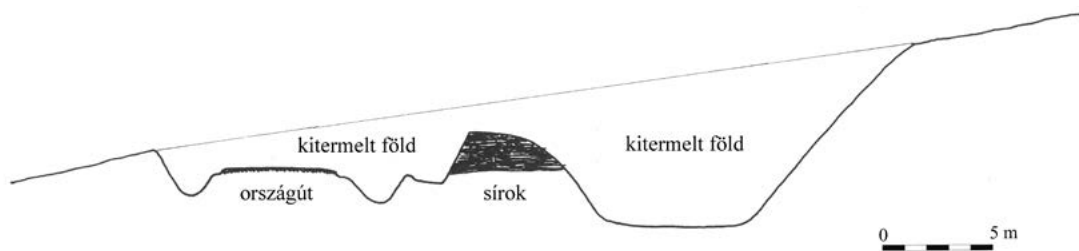
A sírgödörök a néhány ismert részlet alapján hosszúkás aknasírok voltak, mélységük 35–120 cm között változott, ezekben hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben feküdtek a vázak. Az eltemetettek között valószínűleg 3 férfi (1?, 9., 11?), 4 nő (6–7., 10., 12?), és 1 gyermek (5.) volt, míg 6 esetben az elhunytak nemi és életkori adatai ismeretlenek (2–4., 8., 13–14.). Koporsó nyomai nem voltak megfigyelhetők, ugyanakkor az oldalára fordult koponya vagy a leesett állkapocs több esetben is erre utalhat, vagy legalábbis valamilyen, az elhunyt testét körbefogó anyagra. A temetés során az 1. sírban nyugvó férfi bal kezét combja alá fektették, míg a 7. sírban nyugvó nő jobb karját könyökben behajlították, de úgy, hogy a kéz nem a hastájékra, hanem a test mellé

126 MNM R.A. V.87/1967.

127 MNM R.A. V.87/1967.

22. kép. Bezeréd/Orbányosfa, Nagykapornak–Pókaszeptek közti országút, temetőtérkép

23. kép. Bezeréd/Orbányosfa, Nagykapornak–Pókaszeptek közti országút, a feltárt terület keresztmetszete

került. Tájolásuk a nyugat–keleti irányhoz igazodott, attól esetenként északi vagy déli eltérésekkel, 75–100° között.

A sírok között a 8. számút a helyszíni megfigyelés alapján valószínűleg még a temető használata alatt megbolygatták, s szórták az abban lévő csontokat egy halomba.¹²⁸ A 10. sírt pedig talán a 9. számú megásása alkalmával érte bolygatás.¹²⁹

Sajnos a sírokból ismert leletanyagot az azzal együtt tárolt dokumentációval együtt a feltárást követően nem sokkal ellopták, így az csak a leírás alapján ismert. A leleteket tartalmazó sírokból (6–7., 10–12., 14.) előkerült leletanyag is minden bizonnyal hiányosnak tekinthető, és az azok megtalálói szerinti melléklet nélküliséget is talán fenntartással kell fogadnunk, hiszen az általuk ugyancsak melléklet nélkülinek mondott 14. számú temetkezésből a sírgödör átvizsgálása során előkerült 1 db gyűrű. A 11. sír S-végű karikájának jobb oldali párja elveszhetett, erre utal a csonton megfigyelhető patina.¹³⁰ A leletanyagban a fejékszereket tekintve S-végű karika 4 sírból került elő, 1 db ezüst (10.) és 1 db bronz (11.) mellett talán párban voltak a bronz példányok a 6. sírban, míg a 7. számú temetkezésből meglepően nagy számú, 5 db ezüstkarika dokumentált. 3 nő (6–7., 10.) mellett 1 férfi (?) (11) sírból származnak ezek az ékszerek.

A 7. sírban a koponya és a kulcscsontok közti sávban 92 db kisméretű gyöngy volt, többségük aranszínű bevonattal ellátott üvegyöngy, ezekben valószínűleg szegmentgyöngyöket azonosíthatunk, de 1 db kisméretű agyagból készült gyöngy is volt a sorban. Valószínűleg nyakláncot alkottak, melynek gyöngyei szétszóródtak a sírban, míg a 6. számú temetkezésben, a bordákon lévő, orsógomb alakú kőgyöngy, a kék színű, körbefutó piros színű vonalas rátétmintával díszített üvegyöngy, és a fehér színű, hengeres gyöngy talán ugyancsak egy nyakláncra utal, melynek díszei elmozdultak eredeti helyükről. A kék színű, piros vonalas mintával díszített gyöngy ritka lelete a korszak sírjainak.

Kérdés, hogy lehetett-e valamilyen vasból készült ékszer vagy egyéb, nyakba akasztott tárgy a 6. sírban az alsó állkapocs alatt, ahogy kérdés a 12. sírban a nyakcsigolyák jobb oldalán megfigyelt vastárgy mibenléte is.

Karperecek nem ismertek a temetőrészből, ugyanakkor gyűrű csaknem minden mellékletet tartalmazó sírból került elő. Ezek 2 női (6–7.) és 1 férfi (?) (11.) sírban a jobb, 1 női (?) sírban pedig párosan, mindkét kézen voltak (12.). Ezek között rovatkolást utánzóan öntött bronz- és ezüstgyűrűk (7., 11., 14.) és 1–1 db ezüst és bronz huzalgyűrű (12.) említhető.

A használati- és munkaeszközöket tekintve az elhunyt hastájékára fektették a vaskést a 6. sírban, így az bizonyára nem az övhöz volt kapcsolva. A 11. sírban a csigolyák középső részén lévő vas tű, ha valamilyen munkaeszköz volt, akkor feltehetően nem egykori helyzetének megfelelően adták az elhunytal, ha viszont a viselet része volt, akkor talán az elhunyt ruháját foghatta össze, esetleg egy kendőszerű elemet, bár a helyszíni meghatározás inkább férfi elhunyt utalt. Hasonló helyen, a csigolyák középső részén volt egy vastárgy a 10. sírban is.

128 MNM R.A. V.87/1967.

129 MNM R.A. V.87/1967.

130 MNM R.A. V.87/1967.

A temető egykori sírszáma nem ismert, jellege azonban már inkább a falusias közösségeket idézi. Keltezésében korabeli érmek nem nyújtanak segítséget, a pénzek hiányának kronológiai, vagy a közösség szokásaiban gyökerező oka egyaránt lehetett. A leletek között számunkra keltező értékkel egyedül az S-végű karikák bírnak, az ékszerek alapanyagában a 10. század végétől, vagy a 11. század elejétől kezdődően nagyobb arányban elterjedő ezüst változatok¹³¹ alapján a temető feltehetően ettől az időszaktól kezdődően – az érmek hiányának kronológiai okát feltételezve pedig talán annak korábbi szakaszában – lehetett használatban.

5. GYENESDIÁS-FALUDI UTCA

BEVEZETÉS

1990. július 26-án Horváth Tihamér értesítette a Balatoni Múzeumot, hogy Gyenesdiáson, a Faludi utca csatornázási munkálatai során, a 19-es számú ház előtt két nyugat–keleti tájolású temetkezés került elő. A munkagép bolygatása következtében azonban a vázából csak a lábszárak, illetve a combcsontok maradtak meg in situ helyzetben, a felsőtest csontjait pedig az ottani középkori temetkezések¹³² már megsemmisítették. A megfigyelhető sírrészekben leletek nem kerültek elő. Ez év augusztus 2-án innen mintegy 30 m-re északi irányban egy újabb sír bukkant elő, ennek koponyáját érte el a munkagép. A koponyát és a körülötte talált leleteket Horváth Csongor juttatta el a Balatoni Múzeumba. A helyszínre Müller Róbert szállt ki, aki a még aznap lefolytatott leletmentése során feltárta a sír még földben lévő részét. A sír környezetében további temetkezés nem került elő, a leletek a Balatoni Múzeumba kerültek.¹³³ (24. kép)

SÍRLEÍRÁSOK

1–2. sír (1990. augusztus 24.) [9. tábla 1–2]

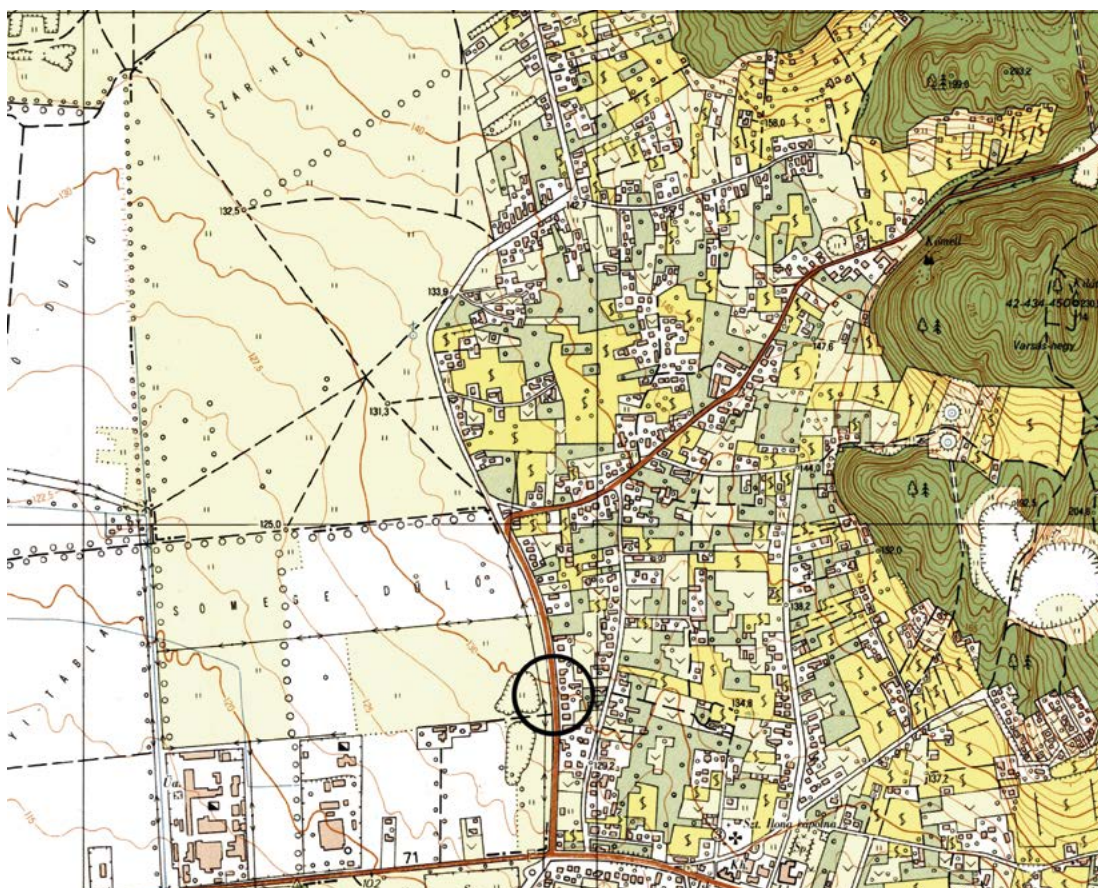
Nemük, koruk bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A vázak hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben voltak. Bolygatott: a munkagép a sírok keleti végeit roncsolta, a felsőtestek csontjait pedig a már korábban kiásott sírokhoz kapcsolódó földmunka semmisítette meg, így a vázából csak a lábszárak és a combcsontok maradtak meg eredeti helyzetben.

131 Szóke–Vándor 1987, 75–76.

132 MRT 1, 13/2.

133 Müller 1992.; 2007, 45.; BM R.A. 2186–2006. Sajnos a 93.32.1–5. és a 93.33.1. számon beletárolt leleteknek nem sikerült a nyomára bukkanni, leírásukat, méretüket így a publikáció és a leltárkönyv alapján adom, a 3. sírről pedig nem készült rajz.

24. kép. Gyenesdiás-Faludi utca (1:10000)

Mellékletük: nem volt.

3. sír (1990. augusztus 26.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott: a munkagép a váz koponyáját roncsolta.

Mellékletei:

1–4. A koponya két oldalán volt 1-1 db nagyobb és 1-1 db kisebb S-végű karika, melyek az alábbi csoportokba sorolhatók. BM ltsz. 93.32.1–4.

1. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, zárt, bordázott S-végű karika. M.: 3,7×3,2 cm, hv.: 0,28 cm, Ssz.: 0,8 cm. [9. tábla 3]
2. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, zárt, bordázott (5) S-végű karika. M.: 3,6×3,2 cm, hv.: 0,28 cm, Ssz.: 0,9 cm. [9. tábla 4]
3. 1 db szögletes átmetszetű, csavart ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális, bordázott (4) S-végű karika. M.: 1,9×1,6 cm, hv.: 0,18×0,18 cm, Ssz.: 0,4 cm. [9. tábla 5]
4. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított S-végű karika. [9. tábla 6]

5–14. Az alsó állkapocs alatt volt 10 db gyöngyszem, melyek az alábbi csoportokba sorolhatók.

BM ltsz. 93.32.5.

5. 1 db négyszögletes átmetszetű hasáb alakú üvegyöngy. M.: 0,7×0,55 cm. [9. tábla 7]

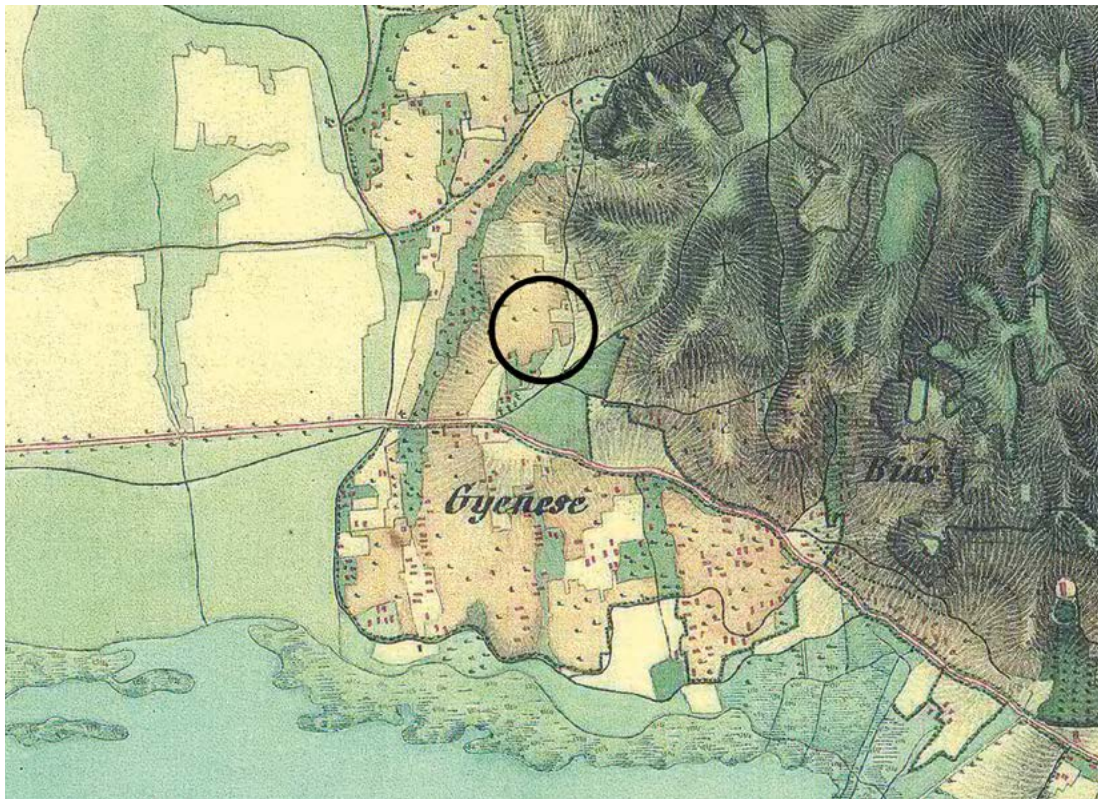
6. 1 db hordó alakú üvegyöngy. M.: 1,2×0,8 cm. [12. tábla 8]

7–14. 8 db hatszög alakú kalcedonyöngy. A legnagyobb darab m.: 2,4×1,5 cm. [9. tábla 9–16]

15. A bal kézcsontok között volt 1 db háromszög átmetszetű, nyitott, hegyesedő, egymás mellé hajló végű ezüst huzalgűrű. M.: 2,3×2,2 cm, v.: 0,3 cm. BM 93.33.1. [9. tábla 17]

ÉRTÉKELÉS

A lelőhely a mai település nyugati részén, egy teraszos jellegű, keleti irányba lejtő részen, a Keszthelyi-hegység délnyugati lábánál található. A kora Árpád-kori temető a 14. századtól említett, egykori Falud településen,¹³⁴ annak középkori templom körüli temetőjének területén fekszik.¹³⁵ (25. kép)

25. kép. Gyenesdiás-Faludi utca, a lelőhely elhelyezkedése a II. katonai felmérés 1856. évi térképlapján

¹³⁴ Müller 2007, 45.

¹³⁵ Müller 1992.

Az 1990-ben előkerült sírok között az elsőként megtalált kettő nem tartalmazott kormeghatározásra alkalmas leleteket, a 3. számú azonban szerencsés módon meglehetősen gazdag volt. A fejékszerként szimmetrikusan viselt 2-2 db ezüst S-végű karika kerek és szögletes átmetsetű, bordázott változatai a típus későbbi példányai közé sorolhatók.¹³⁶

A később megtalált sír 30 m-es távolsága alapján – feltételezve, hogy egyazon temetőhöz tartoznak – a temető kiterjedése nagyobb is lehetett. 1995-ben újabb sírokat bolygattak meg a közműfektetés során, ekkor a 21. szám előtt két 14–15. századi temetkezés került elő.¹³⁷ Feltételezhető, hogy az előkerült sírok a Szent Erzsébet templom körül elhelyezkedő temetőhöz tartoztak. Közülük a leleteket tartalmazó 3. számú sír a 11. századra,¹³⁸ annak is inkább második felére keltezhető. A 1–2. sírnak leletek hiányában sajnos kérdéses a datálása. Ha a vázak felső csontjainak megsemmisülését a huzamosabb ideig használt temető később megásott sírjai okozták, úgy azok a temető korábbi periódusába lennének sorolhatók. Kérdés marad ugyanakkor, hogy a 3. számú temetkezés alapján minden bizonnyal már a 11. század második felében itt létesített temető még ún. soros jellegű, vagy már templom mellett elhelyezkedő volt-e. Kérdés az is, hogy amennyiben soros jellegű volt, úgy idővel, folyamatos használatát feltételezve, templom körülivé vált-e, vagy a 14. századi templom ettől függetlenül létesült-e itt, vagyis utóbbi esetben a temető használata nem volt folyamatos.

6. HAHÓT-CSERESZNYÉS

BEVEZETÉS

A település délkeleti peremén, a Szévízpatak és a 74. számú műút között helyezkedik el a Cseresznyés-dűlő. Az 1930-as években¹³⁹ a területen található északkelet–délnyugati irányú homokos talajú dombon építkezéshez kapcsolódó homokkitermelés indult. Ennek során az eltelt évtizedek alatt számos Árpád-kori sírt megsemmisítettek, elpusztítva az itt található temető nagy részét, főként a domb délnyugati részén. 1988 tavaszán a domb nyugati felének még bolygatatlan részén, Nagy János és Németh István telkén Szőke Béla Miklós vezetésével kezdődött feltárás. A munka során két észak–déli irányú, egymás mellett elhelyezkedő szondát nyitottak, ezekben összesen 5 sírt tárva fel.¹⁴⁰ (26. kép)

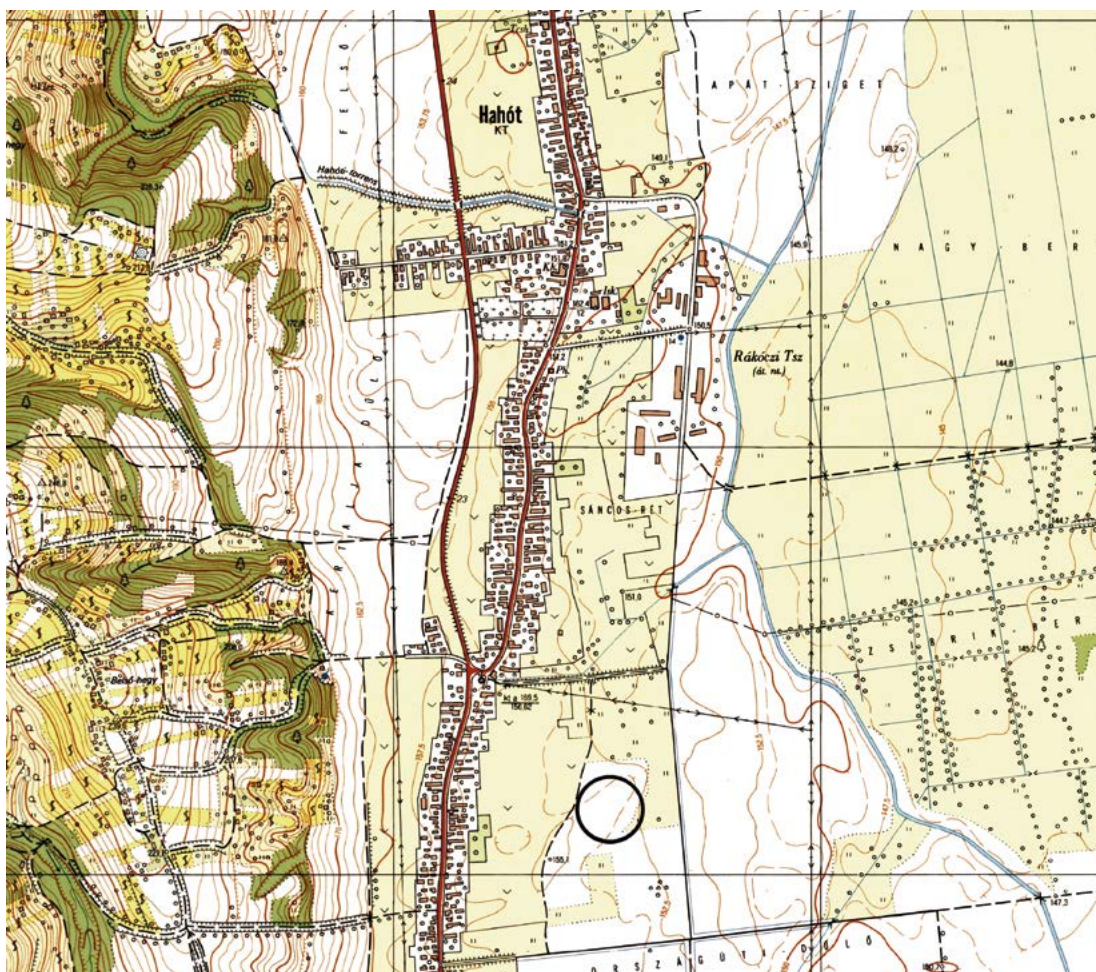
136 Szőke–Vándor 1987, 57.

137 Müller 2007, 45.

138 Müller 1992.; 2007, 45.

139 Szőke–Vándor 1976, 142.

140 Szőke 1996a, 179. A leleteknek sajnos nem sikerült a nyomára akadnom, sem Keszthelyen, sem Nagykanizsán, sem Zalaegerszezen, leírásukat így a publikáció alapján adom.

26. kép. Hahót-Cseresznyés (1:10000)

SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1988) [10. tábla 1]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: 45 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Bolygatott: a csontok egy halomban feküdtek.

Melléklete: ?

2. sír (1988) [10. tábla 2]

Férfi, mat-sen (?) korú. Csv. h.: 153 cm, t.: Ny-K, sm.: 52 cm, sh.: 205 cm, ssz.: 53 cm

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

3. sír (1988) [10. tábla 3]

Férfi, sen (?) korú. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 53 cm, sh.: 190 cm, ssz.: 85–50 cm

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. A bal alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencelapáton feküdtek, míg a jobb alkarcsontok végei és a kézcsontok erőteljesebben behajlított helyzetben, a keresztcsonton helyezkedtek el. A sírgödör keleti irányban kiszélesedő aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

4. sír (1988) [10. tábla 4]

Férfi, ad-mat (?) korú. Csv. h.: 161 cm, t.: Ny–K, sm.: 77 cm, sh.: 200 cm, ssz.: 65 cm

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra billent. Az alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén feküdtek. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

5. sír (1988) [10. tábla 5]

Nő, juv (?) korú. Csv. h.: 134 cm, t.: Ny–K, sm.: 65 cm, sh.: 195 cm, ssz.: 60 cm

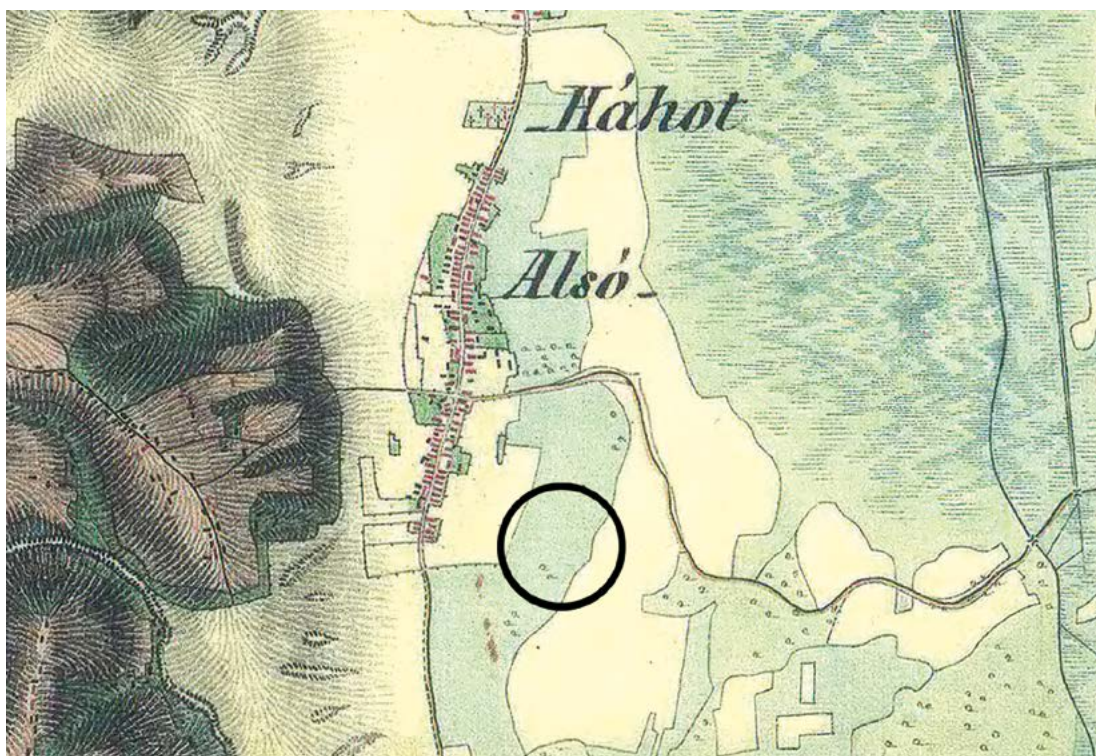
A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a jobb alkarcsontok végei és a kézcsontok a medence alatt helyezkedtek el. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

- 1–2. A koponya két oldalán volt 1-1 db S-végű karika, melyek az alábbi típusokba sorolhatók.
 1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, zárt S-végű karika. M.: 2,1×1,5 cm, hv.: 0,3 cm, Ssz.: 0,4 cm. [10. tábla 6]
 2. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 1,8×1,5 cm, hv.: 0,3 cm, Ssz.: 0,4 cm. [10. tábla 7]
3. A mellkas csontjainak középső részén, a szegycsonttól jobbra helyezkedett el 1 db I. László (1077–1095) CNH I.33. típusú ezüst denára.
4. A jobb kéz egyik ujjpercén volt 1 db rombusz átmetszetű, nyitott, hegyesedő, egymásra hajló végű bronz huzalgyűrű. M.: 2×1,8 cm, hv.: 0,15×0,15 cm. [10. tábla 8]

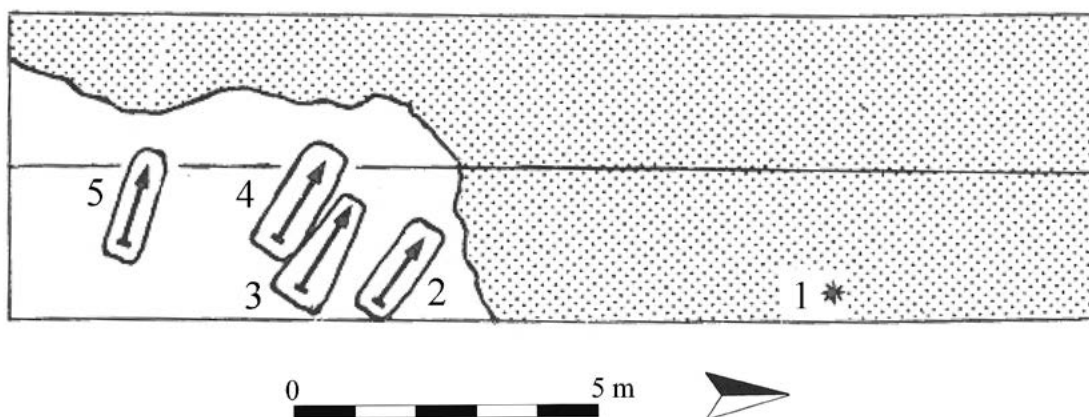
ÉRTÉKELÉS

A temető egy északkelet–délnyugati irányú homokdombon helyezkedett el, a mai Hahóti-övcatorna szabályozás előtti széles, vizenyős része és a Belső-hegy keleti széle között, ahol a vízjárta részt valószínűleg csak e magaslatok törték meg. (27. kép)

27. kép. Hahót-Cseresznyés, a lelőhely elhelyezkedése a II. katonai felmérés 1856. évi térképlapján

A két észak–déli irányú, egymás mellett kijelölt 18×2,5 m-es szondában összesen 5 sír került elő, ebből 1 erősen bolygatott, a felület homokkitermeléssel érintett északi részén, 4 pedig annak délkeleti felén. Utóbbiak közül 3 egymáshoz közel (2–4.), míg a negyedik kissé távolabb. A 3. és a 4. sír szélé érintkezett egymással. (28. kép)

28. kép. Hahót-Cseresznyés, temetőtérkép

A sírgödörök között 3 lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír volt (2., 4–5.), míg a 3. sírgödre a keleti felén kiszélesedő. Koporsó nyomai nem voltak megfigyelhetők, a sírok többségénél azonban a sírgödör mérete nem zárna ki ennek lehetőségét. A temetőrészben 3 felnőtt férfi (2–4.), 1 fiatal lány (5.) és 1 ismeretlen nemi és életkori adatokkal rendelkező személy (1.) sírja dokumentált. Az elhunytakat hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben temették el, az alkarok helyzetében az alábbi változatok voltak megfigyelhetők: mindkét alkar megközelítőleg azonos mértékben a hastájékra fektetve (4.), mindkét alkar a hastájékon, de a jobb erőteljesebben, míg a bal kevésbé behajlítva (3.), illetve a jobb alkar és kéz az elhunyt dereka alá fektetve (5.).

Leletek csak a 3 férfi szorosán egymás mellett lévő sírjától kissé távolabb elhelyezkedő fiatal leány (5.) mellett voltak. Koponyája két oldalán 1-1 db S-végű karika, melyek közül az 1. számú esetében a – fotó alapján legalábbis úgy tűnik számomra, hogy – huzal kevésbé elterjedt technikai megoldással, kalapált módon is készülhetett. A karikák nyugat-dunántúli típusai¹⁴¹ szerint az I. és VI. változat. Obulusként felsőtestének középrészére helyezték I. László (1077–1095) érmét, ebben a közösség hasonló volt a Pusztaszentlászlón temetkező csoporthoz, hiszen ott is az elhunyt testére helyezett obulus volt elsősorban szokásban. A rombusz átmetszetű, hegyesedő végű huzalgűrűk többségében a felnőtt korosztály ékszereihez tartoztak, de nyitott végei természetesen alkalmassá tették kisebb termetű személyek számára is megfelelő méretre alakítását.¹⁴²

A temetőrészlet a 11. század utolsó harmadára keltezhető,¹⁴³ feltételezve, hogy az évek során jelentősebb számú sír is a bányaművelés áldozatául eshetett, így ezek talán egy nagyobb létszámú falusias közösség megmaradt emlékei lehetnek.

7. KESZTHELY-APÁTDOMB

BEVEZETÉS

A város egykori területétől keletre, a Balaton irányába húzódott az Apátdomb észak–déli irányú vonulata, amely egészen a tó széléig ért, és egykor három oldaláról is annak vizével körül ölelt terület volt. A magaslat kedvező fekvése miatt több korszakban is megtelepedési vagy temetkezési területként szolgált az ott élő emberek számára. Régészeti leletek már az 1860-as évek második felében kerültek itt elő.¹⁴⁴ 1906-ban nagymértékű tereprendezési munkálatok kezdődtek, melyek célja a Balaton-part feltöltése, sétálóutca kiépítése és fürdésre alkalmas part-

141 Horváth 2016, 51–60.

142 Horváth 2016, 134.

143 Szőke 1996a, 179.

144 Römer 1867, 219.; MRT 1, 21/49.

szakasz kialakítása volt. Ennek kapcsán került sor az Apátdomb elhordására is.¹⁴⁵ A két éven át folyó munkálatokat a Balatoni Múzeum munkatársa, Sági János kísérte mindvégig figyelemmel, neki köszönhető az előkerült régészeti jelenségek dokumentálása. 1906 júniusában megkezdett¹⁴⁶ kutatásai során a domb délkeleti részén őskori telepjelenségek mellett megfigyelt több szegényes leletanyagú 10–11. századi sírt is.¹⁴⁷ A régészeti leletanyag a Balatoni Múzeumban található. (29. kép)

29. kép. Keszthely-Apátdomb (1:10000)

SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1906)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ÉNy–DK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, az egyik kar csontjai a váz csontjai alatt voltak.

Melléklete:

1. 1 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz pálcakarperec. M.: 6,6×6,3 cm, v.: 0,41 cm. BM ltsz. 58.738.150. [11. tábla 1]

¹⁴⁵ Sági 1909, 343.; Kuzsinszky 1920, 89.

¹⁴⁶ Sági 1969, 17.

¹⁴⁷ Sági 1909, 353–354.; MRT 1, 21/49.; Vándor 1996a, 159.

2. sír (1906)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ÉNy–DK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete:

1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, elvékonyodó, kissé ellapított, visszapödrött végű karika. M.: 3,4×2,8 cm, hv.: 0,18 cm, Psz.: 0,24 cm. BM ltsz. 58.738.151. [11. tábla 2]

3. sír (1906)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ÉNy–DK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

1. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, egyik végén elhegyesedő, másikon egyenesre vágott, összenyomott végű karika. M.: 2×1,7 cm, hv.: 0,22 cm. BM ltsz. 58.738.152. [11. tábla 3]
- 1 db kerek átmetszetű, nyitott, egyik végén hegyesedő bronz pálcakarperec. M.: 6,7×6,3 cm, v.: 0,35 cm. BM ltsz. 58.738.152. [11. tábla 4]
- 1 db kerek átmetszetű, végei irányába elvékonyodó, de öntési hiba következtében zárt állapotban maradt bronz pálcakarperec. M.: 7×6,9 cm. BM ltsz. 58.738.152. [11. tábla 5]

4–5. sír (1906)

Valószínűleg őskori sírok.

6. sír (1906)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ÉNy–DK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete:

1. 1 db háromszög átmetszetű pengével, annak középvonalában csúcsba futó, ugyancsak a penge középvonalában elhelyezkedő nyéltüskével ellátott, kovácsolt vaskés. M.: 12,1×1,3 cm. BM ltsz. 58.738.437. [11. tábla 6]

7. sír (1906)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ÉNy–DK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete:

1. 1 db nyélnyújtvánnyal ellátott, kovácsolt vaskés. Elveszett.

8. sír (1906)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ÉNy–DK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete:

1. 1 db háromszög átmetszetű pengével rendelkező, a penge hátához csúcsba futó, annak vonalában elhelyezkedő nyéltüskével ellátott, kovácsolt vaskés. M.: 9×1,4 cm. BM ltsz. 58.738.437. Elveszett.

9. sír (1906)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ÉNy–DK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete:

1. 1 db nyélnyújtvánnyal ellátott, kovácsolt vaskés. Elveszett.

10. sír (1906)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ÉNy–DK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, az egyik alkar csontjai a medencére hajlított helyzetben voltak, a kézcsontok egy része így a szeméremcsontnál volt.

Melléklete:

1. 1 db kerek átmetszetű, nyitott végű bronz huzalkarika. M.: 3,3×3,1 cm, hv.: 0,28 cm. BM ltsz. 58.738.157. [12. tábla 1]

11. sír (1906)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ÉNy–DK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

1. 1 db kerek átmetszetű, nyitott, egyik végén kissé elhegyesedő végű bronz huzalkarika. M.: 3,1×3,1 cm. BM ltsz. 58.738.155. [12. tábla 2]
2. 1 db kerek átmetszetű, nyitott, elhegyesedő végű bronz pálcakarperec. M.: 6,8×6,6 cm, v.: 0,38 cm. BM ltsz. 58.738.154. [12. tábla 3]

12. sír (1906)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ÉNy–DK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete:

1. Valószínűleg a koponyánál volt 1 db „halántékkarika”. Elveszett.

13–14. sír (1906)

Bizonytalan korú sírok.

15. sír (1906)

Valószínűleg őskori sír.

16. sír (1906)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ÉNy–DK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

1. Valószínűleg a koponyánál volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, elvékonyodó, kissé ellapított, pödrött végű karika. M.: 2,8×2,5 cm, hv.: 0,16 cm, Psz.: 0,11 cm. BM ltsz. 58.738.438. [12. tábla 4]
2. Valószínűleg a koponyánál volt 1 db bizonytalan típusú bronz huzalkarika. Elveszett.
3. Valószínűleg az egyik kar csontjain volt 1 db vékony, háromrét hajlított, kerek átmetszetű bronzhuzalból csavart, hurkos-kampós végű karperec. Törött, a rongálódott résznél vékony bronzhuzallal körbetekert. M.: 5,2×6,1 cm, hv.: 0,3 cm. BM ltsz. 58.738.160. [12. tábla 5]
4. Valószínűleg az egyik kar csontjain volt 1 db bronz pálcakarperec. Elveszett.
5. Az egyik kéz gyűrűs ujjának egyik csontján volt 1 db gyűrű. Elveszett vagy nem azonosítható.
6. A másik kéz gyűrűs ujjának egyik csontján volt valószínűleg 1 db zárt, kiszélesedő fején vésett fenyőmintás díszítéssel ellátott bronz karikagyűrű. Átm.: 2 cm, a fej sz.: 0,6 cm. BM ltsz. 58.738.161. Elveszett.
7. A fogsoron volt 1 db kerek, bronzból öntött, középrészén kidomborodó, koncentrikus mintákkal díszített, hátoldalán négy füllel ellátott bronzveret. M.: 1,8×1,7 cm. BM ltsz. 58.738.162. [12. tábla 6]

17. sír (1906)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ÉNy–DK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

- 1–2. 2 db bronzgyűrű. Elvesztek, vagy nem azonosíthatók.

18. sír (1906)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ÉNy–DK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete:

1. Valószínűleg a koponyánál volt 1 db ismeretlen típusú huzalkarika töredék. Elveszett.

19. sír (1906)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ÉNy–DK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete:

1. 1 db bronzkarika. Elveszett.

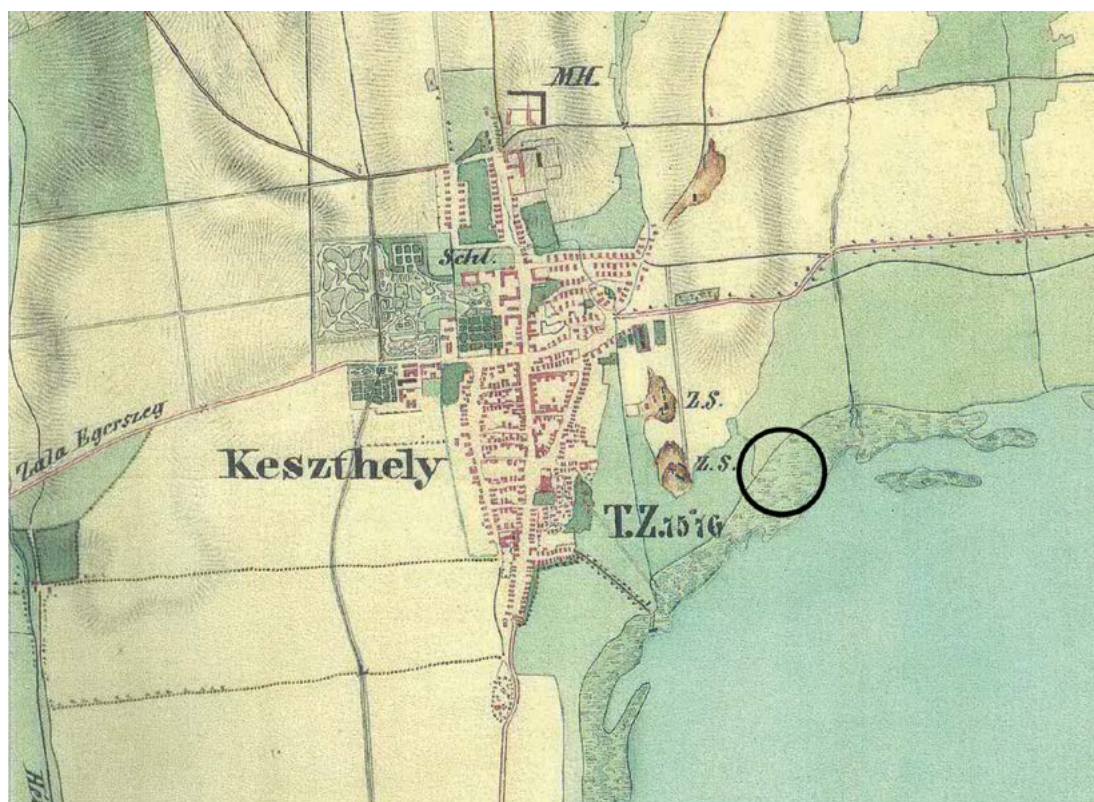
Szórványleletek:

1. 1 db S-végű karika. Átm.: 2,1 cm, hv.: 0,1 cm. BM ltsz. 58.630.1. Elveszett.

2. 1 db félköríves átmetszetű, nyitott, egymásra hajló végű bronz pántgyűrű. M.: 2,1×1,9 cm, sz.: 0,3 cm. BM ltsz. 58.738.163. [12. tábla 7]
3. 1 db félköríves átmetszetű, nyitott végű bronz pántgyűrű. M.: 2,3×2,1 cm, sz.: 0,3 cm. BM ltsz. n. [12. tábla 8]

ÉRTÉKELÉS

A lelőhely a Balaton által három oldalról vízzel körülvett, észak–déli irányú magaslat délkeleti részén helyezkedett el. (30. kép)

30. kép. Keszthely-Apátdomb, a lelőhely elhelyezkedése a II. katonai felmérés 1856. évi térképlapján

A több korszak emlékeit tartalmazó régészeti lelőhelyen Sági János északnyugat–délkeleti irányú, szegényes mellékletű sírokat tárt fel, kérdéses azonban, hogy mindegyik a vizsgált korszakunkba sorolható-e. Közleményében Sági folytatólagosan 19 tételt sorolt fel,¹⁴⁸ ami részben

¹⁴⁸ Sági 1909, 353–354.

a tárgyak bemutatásának tűnik, azonban többször a sírokban tett további megfigyeléseit is jelzi, a csontváz helyzetére, a tárgy elhelyezkedésére, vagy a leletegyüttesekre vonatkozóan, így részben sírleírásoknak is tűnnek e sorok. A bemutatott leletek között azonban őskori tárgyak is vannak, illetve együtt említ őskori és vizsgált korszakunkba is besorolható leleteket. Lehetséges, hogy csak ezek tartalmaztak mellékleteket a sírok közül, ezért van a folytatólagos felsorolás. A Balatoni Múzeum gyűjteményében 13 honfoglalás és kora Árpád-kori sír¹⁴⁹ leletanyaga van beletárolva a temetőből, az ott szereplő adatok viszont csak részben hozhatók összhangba Sági leírásával. Magam így csak 5 sírt tudtam nagyobb biztonsággal azonosítani (1–3., 10–11.), a sírok leírásának vonatkozásában azonban úgy gondolom, Sági beszámolóját kell alapul venni, a sír- és tárgyleírások is ebben a szellemben születtek. Az 1. sír esetében a publikáció és a leltárkönyv adatai azonosak, mindkettő 1 db karperecet említ. A harmónia a 2. sír esetében is feltételezhető, a publikáció ugyan nem említi a beletárolt karika pödrött végződését, de felveti „halántékkarika” funkcióját, így feltehetően azonosítható a nyilvántartásba vett tárggyal. A 3. sír esetében is megfeleltethető egymásnak a két adat, ezt erősíti a huzalkarika végződésének alapos leírása a közleményben. A 4–5. sírok a publikáció alapján feltehetően őskori temetkezések voltak, az 5. sírt így említi az 58.738.153-as számnál a leltárkönyvi bejegyzés is, az 58.738.437. számon viszont már 2 db vaskést tartalmazó 10–11. századi sírként jelzi. A 6–9. sírből Sági 1-1 db vaskést közöl, megjegyezve, hogy az egyik mellett lófogak is voltak, a leltárkönyv adatai szerint viszont a már említett 5. sír mellett a 8. sírban 1 db huzalkarika és 1 db karperec, míg a 9. számú temetkezésben 1 db karperec volt, utóbbi azonban valószínűleg tévesen szerepel itt, az valójában a folytatólagosan beletárolt balatonberényi temető leletei közé tartozik.¹⁵⁰ Ugyancsak gyengíti a leltárkönyvben az 5. sírnál szereplő 2 db kés lehetőségét, hogy Sági leírása szerint a négy késes sírban temetkezésenként csak 1 db ilyen eszköz volt. Az 5. sírhoz beletárolt kés azonosítható a közlemény 1. számon bemutatott darabjával, míg a csupán leltárkönyvi vázlatrajzról ismert másik talán a 3. számú lehet.¹⁵¹ Ha feltételezzük a sírok növekvő száma szerinti ábrázolásukat, akkor az 5. sírhoz leletárolt kés talán a 6. sírhoz tartozhat. Sági a 10. sírnál egy gyűrűt említ, itt a váz kézcsontjainak helyzetét is leírja, kérdés, hogy erre a gyűrű fekvése adott-e okot. A leltárkönyv ugyanakkor fejékszerként nevesíti a sírhoz beletárolt tárgyat, ami mérete alapján valóban inkább ez lehetett. Ennek ellenére a két adat talán ugyanarra a sírra vonatkozhat. A 11. szám alatt a közleményben egy fejékszerről és egy karperecről olvashatunk, a beletárolt leletek között viszont egy avar kori bronztű szerepel. A leletegyüttes hasonlósága alapján ugyanakkor talán azonosítható a 8. sírhoz beletárolt leletekkel. A 12. sír ugyancsak fejékszerként megtalált huzalkarikájával szemben a leltárkönyvben itt is egy avar kori tű található. A 13. sír esetében a Sági által említett 13 cm széles lemezből készült, két végén felhajlított karpereccel szemben a beletárolt tárgy egy háromrét hajlított huzalból csavart, hurkos-kampos végű karperec, továbbá a közleményben nem itt – hanem a 16. sírnál – említett bronzgyűrű

149 FÉK 550. sz.

150 MRT 1, 29/49.

151 Sági 1909, 353, 10. ábra d/1, 3.

és bronzveret is itt szerepel. A 13. sírhoz van beletárolva egy pödrött végű karika is, ami talán azonosítható a Sági által a 16. számnál említett ezüst halántékkarikával, melynek egyik vége fel van hajtva. Ugyancsak a 13. sírnál szerepel a leltárkönyvben egy kerek veret, ami feltehetően a közlemény 16. sírjának az elhunyt fogsorán lévő kerek pitykéjével lehet azonos. A 16. sírban Sági beszámolója szerint volt még 1 db sima huzalkarika, 1 db pálcakarperec és 2 db gyűrű is, utóbbiak a gyűrűs ujjakon. Mivel a 13. sírhoz leltározott leletek többsége azonosítható a 16. sírnál leírt tárgyakkal, így talán az 58.738.161. számon beletárolt gyűrű is ide tartozhat. A 14. sírban a beszámoló által jelzett bronztű mellett 2 db fejékszerként viselt huzalkarika is volt, a tűt a leltárkönyv a már említett 11. sírnál szerepelteti, így csak a 2 db huzalkarika tartozhat a vizsgált korszakunkba, ebben az esetben a bronztű talán másodlagosan felhasznált tárgy lehet. A közlemény 15. számú, pödrött végű bronztűje pedig az ugyancsak említett, 12. sírhoz beletárolt tűvel azonosítható. A 17. számon Sági 2 db bronzgyűrűt említ, a 18. egy fejékszer, míg a 19. egy bizonytalan funkciójú huzalkarika volt. A szórvány gyűrűk talán a 13. vagy a 17. sírnál jelzett egyik ékszerrel vagy ékszerekkel azonosíthatók. A vázak helyzetével kapcsolatosan Sági az 1. sírnál az egyik kar csontjainak a váz csontjai alatti fekvését, a 10. számon az egyik alkar ágyéki fektetésére utaló kézcsontok helyzetét, a 11. számon pedig a bal alkar ágyéki, míg a jobb „felhajtva” történő elhelyezkedését említi.

A temetkezési szokásokat illetően Sági megemlékezett róla, hogy a sírok tájolása északnyugat–délkeleti irányú volt.¹⁵² A terület korábbi használatának okán 5 sírt is őskori településegekbe ástak.¹⁵³ Nem volt megfigyelhető kő- vagy téglaszerkezet és valószínűleg koporsó nyomait sem lehetett dokumentálni, így Sági arra a megállapításra jutott, hogy az elhunytakat „egyszerűen a földbe temették”.¹⁵⁴ A halottak valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben voltak, néhány esetben azonban – mint már említettem – az alkarok behajlítása feltételezhető, a leletek leírásánál ugyanis megjegyezte, hogy a 10. sírnál az egyik kéz az ágyékon feküdt, a 11. sírnál a jobb alkar felhajlítva, míg a bal a hastájékon volt, az 1. sírnál pedig az egyik kar a váz csontjai alatt helyezkedett el.¹⁵⁵

Sági készített ugyan egy összesítő rajzot a feltárásról, melyet elsőként Kuzsinszky Bálint közölt le,¹⁵⁶ de ennek alapján a temető egykori képe sajnos nem rekonstruálható.

A biztosan honfoglalás és kora Árpád-kori sírokhoz kapcsolható leletanyagban a fejékszerrek között sima, nyitott, pödrött- és S-végű karikák vannak. Ezek közül az S-végű ma már nem lelhető fel, a pödrött végűek esetében azonban a 13. sír karikájánál annak szélessége kisebb volt, mint a huzal átmérője, vagyis a huzal elvékonyodó – de nem szélesre kalapált – részén alakították ki azt, míg a 2. sírnál az a típusra jellemző módon már kissé ellapított volt. A karperecek között a 13. sír hurkos-kampós végű csavart példányán felül csak nyitott végű pálcakarperecek

152 Sági 1909, 353–354.

153 Sági 1909, 353.

154 Sági 1909, 353.

155 Sági 1909, 353.

156 Kuzsinszky 1920, 89–90., 127. ábra.

vannak, ezek egyike azonban öntési hiba következtében végeinél is zárt maradt. Sajnos a 13. sír fején vésett fenyőmintás díszítéssel ellátott bronzgyűrűje ma már nem vizsgálható, a többi félköríves vagy háromszög átmetszetű, vagy lapos karikagyűrű volt. A 16. sír leletében azonosíthatjuk a Sági által a váz fogsorán megfigyelt veretet, így ez talán egyfajta sajátos halotti obulus¹⁵⁷. Négy sírből került elő vaskés, az ezek egyike mellett megfigyelt lófogak értékelését nyitva kell hagynunk.

A leletei alapján falusias közösség temetője – Sági rendkívüli erőfeszítései ellenére is – valószínűleg csupán részben tekinthető feltártnak.¹⁵⁸ Az ide temetkező közösség sírjainak leletei közül hiányoznak a 11. századra jellemző tárgytípusok, Árpád-kori pénzermék, s noha ennek anyagi vagy szokásbeli okai is lehettek, annak a lehetősége is mérlegelendő, hogy sírjaikat ezek elterjedése előtt ásták, talán valamikor a 10. század második felében, vagy a 11. század elején.

8. KESZTHELY-DOBOGÓ

BEVEZETÉS

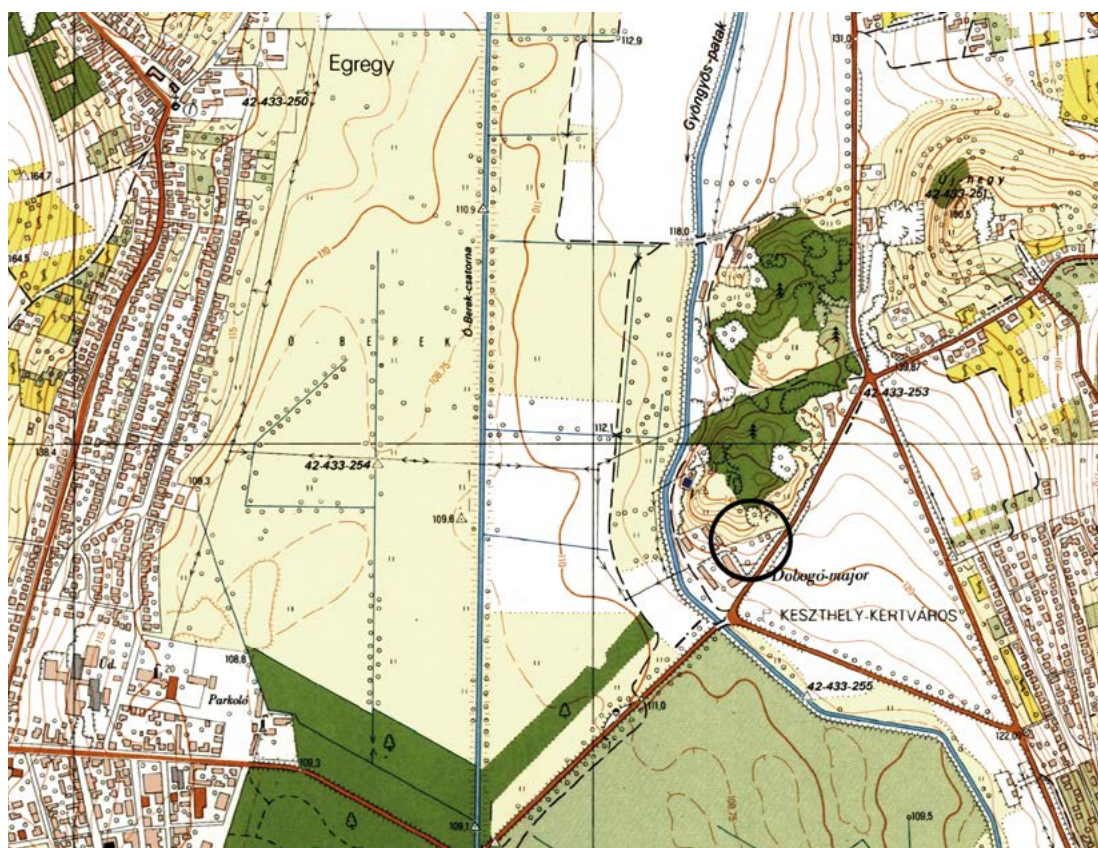
A Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményében található 2 db ezüst S-végű karika, amelyeket mint Keszthely-Dobogóról származó leleteket vettek nyilvántartásba.¹⁵⁹ Az adat azonban sajnos ma már nem ellenőrizhető, így a leleteket csupán feltételesen sorolhatjuk a dobogói lelőhelyhez.¹⁶⁰ (31. kép)

157 Kovács 2015, 193.

158 Vándor 1996, 159.

159 FÉK 552. sz.

160 Vándor 1996, 159, 1. sz.

31. kép. Keszthely-Dobogó (1:10000)

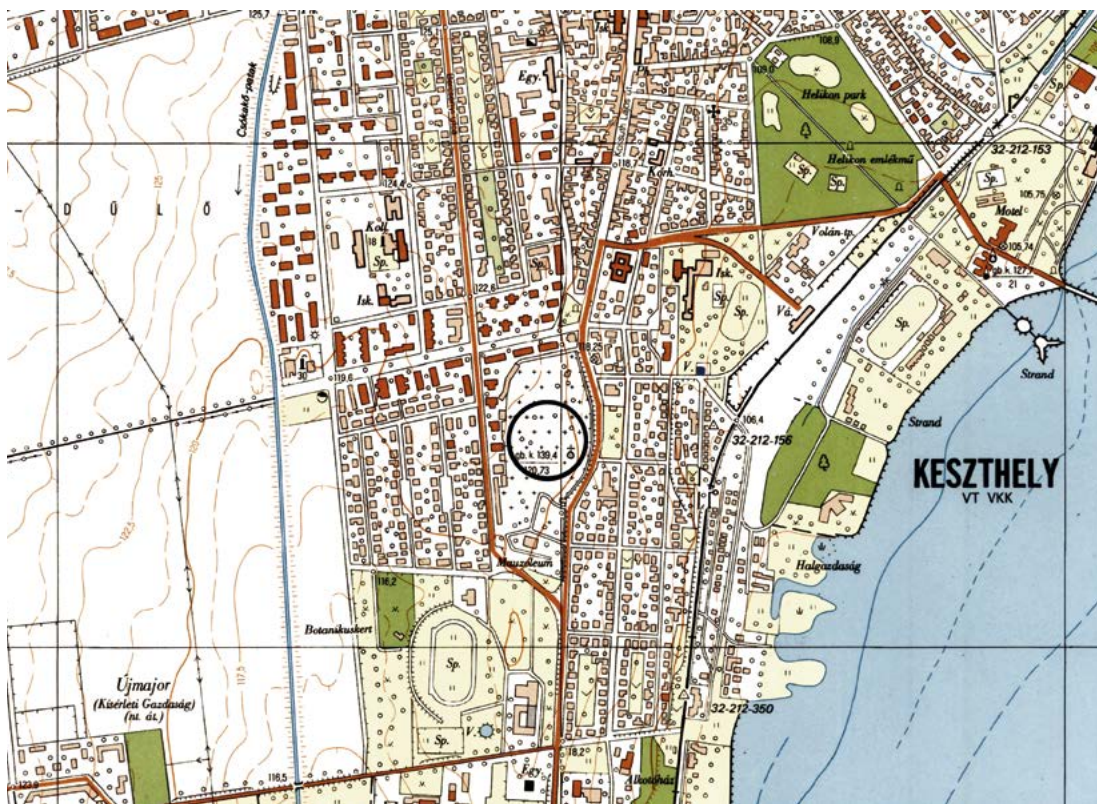
LELETLEÍRÁSOK

1–2. 2 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, nyitott S-végű karika. M.: 1,8×1,8, ill. 2×1,5 cm, hv.: 0,14, ill. 0,15 cm, Ssz.: 0,18-0,18 cm. MNM R.T. Itsz. 52.82.1.

9. KESZTHELY-VÁROSI TEMETŐ

BEVEZETÉS

1958-ban a keszthelyi Deák Ferenc utcában található városi temetőben került elő ismeretlen körülmények között 1 db S-végű karika, amely a Balatoni Múzeumba került,¹⁶¹ napjainkra azonban elkallódott. (32. kép)

32. kép. Keszthely-Városi temető (1:10000)

161 FÉK 551. sz.

10. KESZTHELY-FENÉKPUSZTA

BEVEZETÉS

Csák Árpád gyűjteményéből került a Balatoni Múzeumba 2 db nyílcsúcs, amelyek Keszthely-Fenékpusztára római erődjében kerültek elő. (33. kép) A leletek talán az erőd pusztulásával függhetnek össze.¹⁶²

33. kép. Keszthely-Fenékpusztai (1:10000)

LELETLEÍRÁSOK

1. 1 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 7,8×2,5 cm. BM ltsz. 58.737.1. Elveszett.
2. 1 db rombusz alakú, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas nyílcsúcs.¹⁶³ Elveszett.

¹⁶² Müller 2010, 246–247.

¹⁶³ Sági 1969a.; FÉK 553. sz.

11. LETENYE-FŐ TÉR, TEMPLOM KÖRNYÉKE

BEVEZETÉS

1879-ben Letenyén, a település Fő terén található templom melletti földmunka során egy kora Árpád-kori temetőt bolygattak meg. A leletek egy részét Töttössy Béla járásbíró ajándékozta a Magyar Nemzeti Múzeumnak. Az előkerült sírokról nem készült feljegyzés, a leletek – melyekből „több találtatott a csontvázak mellett” – pedig részben az adományozó birtokában maradtak, így azok további sorsa bizonytalan. A közgyűjteménybe került leleteket 1879. szeptember 10-én vették leltárba a Magyar Nemzeti Múzeumban.¹⁶⁴ (34. kép)

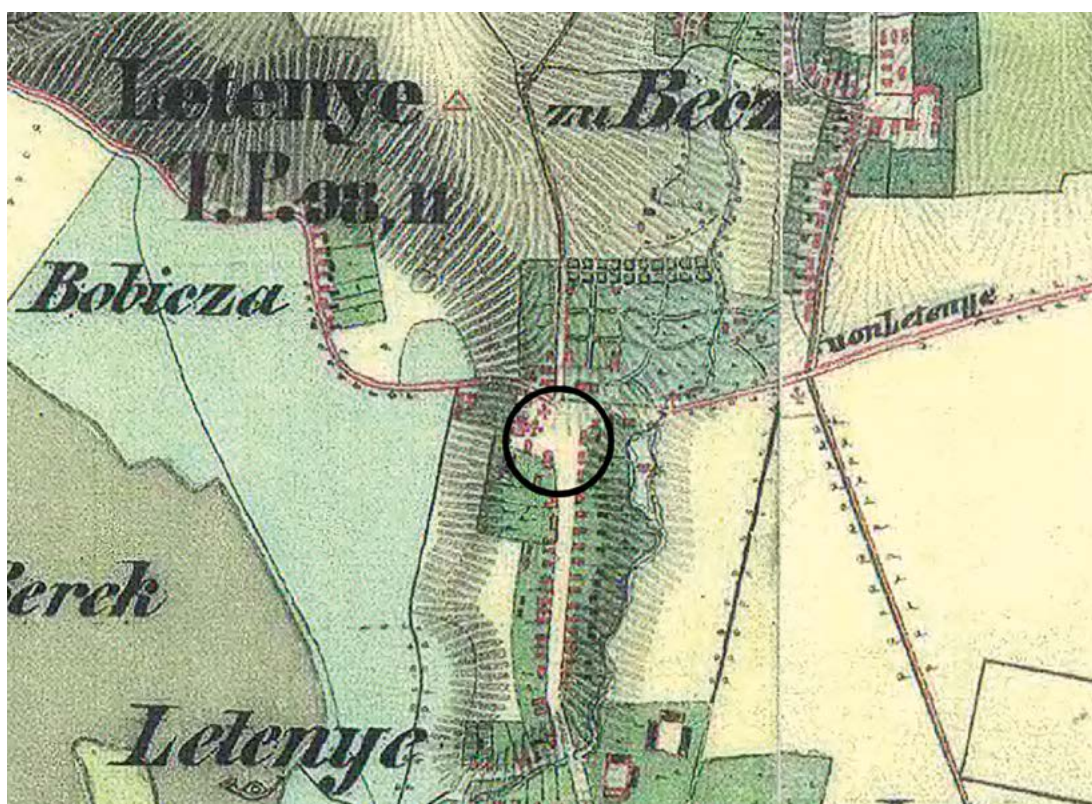
34. kép. Letenye-Fő tér, templom környéke (1:10000)

¹⁶⁴ Hampel 1880, 347–348.; Ernyey 1914, 141. A Magyar Nemzeti Múzeum 294-051-22/97. KKO. számú dokumentációja alapján a leleteket 1997. október 10-én kikölcsönzték a Göcseji Múzeumnak, hogy a letenyei helytörténeti kiállításon mutassák be. A helytörténeti kiállítás átépítés miatt ideiglenesen nem látogatható, a leletek a Thury György Múzeumban vannak, restaurálás alatt.

LELETLEÍRÁSOK

1. 1 db alsó részén gömböcskékkel díszített ezüstpülbevaló. M.: 4,2x2,6 cm. MNM R.T. ltsz. 94/1897.1.
2. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika.¹⁶⁵ M.: 2,3x2,1 cm, hv.: 0,25 cm, Ssz.: 0,46 cm. MNM R.T. ltsz. 94/1897.2.
3. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika.¹⁶⁶ M.: 4,6x3,1 cm, hv.: 0,1 cm, Ssz.: 0,7 cm. MNM R.T. ltsz. 94/1897.3.
4. 1 db rovátkolt díszítésű bronzgyűrű. Átm.: 2,3 cm. MNM R.T. ltsz. 94/1897.4.

A lelőhely a katonai felmérés alapján a Mura folyótól északra elhelyezkedő magaslat észak-déli irányú nyúlványán található, melyet nyugati irányból a folyó ártere, keletről pedig a Béci-patak határolt. (35. kép)

35. kép. Letenye-Fő tér, templom környéke, a lelőhely elhelyezkedése a II. katonai felmérés 1858. évi térképlapján

¹⁶⁵ Hampel 1880, 347–348, 71. szám

¹⁶⁶ Hampel 1880, 347–348, 72. szám

A csupán töredékesen fennmaradt leletanyag nem zárna ki, hogy a temető talán már a 10. század második felében, vagy a század végén használatban volt, ugyanakkor jellege – hogy soros vagy templom körüli, esetleg, hogy idővel a korábbi falusi temető, annak folyamatos használata mellett templom körülivé váló, ún. gellértegyházi típusú¹⁶⁷ volt-e – bizonytalan.

12. NAGYKANIZSA, KÖZELEBBRŐL ISMERETLEN LELŐHELY

BEVEZETÉS

1907-ben jelent meg Hampel József monografikus összefoglalása *Újabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiről* címmel, melyben a szerző említ egy Nagykanizsán előkerült lovas sírból származó csikóablát is.¹⁶⁸ A lelettel kapcsolatban további adatokat nem közölt, s annak előkerülési körülményeiről újabb adatokra magam sem tudtam rábukkanni.

13. NAGYKAPORNAK-JEZSUITÁK KERTJE

BEVEZETÉS

1906–1907 környékén, Nagykapornakon, a jezsuiták egykori gazdaságához tartozó szérűskertben, verem ásása során több sírt találtak az ott dolgozó munkások. Ezek, elmondásuk szerint, egy sír kivételével mellékleteket nem tartalmaztak, ez utóbbi sírból egy nyakperec és egy karperecpár került elő.¹⁶⁹ A település északi részén található lelőhely azonosítását Zala megyei terepbejárásai során Valter Ilona végezte el.¹⁷⁰ Az embertani leletanyag sorsa ismeretlen, a korszak gyakorlata szerint talán nem is fordítottak figyelmet annak összegyűjtésére, a régészeti leletanyag viszont Darnay Kálmány gyűjteményébe került,¹⁷¹ majd a karpereceket a Balatoni Múzeumban vették leltárba. (36. kép)

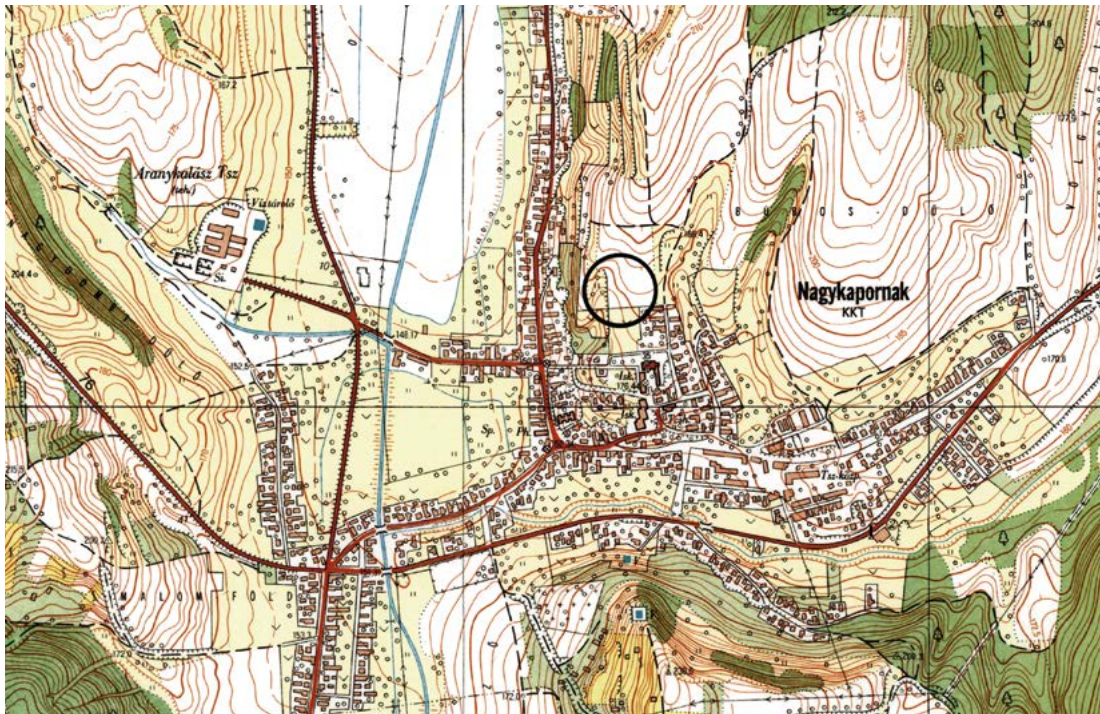
167 Kovács 2013a, 239–241.; Bíró–Balázs 2018.

168 Hampel 1907, 52.; Vándor 1994, 217.

169 Darnay 1907, 91, 191.

170 GM R.A. ltsz. 161.

171 Mihalik 1913, 132.

36. kép. Nagykapornak-Jezsuiták kertje (1:10000)

SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1906–1907)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Bolygatott: a sírra földmunka alkalmával bukkantak, azt teljesen feldúlták.

Mellékletei:

1. A nyakcsigolyákon körben helyezkedett el 1 db vastag, kettő darab kétrét hajlított bronzhuzalból csavart, a huzalok között ugyancsak csavart filigránszálakkal díszített, hurkos-kampós végű nyakperec. M.: 16×15,5 cm, hv.: 0,7 cm. Őrzési helye ismeretlen. [13. tábla 1]
- 2–3. Mindkét kar alkarcsontjain volt 1-1 db kiszélesedően lekerekített végű, pontkörmintás bronz pántkarperec. Az egyik karperecen a pontkör minta egy sorban húzódik, a másik – hiányos – példányon a kiszélesedő résznél 3 db, háromszög alakban elhelyezkedő pontkör található. Átm.: 6 cm. BM ltsz. 59.105.1. Őrzési helye ismeretlen. [13. tábla 2–3]

2-? sír (1906–1907)

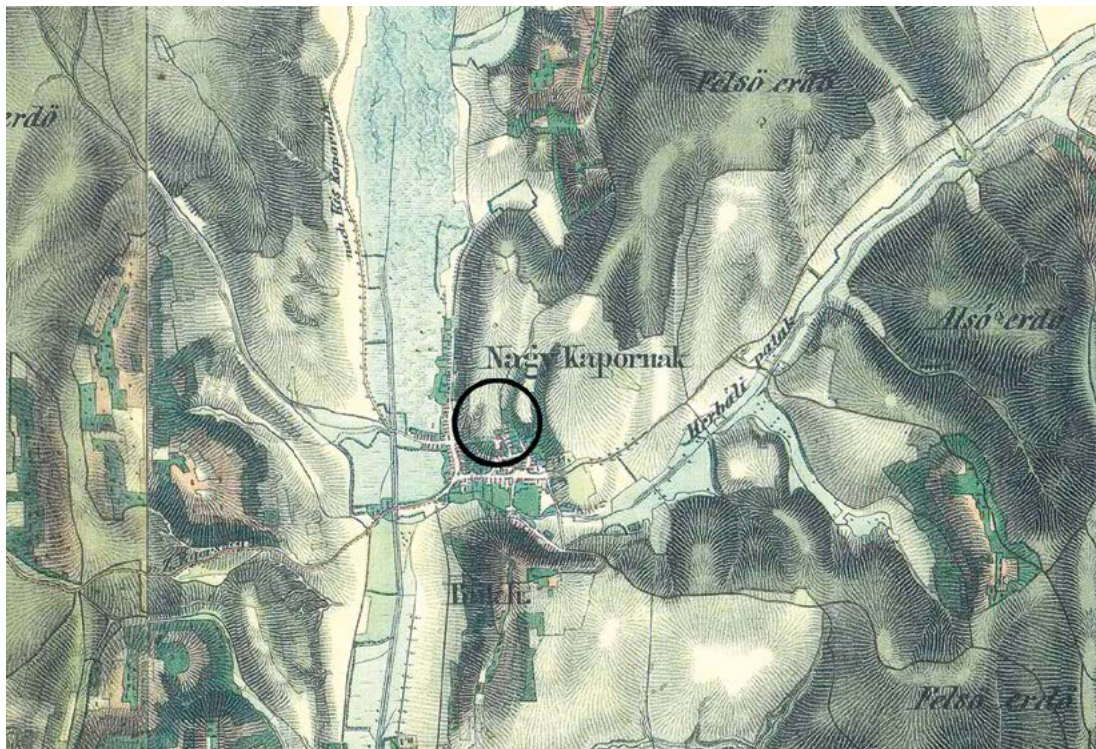
Nemük, koruk bizonytalan. Csvh.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Bolygatott: a sírokra földmunka alkalmával bukkantak, azokat teljesen feldúlták.

Mellékleteik: nem voltak.

ÉRTÉKELÉS

A lelőhely egy észak–déli irányban húzódó magaslat déli lejtőjén található, amelyet egykor nyugati és déli irányból ártér, illetve a Herbáli-patak övezett. (37. kép)

37. kép. Nagykapornak-Jezsuiták kertje, a lelőhely elhelyezkedése a II. katonai felmérés 1858. évi térképlapján

A megtalálók elmondása alapján több sír került elő, nem tudjuk azonban, hogy minden sírt megtaláltak-e, vagy egy részüket nem érintette a földmunka. Az általam 1. sírnak elnevezett, nyakperect és karpereceket tartalmazó temetkezés valószínűleg egy nő vagy leány sírja volt, a többi esetben azonban mellékletek hiányában sajnos nem lehet az elhunytak nemének meghatározására még csak kísérletet sem tenni. Az előkerült nyakperect a vastag huzalú változatok közé tartozik, 2 db kétrét hajlított, szembecsavart huzalból készült, melyhez feltehetően hasonló – „Négy bronzhuzalból sodrott”¹⁷² –, de filigránszalakat nélkülöző kialakítású lelet Zala vármegyéből, Balatonmagyaród-Kolon 220. sírjából is ismert.¹⁷³ Ritka leletnek számítanak párban előkerülve a kiszélesedően lekerekített végű, pontkörmintás

172 Vándor 2002, 116.

173 Vándor 1996a, 149, 68. kép; 2002, 116.

pántkarperecek is, csaknem 30 lelőhelyük közül mindössze 3 esetben dokumentálták párosan a sírban.¹⁷⁴ Érdeemes megemlíteni a Csanytelek-Dilitoron előkerült együtttest, melyben a pontkörmíntás karperecpárt vastag huzalú, filigrándíszes nyakpereg és I. István (1000–1038) érme is kíséerte.¹⁷⁵ A nagykapornaki leletben mindkettő díszítése kettős egybeírt kör közepén ponttal,¹⁷⁶ ahol a minta egy sorban fut, azonban az egyik karpereg kiszélesedő végein 3 db, háromszög alakban elhelyezkedő elem látható, a háromszög csúcsa pedig a karpereg vége felé mutat. Darnay leírása szerint az ép karpereg végei át voltak lyukasztva, aminek okát azok összekötésében látta, ez azonban a karpereg rajzán nem került ábrázolásra.¹⁷⁷ Így ha nem a rajz pontatlan, akkor fel kell vetni a lehetőségét, hogy esetleg a pontkörös díszítés közepe lyukadhatott át, mint ez talán az egyik rajzon látható is. Mivel a tárgyat személyesen nem tudtam vizsgálni, ezért nyitva kell hagynom a kérdést.

A lelőhely kapcsán talán érdemes megemlíteni, hogy Mihalik Sándor a sümegi Darnay Múzeumról írott ismertetésében beszámolt róla, hogy „Honfoglaló veremsírok ékszermellékleteiből is egész sorozat van a Darnay-múzeumban. Ezek között a legpompásabbak a kapornoki sírleletek ezüstfibulái, díszített bronzkarperecei és egy sodrott nyakéke.”¹⁷⁸ A nyakpereg és a karperecek kétségtelenül azonosíthatók a leírásban a fent bemutatott leletekkel, ugyanakkor az ezüstfibulák megítélése kérdéses marad.

Jóval valószínűbbnek tűnik számomra, hogy egy soros jellegű temető bizonytalan nagyságú része került a vermet kiásó munkások szeme elé, ugyanakkor információk hiányában annak sem vethető el teljesen a lehetősége, hogy ez egy nyomtalanul elpusztult templomhoz kapcsolódó nyughely volt. Az ismert leletanyag ugyanis ez utóbbit sem zárná ki, hiszen a pontkörös díszítésű ékszerek a pántkarperecek legkésőbbi változatai közé sorolhatók, melyek a 10. század utolsó harmada és a 11. század középső része között kerülhettek földbe;¹⁷⁹ míg a vastag huzalú, filigrándíszítésű nyakperecek a 11. század második negyedének végétől lehettek használatban.¹⁸⁰ Így a temetkezések valószínűleg a 11. század középső részével kezdődő időszakra keltezhetők.

174 Mesterházy 2018, 193, 211–212.

175 Széll 1941, 252.

176 Mesterházy 2018, 193.

177 Darnay 1907, 91, 191.

178 Mihalik 1912, 132.

179 Mesterházy 2018, 194–195.

180 Révész 2008, 67.

14. PAKOD, KÖZELEBBRŐL ISMERETLEN LELŐHELY

BEVEZETÉS

Darnay Kálmán 1927-ben jelentette a Magyar Nemzeti Múzeumnak, hogy „Zala-Pakodon egy új ősmagyar /honfoglalási/ temető feltárására van kilátás”.¹⁸¹ Az előkerült leletek elkallódtak.¹⁸²

15. PÖLÖSKE, KÖZELEBBRŐL ISMERETLEN LELŐHELY

BEVEZETÉS

1956 februárjában tőzegkitermeléskor került elő Pölöske település közelebből ismeretlen területén 1 db csavart bronzhuzalból készült nyakperec és 1 db bronzcsörgő, melyeket Major Ferenc, a Betonútépítő Vállalat munkatársa juttatott el a Göcseji Múzeumba.¹⁸³

LELETLEÍRÁSOK

1. 1 db szögletes átmetszetű, csavart bronzhuzalból készült nyakperec. Egyik vége hiányzik, másik vége elvékonyodó, kiszélesedően elkalapált részben záródó. M.: 11,1×8,9 cm, hv.: 0,43 cm. GM ltsz. 56.68.22. [14. tábla]
2. 1 db gömb alakú, bronzból öntött, alsó felén kereszt alakban áttört csörgő. M.: 3×2,7 cm. GM ltsz. 56.68.21.¹⁸⁴

181 MNM R.A. 36.Z.I.

182 Vándor 1994, 217.

183 Szőke-Vándor 1976, 142.; Szőke 1996a, 179.

184 A tárgy a nyakperecsel együtt a zalaszentmihályi helytörténeti kiállításon került bemutatásra (Szőke-Vándor 1976, 142, 10. j.), majd a kiállítás lebontása után a Göcseji Múzeumba került vissza. Sajnos ott nem sikerült a tárgy nyomára akadnom.

ÉRTÉKELÉS

Az előkerült leletegyüttes feltehetően egy vagy több, a tőzegkitermelés során megsemmisített 10–11. századi sír megmaradt emléke lehet. A nyakperec ritka változat a korszakban, ellapított vége talán valamilyen zárószerkezet megmaradt nyoma lehet. A Nyugat-Dunántúlon tudomás szerint mindössze egy, végein pödrött kialakítású, sajnos ismeretlen lelőhelyű ékszer kínál hozzá valamelyest jó párhuzamot, amely Győrben található.¹⁸⁵ A csörgő a korszakban általános formát mutatja. Ennél többet sajnos nem mondhatok a lelőhelyről.

16. REZI-GYÖNGYÖSI CSÁRDA

BEVEZETÉS

1984. április 11-én Mikó Dezső, a Cserszegtomaji Mezőgazdasági Termelőszövetkezet bányavezetője értesítette a Balatoni Múzeumot, hogy az Akasztó-hegy nyugati lejtőjének lankás alsó részén, a Gyöngyösi csárdától északra elhelyezkedő homokbányában bányaművelés során sírok kerültek elő. A munkagép és az ott dolgozók az előkerült 3 sírt teljesen feldúlták, ezekből csak egy csiholót és egy kést sikerült megmenteni. Ugyanakkor a helyszínre kiszálló Müller Róbertnek lehetősége volt egy további, még bolygatatlan temetkezést dokumentálnia. A további feltárását azonban megakadályozta, hogy a bánya meddőjét a hegy nyugati lábához hordták, amerre a temető folytatása feltételezhető. A leletanyag a Balatoni Múzeumba került.¹⁸⁶ (38. kép)

SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1985. április 11.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Bolygatott: a sírt bányaművelés során teljesen feldúlták.

Melléklete: ?

2. sír (1985. április 11.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Bolygatott: a sírt bányaművelés során teljesen feldúlták.

¹⁸⁵ Horváth 2014, 207.

¹⁸⁶ Müller 1987, 75–76. A leletanyagnak és a dokumentációnak sem sikerült a nyomára bukkannom a Balatoni Múzeumban.

38. kép. Rezi-Gyöngyösi csárda (1:10000)

Melléklete: ?

3. sír (1985. április 11.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Bolygatott: a sírt bányaművelés során teljesen feldúlták.

Melléklete: ?

4. sír (1985. április 11.)

Férfi. Csv. h.: 165 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: ?, sh.: 205 cm, ssz.: 65 cm

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A jobb kar csontjai felemelt, könyökben behajlított helyzetben feküdtek, így az alkarcsontok végei a koponyatető mögött voltak. A sírgödör lekerékített sarkú, téglalap alakú aknasír volt, délkeleti végében függőleges helyzetben volt 1 db 30×28 cm-es, 5 cm vastag kő. Bolygatott: a jobb kéz csontjai valószínűleg állati bolygatás miatt hiányoztak.

Mellékletei:

1–57. A bal lábszárcsontok alsó részének belső oldalán feküdt 57 db ezüstpénz, amelyek közül a szélsőkhöz textilmaradványok korrodálódtak. Az érmek az alábbi típusokba sorolhatók.

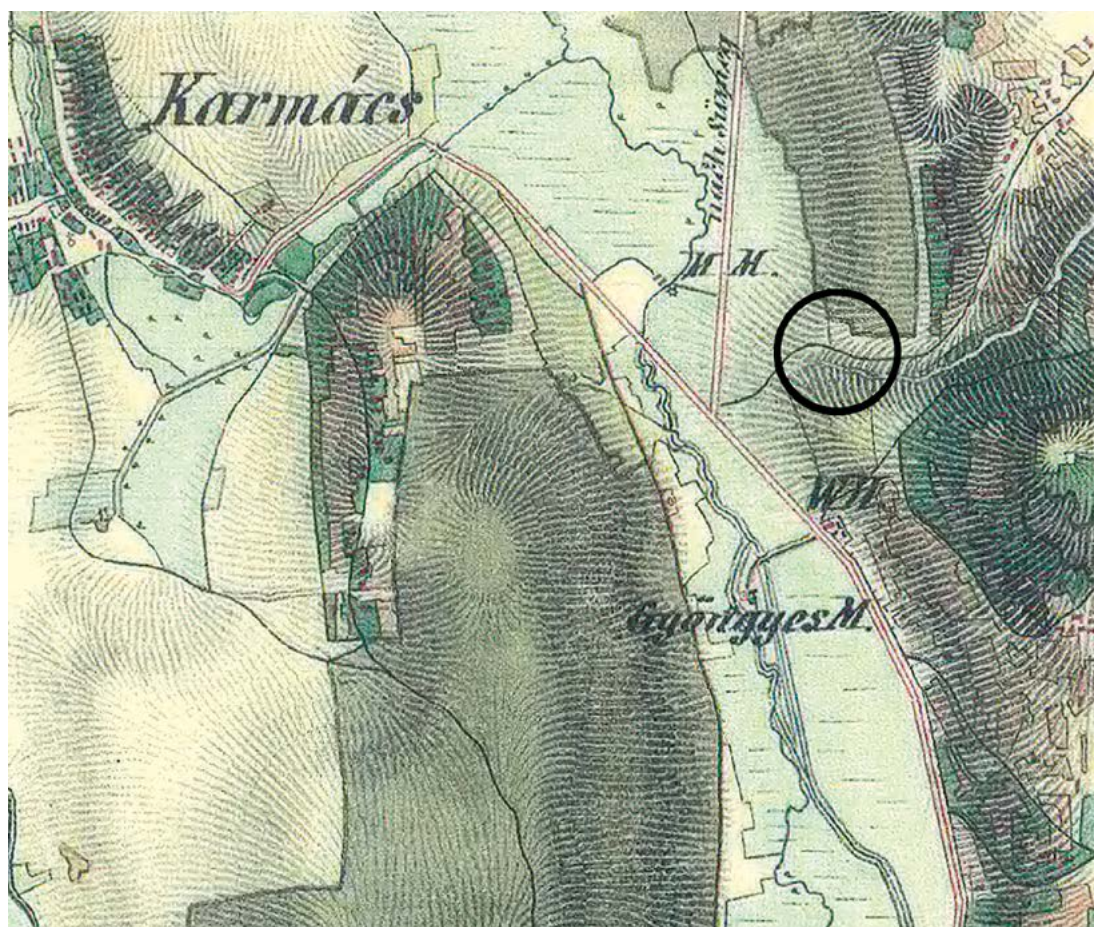
1. 1 db I. András (1046–1060) CNH I. 11. típusú ezüst denára.
- 2–9. 8 db Béla dux (1048–1060) CNH I. 15. típusú ezüst denára.
- 10–57. 48 db I. Béla (1060–1063) CNH I. 16. típusú ezüst denára.¹⁸⁷

Szórványleletek az 1–3. sírokból:

1. 1 db lant alakú, kovácsolt vascsiholó.
2. 1 db kovácsolt vaskés.

ÉRTÉKELÉS

A terület az Akasztó-hegy nyugati lankáján, nyugat felől a Gyöngyös-patak vizenyős része által határolt területen található. (39. kép)

39. kép. Rezi-Gyöngyösi csárda, lelőhely elhelyezkedése a II. katonai felmérés 1856. évi térképlapján

¹⁸⁷ Gedai 1987, 78.

A sírok közül 3 egy sorban helyezkedett el,¹⁸⁸ így a temető feltehetően soros jellegű lehetett. A temetkezési szokások vonatkozásában azonban csak a 4. sír adatai ismertek, itt a lekerekített sarkú, téglalap alakú sírgödör északnyugat–délkeleti irányba volt tájolva. Az elhunytat hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben temették el, ugyanakkor jobb karját a feje fölé hajlították úgy, hogy könyöke a sírgödör falához ért.¹⁸⁹ Emiatt bizonyára nem koporsóban temették el, hiszen annak így már nem maradt volna hely. Ezért a sír délkeleti végébe állított kőnek a funkciója sem a faszerkezet megtámasztása volt. Nehezen magyarázható az elhunyt jobb karjának fektetése, így számunkra talán mindörökre rejtve marad annak oka, hogy az illetőt miért temették el felhajított karral, lábainál egy kődarabbal.

A szórványként – az 1–3. sírok feldúlása során – előkerült leletek esetében nem ismert, hogy ezek egy vagy több sírból származnak-e. A 4. sírban az elhunyt bal lábszárának belső oldalán talált 57 db érme egyfelől lehetett annak csizmájába vagy nadrágszárába rejtve, így a temetést végzők – talán nem mosdatták le és öltöztették át a halottat – a pénzről nem tudva temették azt el a férfival együtt.¹⁹⁰ Az egy tinó árának megfelelő pénzzel rendelkező személy tehát nem lehetett szegény ember.¹⁹¹ Ugyanakkor, ha a fentiek igazak, úgy talán nem volt a közösség megbecsült tagja, ezért nem fordítottak figyelmet a megfelelő búcsúztatására, vagy valamilyen kényszerítő ok miatt rendkívül gyorsan kellett a temetést végrehajtani. Ha azonban a hátramaradók helyezték el az érmeiket tartalmazó zacskót a sírba, úgy a fent elmondottak rögtön megdőlnek, hiszen jelentősebb mennyiségű vagyonról mondtak le önként, amit a halott iránti tisztelet vagy félelem egyaránt indokolhatott. Ebben az esetben viszont felmerül a kérdés, vajon azt miért nem logikusnak tűnő módon, az illető deréktáján feltételezhető tarsolyába, erszényébe helyezték? A korszak temetkezéseiből ismert érmék számát tekintve az 57 db érme kiemelkedőnek számít.¹⁹²

A 4. sírt az érmék alapján feltehetően az 1060-as évek elején áshatták,¹⁹³ a temetőrészlet pedig valószínűleg hasonló időszakra, a 11. század harmadik negyedére keltezhető.

188 Müller 1987, 76.

189 Müller 1987, 75.

190 Müller 1987, 77.

191 Müller 1987, 77.

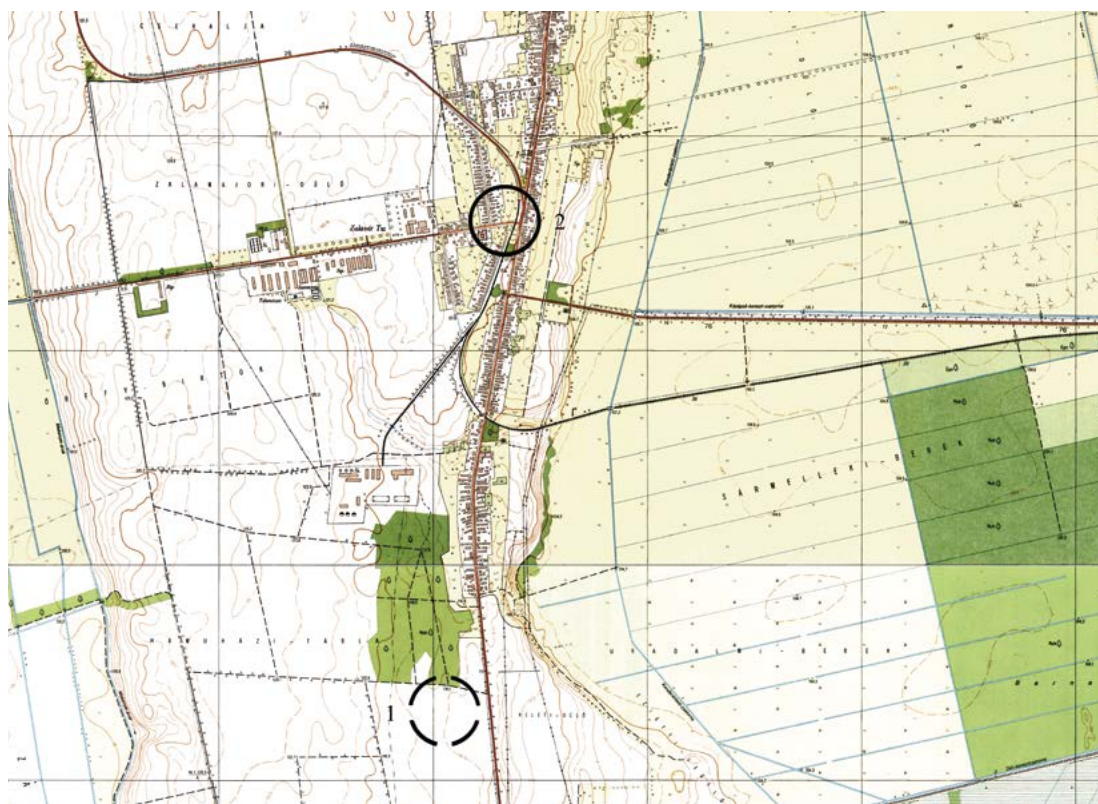
192 Kovács 2019, 331, 831. j.

193 Müller 1987, 76.

17. SÁRMELLÉK-REPÜLŐTÉR

BEVEZETÉS

A szakirodalomban több helyütt is felbukkan Sármellék településtől délre, az ottani repülőtér területén található kora Árpád-kori temetőről szóló adat.¹⁹⁴ (40. kép 1) Forrásként a Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Adattárában található dokumentum¹⁹⁵ szerepel. A jelentés szerint „A zalavári tanács értesítése alapján a Sármellék repülőtéri építkezéssel kapcsolatosan le akarták kövezni a Kossuth Lajos utca déli szakaszát, ez az útépítés érinti az 1951-ben részben feltárt községi temetőt.” A beszámoló szerint Bálint Béláné (Mikes Katalin) 1953. június 5–25. között feltárta az út keleti oldalán elhelyezkedő 21 sírt, július 14–18. között pedig további 11 sírt, ezzel az úttest teljes feltárása megtörtént.¹⁹⁶ Jelentésében leírta, hogy a dokumentációt az 1951-es tervábrák irataihoz

40. kép. Sármellék, 1: Repülőtér, 2: Vasútállomás (1:10000)

194 FÉK 870. sz.; MRT 1, 40/16.

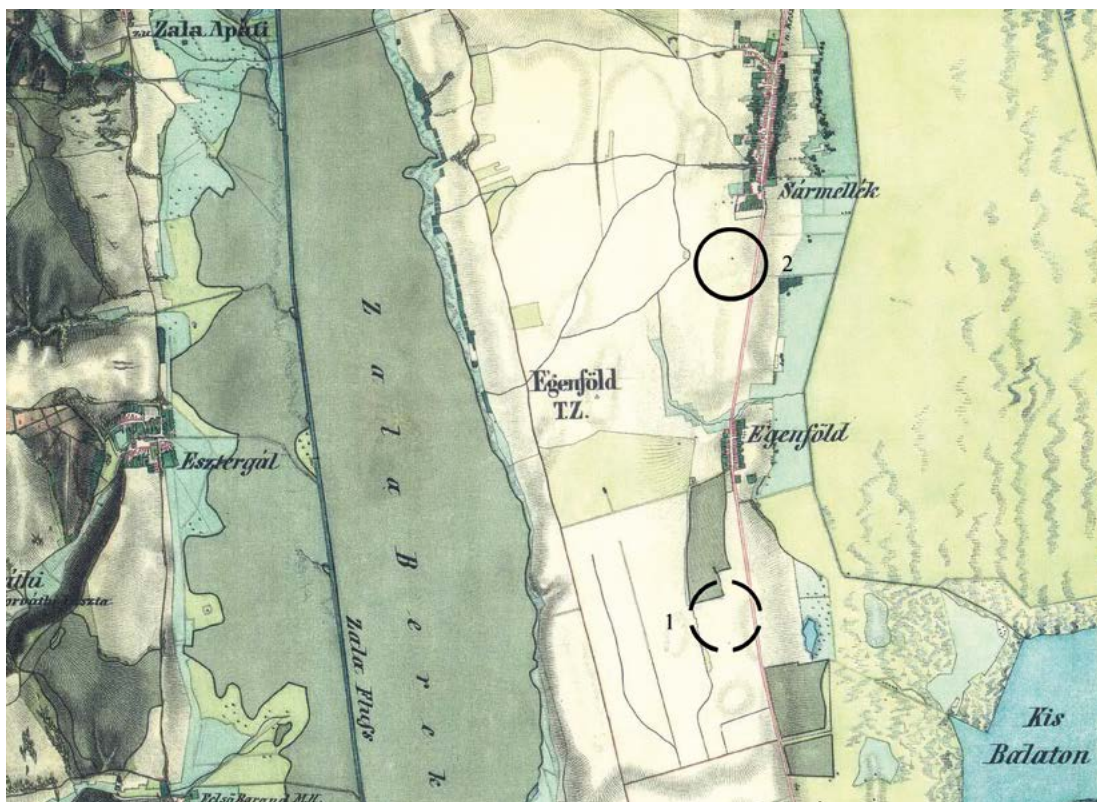
195 MNM R.A. 49.S.II.

196 MNM R.A. 49.S.II.

csatolja majd. Mivel a községi I. számú temető feltárt része a Kossuth utca keleti oldalán helyezkedik el, ez felveti a lehetőségét, hogy a beszámoló tulajdonképpen e temetőre vonatkozik. A jelentés a címe szerint az a sármellék-repülőtérről építkezéssel kapcsolatos leletmentésről szól, így ez sem cáfolja, hogy az abban foglaltak tulajdonképpen a községi I. számú temetőre¹⁹⁷ vonatkoznak.

ÉRTÉKELÉS

A repülőtér területére lokalizált lelőhely egy enyhe, teraszos jellegű magaslat hosszabban elnyúló keleti oldalán található, melyet ebből az irányból széles, vízjárta rész határolt (41. kép 1). Amennyiben nem a községi temetőre vonatkozik a híradás, úgy sajnos a sírok számán és azok kora Árpád-kori keltezésen felül semmilyen más adattal nem rendelkezünk a temetőről. A keltezés azonban bizonyára arra utal, hogy a sírok leletei között megtalálhatók voltak a kora Árpád-kori anyagi kultúra jellegzetes elemei, melyek a korhatározást egyértelművé tették.

41. kép. Sármellék, 1: Repülőtér, 2: Vasútállomás, a lelőhelyek elhelyezkedése a II. katonai felmérés 1856. évi térképlapján

¹⁹⁷ Sajnos a temető teljes dokumentációjának nem sikerült nyomára akadni a Magyar Nemzeti Múzeum Adattárban.

18. SÁRMELLÉK-VASÚTÁLLOMÁS

BEVEZETÉS

1957-ben Sármellék belterületén, a vasútállomás mellett, a Tüzép-telep meszesgödrének kiásásakor bolygattak meg egy 10–11. századi temetőt. A sírok előkerülésének hírére Sági Károly, a Balatoni Múzeum munkatársa szállt ki a területre, ott azonban már csupán a leletek egy részének összegyűjtésére nyílt módja, melyek a Balatoni Múzeumba kerültek.¹⁹⁸ (40. kép 2)

LELETLEÍRÁSOK

1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készül, ellapított, zárt S-végű karika. M.: 2,1×1,7 cm, hv.: 0,24 cm, Ssz.: 0,42 cm. BM ltsz. 59.104.7. [15. tábla 1]
2. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, pödrött vagy S-végű karika. M.: 1,4×1,3 cm, hv.: 0,19 cm, P/Ssz.: 0,38 cm. BM ltsz. 59.104.9. [15. tábla 2]
3. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 2,2×1,7 cm, hv.: 0,17 cm, Ssz.: 0,44 cm. BM ltsz. 59.104.8. [15. tábla 3]
4. 1 db kétrét hajlított és egy önálló, vastag bronzhuzalból csavart, hurkos-kampós végű nyakperec. M.: 16,1×14 cm, hv.: 0,6 cm. BM ltsz. 59.104.3. [16. tábla]
5. 1 db kiszélesedően lekerekített végű, pontkörmintás bronz pántkarperec. A karperecen a minta egy sorban húzódik. M.: 6,5×6,3 cm, sz.: 0,8–1,2 cm. BM ltsz. 59.104.1. [15. tábla 4]
6. 1 db kiszélesedően lekerekített végű, pontkörmintás bronz pántkarperec. A karperecen a minta egy sorban húzódik, az egyik kiszélesedő résznél azonban 3 db, háromszög alakban elhelyezkedő pontkör található. M.: kb. 7×6,5 cm, sz.: 1–1,4 cm. BM ltsz. 59.104.2. [15. tábla 5]
7. 1 db rombusz átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalgűrű. M.: 2,7×2,6 cm, hv.: 0,31×0,31 cm. BM ltsz. 59.104.4. [15. tábla 6]
8. 1 db rombusz átmetszetű, nyitott végű bronz huzalgűrű. M.: 2,6×2,5 cm, hv.: 0,3×0,3 cm. BM ltsz. 59.104.5. [15. tábla 7]
9. 1 db rombusz átmetszetű, nyitott, egyik végén kissé elhegyesedő, a másikon egyenesre vágott, összenyomott végű bronz huzalgűrű. M.: 2,3×2,2 cm, hv.: 0,3×0,3 cm. BM ltsz. 59.104.6. [15. tábla 8]

¹⁹⁸ FÉK 871. sz.; MRT 1, 40/4.

ÉRTÉKELÉS

A lelőhely egy enyhe, teraszos jellegű magaslat hosszabban elnyúló keleti oldalán található, amelyet ebből az irányból széles, vízjárta rész határolt. (41. kép 2) A temetőre csupán a megmentett leleteinek egy része utal, sem az előkerült sírok száma, sem a leletek közti esetleges összefüggések nem ismertek. A tárgyi anyagban megtalálható pödrött- vagy S-végű karikák, a csavart nyakperec, a pontkörmintás pántkarperecek – melyek akár egy sír leletei is lehettek – és a rombusz átmetszetű huzalgűrűk egy 11. századi falusias közösség temetőjére utalhatnak.

A fejékszerek között 2 db S-végű karika mellett a harmadik végződése bizonytalan, S- vagy pödrött végű egyaránt lehetett. A karikák nyugat-dunántúli típusai¹⁹⁹ szerint a IV. és a VIII. változat. A temetőből származó nyakperec vastag huzalú volt, ugyanakkor a kampós vég nem egybefüggő huzala mutatja, hogy az általános technikai megoldással ellentétben itt nem háromrét hajlítottak egy huzalt, hanem egy kétrét hajlított és egy önálló huzalból csavarták az ékszert. A zárószervezetnél megfigyelhető annak a vésőszerű vágóeszköznek a nyoma is, amivel kampónál a túlnyúló huzalt levágták, ez ugyanis a kampó egyik huzalszálán is otthagya a nyomát. (42. kép 1)

42. kép. 1. Sármellék-Vasútállomás, a nyakperecen a huzal levágásának nyoma, 2. Zalaszentgrót-Polgárváros

A pontkörmintás pántkarperecek díszítését kettős egybeírt kör közepén ponttal²⁰⁰ alkotja, melyek egy sorban húzódnak a karperecek testén, azonban az egyik karperec egyik kiszélesedő végén 2 db található egymás mellett, melyek így a kiszélesedő rész indulásánál lévő harmadik darabbal egy háromszög alakú mintát alkotnak. A háromszög csúcsa itt a karperec pántja felé mutat, míg a már említett nagykapornaki leletben ez fordítva volt, további különbségként ott a karperec mindkét végén megfigyelhető volt ez. Mivel a sármelléki másik karperec vége hiányos, így nem dönthető el, lehetett-e ott is egynél több pontkör. A karperec típus páros viseletét a

199 Horváth 2016, 51–60.

200 Mesterházy 2018, 193.

nagykapornaki igazolja, a sármelléki esetében ez sajnos csak feltételezhető. A Nyugat-Dunántúlról tudomásom szerint mindössze két további hasonló karperec ismert, ezek közül női sírból származik a Pusztasomorja–Tímár-dombon előkerült ékszer, amely azonban sajnálatos módon elveszett, díszítése így közelebről nem ismert.²⁰¹ A Smidt Múzeumban található példány pedig szórvány, melyet egy sorban futó, kettős egybeírt kör közepén lévő pont díszít.²⁰² Nem csupán a karpereceken, hanem egyéb más ékszereken is ritka a pontkörös díszítés az említett területen, elvértve bukkan csak fel pántgyűrűn.²⁰³ Mint a nagykapornaki lelet kapcsán már volt róla szó, a pontkörös díszítésű példányok a 10. század utolsó harmada és a 11. század középső része között kerülhettek földre.²⁰⁴ A négy lelőhely esetében mindkét ismert leletkörnyezetű karperecet nyakpereg is kísérte, ebből a nagykapornaki filigrándíszítést is kapott. Utóbbi, valamint a pusztasomorjai temető I. István érme (1000–1308) alapján a 11. század elé egyik sem keltezhető, így a Nyugat-Dunántúlon talán csak a 11. század elejétől számolhatunk földre kerülésükkel. A temetőből ismert gyűrűk között csak rombusz átmetszetű, nyitott végű huzalgűrűk vannak, ezek az ékszerek a 11. század elején jelenhettek meg.²⁰⁵ Az ismert leletanyag alapján a bizonytalan nagyságú temető a 11. századra keltezhető, negatív érveként, a 11. század középső részétől elterjedő tárgytipusok hiánya talán felvetheti annak korábbi részét.

19. SZENTGYÖRGYVÁR, KÖZELEBRŐL ISMERETLEN LELŐHELY

BEVEZETÉS

Fehér Géza 1957-ben közölt egy Szentgyörgyvárról származó állatfejes karperecet, melyet a Balatoni Múzeumban vizsgált.²⁰⁶ A lelet ma már nem található meg, feltételezhető, hogy Fehér azt még a II. világháború előtt látta,²⁰⁷ s így ez is a háború folyamán megsemmisült leletek közé tartozik.²⁰⁸

201 Horváth 2014, 188.

202 Kiss–Smidt 2000, 269.

203 Szóke–Vándor 1987, 74.

204 Mesterházy 2018, 194–195.

205 Szóke–Vándor 1987, 75.

206 Fehér 1957, 282.

207 Müller 2002, 16.

208 Sági 1969, 30.; 1969a.

LELETLEÍRÁS

1. 1 db bronzból öntött, Kovács 1994, 5c típusú állatfejes karperec.²⁰⁹ Elveszett.

20. ZALACSÁNY–ZALA-MEDER

BEVEZETÉS

1963-ban vásárolta meg a Göcseji Múzeum a Zala folyó medréből Zalacsánynál előkerült kétélű vaskardot.²¹⁰

LELETLEÍRÁS

1. 1 db PETERSEN X típusú kétélű vaskard. Markolatgombja félkör alakú, keresztvasa középrészén kissé kiszélesedő. Pengéje vércsatornával ellátott, benne kovácsolt minta található. H.: 89,3 cm, a keresztvas h.: 12,6 cm, a penge sz.: 4,8 cm. GM ltsz. 63.1.1.

21. ZALASZÁNTÓ-SZŐLŐHEGY

BEVEZETÉS

A zalaszántói szőlőhegyen, a Tátika-hegytől nyugatra, a Gyöngyös-patak irányába fekvő hegyoldalon, de ezen belül pontosabban ma már nem lokalizálható területen, szőlőművelés során egy lócsontokat is tartalmazó temetkezést dúltak fel. Megmaradt leleteiből egy csikózabla és egy kengyelpár került Darnay Kálmán gyűjteményébe,²¹¹ ebből ma a zabla található meg a Balatoni Múzeum gyűjteményében.

209 Fehér 1957, 282.; Kovács 1994, 129.

210 Sági 1969, 30.; 1969a.; Kovács 1995, 179.; Vándor 2002, 119.

211 Darnay 1899, 279, I/1.

SÍRLEÍRÁS

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 80 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A sírban lócsontok is voltak, a megtalálók elmondása alapján a férfi „a ló hátulsó lábánál feküdt”²¹²

Mellékletei:

1. A lócsontok körül volt 1 db tört, szögletes átmetszetű szájjvással ellátott, kovácsoltvas csikó-zabla. A szájvas h.: 9,5 cm, a karika átm.: 4,8 cm. BM ltsz. 63.68.1. [17. tábla 1]
- 2–3. 2 db kovácsolt vaskengyel, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
 2. 1 db körte alakú vaskengyel. Téglalap alakú, felső oldalán ívelt füle, mely a kengyelszíz számára ugyancsak téglalap alakban áttört, külön nyak nélkül csatlakozik a kerekded átmetszetű szárazhoz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 13,5×13 cm.²¹³ Elveszett. (43. kép)
 - 3.1 db körte alakú vaskengyel. Enyhén trapéz alakú füle, mely a kengyelszíz számára téglalap alakban áttört, külön nyak nélkül csatlakozik a lapos szárazhoz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 15,5×11,5 cm.²¹⁴ Elveszett. (43. kép)

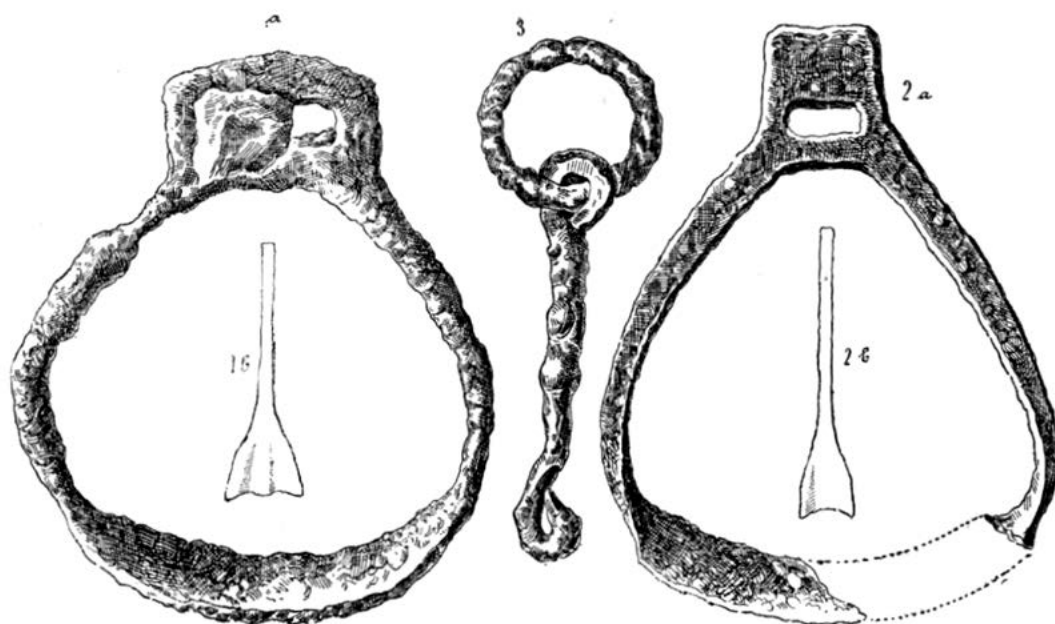
ÉRTÉKELÉS

A lelőhely valahol a Tátika-hegy és a Gyöngyös-patak egykor szélesebb ártere között helyezkedhetett el, bizonyára a magaslat oldalán. Mivel feltárás nem történt, így nem dönthető el, hogy vajon csupán egy magányos sírt vagy egy temetőt bolygattak-e meg a szőlőművelés során. A fennmaradt leírás alapján nehezen rekonstruálható a sírban lévő lócsontok fekvése, annyit talán feltételezhetünk, hogy az elhunyt vázához a ló hátsó lábainak csontjai voltak a legközelebb. A lószerszámokon felül egyéb leletekről nem maradt fenn híradás, mivel azonban a kengyelek alapján talán a hevedercsat is feltételezhető lenne, így annak hiánya felvetheti további leletek elkallódását vagy pusztulását is.

²¹² Darnay 1899, 278.

²¹³ Darnay 1899, 279, I/1.

²¹⁴ Darnay 1899, 279, I/2.

43. kép. Zalaszentó-Szőlőhegy, az előkerült leletek

22. ZALASZENTGRÓT-POLGÁRVÁROS, KAVICSBÁNYA

BEVEZETÉS

Az 1880-as években megindult Zala-völgyi vasútvonal építése során, az egykori Polgárváros közelében a földmunka során megbolygattak egy több korszak emlékeit tartalmazó régészeti lelőhelyet. Az előkerült leletekről Pethő Győző vezető mérnök értesítette a Magyar Nemzeti Múzeumot, ahonnan Pósta Béla szállt ki a helyszínre. A munkálatok a vasút nyomvonalának 0–18 közötti szakaszán folytak, ahol vas-, római- és kora Árpád-kori jelenségek kerültek elő. A 12–13. szakasz között valószínűleg Árpád-kori telepjelenségek mellett Pósta 7 kora Árpád-kori sírt is feltárt.²¹⁵ A leleteket 1895. május 21-én vették leltárba, így a feltárás feltehetően nem sokkal ezt megelőzően történhetett. A folytatódó munkálatokat 1896-ban Darnay Kálmán kísérte

²¹⁵ Pósta 1895.

figyelemmel, ekkor további 51 sír került elő: ősi-, római- és kora Árpád-kori temetkezések.²¹⁶ A leletanyag a Magyar Nemzeti Múzeumba került.²¹⁷ (44. kép)

44. kép. Zalaszentgrót, 1: Polgárváros, 2: Téglagyár (1:10000)

SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1895)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete:

1. Valószínűleg a nyakcsigolyákon körben helyezkedett el 1 db háromrét hajlított bronzhuzalból csavart, hurkos-kampós végű nyakperec. M.: 15×13,6 cm. MNM R.T. ltsz. 44/1895.52. Elveszett.

2. sír (1895)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

²¹⁶ Darnay 1896.

²¹⁷ FÉK 1221–1223. sz.; Dienes 1960a, 119.; Szőke–Vándor 1987, 142.; Ritoók 2007, 157, 406. j.

Melléklete:

1. 1 db ezüsthuzalból készült, ellapított, valószínűleg hiányos S-végű karika. A leírás ugyan arról számol be, hogy vége „egyszerűen befelé van göngyölve, s nem képez” S-alakot, azonban a következő sírleírás minden bizonnyal bordázott S-végű karikai kapcsán visszaul erre a sírra, jelezve, hogy „formájuk egyezik a 2-ik sírban előfordult hajkarikáéval”²¹⁸ Továbbá a leltárkönyvi bejegyzés is S-végű karikaként írja le a tárgyat. M.: 2,9×2,4 cm. MNM R.T. ltsz. 44/1895.53. Elveszett.

3. sír (1895)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

- 1–2. A koponya csecsnyúlványánál volt 2 db bronzhuzalból készült, ellapított, valószínűleg bordázott (3) S-végű karika, amelyek esetében a leírás szerint „szétkalapált lemezes végük bemetszések által három ágra van osztva, melyek aztán egymásfőlé kalapáltattak.”²¹⁹ MNM R.T. ltsz. 44/1895.53-54. Elvesztek.
3. A nyakcsigolyákon körben volt 1 db háromrét hajlított bronzhuzalból csavart, hurkos-kampós végű nyakperec, „mely formára nézve egyezik az I-só sír nyakpereczével”²²⁰. MNM R.T. ltsz. 44/1895.56-59. Elveszett.
- 4–5. Mindkét kar alkar csontjainak alsó részén volt 1-1 db kerek átmetszetű, nyitott végű bronz pálcakarperec, amelyek közül az egyik végei „letompítvák”, valószínűleg egyenesre vágott kialakítással rendelkeztek. M.: 8,7×5,9, ill. 6,9×6,5 cm. MNM R.T. ltsz. 44/1895.60-61. Elvesztek.
6. A jobb kéz csontjai között volt 1 db, valószínűleg háromszög átmetszetű bronz karikagyűrű. Átm.: 2,3 cm. MNM R.T. ltsz. 44/1895.62. Elveszett.

4. sír (1895)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete:

1. A jobb kézcsontok alatt volt 1 db kovácsolt vaskés. M.: 13,8×1,3 cm. MNM R.T. ltsz. 44/1895.63. Elveszett.

5. sír (1895)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

218 Pósta 1895, 330.

219 Pósta 1895, 330.

220 Pósta 1895, 330.

Melléklete:

1. A lábak csontjainál volt 1 db fekete színű, csillámmal soványított, korongolt agyagtál. M.: 4,1 cm, sz. átm.: 18 cm. MNM R.T. ltsz. 44/1895.64-65. Elveszett.

6. sír (1895)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

7. sír (1895)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

8. sír (1895)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

1. A koponya jobb oldalán volt 1 db bronz huzalkarika. Elveszett.
2. A koponya bal oldalán volt 1 db kisméretű ezüst huzalkarika. Elveszett.
3. A sír közepe táján volt 1 db gömb alakú, valószínűleg bronzból készült fülesgomb. Elveszett.

9. sír (1895)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

- 1–2. A koponyánál volt 2 db huzalkarika. Elvesztek.
3. A jobb kéz kisujjának egyik csontján volt 1 db bronz karikagyűrű. Elveszett.

10. sír (1895)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete:

1. A medencén volt 1 db kovácsoltvas tőr, „hajtott fogantyúval, melynek görbülete két-két új befogadására szolgálhatott.” H.: 19 cm. Elveszett.

11. sír (1895)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

1. A koponya jobb oldalán volt 1 db bronz „karikafüggő”. Elveszett.
2. A bal alkarcsontok helyén volt 1 db bronz pálcakarperec. Elveszett.
3. A bal kéz csontjai között volt 1 db kisebb bronzgyűrű. Elveszett.
4. A jobb kéz csontjai között volt 1 db bronz huzalgyűrű. Elveszett.

12. sír (1895)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete:

1. Valószínűleg a koponyánál volt 1 db kisebb bronz huzalkarika. Elveszett.

13. sír (1895)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

1. A koponyánál volt 1 db „egyszerűen görbített” ezüst huzalkarika, ráhúzott kék színű, „keres” gyöngyszemmel. Elveszett.
2. Ugyanott volt 1 db kisebb bronz huzalkarika. Elveszett.
3. Ugyanott volt 1 db rovátkolt díszítésű ezüstgyűrű. Elveszett.

14. sír (1895)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete:

1. Valószínűleg a koponyánál volt 1 db „lapított végű” huzalkarika.

15. sír (1895)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete:

1. Valószínűleg a nyakcsigolyákon körben helyezkedett el 1 db kétrét hajlított és két darab önálló, vastag bronzhuzalból összezsavart, hurkos-kampós végű nyakperec. M.: 15×14 cm, hv.: 0,58 cm. MNM R. T. 3/1896.51. [18. tábla]

16. sír (1895)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

- 1–2. Valószínűleg a koponyánál volt 2 db hiányos bronz huzalkarika. Elvesztek.

17. sír (1895)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

1–5. Valószínűleg a koponyánál volt 5 db ezüsthuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: ?, a leírás szerint „a többi (...) háromszorosát képezi nagyságban”.

18. sír (1895)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete:

1. Valószínűleg a koponyánál volt 1 db kisméretű – valószínűleg – ellapított S- vagy pödrött végű karika. Ellapított vége hiányzott. Elveszett.

19–27. sír (1895)

Nemük, koruk bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletük: nem volt.

28. sír (1895)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete:

1–2. A medencén feküdt 2 db vas szíjvég (?).

29. sír (1895)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete:

1–2. 2 db vastöredék. Elvesztek.

30–38. sír (1895)

Nemük, koruk bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletük: nem volt.

39. sír (1895)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete:

1. 1 db kovácsolt vaskés. Elveszett.

40. sír (1895)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

1–2. A koponya körül volt 2 db agyagedény alsó részének töredéke. Elvesztek.

3. Ugyanott volt 1 db kovácsoltvas nyílcsúcs. Elveszett.

41. sír (1895)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult.

Mellékletei:

1. A medence felett volt 1 db vascsat. Elveszett.

2. Ugyanott volt 1 db vaskarika. Elveszett.

Bizonytalan korú sírok:

42. sír (1886)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. Az alkar- és kézcsontok a medencére hajlított helyzetben feküdtek egymáson.

Melléklete:

1. A nyakcsigolyákon volt 1 db átfúrt ólomkereszt. Elveszett.

43. sír (1886)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 175 (?) cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. Az alkar- és kézcsontok a medencére hajlított helyzetben voltak, egymásra fektetve.

Melléklete: nem volt.

Szórványleletek Pósta Béla ásatásából:

1. 1 db nyitott, egymásra hajló végű bronz huzalkarika. M.: 2,3×2 cm. hv.: 0,16 cm. MNM R.T.
Iatsz. 44/1895.66. [19. tábla 1]

2. 1 db nyitott végű bronz huzalkarika töredéke. MNM R.T. ltsz. 44/1895.69. Őrzési helye ismeretlen.
- 3–4. 2 db nyitott végű bronz huzalkarika. MNM R.T. ltsz. 44/1895.67-68. Őrzési helyük ismeretlen.
5. 1 db kerek átmetszetű, egyik részén kissé megvastagodó bronz karikagyűrű. Átm.: 2,5 cm. Őrzési helye ismeretlen.
6. 1 db nyéllyukkal ellátott, kiszélesedő pengéjű, kovácsolt vasfokos. M.: 9,2×5 cm. MNM R.T. ltsz. 44/1895.70. Őrzési helye ismeretlen.

Az 1895. évi feltáráson előkerült, de konkrét sírokhoz nem köthető leletek:

1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, zárt S-végű karika. M.: 2,1×1,9 cm, hv.: 0,18 cm, Ssz.: 0,47 cm. MNM R. T. ltsz. 3/1896.59. [19. tábla 2]
2. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 1,8×1,5 cm, hv.: 0,17 cm, Ssz.: 0,4 cm. MNM R. T. ltsz. 3/1896.60. [19. tábla 3]
3. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 2×1,6 cm, hv.: 0,18 cm, Ssz.: 0,4 cm. MNM R. T. ltsz. 3/1896.78. [19. tábla 4]
4. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, deformálódott karika. M.: 3×1,6 cm, hv.: 0,18 cm. MNM R. T. ltsz. 3/1896.76. [19. tábla 5]
5. 1 db kissé ovális átmetszetű bronzhuzalból készült, egymás mellé hajló végű karika. M.: 2×2 cm, hv.: 0,2×0,13 cm. MNM R. T. ltsz. 3/1896.56. [19. tábla 6]
6. 1 db kerek átmetszetű, nyitott végű bronz huzalkarika. M.: 3×2,9 cm, hv.: 0,2 cm. MNM R. T. ltsz. 3/1896.55. [19. tábla 7]
7. 1 db szögletes átmetszetű, egymás mellé hajló végű bronz huzalgyűrű. M.: 2,3×2,1 cm, v.: 0,27×0,22 cm. MNM R. T. ltsz. 3/1896.54.

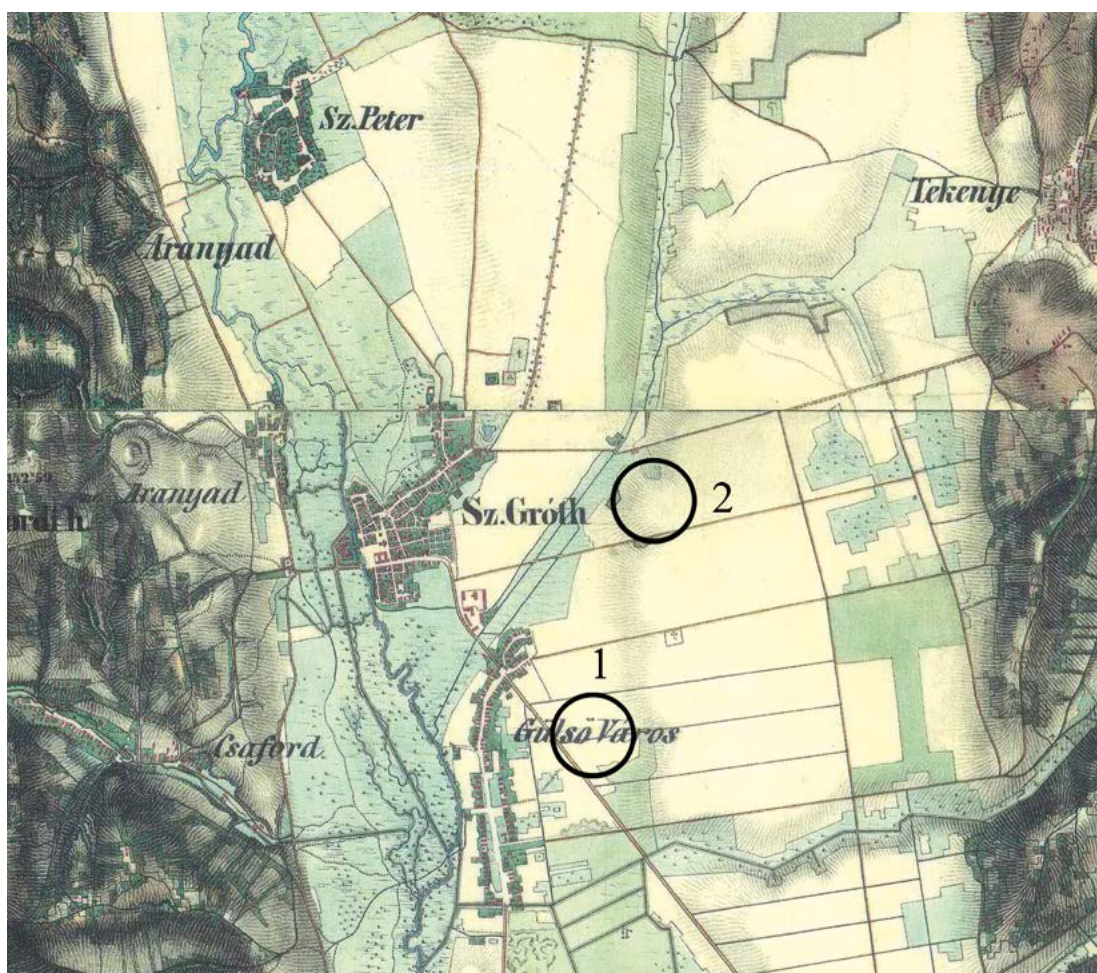
ÉRTÉKELÉS

A lelőhely a Zalaszentgrót és Zalaudvarnok közti vasútvonal és az arra haladó műút kereszteződése, és az attól északra fekvő dűlőút között helyezkedik el,²²¹ egy megközelítőleg észak–déli irányú teraszos emelkedő lábánál, amelyet egykor nyugati és déli irányból is ártér övezett. (45. kép 1)

Temetkezések a vasútvonal mindkét oldalán voltak, de míg a kora Árpád-kori sírok a vasúti pálya bal oldalán kerültek elő, addig a jobb oldalon vegyesen voltak megfigyelhetők a különböző korszakok temetkezései.²²² A temető bizonyára csak részben tekinthető feltártnak, a nyomvonalon kívüli kutatást a magántulajdonban lévő parcellák miatt az első feltárás alkalmával

221 Dienes 1960, 119.

222 Darnay 1896, 132.

45. kép. Zalaszentgrót, 1: Polgárváros, 2: Téglagyár, a lelőhelyek elhelyezkedése a II. katonai felmérés 1855. évi térképlapján

nem lehetett elvégezni,²²³ noha sírok elhelyezkedése ott is feltételezhető volt. A második évad alkalmával viszont Darnay ígéretet kapott rá, hogy aratás után a feltárást lehetővé teszik.²²⁴ Erre azonban valószínűleg nem került már sor. A kutatóárkos módszerrel²²⁵ folytatott feltárás esetében egyes sírok esetleges földben maradása sem vethető el. A temető kiterjedése és egykori sírszáma így bizonytalan, azonban valószínűleg nagyobb területet foglalt el,²²⁶ mivel Pósta Béla a 16. szakasznál, Darnay pedig a 15–17. szakaszok között figyelte meg a sírokat.²²⁷ Pósta arról

223 Pósta 1895, 331–332.

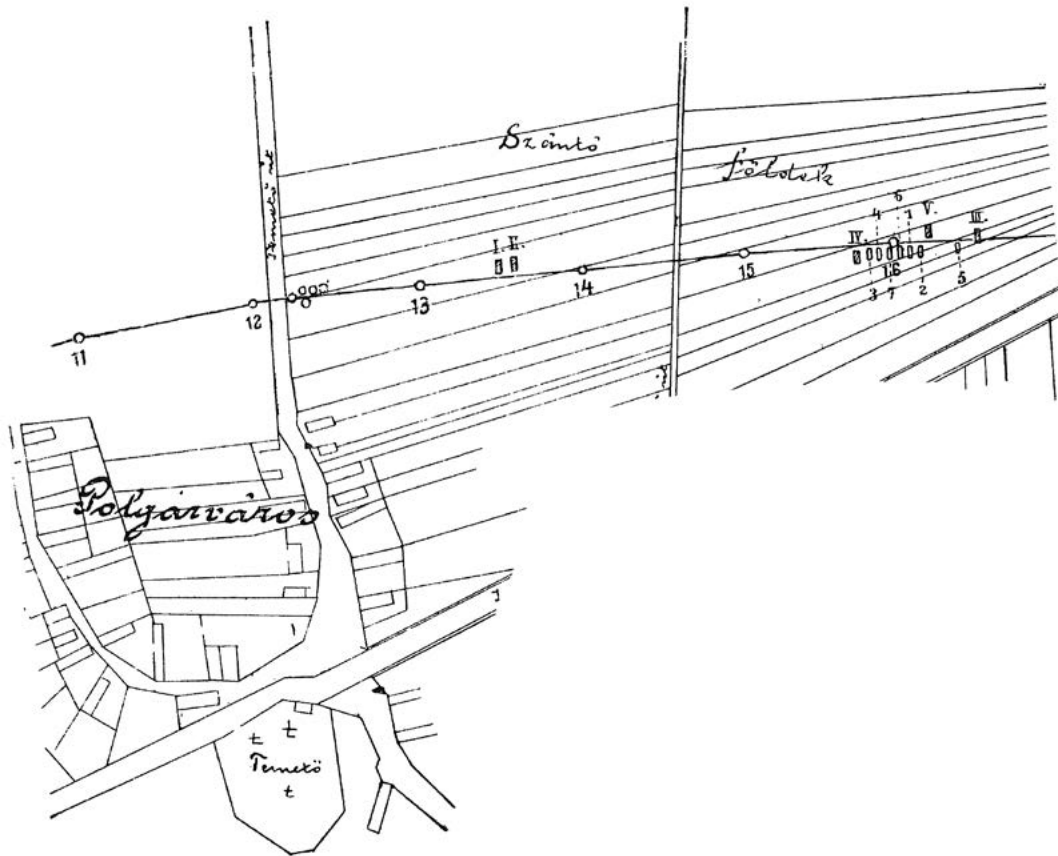
224 Darnay 1896, 132.

225 Darnay 1896, 131.

226 Pósta 1895, 333.; Darnay 1896, 132.

227 Darnay 1896, 127.

is beszámolt még, hogy a temető kiterjedése a 12–13. szakasz közé tehető.²²⁸ Kérdés azonban, hogy itt is lehettek-e már kora Árpád-kori sírok, mert adataink alapján azok inkább a nagyobb szakaszszámok körül feltételezhetők. (46. kép)

46. kép. Zalaszentgrót-Kavicsbánya, a Pósta Béla által feltárt 1–7. sír

A megfigyelt sírok pontos száma nehezen határozható meg. Közülük 7-et tárt fel Pósta, Darnay pedig az ősi és római kori sírokkal együtt 51-ről számolt be, ebből 2 őskori hamvasztásos urnasír, 6 római – esetenként kő- vagy téglakeretes – temetkezés, 2 kissé bizonytalanul megítélhető „veremsír”, melyekben a vázak „feje jobbra fordulva, keletnek nézett”, vagyis, ha jól gondolom, talán dél–északi tájolásúak lehettek. Darnay összefoglalóan megjegyzi, hogy „E két sír fekvése teljesen elütő volt a többi síroktól, csak e két sírnál fordult elő a kezek keresztbe tett helyzete; nagyon valószínű, hogy a pogány sírok közé tévedt két keresztény sír lehetett”. A későbbiekben leírt kora Árpád-kori síroktól az is megkülönbözteti ezeket, hogy vázak megtartása azokkal szemben jó volt (42–43.). Ezt követően 4 „középkori” sír leírását adja, majd a 12.

²²⁸ Pósta 1895, 333.

számú sírral folytatja ezek sorát megszakítás nélkül a 18. sírig, majd már csupán a 28–29. és a 39. sírok számát adja meg a leíráskor. Összesen 41 sír maradt tehát, de feltehető, hogy ezek közül nem mindegyik volt kora Árpád-kori temetkezés. A 10. sírból előkerült „19 cm hosszú vas tűr, hajtott fogantyúval, melynek görbülete két-két új befogadására szolgálhatott” kevéssé tűnik vizsgált korszakunkba sorolhatóknak. „A 3-ik árok egyik sírjának csontváza nyugatnak nézett, arczal balra fordulva”. Mivel a balra fordult koponya kapcsán említi a nyugatra néző tekintetet, ezért talán dél–északi tájolású lehetett. Ez a tájolás kétségtelenül ritka, de nem teljesen ismeretlen a korszakban. Úgy gondolom, hogy e két sír talán csak fenntartásokkal sorolható vizsgált korszakunkba, számuk ebben a temetőben így megközelítőleg 40 lehet.

A temetkezési szokások vonatkozásában adataink száma alacsony. A sírok tájolása a korszakban általános nyugat–keleti irányhoz igazodott,²²⁹ valószínűleg ettől több-kevesebb eltéréssel. Azonban, mint fent említettem, néhány esetben a szöveg megengedi a dél–északi tájolás felvetését is. A sírgödrök esetében csak annyi ismert, hogy azok egyszerű aknasírok, vagy, Darnay leírásában, veremsírok voltak. Koporsók nyomai nem voltak megfigyelhetők, azonban Pósta beszámolt róla, hogy a talajvíz magas szintje miatt a vázak is rossz állapotban voltak, ami a koporsók megfigyelési lehetőségeit is befolyásolta.²³⁰ A vizenyős talaj a későbbiekben feltárt sírok esetében sem kedvezett az esetleges koporsók, sírépítmények rögzítésének.²³¹ 1896-ban megfigyelhető volt, hogy a sírok egymástól való távolsága változó volt, 0,5–3 m között mozgott, mélységük pedig 40–50 cm és 1 m közötti értékeket mutatott.²³² Talán a terepviszonyokkal, esetleg az erózióval is indokolható, hogy az 1. árokban megfigyelt temetkezések mélyebben voltak.²³³ A Pósta által feltárt sírok sorokba rendeződtek, s ugyanez feltételezhető az 1896-ban előkerült sírok esetében is. A vázak helyzetéről csupán néhány esetben került megemlítésre, hogy azok hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben voltak, de aligha tévedünk, amikor feltételezzük, hogy ez lehetett az általános, erre néhány esetben a mellékletek helyzetére kitérő leírás is utal közvetve. Ettől a végtagok elhelyezkedése mutathatott eltérést: az általam 42–43. számmal ellátott, bizonytalan korú síroknál figyelte meg Darnay a kezek hastájéki egymásra helyezését.

A sírok leletanyagában a fejékszerként alkalmazott huzalkarikák típusai sok esetben nem ismertek. Valószínűleg több sírból került elő S-végű karika, ezek mellett pedig pödrött végű karikák is voltak. A 3. sír karikáinak típusaiban, melyeknek „szétkalapált lemezes végük bemetszések által három ágra van osztva, melyek aztán egymásfőlé kalapáltattak”²³⁴ úgy gondolom, bordázott S-végű karikákat azonosíthatunk. Ugyanakkor Pósta több helyütt is utalt rá, hogy a karikák nem S-végűek voltak, a bordázott kialakítás viszont ezt megkérdőjelezni látszik, vala-

229 Pósta 1895, 330.

230 Pósta 1895, 330.

231 Darnay 1896, 128.

232 Darnay 1896, 131.

233 Darnay 1896, 131.

234 Pósta 1895, 330.

mint a leltárba vétel során is S-végűként írták le a Pósa által különbözőnek jelzett darabokat. Darnay pedig többször említi a karikák görbületét, mely esetenként hiányzott, ezekben bizonyára letört S-végű, esetleg pödrött végű karikákat azonosíthatunk.

Összesen 3 db nyakperec (1., 4., 15.) került elő a temetőből, ebből a 15. sír ékszerének technikai kialakítása – részben a már említett sármelléki darabhoz hasonlóan – különleges, azt ugyanis 1 db kétrét hajlított és 2 db önálló huzal összecsavarásával alakították ki, ezért nem egybefüggő huzal alkotja annak kampóját itt sem (42. kép 2). Ugyancsak nem egybefüggő a huzal egy vékonyhuzalú zalavári ékszeren sem (30. tábla 1). Ez a változat nem csupán a Nyugat-Dunántúlon, de a magyar szállásterületen is ritkább.

Bronz pálcakarperec a 11. sírban volt, a gyűrűk között szögletes és ismeretlen átmetszetű huzal- és háromszög átmetszetű, továbbá egyik részén kiszélesedő, valamint ismeretlen keresztmetszetű karika-, továbbá egy bizonytalan típusú rovátkolt gyűrű van, utóbbi talán rovátkolást utánzóan öntött karikagyűrű lehetett.

A fegyverek között 1 db vasfokos került elő szórványként, a 40. sírban a koponya mellett volt 1 db nyílcsúcs, az agyagedények mellett. A 10. sír kése „hajtott fogantyúval, melynek görbülete két-két új befogadására szolgálhatott”²³⁵ nehezen meghatározható, talán nem is 10–11. századi típus volt, így a sír korszakolása is kérdéses lehet.

A falusias közösség által hátrahagyott temetkezések a 11. század második felébe is átnyúlhattak, de sírokat már a 10. század második felében is áshattak itt.²³⁶

23. ZALASZENTGRÓT-TÉGLAGYÁR

BEVEZETÉS

1958 őszén a zalaszentgróti téglagyár területén, a gyár épületszoportjától délkeletre található domb nyugati oldalán, annak tetejéhez közel, a II. számú bányához vezető, csilléket továbbító sínpálya kialakítása során egy temetőt találtak. Az előkerült leleteket a járési rendőrkapitányság közreműködésével juttatták el a Göcseji Múzeumba. A sírok előkerülését a múzeum igazgatója, Szentmihályi Imre 1959. február 11-én jelentette a Magyar Nemzeti Múzeumnak is. A Nemzeti Múzeum egyetértésével aztán április 9–10-én Szentmihályi ki is szállt a helyszínre, ahol Hertelendi József telepvezetővel együtt megtekintette a lelőhelyet, és dokumentálta annak elhelyezkedését.²³⁷ 1959 őszén a földmunkák során újabb sírok kerültek elő, így a Nemzeti Múzeumból Fehér Géza utazott a helyszínre, ahol november 24-én és 25-én azonban már csak 6 sír (2–7.) pusztulását állapíthatta meg, egy november 25-én kora reggel előkerült – de a munkások

²³⁵ Darnay 1896, 131.

²³⁶ Dienes 1960, 119–120.

²³⁷ GM R.A. 173/1959.

által sajnálatos módon feldúlt – további sír (8.) mellékleteit pedig személyesen gyűjtötte össze, annak helyét térképen is rögzítette. Az elsőként előkerült sírok leletanyagát azonban szerencsés módon Jaloveczky Rudolf művezető sírok szerint elkülönítve megőrizte, s át is adta ekkor azokat Fehérnek. Az embertani leletanyag viszont a földmunkák során összekeveredett.²³⁸ A temető leletmentő ásatását végül 1960. június 1–7. között Dienes István végezte el, további 4 sírt (9–12.) feltárva.²³⁹ A régészeti leletanyag a Göcseji Múzeumban, míg az embertani leletek a Magyar Természettudományi Múzeumban²⁴⁰ találhatóak. (44. kép 2)

SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1958 ősz)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 80–120 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Bolygatott: a sírt földmunka alkalmával feldúlták.

Mellékletei:

1. 1 db kerek átmetszetű ezüst huzalkarika töredéke. H.: 1,5 cm, hv.: 0,1 cm. GM ltsz. 63.7.4. [20. tábla 1]
2. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított S-végű karika. H: 2,2 cm, hv.: 0,19 cm, Ssz.: 0,21 cm. GM ltsz. 59.6.1.4. [20. tábla 2]
3. A kulcsfontok környékén volt 1 db kisebb kéttagú csüngős ezüstveret felső, középrészén kidomborodó, azt lemélyedő aranyozott sávval övezett tagja. Hátoldalán 2 db fül helyezkedik el. M.: 1,6×1,4 cm. GM ltsz. 59.6.3. [20. tábla 3]
- 4–5. Ugyanott volt 2 db kisebb, kerek, aranyozott ezüstveret. Középrészükön kidomborodók, azt lemélyedő aranyozott sáv övezi. Hátoldalukon 2 db fül helyezkedik el. Átm.: 1,4 cm. GM ltsz. 59.6.3. [20. tábla 4–5]
- 6–7. 2 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz pálcakarperec, melyek közül az egyik kissé deformált. M.: 7,5×7,2, ill. 8,4×7,2 cm, v.: 0,4, ill. 0,37 cm. GM ltsz. 59.6.1–2. [20. tábla 6–7]
8. Az egyik kéz valamelyik ujjának csontján volt 1 db lapos, nyitott, végei irányába elhegyesedő végű ónozott (?) bronz pántgyűrű. Sz.: 0,5–0,3 cm. GM ltsz. 63.7.5. [20. tábla 8]

I/a. sír (1958 ősz)

1–2. 2 db kovácsolt vaskengyel, melyek az alábbi típusokba sorolhatók.

1. 1 db trapéz alakú, kovácsolt vaskengyel. Legyezőszerűen kiszélesedő, felső oldalán ívelt füle – mely a kengyelszj számára téglalap alakú áttöréssel ellátott – összeszűkülő nyakkal

238 MNM R. A. 101.Z.II.

239 Dienes 1960, 107–109.; 1960a, 56–57.; GM R. A. 133/1, 173/1959.; MNM R. A. 101.Z.II.

240 Makra 2007, 68.

csatlakozik a kengyel téglalap átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt, 3 bordával erősített. A kengyel előoldalán bronz huzalberakás látható. A száron, a nyak csatlakozási pontjaitól indulóan ütemes berakás látható, mely a talpalók felső éléig húzódik, a talpaló és a szá-
rak találkozásánál lévő kisebb gombokon sűrű, így egybefüggő lemez benyomását kelti. Feltételezhető, hogy a nyak alsó részén, vízszintesen is futott berakás. A huzaldarabkák alapfémből kimagasodó részét szélesebbre kalapálták. M.: 17,6×11,6 cm. GM ltsz. 59.23.1. [21. tábla]

2. 1 db trapéz alakú, kovácsolt vaskengyel. Füle legyezőszerűen kiszélesedő, hosszúkás áttö-
réssel ellátott, mely összeszűkülő nyakkal csatlakozik a kengyel szögletes átmetszetű szá-
raihoz. Talpalója ívelt, 3 bordával erősített. M.: 17,1×11,8 cm. GM ltsz. 59.23.2. [22. tábla]
3. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal ellátott, kovácsoltvas csikózábla. A szájvasak h.: 9,2,
ill. 9,1 cm, a karikák átm.: 6,5, ill. 6,1 cm. GM ltsz. 59.23.3. [23. tábla 1]

2. sír (1959 ősz)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 80–100 cm, sh.: ?, ssz.: ?
Bolygatott: a sírt földmunka alkalmával feldúlták.

Melléklete:

1. 1 db háromszög átmetszetű, egyenes hátú pengével rendelkező kovácsolt vaskés töredéke.
M.: 6,7×1,5 cm. GM ltsz. 63.7.6. [23. tábla 2]

3. sír (1959 ősz)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 80–100 cm, sh.: ?, ssz.: ?
Bolygatott: a sírt földmunka alkalmával feldúlták.

Melléklete: ?

4. sír (1959 ősz)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 80–100 cm, sh.: ?, ssz.: ?
Bolygatott: a sírt földmunka alkalmával feldúlták.

Melléklete: ?

5. sír (1959 ősz)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 80–100 cm, sh.: ?, ssz.: ?
Bolygatott: a sírt földmunka alkalmával feldúlták.

Melléklete: ?

6. sír (1959 ősz)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 80–100 cm, sh.: ?, ssz.: ?
Bolygott: a sírt földmunka alkalmával feldúlták.

Melléklete: ?

7. sír (1959 ősz)

Férfi, 45-55 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 80–100 cm, sh.: ?, ssz.: ?
Bolygott: a sírt földmunka alkalmával feldúlták.

Mellékletei:

- 1–6. 6 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 7,3×3,7; 7×3; 8,2×2,4; 6,1×3; 7,7×3,3; 7,6×2,5 cm. GM ltsz. 63.8.5–10. [23. tábla 3–8]
7. 1 db legyező alakú, kovácsolt vaskengyel. Trapéz alakú, felső oldalán ívelt, fordított trapéz alakban áttört füle külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, 3 bordával erősített. M.: 16,9×14,1 cm. GM ltsz. 63.8.2. [24. tábla 1]
8. 1 db körte alakú, kovácsolt vaskengyel. Trapéz alakú, felső oldalán ívelt, hosszúkás áttöréssel ellátott füle külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, 3 bordával erősített. M.: 17,2×13,8 cm. GM ltsz. 63.8.1. [24. tábla 2]
9. 1 db téglalap alakú, kovácsoltvas hevedercsat. M.: 6,6×4,3 cm. GM ltsz. 8.1.4. [24. tábla 3]
10. 1 db lapos, kovácsoltvas zablakarika. M.: 5,9×5,6 cm. GM ltsz. 63.8.3. [24. tábla 4]

8. sír (1959 ősz)

Férfi, 55-65 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 80–100 cm, sh.: ?, ssz.: ?
Bolygott: a sírt földmunka alkalmával feldúlták.

Mellékletei:

1. A koponya bal oldalának hátsó részén ezüst (?) lemez töredékek helyezkedtek el, melyeket Fehér Géza még meg tudott figyelni, a későbbiekben azonban elkallódtak.
- 2–8. 7 db változó szélességű ezüstlemez, melyek közül 3 db összeilleszthető, 1 db pedig átlyukasztott. Sz.: 1,3–0,9 cm. GM ltsz. 63.9.2. [25. tábla 1]
9. 1 db kovácsolt vasfokos. M.: 13×4,8 cm. GM ltsz. 63.9.10. [25. tábla 2]
10. 2 db íj markolatát borító, végeiken irdalt csontlemez. A nagyobb darab m.: 11,6×2,2 cm. GM ltsz. 63.9.11–12. [25. tábla 3]
11. Tegez vasveretei és akasztófüle. A legnagyobb darab h.: 8 cm. GM ltsz. 63.9.1. [26. tábla 1]
- 12–18. 7 db kovácsoltvas nyílcsúcs, melyek az alábbi típusokba sorolhatók. [26. tábla 2–8]
12. 1 db – a kiegészítés szerint – levél alakú, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 6,3×2,3 cm. GM ltsz. 63.8.7.
- 13–16. 4 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 6,3×2,8; 7,3×2,6; 6,7×2,4; 6×1,8 cm. GM ltsz. 63.8.7.

17–18. 2 db kovácsoltvas nyílcsúcs nyéltüskéje, mindkettőn a vesszőhöz erősítő kötözés nyomával. H.: 2,9, ill. 2,8 cm. GM ltsz. 63.9.4.

19. 1 db kissé téglalap alakú kovácsolt vascsat. M.: 3,6×3,2 cm. GM ltsz. 63.9.3. [25. tábla 4]

9. sír (1960. június 3.) [27. tábla 1]

Férfi, 30 éven felüli. Csv. h.: ?, t.: Ny-DNy-K-ÉK, sm.: 75 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott: a vázból csak a koponya, a karok és a lábak hosszúcsontjainak töredékei maradtak meg, a többi elpusztult.

Mellékletei:

1. A koponya jobb oldalán volt 1 db rombusz átmetszetű bronzhuzalból készült ellapított, pöd-rött vagy S-végű karika. M.: 2,6×2,5 cm, hv.: 0,18×0,18 cm, Ssz.: ?²⁴¹ GM ltsz. 63.9.1. Őrzési helye ismeretlen.
2. A koponya bal oldalán volt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült ellapított, pöd-rött vagy S-végű karika. M.: 2,4×2,2 cm, hv.: 0,14 cm, ssz.: ?²⁴² GM ltsz. 63.9.2. Őrzési helye ismeretlen.

10. sír (1960. június 3.)

Férfi, 35 éven felüli. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: 80 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Bolygatott: vázból csak a koponya darabkái maradtak meg, a többi a bányaművelés teljesen megsemmisítette.

Melléklete: ?

11. sír (1960. június 7.) [27. tábla 2]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 160 cm, t.: Ny-K, sm.: 70 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: nem volt.

12. sír (1960. június 7.) [27. tábla 3]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 140 cm, t.: Ny-K, sm.: 80 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: nem volt.

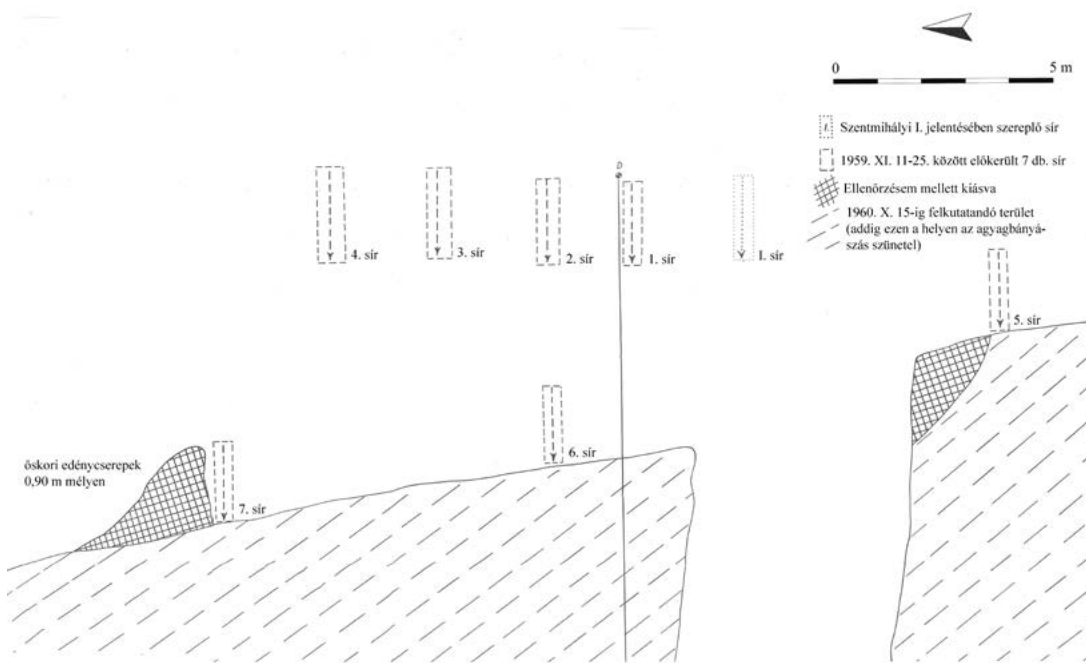
241 Dienes 1960, 115, 6. kép 1.

242 Dienes 1960, 115, 6. kép 2.

ÉRTÉKELÉS

A lelőhely egy nagyobb kiterjedésű domb északnyugati részének oldalán, de még a domb tetejéhez közel helyezkedik el, amely dombot a Nádas-patak vízjárta területe határolt.²⁴³ (45. kép 2) Magasabb helyen nyitotta meg temetőjét ez a közösség, mint az előzőekben bemutatott polgárvárosi temetőt létesítő.

Az 1958 és 1960 között több alkalommal megbolygatott és kutatott temető (47. kép) egykori teljes sírszáma ismeretlen, sőt maguknak az előkerült síroknak a száma is bizonytalan, hiszen nyilván fenntartással kell kezelnünk a munkások által bementett sírok számát, mivel a rossz állapotban levő vázakat a feszített munka alkalmával nem feltétlenül észlelhették minden esetben.²⁴⁴

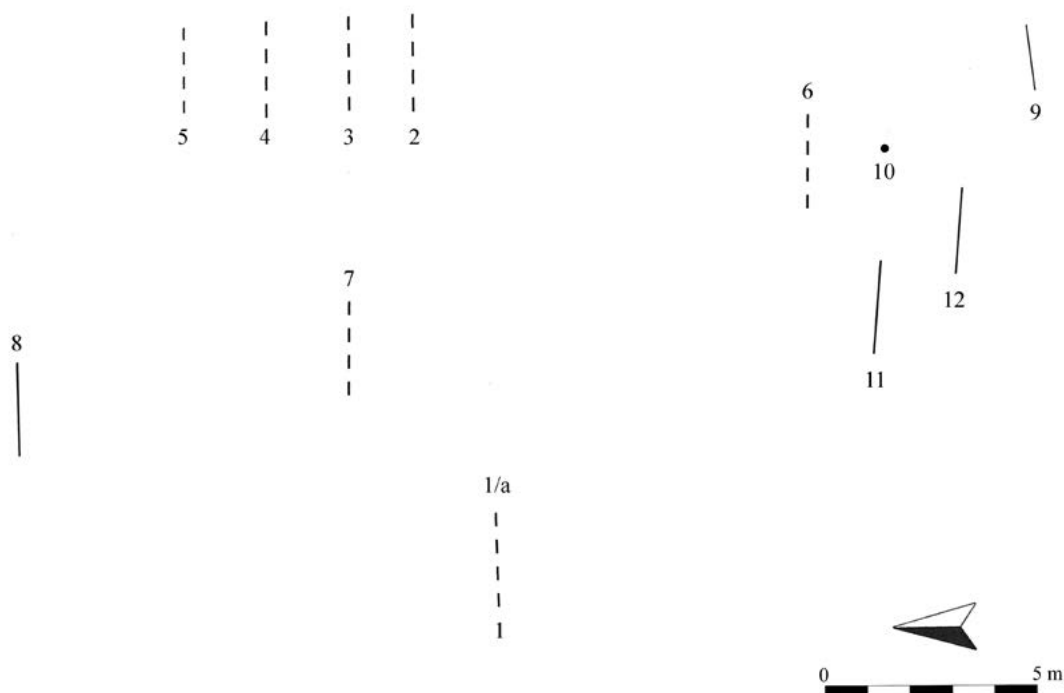
47. kép. Zalaszentgrót-Téglagyár, Dienes István feltárásnak összesítő rajza

Összesen 12 sírről van tudomásunk, amelyek közül talán egy észak–déli irányú sort alkothat a 2–6. és a 9–10., míg egy másikat a 7–8. és 11–12. számú sírokban fedezhetünk fel, melyek egymástól többségében 1,5–2 m távolságban helyezkedtek el.²⁴⁵ (48. kép)

243 GM R. A. 133/1.

244 Dienes 1960, 114.

245 Dienes 1960, 112.

48. kép. Zalaszentgrót-Téglagyár, temetőterkép, Dienes István helyszínvázlata alapján

A sírgödrök nem voltak megfigyelhetők, a vázak előkerülési szintje alapján azonban mélységük ismert: átlagosan 80–100 cm között mozgott. Egy 1959-ben megsemmisült sírban barna színű korhadékokat is találtak a csontváz körül, feltehetőleg koporsó nyomait.²⁴⁶ Az elhunytakat hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben temették el.²⁴⁷ Az embertani leletanyagot Nemeskéri János dolgozta fel, ismertetése alapján a temetőben 4 férfi (7–10.) mellett 2 felnőtt korú személy (11–12.) sírja ismert.²⁴⁸

A 12 sírból mellékleteket 5 tartalmazott (1–2., 7–9.).²⁴⁹ A fejékszerek között ezüst karikapár volt az 1. sírban, melyek egyike S-végű volt, míg a 9. sírban bronzból készült pödrött vagy S-végű karikapár dokumentált, közülük az egyik rombusz átmetszetű huzalból, így talán az S-végű meghatározás valószínűbb. Az 1. sírből előkerült leletek kapcsán bizonytalanság volt érzékelhető a lószerszámok és a fejékszerek egyazon sírból való származásának lehetőségét illetően. Hertelendi József visszaemlékezésénél – aki szerint a „két kengyel és a zabla a koponyától K-re, kb. 60-80 cm-re” feküdt – újabb adatot nem találtam a leletek előkerüléséről. A temető feltárását és közzétételét elvégző Dienes István is némiképp bizonytalan volt annak lehe-

246 Dienes 1960, 112.

247 Dienes 1960, 112.

248 Nemeskéri 1960.

249 Dienes 1960, 116.

tőségét illetően, lehetett-e egy sírban lószerszám és ilyen típusú fejékszer.²⁵⁰ Ennek lehetőségét azonban mérlegelni kell, hiszen ma már hiteles feltárásból is ismerünk ilyen leletegyüttest,²⁵¹ a lószerszamos temetkezések között pedig olyan is akad – ugyan a szállásterület távolabbi részén – Békés megyében, amelyben az S-végű karika mellett I. András (1046–1060) két helyen átlukasztott érme is megtalálható volt.²⁵²

Valószínűleg a ruha ujján elhelyezkedő pántot azonosíthatunk a 8. sír ezüstszalagjaiban, melyek közül az átlukasztott darab annak egyik végét alkothatta.²⁵³ A tárgy feltehetően nem karperecként, hanem inkább temetési ékszerként²⁵⁴ határozható meg. A kulcscsontok környékén megfigyelt helyzetük alapján a ruha nyaki részét díszítették az 1. sír kisebb, kéttagú csüngős és kerek veretei. A típus mindaddig meglehetősen ritka a délnyugati régióban, nagyobb számban egy zalavári temetkezésben figyelték meg [30. tábla 1–2].

Rendkívül alacsony a kar és a kéz ékszereinek a száma, mindössze az 1. sírből – de helyzetüknek megfigyelése nélkül – származó 2 db hegyesedő végű bronz pálcakarperec és 1 db lapos, hegyesedő végű ónozott bronz pántgyűrű sorolható ide.

A használati- és munkaeszközöket mindössze a 2. sír vaskése képviseli, míg a fegyverzet elemei közül markolatán csontlapokkal szerelt íjat a 8. sírba helyeztek, egy 7 db nyílvevő tartalmazó vasveretes tegezzel, míg a 7. sírba 6 db nyílvevő került. Ugyancsak a 8. sírban volt 1 db vasfokos.

Két sírban voltak lószerszámok, helyzetük azonban bizonytalan. Az I/a. sírban trapéz alakú kengyelpár, melyek egyike huzalberakással volt díszítve,²⁵⁵ rekonstruálható mintázata alapján ütemesen húzódva a szárazon, míg a talpaló és a száraz találkozásánál lévő gombokon sűrű, egybefüggő felületet alkotva. A 7. sírban a legyező alakú kengyel egy körte alakúval volt párban. Utóbbi sír zablájának típusa kérdéses, míg az I/a. sírban egyszerű csikózabla volt.

A munkások elmondása és helyszíni megfigyelések alapján a temetőt valószínűleg egy kisebb, falusias jellegű közösség rövidebb ideig használt temetkezőhelyének tekinthetjük.²⁵⁶ Keletét illetően, a 10. század második felében elterjedő trapéz alakú kengyelek,²⁵⁷ és a Nyugat-Dunántúlon a 10. század végétől elterjedő S-végű karikák²⁵⁸ mellett a 9. sírből előkerült, rombusz átmetszetű huzalból készült pödrött vagy S-végű karika alapján²⁵⁹ a 11. század első évtizedeiben még használatban lehetett a temető. Ha utóbbi sír annak legutolsó temetkezései

250 Dienes 1960, 116–117.

251 Lichtenstein–Rózsa 2005.

252 Medgyesi 1993, 489.; 2015, 124.

253 Dienes 1960, 118.

254 Kovács 2018.

255 Horváth 2013.

256 Dienes 1960, 116.; Ritoók 2007, 156.

257 Kovács 1986.

258 Horváth 2016, 83–88.

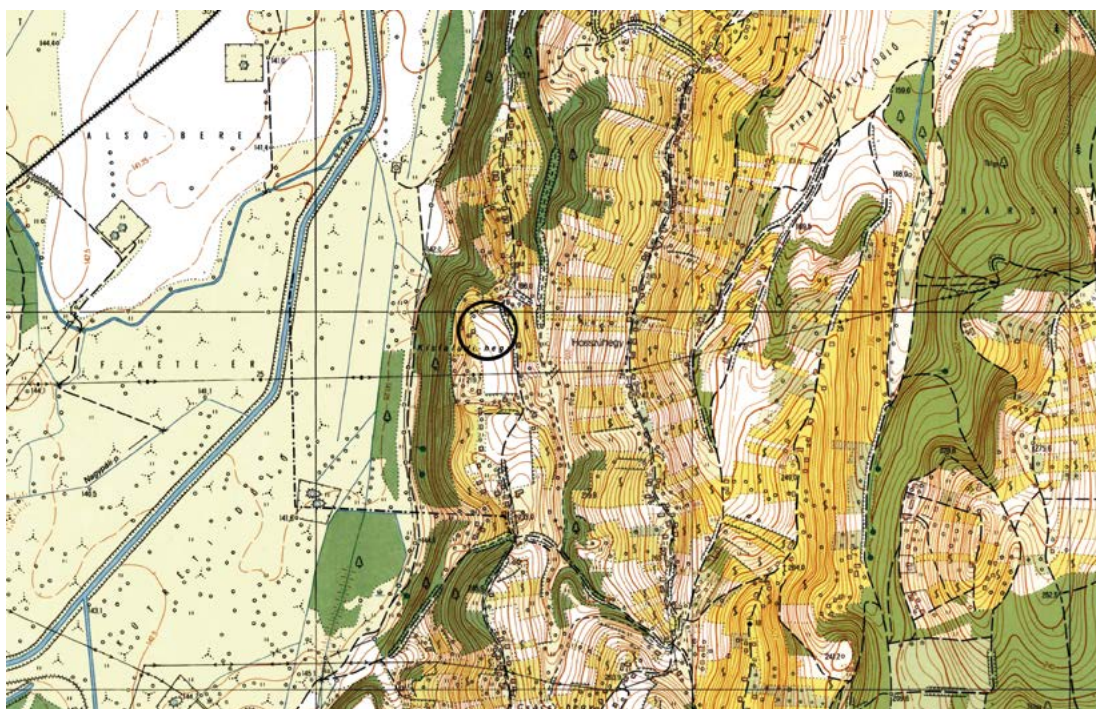
259 Horváth 2016, 82.

közé tartozott,²⁶⁰ akkor is legalább a 11. század első negyedéig számolhatunk használatával. Megnyitása a 10. század második felében, vagy annak végén valószínűsíthető, sajnos használati ideje a töredékes adatok alapján nem pontosítható.

24. ZALASZENTIVÁN–KISFALUDI-HEGY

BEVEZETÉS

A Zala folyó árteréből kiemelkedő, nyugatról a vízjárta terület, keleti irányból pedig a meredek Várvölgy által övezett, észak–déli irányú, hosszúkás magaslaton, egy őskori telepen helyezkedik el egy kazettás szerkezetű erősség sánca.²⁶¹ A mellette található szőlőben került elő szórványként 1 db pödrött végű karika, amely a Göcseji Múzeum gyűjteményébe került. (49. kép)

49. kép. Zalaszentiván–Kisfaludi-hegy (1:10000)

260 Dienes 1960, 117.

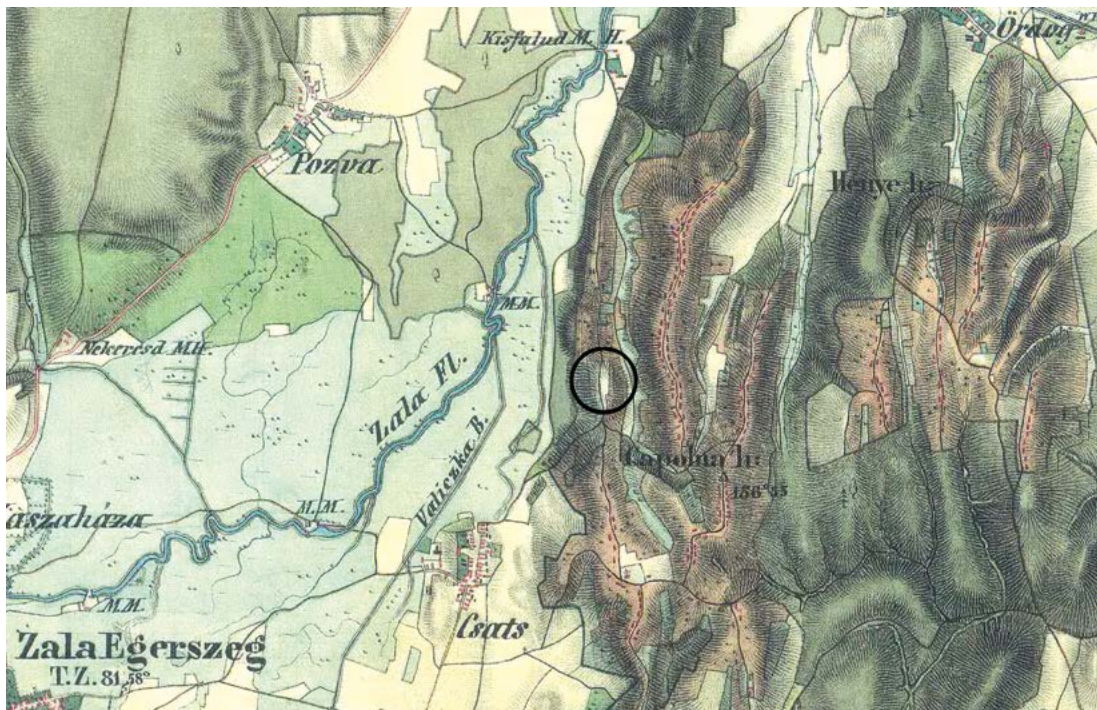
261 Nováki 1964, 120.; Bóna 1998, 90.

LELETLEÍRÁS

1. 1 db szögletes átmetszetű, bronzhuzalból csavart, ellapított, zárt, pödrött végű karika. M.: 3,1×2,4 cm, hv.: 0,28 cm, Psz.: 0,29 cm. GM ltsz. 76.22.2. [19. tábla 8]

ÉRTÉKELÉS

Noha a zalaszentiváni sánc szerkezete hasonlóságot mutat a soproni kora Árpád-kori erősség szerkezetével,²⁶² annak területén eddig mégsem került elő Árpád-kori leletanyag, így nem lehet elvetni annak lehetőségét sem, hogy az erősség talán a magaslat késő bronzkori települési periódusához kapcsolódik.²⁶³ Ezért egyelőre nem bizonyítható, hogy az előkerült huzalkarika az erősség kialakításával együtt járó kora Árpád-kori megtelepedés emléke lenne az ún. határ-várként²⁶⁴ meghatározott védmű környezetében. (50. kép)

50. kép. Zalaszentiván–Kisfaludi-hegy, a lelőhely elhelyezkedése a II. katonai felmérés 1855. évi térképlapján

²⁶² Mordovin 2016, 19, 150.

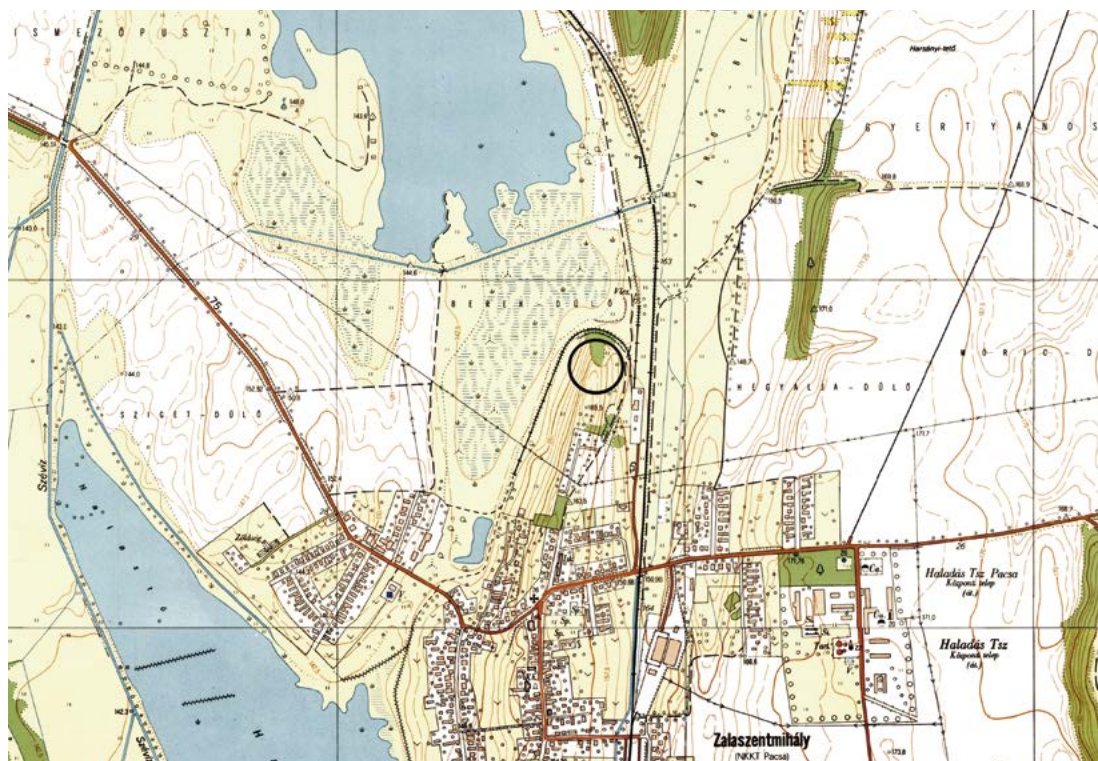
²⁶³ Száraz 2006.; Mordovin 2016, 19, 150.

²⁶⁴ Mordovin 2016, 18.

25. ZALASZENTMIHÁLY-TÉGLAGYÁR

BEVEZETÉS

1956 májusának végén Zalaszentmihálytól északra, egy észak–déli irányú domb északkeleti peremén, a volt téglagyár agyagbányájában a Betonútépítő Vállalat dolgozói egy sírt találtak. A temetkezést ki is bontották, az abból előkerült ezüst huzalkarikát pedig átadták a munkavezetőnek. A sír előkerülésének hírére Sági Károly, a Balatoni Múzeum munkatársa június 2-án a helyszínre utazott, ahol megfigyelte a munkások által kibontott temetkezést, a bánya falában pedig további 3 sírt talált, melyeket a dolgozók segítségével tárt fel és dokumentált. Mivel a bánya művelése a sírok előkerülését megelőzően már évtizedekkel korábban abbamaradt, a bányagödör szélétől pedig alig több mint 1 m-re fekvő mezőgazdasági területen végzett szántás a sírokat nem veszélyeztette, így további feltárássra ekkor nem került sor.²⁶⁵ A leletanyag a Göcseji Múzeumba került.²⁶⁶ (51. kép)

51. kép. Zalaszentmihály-Téglagyár (1:10000)

²⁶⁵ MNM R.A. 75.Z.II.

²⁶⁶ Szőke 1996a, 179.

SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1956. június 2.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Bolygatott: a sír bizonytalan nagyságú részét már évtizedekkel korábban feldúlták, a váz csontjait egymásra dobálták, 1956-ban pedig a sírra rábukkanó munkások kibontották azt.

Melléklete:

1. 1 db ezüst huzalkarika. Őrzési helye ismeretlen.

2. sír (1956. június 2.)

Nő. Csv. h.: 153 cm, t.: Ny-K, sm.: 65 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Mellékletei:

1–2. A koponya két oldalán, az alsó állkapocs felső végénél volt 1–1 db ezüst huzalkarika. Őrzési helyük ismeretlen.

3. sír (1956. június 2.)

Nő. Csv. h.: 159 cm, t.: Ny-K, sm.: 73 cm, sh.: 180 cm, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Mellékletei:

1–2. A koponya két oldalán, az alsó állkapocs felső végénél volt 1–1 db nyitott végű bronz huzalkarika. Őrzési helyük ismeretlen.

3–? A nyakcsigolyákon „kalcit” gyöngyök feküdtek. Őrzési helyük ismeretlen.

4. sír (1956. június 2.)

Nő. Csv. h.: 160 cm, t.: ?, sm.: 89 cm, sh.: 194 cm, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Mellékletei:

1. A jobb oldali halántékcsontnál volt 1 db nagyobb méretű bronz huzalkarika. Őrzési helye ismeretlen.

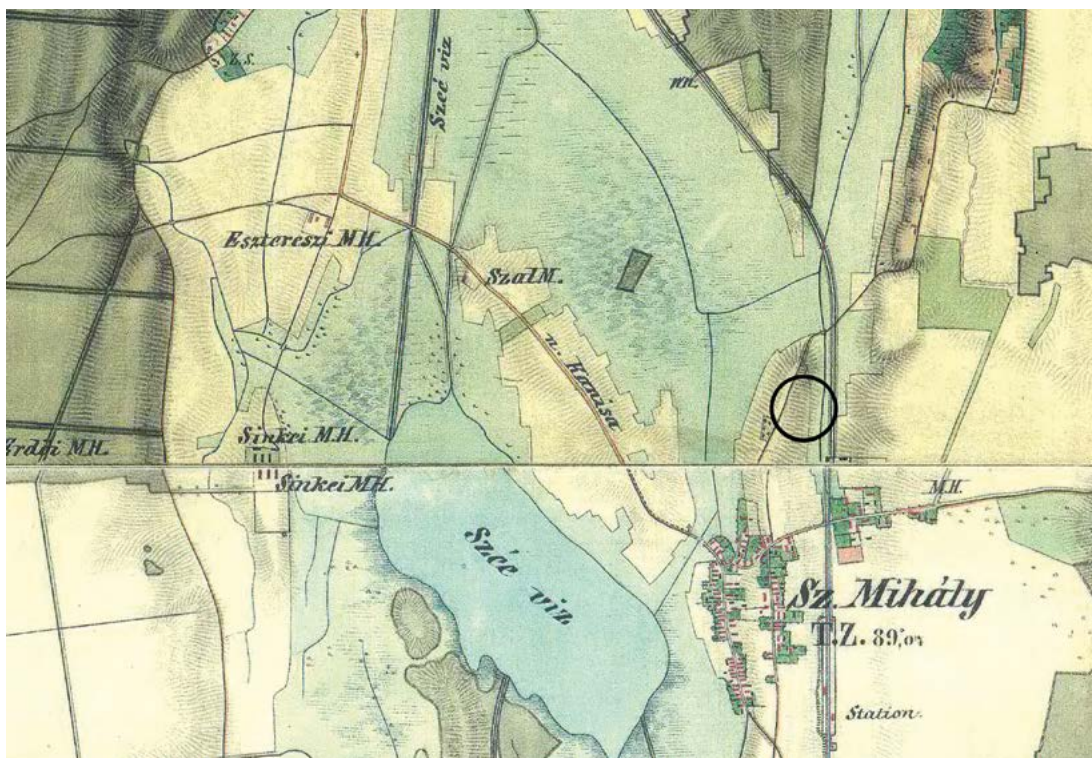
2. A bal oldali halántékcsont és a szemgödör közötti részen volt 1 db nyitott végű ezüst huzalkarika. Őrzési helye ismeretlen.

3. Ugyanott volt 1 db nyitott végű kisebb bronz huzalkarika. Őrzési helye ismeretlen.

4. A bokacsontok között volt 1 db Árpád-kori érem. Őrzési helye ismeretlen.

ÉRTÉKELÉS

A terület egy megközelítőleg észak–déli irányú, ovális domb északkeleti oldalán helyezkedik el, melyet nyugati, északi és keleti oldalán is vizenyős árterület határolt. (52. kép)

52. kép. Zalaszentmihály-Téglagyár, a lelőhely elhelyezkedése a II. katonai felmérés 1855. évi térképlapján

A feltárt 4 sír minden bizonnyal csupán a temető részlete, melynek bizonytalan nagyságú része elpusztult, egy másik része pedig talán még ma is feltáratlanul, az említett szántóföldön helyezkedik el. A leletmentés során az előkerült sírok helyzetét csupán egymáshoz viszonyítva lehetett megfigyelni, a sírok együttes elhelyezkedését ábrázoló összesítő térkép készítésére nem volt lehetőség,²⁶⁷ így a bánya területén belül a sírok pontosabb elhelyezkedése és egymáshoz viszonyított helyzete sem ismert.

A temetőrészletben 1 ismeretlen nemi és életkori adatokkal rendelkező személy váza (1.) mellett 3 nőként (2–4.) került meghatározásra. A leleteknek sajnos nem akadtam a nyomára a Göcseji Múzeumban, így csak azok leírása szolgálhatott támpontként. Köztük fejékszerként szolgáló, nagyobb arányban ezüst huzalkarikák és a nyakban viselt gyöngyök vannak, utóbbiak „kalcit” változata esetleg fluorit gyöngyökre utalhat. A 4. sírban az elhunyt bokái között feküdt 1 db Árpád-kori

²⁶⁷ MNM R.A. 75.Z.II.

érem, melynek helyzete némiképp szokatlan, hasonló helyen a már említett Rezi-Gyöngyösi csárda 3. sírjában figyeltek meg érmeket, ott azonban 57 db volt, ami ebben az esetben nem obulusként, hanem az elhunyt vagyónaként kerülhetett a sírba.²⁶⁸ A hasonló helyzet más régiókban is elvétve fordul csak elő.²⁶⁹ Kibocsátója sajnos nem ismert, így a temető keltezésben sem használható. Arra azonban utal, hogy a sír már a pénzforgalom megindulása után került megásásra. Ennek alapján a temetőtöredéket a 11. század valamely részére, esetleg a 12. századra keltezhetjük.

26. ZALAVÉG-TEMPLOM MELLETT

BEVEZETÉS

A település belterületén, a Csörgető-patak nyugati oldalán magasodó dombon, a templom melletti meszesgödör ásása során – a leletárba vétel időpontjából következően –, talán az 1960-as évek elején csontvázas sírokat találtak, amelyekből 1 db bronz S-végű karika is előkerült.²⁷⁰ A tárgy a Göcseji Múzeumba került. (53. kép)

53. kép. Zalavég-Templom mellett (1:10000)

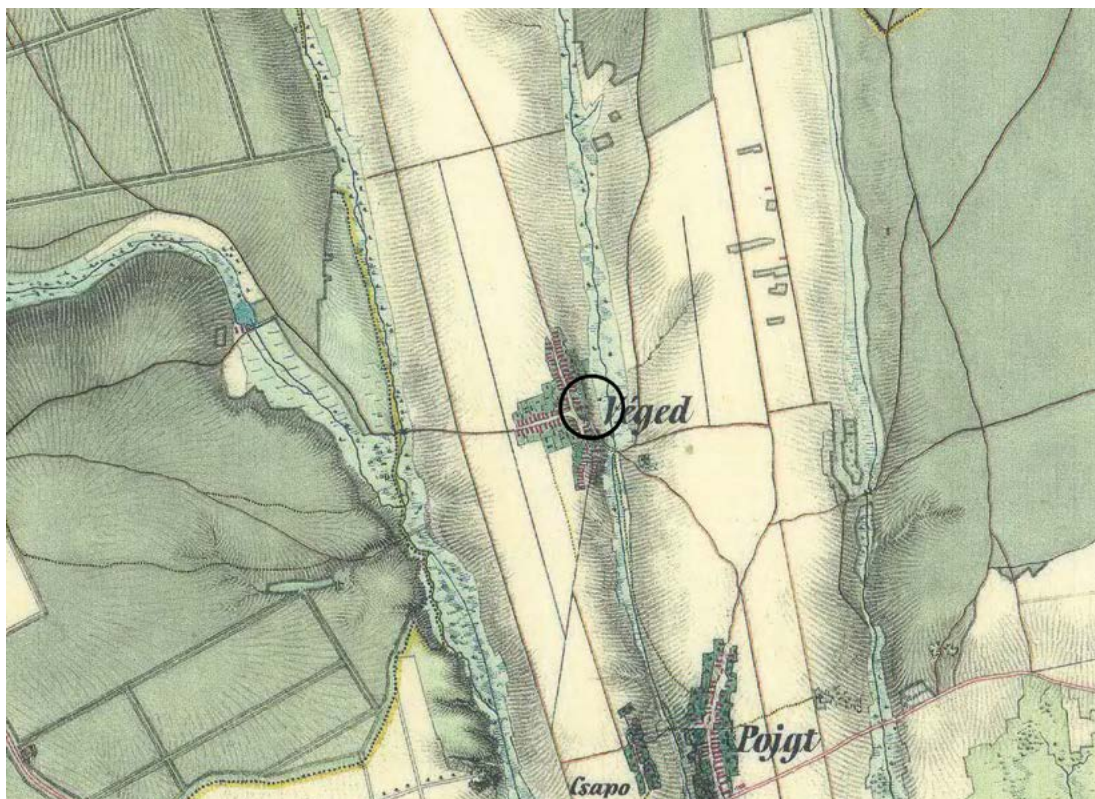
268 Müller 1987, 77.

269 Horváth 2022, 361.

270 Szőke-Vándor 1976, 144.; GM R.A. 736.

LELETLEÍRÁS

1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, zárt S-végű karika. M.: 3,6×3 cm, hv.: 0,15 cm. Ssz.: 0,4 cm. GM ltsz. 62.37.1. [19. tábla 9]

54. kép. Zalavég-Templom mellett, a lelőhely elhelyezkedése a II. katonai felmérés 1855. évi térkép-lapján

A lelőhely a Csörgető- és a Kánya-patakok egykor szélesebb, vízjárta részei között húzó-dó, megközelítőleg észak–déli irányú, hosszúkás magaslat keleti oldalán található. (54. kép) A templom első említése 1247-ből származik, kérdéses azonban, hogy az említett sírok már a templom mellett található temetőben helyezkedtek-e el, vagy egy falusias temető részei voltak.

FÜGGELÉK

27. BADACSONYTOMAJ, KÖZELEBBRŐL ISMERETLEN LELŐHELY

BEVEZETÉS

Darnay Kálmán gyűjteményébe került egy Badacsonytomajról származó vaskengyel, amely ma a Balatoni Múzeumban található.²⁷¹

LELETLEÍRÁS

1. 1 db körte alakú, kovácsolt vaskengyel. Enyhén trapéz alakú, felső oldalán ívelt füle, mely a kengyelszija számára téglalap alakban áttört, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 16,3×12,9 cm. BM ltsz. 58.564.1. [17. tábla 2]

28. CSABRENDEK, KÖZELEBBRŐL ISMERETLEN LELŐHELY

BEVEZETÉS

A 19. század végén vagy a 20. század elején, Csabrendek település közelebről ma már nem azonosítható részén, földmunka során került elő egy lovas sír, amelyben lószerszámok és egyéb fémtárgyak is voltak.²⁷² A Sümegi Múzeumba került leletekről Darnay Kálmán, majd Mihalik Sándor adott hírt, s azok szerepeltek a múzeum kiállításán is, több környékbeli lovas sír leleteivel együtt.²⁷³ Darnay feljegyzése szerint a lovas sírban 2 db kengyelt, 2 db zablát és vasalásokat

271 Mihalik 1913, 132.; MRT 1, 40/1.

272 MRT 3, 10/***; S. Perémi 1998, 39.

273 Darnay 1908, 19.; Mihalik 1913, 132.; MNM R. A. 3.L.I.

találtak.²⁷⁴ Sajnálatos módon a Balatoni Múzeumba került tárgyak ma már nem lelhetők fel, azok feltehetően még 1958 előtt elkallódhattak, és csupán az egyik zabláról maradt fenn egy fényképfelvétel. Ugyanakkor a leltárkönyv adatai szerint mindkét zabla egyszerű csikózabla volt, a fémvasalások pedig tegez részeit alkották.

SÍRLEÍRÁS

Valószínűleg férfi. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: 10 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

1. Tegez fém vasalásai. A legnagyobb darab h.: 13,3 cm. Elvesztek.
- 2–3. 2 db kovácsolt vaskengyel. M.: 14,5, ill. 12,5 cm. Elvesztek.
- 4–5. 2 db kovácsoltvas csikózabla. H.: 26,4, ill. 23 cm. Ezek közül az egyik tört, szögletes átmetszetű szájvassal ellátott, nagykarikás csikózabla volt. Elvesztek. [17. tábla 3]

ÉRTÉKELÉS

Az előkerült sír esetében nagyon kevés adattal rendelkezünk, így azt sem lehet bizonyosan eldönteni, hogy egymagában helyezkedett-e el, vagy temető részét alkotta-e. Sőt, az sem zárható ki, hogy nem csupán egy sírt találtak a munkások, hiszen a 2 db zabla – még ha a korszakban nem is teljesen ismeretlen szokás egynél több garnitúrát a lószerszám valamely részéből a sírba helyezni – felveti a lehetőségét több sír előkerülésének. A leletek rajza nem maradt fenn,²⁷⁵ ugyanakkor a Balatoni Múzeum gyűjteménye őriz egy fényképfelvételt, amelyen egy nagykarikás csikózabla fele látható Csabrendek megnevezéssel. A leltárkönyv adatai alapján a fémvasalások tegez részei voltak, így a férfi sírjába vélhetően íjászfelszerelés is kerülhetett, s talán a tegezt sem üresen helyezték el. A nyílvevesszőkre utaló nyílcsúcsok el is kallódhattak, vagy csak nem különböztették meg azokat a tegez fémvereteitől.

274 Darnay 1908, 19.

275 MRT 3, 10/***

29. LESENCEISTVÁND-SZŐLŐHEGY, SZILASI-DŰLŐ

BEVEZETÉS

A Lesence-pataktól nyugatra, a szőlőhegyek lábánál fekvő Szalai-dűlőben, Péczer Nándor szőlőjében 1911-ben a szőlő aláforgatást végző munkások sírokra bukkantak. A helyszínre Darnay Kálmán szállt ki, aki az Országos Múzeumi és Könyvtári Egylet által biztosított államsegélyből²⁷⁶ csaknem 2 év leforgása alatt 108 sírt tárt fel.²⁷⁷ A leletmentő ásatást azonban még a temető teljes feltárása előtt, 1912-ben kényszerűségből fel kellett függeszteni, ugyanis a munkások háromszorosára emelkedett bérét a továbbiakban már nem lehetett biztosítani.²⁷⁸ Az ásatás folyamán szerzett tapasztalatairól Darnay a *Múzeumi és Könyvtári Értesítő*ben számolt be, a sírok leleteit pedig az *Archaeologiai Értesítő*ben tervezte közzétenni.²⁷⁹ A publikáció kézírata el is készült, megjelenésére azonban mégsem került sor.²⁸⁰ A sírokból származó embertani leletanyag sorsa bizonytalan, a régészeti leletek nagy része pedig a II. világháború során megsemmisült.²⁸¹ (55. kép)

A temetőben feltárt jelenségek a késő avar-, a kora Árpád- és a késő középkorra keltezhetőek.²⁸² Darnay beszámolt továbbá kelta sírokról is,²⁸³ azonban a temető egészét tekintve többségében mégis a kora Árpád-kori sírok meglétét hangsúlyozta.²⁸⁴ Mint említettem, a leletanyag nagy része elpusztult. Darnay ugyan három csoportba – vastárgyak, ékszerek, edények – sorolva a leleteket, azokról rajzos összefoglaló táblákat készített, de kézírata az ábrák vonatkozásában mára hiányossá vált, ezért az egyes sírok és leletek korszakba sorolása sem minden esetben lehetséges. Darnay dokumentációja közül 55 bolygatlan sír leírása maradt fenn,²⁸⁵ ezeket az alábbiakban közlöm.

276 Haász 2007, 221.

277 MKÉ 1913, 156.

278 MKÉ 1913, 157.

279 Darnay 1912.; MKÉ 1913, 157.

280 Németh 1964, 10.

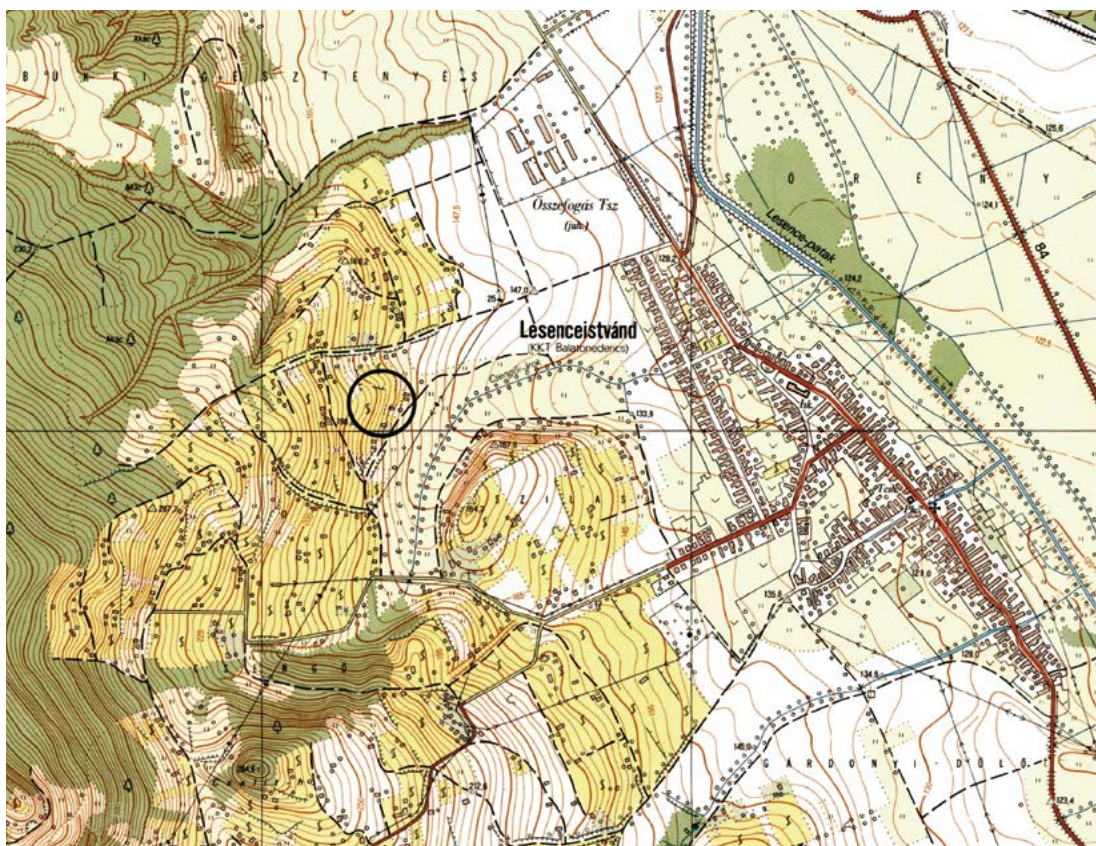
281 S. Perémi 1998, 34.

282 S. Perémi–Müller 2002.

283 MRT 1, 27/4.

284 MNM R. A. 3.L.I., 16.

285 Darnay Kálmán Sümegen őrzött hagyatékának kéziratanyaga jelenleg feldolgozás alatt áll, a jövőben talán erre vonatkozóan is újabb adatokat nyerhet a kutatás ebből.

55. kép. Lesenceistvánd-Szőlőhegy, Szilasi-dűlő (1:10000)

SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1911–1912)

Gyermek. Csv. h.: 134 cm, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: nem volt.

2. sír (1911–1912)

Férfi. Csv. h.: 174 cm, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult.

Mellékletei:

1–2. A koponya bal oldalán és a jobb lábfej csontjai mellett volt álló helyzetben 1-1 db agyagedény. A koponyánál egy barna színű, homokkal soványított, oldalán bekarcolt vonalas díszítéssel, alján kereszt alakú fenékbélyeggel ellátott, korongolt agyagedény. M.: 17, 6 cm, sz. átm.: 7,2 cm, f. átm.: 8,2 cm. BM ltsz. 65.270.8. A másik valószínűleg megsemmisült.

3. A medencén, ferde, hegyével a jobb combcsont irányába mutató helyzetben volt 1 db kovácsolt vaskés. H.: kb. 30 cm. Valószínűleg megsemmisült.

4–5. A lábfejek csontjain volt 2 db sarkantyú. H.: 11 cm. Valószínűleg megsemmisültek.

3. sír (1911–1912)

Férfi. Csv. h.: 170 cm, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: nem volt.

4. sír (1911–1912)

Kislány. Csv. h.: 137 cm, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Mellékletei:

1–2. A koponya két oldalán volt 1-1 db ezüst huzalkarika. Valószínűleg megsemmisültek.

5. sír (1911–1912)

Nő. Csv. h.: 152 cm, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete:

1. A jobb lábfej csontjai mellett volt 1 db piros színű, lapos, bekarcolt hullámvonallal díszített agyagtál. Valószínűleg megsemmisült.

6. sír (1911–1912)

Nő. Csv. h.: 158 cm, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Mellékletei:

1. A nyakcsigolyáknál volt 1 db „spirális sodrony nyakék”. Valószínűleg megsemmisült.

2–? Ugyanott helyezkedett el több gyöngy is. Valószínűleg megsemmisültek.

4. A jobb kéz középső ujjának egyik percén volt 1 db „sodrott” ezüst gyűrű. Valószínűleg megsemmisült.

7. sír (1911–1912)

Férfi. Csv. h.: 164 cm, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Mellékletei:

1. A medence mellett volt 1 db kovácsolt vaskés. Valószínűleg megsemmisült.
2. A jobb lábfej csontjai mellett volt 1 db fekete színű agyagedény. Valószínűleg megsemmisült.

8. sír (1911–1912)

Fiatal férfi. Csv. h.: 168 cm, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete:

1. A medence mellett volt 1 db kovácsolt vaskés. Valószínűleg megsemmisült.

9. sír (1911–1912)

Nő. Csv. h.: 150 cm, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Mellékletei:

- 1–? A nyakcsigolyáknál faragott kagylók feküdtek, valamint 1 db nagyobb, piros színű agyaggyöngy. Valószínűleg megsemmisültek.

10. sír (1911–1912)

Nő. Csv. h.: 148 cm, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: nem volt.

11. sír (1911–1912)

Férfi. Csv. h.: 164 cm, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Mellékletei:

1. A medence közepén volt 1 db kovácsoltvas csiholó. Valószínűleg megsemmisült.
2. Ugyanott volt 1 db kovakő. Valószínűleg megsemmisült.
3. A jobb lábfej csontjai mellett volt 1 db vörös színű agyagedény. Valószínűleg megsemmisült.

12. sír (1911–1912)

Nő. Csv. h.: 150 cm, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Mellékletei:

1. A nyakcsigolyáknál volt 1 db töredékes kagyló. Valószínűleg megsemmisült.

2. A mellkas csontjainak közepe táján volt 1 db „kúpos ólom gyöngy”. Valószínűleg megsemmisült.
3. Ugyanott volt 1 db üvegtöredék. Valószínűleg megsemmisült.
4. A jobb lábfej csontjai mellett volt 1 db díszített agyagedény. Valószínűleg megsemmisült.

13. sír (1911–1912)

Férfi. Csv. h.: 168 cm, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Mellékletei:

1. A medence bal oldalánál volt 1 db kovácsoltvas csiholó. Valószínűleg megsemmisült.
2. Ugyanott volt 1 db kovakő. Valószínűleg megsemmisült.

14. sír (1911–1912)

Férfi. Csv. h.: 164 cm, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete:

1. A medence jobb oldalánál volt 1 db kisebb méretű, kovácsolt vaskés. Valószínűleg megsemmisült.

15. sír (1911–1912)

Férfi. Csv. h.: 172 cm, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete:

1. A medence közepénél volt 1 db nagyobb méretű, kovácsolt vaskés. Valószínűleg megsemmisült.

16. sír (1911–1912)

Férfi. Csv. h.: 170 cm, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete:

1. A váz csontjai mellett volt 1 db kovácsolt vaskés. Valószínűleg megsemmisült.

17. sír (1911–1912)

Férfi. Csv. h.: 168 cm, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: nem volt.

18. sír (1911–1912)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 154 cm, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete:

1. A jobb lábfej csontjai mellett volt 1 db díszített agyagedény. Valószínűleg megsemmisült.

19. sír (1911–1912)

Férfi. Csv. h.: 168 cm, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete:

1. „Jobbra a mellkas irányában” volt 1 db hosszú kovácsolt vaskés. Valószínűleg megsemmisült.

20. sír (1911–1912)

Férfi. Csv. h.: 164 cm, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: nem volt.

21. sír (1911–1912)

Férfi. Csv. h.: 160 cm, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: nem volt.

22. sír (1911–1912)

Férfi. Csv. h.: 164 cm, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete:

1. A medence jobb oldalánál volt 1 db kovácsolt vaskés. Valószínűleg megsemmisült.

23. sír (1911–1912)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 162 cm, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: nem volt.

24. sír (1911–1912)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 166 cm, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: nem volt.

25. sír (1911–1912)

Férfi. Csv. h.: 168 cm, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete:

1. A medencénél volt 1 db kovácsolt vaskés. Valószínűleg megsemmisült.

26. sír (1911–1912)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 162 cm, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: nem volt.

27. sír (1911–1912)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 164 cm, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: nem volt.

28. sír (1911–1912)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 170 cm, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: nem volt.

29. sír (1911–1912)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 168 cm, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: nem volt.

30. sír (1911–1912)

Férfi. Csv. h.: 178 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya a bal oldalán feküdt.

Mellékletei:

1. A medencénél volt 1 db nagyobb méretű, kovácsolt vaskés. Valószínűleg megsemmisült.
2. Ugyanott volt 1 db fenőkő. Valószínűleg megsemmisült.

31. sír (1911–1912)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 172 cm, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: nem volt.

32. sír (1911–1912)

Nő. Csv. h.: 154 cm, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete:

1. A jobb lábfej mellett volt 1 db bekarcolt hullámvonalas mintával díszített agyagedény. Valószínűleg megsemmisült.

33. sír (1911–1912)

Nő. Csv. h.: 156 cm, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: nem volt.

34. sír (1911–1912)

Gyermek. Csv. h.: 95 cm, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete:

1. A jobb alkar csontjain volt 1 db bronz huzalkarperec. Valószínűleg megsemmisült.

35. sír (1911–1912)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, csontjai erősen hiányosak voltak.

Melléklete:

1. A sírban volt 1 db díszített agyagedény töredékes állapotban. Valószínűleg megsemmisült.

36. sír (1911–1912)

Férfi. Csv. h.: 170 cm, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Mellékletei:

1. A medencénél volt 1 db kovácsoltvas csiholó. Valószínűleg megsemmisült.
2. Ugyanott volt 1 db üvegtöredék. Valószínűleg megsemmisült.
3. Ugyanott volt 1 db kovácsolt vaskés. Valószínűleg megsemmisült.

37. sír (1911–1912)

Gyermek. Csv. h.: 92 cm, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: nem volt.

38. sír (1911–1912)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 164 cm, t.: É–D, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Mellékletei:

- 1–2. A medencénél volt 2 db kovácsolt vaskés. Valószínűleg megsemmisültek.
- 3–? A medence felső részénél borostyángyöngyök feküdtek. Valószínűleg megsemmisültek.
5. A jobb lábfej csontjai mellett volt 1 db bekarcolt hullámvonalas mintával díszített agyagedény. Valószínűleg megsemmisült.

39. sír (1911–1912)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, csontjai azonban erősen hiányosak voltak.

Melléklete:

1. A medencénél volt 1 db bronzkarika. Valószínűleg megsemmisült.

40. sír (1911–1912)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 162 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya a bal oldalán feküdt.

Mellékletei:

- 1–? A nyakcsigolyákon üvegyöngyök feküdtek. Valószínűleg megsemmisültek.
3. A medence bal oldalánál volt 1 db kovácsolt vaskés. Valószínűleg megsemmisült.

41. sír (1911–1912)

Gyermek. Csv. h.: 102 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?
A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: nem volt.

42. sír (1911–1912)

Leány. Csv. h.: 144 cm, t.: É–D, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?
A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Mellékletei:

- 1–? A nyakcsigolyákon gyöngyök feküdtek. Valószínűleg megsemmisültek.
3. A váz egyik ujjpercén volt 1 db gyűrű. Valószínűleg megsemmisült.

43. sír (1911–1912)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 168 cm, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?
A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: nem volt.

44. sír (1911–1912)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 179 cm, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?
A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Mellékletei:

1. A medencénél volt 1 db kovácsolt vaskés. Valószínűleg megsemmisült.
2. Ugyanott volt 1 db vascsiholó. Valószínűleg megsemmisült.
3. Ugyanott volt 1 db kovakő. Valószínűleg megsemmisült.

45. sír (1911–1912)

Leány. Csv. h.: 138 cm, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?
A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Mellékletei:

- 1–2. A koponyánál volt 2 db ezüst huzalkarika. Valószínűleg megsemmisültek.
3. A koponyától déli irányban helyezkedett el 1 db vörös színű agyagedény. Valószínűleg megsemmisült.

46. sír (1911–1912)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 130 cm, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: nem volt.

47. sír (1911–1912)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, csontjai erősen hiányosak voltak.

Melléklete: nem volt.

48. sír (1911–1912)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, csontjai erősen hiányosak voltak.

Melléklete: nem volt.

49. sír (1911–1912)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, csontjai hiányosak voltak.

Melléklete: nem volt.

50. sír (1911–1912)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 178 cm, t.: É–D, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete:

1. A medence jobb oldalánál volt 1 db kovácsolt vaskés. Valószínűleg megsemmisült.

51. sír (1911–1912)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, csontjai erősen hiányosak voltak.

Melléklete: nem volt.

52. sír (1911–1912)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, csontjai erősen hiányosak voltak.

Melléklete: nem volt.

53. sír (1911–1912)

Nő. Csv. h.: 162 cm, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. Mindkét alkar- és a kezek csontjai a medencén feküdtek egymáson, felül volt a jobb.

Mellékletei:

1. 1 db bronz „függő”. Valószínűleg megsemmisült.
- 2–3. Feltehetően mindkét kéz középső ujjának csontjain volt 1-1 db bronz pántgyűrű. Valószínűleg megsemmisültek.
4. A koponya jobb oldalán volt 1 db agyagedény. Valószínűleg megsemmisült.
5. A lábfej csontjainál volt 1 db díszített agyagedény. Valószínűleg megsemmisült.

54. sír (1911–1912)

Nő. Csv. h.: 151 cm, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Mellékletei:

1. Valószínűleg a koponyánál volt 1 db bronz huzalkarika, arra felfűzött kagylóval. Valószínűleg megsemmisült.
2. A nyakcsigolyákon volt 1 db vékony, kétrét (?) hajlított bronzhuzalból csavart nyakperec. Átm.: 16 cm, hv.: 0,3 cm. Valószínűleg megsemmisült.
- 3–11. Ugyanott volt 9 db borostyángyöngy. Valószínűleg megsemmisültek.
- 12–13. Az alkarcsontokon volt 2 db nyitott, hegyesedő végű bronz pálcakarperec. Valószínűleg megsemmisültek.
- 14–15. Egyik vagy mindkét kéz ujjain volt 2 db gyűrű. Valószínűleg megsemmisültek.

55. sír (1911–1912)

Férfi. Csv. h.: 176 cm, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: nem volt.

A leletanyaghoz tartozó, fentiekben valószínűleg már említett, de sírokhoz nem köthető leletek:

1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott végű karika. Átm.: 2 cm, hv.: 0,13 cm. BM ltsz. 65.270.5. [28. tábla 1]
2. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, hurkos-kampós végű karika. M.: 1,8×1,6 cm, hv.: 0,1 cm. BM ltsz. 65.270.6. [28. tábla 2]
3. 1 db kétpántos, nyitott végű bronz huzalkarika. M.: 2×1,3 cm, hv.: 0,12 cm. BM ltsz. 65.270.2. [28. tábla 3]

- 4–21. Gyöngysor, mely az alábbi elemekből áll. BM ltsz. 65.270.3.
4. 1 db sötétkék színű, lapított gömb alakú opak üveggyöngy. Átm.: 1,1 cm.
- 5–21. 1 db hattagú sárga, 3 db három-, 3 db kéttagú és 1 db kék színű szegmentgyöngy; 3 db négy-, 2 db három-, 2 db kéttagú és 1 db fehéres színű szegmentgyöngy és legalább 1 db további szegmentgyöngy töredékei. A rúdgyöngyök között a legnagyobb darab h.: 2,4 cm. BM ltsz. 65.270.3.
22. 1 db kauri. H.: 1,7 cm. BM ltsz. 65.270.5. [28. tábla 4]
23. 1 db félköríves átmetszetű, nyitott végű bronz pántgyűrű. Átm.: 2 cm, sz.: 0,34 cm. [28. tábla 5]
24. 1 db félköríves átmetszetű, nyitott, kissé egymásra hajló végű pántgyűrű. M.: 2×1,8 cm, sz.: 0,26 cm. [28. tábla 6]
25. 1 db félköríves átmetszetű, nyitott, kissé egymásra hajló végű pántgyűrű. M.: 2×1,7 cm, sz.: 0,25 cm. [28. tábla 7]
26. 1 db ezüst fejesgyűrű, melynek karikáján két sorban, kalászmintát utánzó filigrándíszítés fut, ezeket a foglalatnál 3 db granulált gömb zárja le, szögletes foglalatában pedig kő- vagy üvegbetét volt egykor. H.: 2 cm, sz.: 0,45 cm. BM ltsz. 65.270.7. [28. tábla 8]

ÉRTÉKELÉS

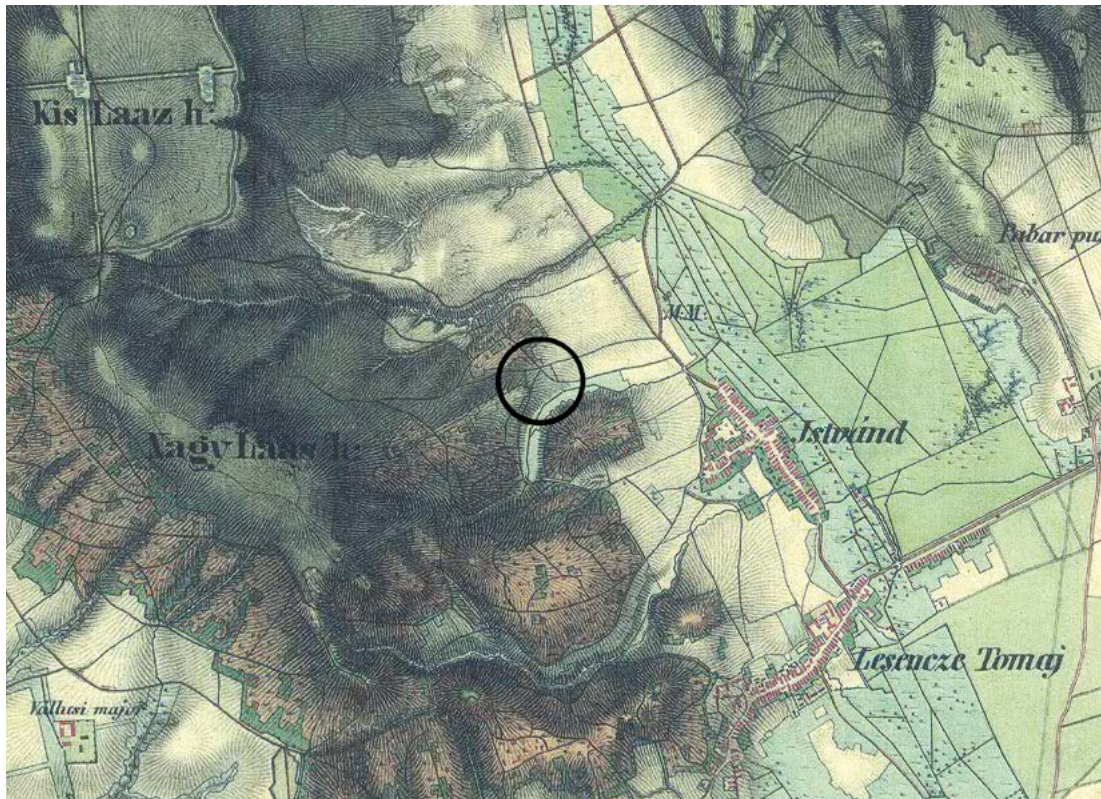
A lelőhely a mai Csengői-árok egykor tartósan vízjárta részétől északnyugati irányba emelkedő domboldalon helyezkedik el. (56. kép)

Miután nem minden esetben lehet elválasztani egymástól a késő avar/Karoling-kori és a honfoglalás és kora Árpád-kori temetkezéseket, ezért az alábbiakban csak a temető egészére vonatkozó összefoglalást tudok adni.

A lelőhely északkeleti és délnyugati sarkában feltárt két nagyobb méretű tűzhely között, mintegy 3600 m²-es, hosszúkas területen helyezkedtek el a sírok. Az elsők a nyugati sarkon kerültek elő,²⁸⁶ innen Darnay kutatóárkos módszerrel folytatta a feltárást,²⁸⁷ összesen 108 sírig feltárva a lelőhelyet. A sírokat feltehetően az előkerülésük szerint számozta, azonban leírás csak a „temető 55 érintetlen talált s feltárt” sírjáról maradt fenn, ezért valószínű, hogy az ebben szereplő számozás már nem a sírok előkerülésének sorrendjét tükrözi. Annyi bizonyosan ismert, hogy a 2. számú sír az elsőként megtalált temetkezések között volt, de a többi esetében az adott sírnek a feltárt sírok sorában való elhelyezkedése bizonytalan. Nem ismert továbbá, hogy az 53 – a szántás által valamilyen mértékben – bolygatott sírból milyen leletek kerülhettek elő, az ugyanis talán elvethető, hogy ezek mindegyike melléklet nélküli lett volna, vagy minden mellékletük megsemmisült volna a talajművelés hatására. Darnay leírása szerint ugyanis a sírok kétharmada tartalmazott mellékleteket, vagyis leletek a leírást ma nélkülöző sírokban is voltak.

286 MNM R.A. 3.L.I., 1.

287 Darnay 1912, 7.

56. kép. Lesenceistvánd-Szőlőhegy, Szilasi-dűlő, a lelőhely elhelyezkedése a II. katonai felmérés 1855. évi térképlapján

A bolygatott temetkezések aránya tehát jelentős volt, mivel a magasabban fekvő nyugati részen a vízmosás erősen lekoptatta a sírok felett lévő földréteget, így az elvékonyodott humuszban a szántás gyakorta elérte ezeket.²⁸⁸

A sírok valószínűleg soros jelleg szerint helyezkedtek el, a lelőhelyen belül megfigyelhetően eltérő volt azonban a sorokat alkotó sírok sűrűsége: az északnyugati részen intenzívebben, alig 0,5 m távolságban elhelyezkedő sírokat figyelt meg Darnay, míg másutt azok ritkásabban voltak,²⁸⁹ a keleti sarok irányába távolságuk pedig megfigyelhetően nőtt, ott már 2–3 m között mozgott. Ez talán korszakok szerinti elkülönülést is jelenthet, hiszen a már említett 2. számú, Karoling-kori gazdagabb férfi sír (57. kép) a temető nyugati sarkában, míg a két gazdagabb, feltehetően 10–11. századi női sír (6., 54.) annak délnyugati részén volt.

288 MNM R.A. 3.L.I., 5.

289 Kuzsinszky 1920, 122.

57. kép. Lesenceistvánd-Szőlőhegy, 2. sír

A sírgödörök valószínűleg egyszerű aknasírok lehettek, mélységük 0,5–1 m között változott,²⁹⁰ az erózió említett pusztító hatását azonban itt is figyelembe kell venni. Egy sírnál volt csupán megfigyelhető, hogy azt kövekkel rakták „körül”, míg a „legtöbb sír mésszel volt leöntve”.²⁹¹ A sírok döntő többségének tájolása a nyugat–keleti fő irányhoz igazodott, „egypár” sír volt csak fordított, kelet–nyugati tájolásban. Három sírnál észak–déli tájolás szerepel a sírleírásban (38., 42., 50.).²⁹²

Az elhunytak nemi és életkori adatait Darnay határozta meg, megfigyelései szerint a sírok között többségben voltak a férfiakéi, kevesebb volt a női, és mindössze néhány a gyermeksír.²⁹³ A férfi vázak hossza átlagos volt, kiemelkedett azonban egy 178 és egy 179 cm magas egyén.²⁹⁴ A gyermeksírok alacsony száma talán azok pusztulásával is magyarázható.

Az elhunytakat valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben fektették a sírba, a koponya azonban néhány esetben valamelyik oldalára fordult, ez talán az egykori koporsóra utaló adat is lehet. A sírok egy részét és a feltárási munka pillanatait több fotó is megörökítette, ezek közül azt a két sírt is, ahol a medencére hajtott alkarcsontú váz koponyájának jobb, lábszárcsontjainak pedig bal oldalánál került elő egy-egy agyagedény (53.) (56. kép), illetve a koponya bal és a lábfej csontjainak jobb oldalánál volt egy-egy edény, a lábknál sarkantyúpár, míg a medencén egy nagyobb vaskés (2.), jelen közlemény is tartalmazza, előbbin a sír mellett Darnay Kálmán is látható.²⁹⁵ (58. kép)

290 MNM R.A. 3.L.I.

291 MNM R.A. 3.L.I.

292 MNM R.A. 3.L.I.

293 MNM R.A. 3.L.I.

294 MNM R.A. 3.L.I.

295 Darnay 1912, 5.; https://mandadb.hu/tetel/590242/Darnay_Kalman_regesz Letöltve: 2019. március 18.

58. kép. Darnay Kálmán a Lesenceistvánd-szőlőhegyi 53. sír feltárásánál: „Lesence-istvádi szarmata temető sírja feltártam 1911–12. ik évben. Darnay Kálmán” (Készítette: Czill Károly utóda, Sümeg)

A sírok mintegy kétharmada tartalmazott mellékleteket, leletanyaguk azonban összességében szegényes volt,²⁹⁶ mindössze 3 sír emelkedett ki közülük.²⁹⁷ Ezek közül az egyik a már többször említett 2. sír a sarkantyúival, a 2 db agyagedényével és a nagyméretű vaskésével,²⁹⁸ melyek azt a 10–11. századot megelőző temetkezések közé sorolják.²⁹⁹ A másik két gazdagabb sír ugyanakkor a délnyugati részen fekvő tűzhely közelében került elő, mindkettő valószínűleg honfoglalás és kora Árpád-kori női temetkezés volt, fejékszerekkel, valószínűleg mindkét sírban csavart nyakperecsel, karperecekkkel és gyűrűkkel (6., 54.).

A leletanyagot Darnay 3 csoportba osztotta, a II. csoportba sorolt ékszerek a női sírok leletei voltak, ezek döntően bronzból készültek, ritkább volt köztük az ezüst.³⁰⁰ A fejékszerek között a különböző „függők” valószínűleg fülbevalók vagy hajkarikák voltak. Darnay leírása szerint az ezüst függők nagy része vékony huzalból, „horog kapoccsal” készült, kb. 1,6 cm-es méretben.³⁰¹ Ezek közül egy hurkos-kampós végű karika ma is megtalálható. Nagyobb számban voltak jelen

296 MNM R.A. 3.L.I.; Kuzsinszky 1920, 122.

297 MNM R.A. 3.L.I.

298 MNM R.A. 3.L.I.

299 MNM R.A. 3.L.I.

300 MNM R.A. 3.L.I.

301 MNM R.A. 3.L.I.

egyszerű, nyitott végű bronz huzalkarikák is, kb. 2 cm-es átmérővel.³⁰² Egy kétpántos karikán háromszög átmetszetű pántok voltak. Több bronz huzalkarikára pedig kiegészítő díszítésként csigákat fűztek,³⁰³ ezekben talán a másutt is megfigyelhető, kaurival díszített huzalkarikákat azonosíthatjuk. Egy leánygyermek sírjában valószínűleg szőlőfürtös ezüst fülbevalópár volt, Darnay ugyanis a Piliny–Sirmány-hegyi temetőből hivatkozik annak Hampel József által 1907-ban bemutatott párhuzamára.³⁰⁴

A gyöngyök között kék, fehér és szürke színű, esetenként 4-6-8 tagú rúdgyöngyök voltak, két sírban „borostyán” gyöngy,³⁰⁵ megtalálhatók voltak továbbá kagylók és csigák is, valamint agyag- és ólomgyöngyök.³⁰⁶ Ezek között a 38. sírban a borostyán gyöngyök az övet díszítették,³⁰⁷ ami inkább a sír 10–11. századi volta ellen szólhat. A ma megtalálható rúd- és szegmentgyöngyökből álló garnitúra inkább a késő avar/9. századi gyöngyök jellegzetességeit mutatja.

A temető legnagyobb méretű ékszere az 54. sírból származó csavart nyakperec.³⁰⁸ A leírás szerint két 1 mm vastag huzalból készült, hurkos-kampós záródással, vastagsága ugyanakkor 3 mm volt, átmérője pedig 16 cm. Ha kétrét hajlított huzalból készült, akkor a kampós végen a huzalok nyitottan maradtak, hasonlóan a Zalaszentgrót-kavicsbányai 15. sír nyakperecéhez.³⁰⁹ Darnay fel is sorolja párhuzamait a Sümegi Múzeumból, kiemelve, hogy ezek Nagykapornakon és Zalaszentgróton is „honfoglalás” kori sírokból kerültek elő. A 6. sír esetében némileg bizonytalan, hogy milyen nyakdíszet tartalmazott, mert a gyöngyöknél azok sorába fűzött spirális sodrony tekercsekről, másutt viszont két helyen is „sodrott” nyakperecről ír, akárcsak az 54. sírből származó példánynál.³¹⁰

A karperecek a megfigyelések alapján az alkarcsonatokon feküdtek. Ezek, típusaik szerint, nyitott, hegyesedő végű, és zöld patinával borított bronz pálcakarperecek, 6 cm-es átmérővel, melyek közül 2 db-ról rajz is készült. Egy gyermeksírban pedig 1 db, valószínűleg pödrott végű, 4,5 cm átmérőjű pántkarperec volt.³¹¹

A gyűrűk között 1 db filigránszálakkal és granulációval díszített, 2 cm átmérőjű ezüst fejgyűrű is volt,³¹² míg az egyszerűbbek bronz huzal- és pántgyűrűk voltak, ezek közül Darnay 3 db-ot rajzban is megörökített. A leírás szerint „lapított” huzalból készültek, így átmetszetük talán ovális vagy szögletes lehetett. Méretük 1,6, 1,7 és 2 cm volt. A ma megtalálható 3 db – talán ezekkel vagy részben ezekkel azonosítható – gyűrű egyszerű, nyitott végű, félköríves

302 MNM R.A. 3.L.I.

303 MNM R.A. 3.L.I.

304 MNM R.A. 3.L.I.

305 MNM R.A. 3.L.I.

306 MNM R.A. 3.L.I.

307 MNM R.A. 3.L.I.

308 MNM R.A. 3.L.I.

309 MNM R.T. ltsz. 3/1896.51.

310 MNM R.A. 3.L.I.

311 MNM R.A. 3.L.I.

312 MNM R.A. 3.L.I.

átmetszetű pántgyűrű. Darnay beszámolt továbbá egy valószínűleg lapos téglalap átmetszetű bronz pántgyűrűről is.³¹³

A használati- és munkaeszközök közül a kések a viseleti módnak megfelelően helyezkedtek el, „úgy ahogy azokat a bőrövbé betűzni szokás”,³¹⁴ valószínűleg tehát a medence környékén feküdtek, hasonlóan a tűzkésztségekhez.³¹⁵ A kések különböző méretűek voltak, hátukhoz csúcsba futó végű darabok is voltak közöttük.³¹⁶ A 2. sír kése mintegy 30 cm-es nagyságával kb. két-háromszorosa volt a temetőből előkerült további 12 db kés átalagos, 8,5–17 cm között megfigyelt méretének.³¹⁷ Darnay megjegyezte azt is, hogy 7 cm hosszú nyélnyújtványa nem volt átfúrva, így a markolat nem szegecsekkel rögzült. A 2 db ép és 4 db töredékes csiholó tekintetében Darnay lant alakúakról ír, melyek 7,5–9 cm-es méretben kerültek elő.³¹⁸ Egy sírban talán agyag orsógomb is volt, egy esztergált késő avar kori, vagy 9. századi, kissé ovális átmetszetű tütartó pedig ma is megtalálható.

Az étel- vagy italmelléklet tárolására szolgáló agyagedényekre vonatkozó beszámolója szerint ezek a sírokban vagy a koponya bal oldalán, vagy jobb lábfej mellett helyezkedtek el.³¹⁹ Néhány sírba páros edénymelléklet került (2., 53.), ebből a 2. számú temetkezés a lelőhely korábbi periódusához köthető. Darnay megfigyelése szerint a koponyánál csak azoknál a síroknál volt edény, ahol a nyugat-keleti tájolású váz koponyája nem keletre nézett, hanem a koponya bal vagy jobb oldalára fordulva feküdt,³²⁰ ez talán megkülönbözteti ezeket a sírokat abból a szempontból, hogy esetleg koporsós temetkezésre utal, ami magyarázná a koponya elfordulását. Ha valóban a koporsó okozta a fej elmozdulását, akkor a 9. században a 10–11. századi eseteknél jelentősebb arányban³²¹ megfigyelhető koporsó használata ebben az esetben talán kronológiai támpontot is sugallhatna a sírok besorolását illetően. Az edények általában korongolt, sárgás-vörös vagy szürkés-fekete színű, egy kivétellel bekarcolt hullámvonalas mintával ellátott darabok voltak, s előfordult köztük – bizonyára nem a vizsgált korszakunkba sorolható – szűrőedény is. A legnagyobb egy durva szemcsés, piros színű, keskeny szájú, nyaka alatt „ujjal benyomott” edény, két körbefutó „mélyedéssel.” A valószínűleg folyadék tárolására szolgáló edény 17,5 cm magas volt, szájátmérője pedig 5 cm-t tett ki. Egy szürkés-vörös színű, 6 cm magas, 12 cm átmérőjű tálka pedig az egyik elhunyt koponyájának bal oldalán volt, így talán a 45. sírral lenne azonosítható. Két kisebb edény szürkés-fekete színű volt, az egyik 9 cm magas, oldalán bekarcolt hullámvonalas díszítéssel,

313 MNM R.A. 3.L.I.

314 MNM R.A. 3.L.I.

315 MNM R.A. 3.L.I.

316 MNM R.A. 3.L.I.

317 MNM R.A. 3.L.I.

318 MNM R.A. 3.L.I.

319 MNM R.A. 3.L.I.

320 Darnay 1912, 8.

321 Tomka 1978.

míg a másik, 8,5 cm magas edény talpa felett vonalköteg, majd hullámköteg, kihajló „peremén” pedig ugyancsak bekarcolt hullámköteg volt látható. Egy világosszürke színű, 12 cm magas, 13 cm átmérőjű edény nyaka alatt pedig egy-egy egyenes vonalú bekarcolt díszítés fogott közre egy ugyancsak bekarcolt hullámvonalat. A 6. edényen pedig 4 sorban bekarcolt egyenes- és hullámvonalak váltakoznak. Magassága 14, átmérője 10 cm volt. Az edények közül 6 db rajzban is bemutatásra került.³²²

A leírás alapján a temetőben késő avar kori és 11. századi leletek is voltak.³²³ Az ismert leletanyagban a hurkos-kampós végű karikák a 9. század első kétharmadában voltak forgalomban,³²⁴ míg a kétpántos, nyitott végű huzalkarikák használata a 9. század közepétől a 10. század első feléig, közepéig adatható.³²⁵ Darnay ugyanakkor a sarkantyút tartalmazó 2. síron kívül a 10–11. századi temetkezésekhez sorolta az előkerült sírokat, hiszen, mint írja, az „összes sírmellékletekhez analogiát találunk a honfoglaláskori leletek között”, hivatkozva az ékszerek kapcsán a Székesfehérvár-demkőhegyi, a kések és csiholók vonatkozásában pedig a tuzséri temető hasonló leleteire. Majd bemutatott két ugyancsak párhuzamként szolgáló „honfoglaláskori” leletet Zselickislakról és Zalakoppányról.³²⁶ Ugyanakkor beszámolt arról is, hogy a gyöngyök alakjában látható „némi” eltérés, és az is, hogy „a feltárt száznál több sír egyikében sem fordult elő a honfoglaló sírokat jellemző ezüst vagy bronz halánték gyűrű”, ez utóbbi azonban valószínűleg csak elírás lehet.³²⁷ A leletek között a szőlőfürtös fülbevaló, a vékony huzalú nyakperec, a pödrott és a hegyesedő végű huzalkarpercek alapján a temető a 10. században már használatban lehetett. Sajnos a késő avar- vagy Karoling-kori és a honfoglalás és kora Árpád-kori sírokat hátrahagyó közösségek, vagy a temetkezési hely folyamatosága ma már nem vizsgálható érdemben.

30. MINDSZENTKÁLLA–POGÁNY-DŰLŐ

BEVEZETÉS

1903-ban Sági János, a Balatoni Múzeum munkatársa 49 sírt tárt fel a településtől mintegy 1 km-re, északra elhelyezkedő homokbányában, ahol azonban az itt elhelyezkedő temető nagyobb részét a korábbi években folytatott homokkitermelés addigra már megsemmisítette.³²⁸

322 MNM R.A. 3.L.I.

323 S. Perémi 1998, 34.

324 Szóke 1994, 270–271.

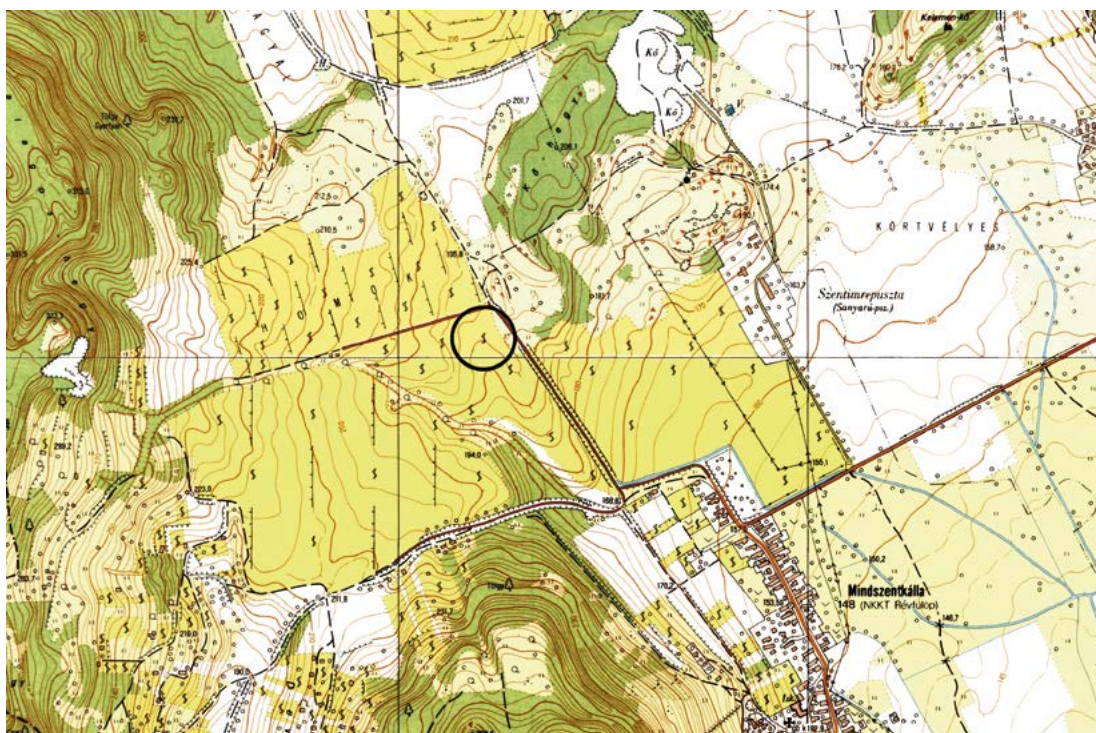
325 Szóke 1994, 269–270.

326 MNM R.A. 3.L.I.

327 MNM R.A. 3.L.I.

328 Kuzsinszky 1920, 145.

Részben feltételezhető ugyanakkor, hogy bizonytalan nagyságban, de maradtak feltáratlanul is temetkezések, hiszen a későbbiekben, terepbejárás során a homokbánya partfalában még sírok metszetei voltak megfigyelhetők.³²⁹ A leletanyag a Balatoni Múzeumban található. (59. kép)

59. kép. Mindszentkállya–Pogány-dűlő (1:10000)

LELETLEÍRÁSOK

1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika.³³⁰ M.: 2,5×2,4 cm, hv.: 0,18 cm, Ssz.: 0,5 cm. BM ltsz. 58.741.6. (61. kép 6)
2. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 2,9×2,5 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: 0,45 cm. BM ltsz. 58.741.15.
3. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 2,4×2 cm, hv.: 0,17 cm, Ssz.: 0,42 cm. BM ltsz. 58.741.7.
4. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 2,7×2,3 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: 0,5 cm. BM ltsz. 58.741.2.

329 MRT 1, 29/4.

330 Kuzsinszky 1920, 146, 185. ábra 6.

5. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika.³³¹ M.: 2,9×2,3 cm, hv.: 0,19 cm, Ssz.: 0,41 cm. BM ltsz. 58.741.1. (61. kép 7)
6. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 2,1×1,6 cm, hv.: 0,16 cm, Ssz.: 0,31 cm. BM ltsz. 58.741.18.
7. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 1,7×1,4 cm, hv.: 0,17 cm, Ssz.: 0,5 cm. BM ltsz. 58.741.18.
8. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, pödrött vagy S-végű karika. M.: 1,6×1,3 cm, hv.: 0,23 cm, P/Ssz.: 0,5 cm. BM ltsz. 58.741.4.
9. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, enyhén ellapított, zárt, pödrött végű karika, ráhúzott gömb alakú bronz fülesgombbal.³³² M.: 3×2,7 cm, hv.: 0,18 cm, Psz.: 0,2 cm, a gomb m.: 1,7×1 cm. BM ltsz. 58.741.14. (61. kép 5) [27. tábla 6]
10. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott, egymás mellé hajló végű karika. M.: 2,2×2,2 cm, hv.: 0,12 cm. BM ltsz. 58.741.17.
11. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott végű karika. M.: 1,8×1,8 cm, hv.: 0,19 cm. BM ltsz. 58.741.17.
12. 1 db kerek átmetszetű, nyitott végű bronz huzalkarika. M.: 2,5×2 cm, hv.: 0,12 cm. BM ltsz. 58.741.8.
13. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott, kissé egymás mellé hajló végű karika. M.: 1,7×1,7 cm, hv.: 0,15 cm. BM ltsz. 58.741.3.
14. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, egyik végén gombos végű karika. M.: 2,6×2,5 cm, hv.: 0,18 cm. BM ltsz. 58.741.9.
15. 1 db kerek átmetszetű, egyik végén téglalap alakúra ellapított, 2 db pontkörmintával díszített huzalkarika.³³³ M.: 4,5×4,3 cm, hv.: 0,21 cm. BM ltsz. 58.741.16. [27. tábla 4]
16. 1 db ovális átmetszetű, külső oldalán tagolt, kissé egymás mellé hajló végű bronzkarika. M.: 4,1×4,1 cm, v.: 0,3×0,25 cm. BM ltsz. 58.741.19. [27. tábla 5]
17. 1 db pödrött végű, aranyozott bronz pántkarperec.³³⁴ M.: 6,6×6 cm, sz.: 1,5 cm. BM ltsz. 58.741.12. (61. kép 4)
18. 1 db félköríves átmetszetű, nyitott, lekerekített végű bronzgyűrű. M.: 3,1×3 cm, v.: 0,32×0,2 cm. BM ltsz. 58.741.5.
19. 1 db téglalap átmetszetű bronz karikagyűrű. Átm.: 2,2 cm, v.: 0,27×0,22 cm. BM ltsz. 58.741.13.
20. 1 db „lapos, profilált, nyitott bronzlemezből” készült gyűrű. Átm.: 2 cm. BM ltsz. 58.741.10. Elveszett.
21. 1 db ón karikagyűrű. Átm.: 2,3 cm. BM ltsz. 58.741.11.

331 Kuzsinszky 1920, 146, 185. ábra 7.

332 Kuzsinszky 1920, 146, 185. ábra 5.

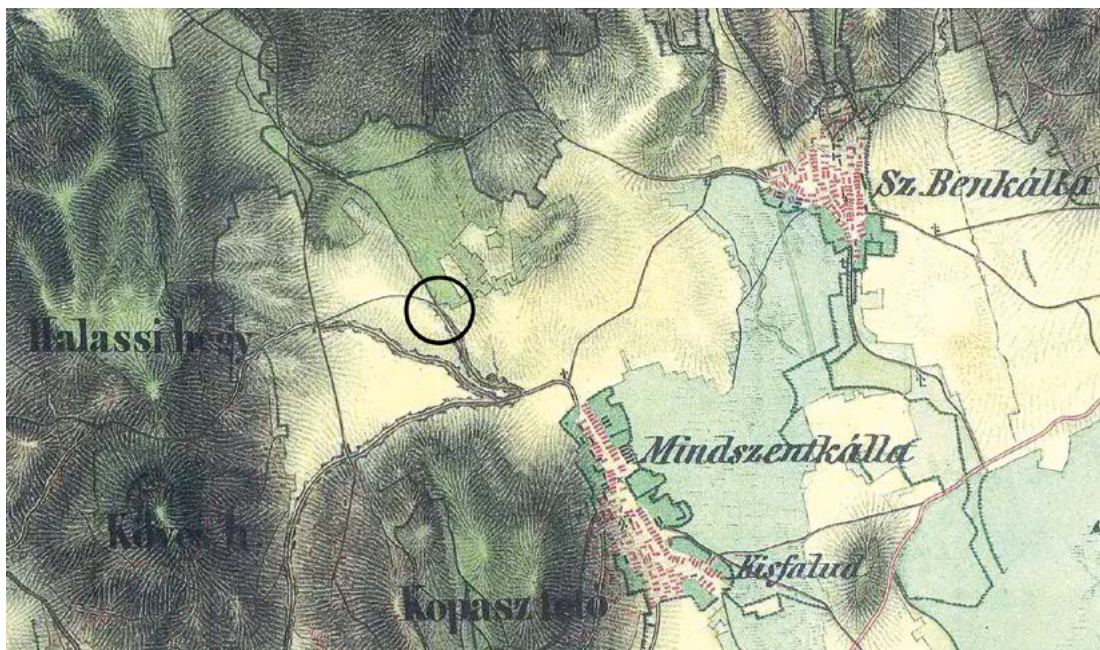
333 Kuzsinszky 1920, 146, 185. ábra 8.

334 Kuzsinszky 1920, 146, 185. ábra 4.

22. 1 db háromszög átmetszetű pengével, annak felső oldalához csúcsba futó hegygel, a penge középső részénél elhelyezkedő nyéltüskével ellátott kovácsolt vaskés.³³⁵ M.: 11,8×1,8 cm. BM ltsz. 58.741.20. [29. tábla 1]
23. 1 db háromszög átmetszetű pengével, annak felső oldalához csúcsba futó hegygel, a penge alsó részénél elhelyezkedő nyéltüskével ellátott kovácsolt vaskés. M.: 13,2×1,7 cm. BM ltsz. 58.741.21. [29. tábla 2]
24. 1 db háromszög átmetszetű pengével, annak középvonalában csúcsba futó hegygel és ugyancsak a penge középvonalában elhelyezkedő nyéltüskével ellátott kovácsolt vaskés. M.: 16,7×2,2 cm. BM ltsz. 58.741.22. [29. tábla 3]

ÉRTÉKELÉS

A lelőhely egy megközelítőleg északnyugat–délkeleti irányú hosszúkás magaslat délkeleti lankáján helyezkedik el. (60. kép) 49 sír került feltárássra és bizonytalan számú további sír pusztult el a homokbányászat során, illetve maradhatott földben, hiszen terepbejárás során a bánya partfalában még kettévágott sírok metszetei voltak megfigyelhetők.³³⁶

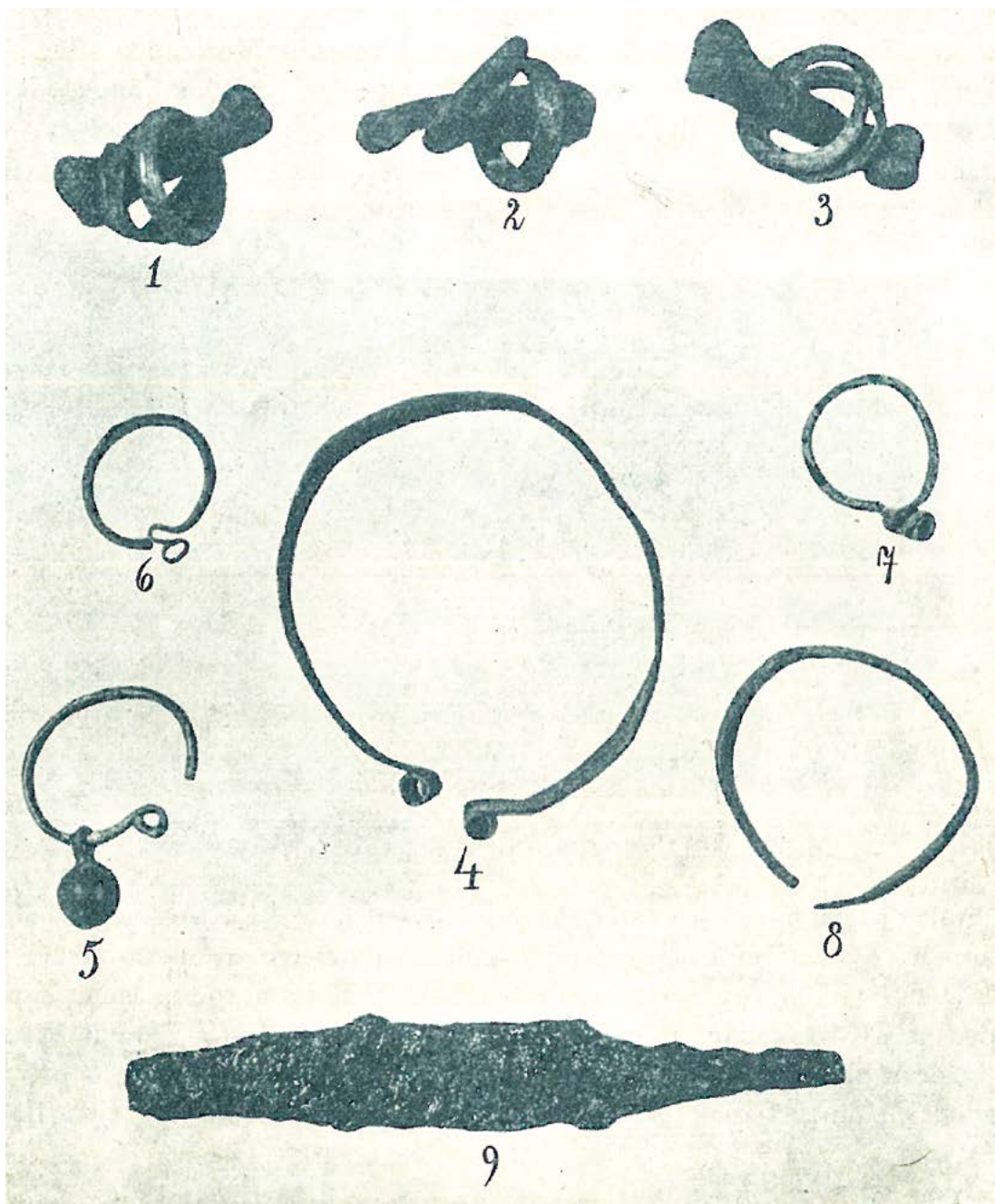

60. kép. Mindszentkállya–Pogány-dűlő, a lelőhely elhelyezkedése a II. katonai felmérés 1855. évi térképlapján

³³⁵ Kuzsinszky 1920, 146, 185. ábra 9.

³³⁶ MRT 1, 29/4.

Sem az elhunytak nemi és életkori megoszlásáról, sem a temetkezési szokásokról nincsenek biztos adataink, a feltárt 49 sír leletanyagának nagyobb része pedig a II. világháború alatt elpusztult, csak mintegy 10 sír leletei kerültek közgyűjteménybe.³³⁷ (61. kép)

61. kép. Mindszentkállya–Pogány-dűlő, Kuzsinszky Bálint fotója a leletek egy részéről (Kuzsinszky 1920, 146., 185. ábra nyomán)

³³⁷ S. Perémi 1998, 31–32.

A fejékszerek között 7 db S-végű, 1 db S- vagy pödrött végű és 1 db pödrött végű karika ismert, ez utóbbira kiegészítő díszítésként egy bronz fülesgombot akasztottak.

Több sima huzalkarika származik a sírokból,³³⁸ ezek közül 4 db-ot ismerünk, egy további pedig egyik végén gombos kialakítású volt, mely a típus VII. változatába sorolható.³³⁹ A leltárkönyv a tárgyat „Függő” megnevezéssel illeti, így vélhetően fejékszer volt.

Kuzsinszky Bálint feltételelesen karperecként említi meg az egyik végén téglalap alakúra ellapított, 2 db pontkörmintával díszített huzalkarikát,³⁴⁰ mely 4,5 cm-es méretével hasonló az ovális átmetszetű, külső oldalán tagolt, kissé egymás mellé hajló végű bronzkarikához, utóbbi 4,1 cm-es nagysága itt is talán egy gyermek ékszereként határozza meg a funkciót.

Legalább 4 sírban volt megfigyelhető a gyűrűviselet, ebből 3 esetben egy ujjon 2 db ezüst karikagyűrűt adtak az elhunytal, míg a negyedikben 1 db egymásra hajló végű pántgyűrű és 1 db „gyöngysor” díszítésű gyűrű volt.³⁴¹ (61. kép 1–3.) Ezek közül ma 1 db téglalap átmetszetű bronz és 1 db ón karikagyűrű, valamint 1 db félköríves átmetszetű bronz pánt- és 1 db lapos bronz pántgyűrű ismert.

A használati- és munkaeszközök közé 3 db vaskés sorolható, ezek a korszakban általános formákat mutatják.

A temetőt – a fennmaradt leletanyag alapján – egy falusias közösség létesíthette, használata a 10. század végétől feltételezhető, illetve, az ezredfordulót követően, a 11. században is.³⁴² A temető belső időrendje nem elemezhető, de meg kell jegyezni, hogy Kuzsinszky a temető leletei között a későbbi sírokhoz sorolta az S-végű karikákat.³⁴³

338 Kuzsinszky 1920, 147.

339 Horváth 2014, 364.

340 Kuzsinszky 1920, 147.

341 Kuzsinszky 1920, 146.

342 MRT 1, 29/4.

343 Kuzsinszky 1920, 146.

III. FELHASZNÁLT IRODALOM

- A.A. 1883.** A. A: Alpári ásatások. *Archaeologiai Értesítő*, 3. (1883) 156–163.
- Bikíć 2010.** Vesna Bikíć: *Vizantijski nakit u Srbiji*. Beograd, 2010.
- Bilkei 2009.** Bilkei Irén: „Lelkünk üdvéért négy várat”. In: Molnár András–Virrasztó Zsolt (szerk.): *Ezer év. Zala megye története*. Zalaegerszeg 2009, 7–9.
- Bíró–Balázs 2018.** Bíró Gyöngyvér–Balázs János: A „gellértegyházi” temető kutatásának legújabb eredményei. Beszámoló az Orosháza – Rákóczi-telepen végzett 2016. évi feltárásról. In: Ringer István (szerk.): *A fiatal középkoros régészek VIII. konferenciájának tanulmánykötete*. Sátoraljaújhely 2018, 71–94.
- Bóna 1998.** Bóna István: *Az Árpádok korai várai*. Debrecen, 1998.
- Darnay 1896.** Darnay Kálmán: Szt.-Gróth-Polgárvárosi ásatás. *Archaeologiai Értesítő*, 16. (1896), 127–132.
- Darnay 1896a.** Darnay Kálmán: Östörténeti kutatások Sümeg és vidékén. In: Halis István–Hoffmann Mór (szerk.): *Zalavármegyei Évkönyv a Milléniumra*. Nagykanizsa 1896, 70–78.
- Darnay 1899.** Darnay Kálmán: A Zala-szántói halmok és két magyar lovas-sír. *Archaeologiai Értesítő*, 19. (1899) 277–280.
- Darnay 1907.** Darnay Kálmán: Nagy-Kapornoki honfoglaláskori sírlelet. *Archaeologiai Értesítő*, 27. (1907) 191.
- Darnay 1908.** Darnay Kálmán: *A sümegi Darnay-múzeum ingyen naptára az 1909. évre*. Sümeg, 1908.
- Darnay 1912.** Darnay Kálmán: Tapasztalatok veremsírok feltárása körül. *Múzeumi és Könyvtári Értesítő* 6 (1912) 5–9.
- Dienes 1960.** Dienes István: Zalaszentgrót. *Régészeti Füzetek*, I/14. (1960) 56–57.
- Dienes 1960a.** Dienes István: 10. századi magyar temető Zalaszentgróton. In: Szentmihályi Imre (szerk.): *A Göcseji Múzeum Jubileumi Emlékkönyve 1950–1960*. Zalaegerszeg 1960, 107–127.
- Ernyey 1914.** Ernyey József: Lubor Niederle: Slovanské starožitnosti. Životstarých slovanů. Základy kulturních starožitnosti slovanských. (Szláv régiségek. Az ó-szlávok élete. A szláv kulturrégiségek alapvonalai.) A cseh tudom. akadémia támogatásával Bursik és Kohout kiadásában. Prága, 1913. I. kötet, II. rész. 396–897. l. lex. 8°. 4 műmellékl. 38 tábla 120 szöveg. ábrával. *Archaeologiai Értesítő*, 34. (1914) 139–145.
- Fehér 1957.** Fehér Géza: Beiträge zum Problems des ungarisch-slawischen Zusammenlebens. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 8. (1957) 269–318.
- Ferencz 2017.** Ferencz Eszter: Gyöngyök reflektorfényben. Régészeti korú gyöngyök restaurálási megoldásai, készítéstechnikai megfigyelések. *Savaria*, 39. (2017) 241–253.
- FÉK.** Fehér Géza–Éry Kinga–Kralovszky Alán: *A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei*. Budapest, 1962.

- Foki 2009.** Foki Ibolya: Zala megye alkotmányos ellenállása 1961-ben. In: Molnár András–Virrasztó Zsolt (szerk.): *Ezer év. Zala megye története*. Zalaegerszeg 2009, 49–51.
- Font 2009.** Font Márta: *Államalapítás 970–1038*. Budapest, 2009.
- Fórizs–Ferencz–Ilon 2020.** Fórizs István–Ferencz Eszter–Ilon Gábor: A mesteri-intapusztai Árpád-kori temető gyöngyleleteinek archeometriai vizsgálata I. *Archeometriai Műhely*, 15. (2020) 129–156.
- Fórizs et al. 1999.** Fórizs István–Tóth Mária–Nagy Géza–Pásztor Adrien: Avar kori üvegyöngyök röntgendiffrakciós és elektron-mikroszondás vizsgálata. Alapadatok az üvegyöngyök genetikájához. Vörös opak üvegek. In: S. Perémi Ágota (szerk.): *A népvándorlaskor fiatal kutatói 8. találkozásának előadásai*. Veszprém 1999, 87–110.
- Gedai 1987.** Gedai István: Függelék. A Rezi-Gyöngyösi sírlet érmei. *Zalai Múzeum*, 26. (1987), 78–79.
- Györffy 1998.** Györffy György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza IV*. Budapest, 1998.
- Hampel 1880.** Hampel József: A n. múzeum érem- és régiségosztályának gyarapodása a f. év július-novemberi hónapokban. *Archaeologiai Értesítő*, 14. (1880) 340–358.
- Hampel 1905.** Hampel József: *Altertümer des frühen Mittelalters in Ungarn I–III*. Braunschweig, 1905.
- Hampel 1907.** Hampel József: *Újabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiről*. Budapest, 1907.
- Horváth 2013.** Horváth Ciprián: X–XI. századi, tausírozással díszített, trapéz alakú kengyel Mosonmagyaróvár határából. *Arrabona*, 50. (2013) 7–48.
- Horváth 2016.** Horváth Ciprián: *Kora Árpád-kori temető Szombathely-Kisfaludy Sándor utca területén. S-végű karikaékszerek a kora Árpád-kori Nyugat-Dunántúlon*. Szombathely, 2016.
- Horváth 2020.** Horváth Ciprián: 11. századi temető Alsónemesapáti-Kastélyhelyen (Zala megye). *A Magyarországi Intézet Évkönyve*, 2019. (2020) 165–198., 631–632.
- Horváth 2022.** Horváth Ciprián: *Honfoglalás és kora Árpád-kori sírok, temetők és szórványleletek a Szobi és a Váci járás területén*. Budapest, 2022.
- Ilon 2017.** Ilon Gábor: Szegény gazdagok? Megjegyzések a Mesteri-intapusztai Árpád-kori temető ezüstjeinek értéke kapcsán. *Savaria*, 39. (2017) 149–168.
- H. Kercsényi 1959.** H. Kercsényi Edit: Letenye. *Régészeti Füzetek*, I/11. (1959) 64.
- H. Kercsényi 1959a.** H. Kercsényi Edit: Letenye. *Archaeologiai Értesítő*, 86. (1959) 211.
- Káli 2009.** Káli Csaba: Közigazgatási és területi változások Zalában 1945–1950 között. In: Molnár András–Virrasztó Zsolt (szerk.): *Ezer év. Zala megye története*. Zalaegerszeg 2009, 74–76.
- Káli 2009a.** Káli Csaba: Keszthely és környéke visszacsatolása 1979-ben. In: Molnár András–Virrasztó Zsolt (szerk.): *Ezer év. Zala megye története*. Zalaegerszeg 2009, 80–83.
- Kiss 2000.** Kiss Gábor: *Vas megye 10–12. századi sír- és kincsleletei*. Szombathely, 2000.
- Kiss 2005.** Kiss Gábor: Két szomszédos, kora Árpád-kori temető Szombathelyen. In: Ritoók Ágnes–Simonyi Erika (szerk.): *A középkori templom körüli temetők kutatása*. Budapest 2015, 151–162.

- Kiss–Smidt 2000.** Kiss Gábor–Smidt Erzsébet: Ismeretlen lelőhely. In: Kiss Gábor: *Vas megye 10–12. századi sír- és kincsleletei*. Szombathely 2000, 269.
- Kreitner 2000.** Thomas Kreitner: Ein madjarenzeitliches Gräberfeld des 10. Jahrhunderts aus Bruck an der Leitha, NÖ – Ein Vorbericht. *Fundberichte aus Österreich*, 39. (2000) 182–212.
- Kovács 1988.** Kovács László: A tímári (Szabolcs-Szatmár m.) honfoglalás kori temetőmaradványok. *Communicationes Archaeologicae Hungariae*, 1988. (1988) 125–158.
- Kovács 1994.** Kovács László: *Das früharpadenzeitliche Gräberfeld von Szabolcs*. Budapest, 1994.
- Kovács 1995.** Kovács László: A Kárpát-medence kétélű kardjai a 10. század 2. feléből. Adattár. *Communicationes Archaeologicae Hungariae*, 1995. (1995) 153–189.
- Kovács 2011.** Kovács László: *A magyar kalandozások zsákmányáról*. Budapest, 2011.
- Kovács 2013.** Kovács László: A Kárpát-medence honfoglalás és kora Árpád-kori szállási és falusi temetői. Kitekintéssel az előzményekre. In: Révész László–Wolf Mária (szerk.): *A honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei. Tanulmányok Kovács László 70. születésnapjára*. Szeged 2013, 511–604.
- Kovács 2013a.** Kovács László: Érmeleletes kora Árpád-kori templom körüli temetőkről és templomukról a Magyar Királyságban (1000–1141). Függelék a kaukázusi hunok 7. századi megkereszteléséről. In: Révész László–Wolf Mária (szerk.): *A honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei. Tanulmányok Kovács László 70. születésnapjára*. Szeged, 2013, 227–295.
- Kovács 2015.** Kovács László: *A Taktaköz 10–11. századi sír- és szórványleletei, valamint a tiszalúc-sarkadi 11. századi temető*. Szeged – Budapest, 2015.
- Kovács 2018.** Kovács László: Temetési ékszerek (szalagkarperec, szalaglábperec, sima és hullámos huzalkarperec, huzallábperec). *Jósa András Múzeum Évkönyve*, 60. (2018) 163–206.
- Kovács 2019.** Kovács László: *Magyarhomorog-Kónya-domb 10. századi szállási és 11–12. századi falusi temetője*. Szeged – Budapest, 2019.
- Kuzsinszky 1920.** Kuzsinszky Bálint: *A Balaton környékének archaeológiája. Lelőhelyek és leletek*. Budapest, 1920.
- Lichtenstein–Rózsa 2005.** Lichtenstein László–Rózsa Zoltán: Nagyszénás, Svábföld 562. sz. tanya. *Régészeti Kutatások Magyarországon*, 2004. (2005) 252.
- B. Mikes 1956.** B. Mikes Katalin: Le cimetièredit »de la commune« de Zalavár. Compte-rendu préliminaire. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 4. (1954) 275–280.
- Makra 2007.** Makra Szabolcs: *A Magyar Természettudományi Múzeum Embertani Tárának lelővártározott szakanyaga*. Budapest, 2007.
- Marx 1983.** Marx Mária: Bak–Határi-dűlő. *Régészeti Füzetek*, I/36. (1983) 77.
- Medgyesi 1993.** Medgyesi Pál: 10–11. századi temető Sarkadkeresztúr határában (Előzetes jelentés). *Hermann Ottó Múzeum Évkönyve*, 30–31. (1993) 487–511.
- Medgyesi 2015.** Medgyesi Pál: *Honfoglalók a békési tájakon. Békés megye jelentősebb 10–11. századi sírleletei*. Békéscsaba, 2015.
- Mesterházy 1980.** Mesterházy Károly: *Nemzeti szervezeti és az osztályviszonyok kialakulása a honfoglaló magyarságnál*. Budapest, 1980.

- Mesterházy 1995.** Mesterházy Károly: A magyar fejedelem és kísérete a 10. században. *Századok*, 129. (1995) 1033–1052.
- Mesterházy 1997.** Mesterházy Károly: A honfoglaló magyarok tárgyi emlékei. *Életünk*, 1997. (1997) 1. sz. 30–67.
- Mesterházy 2018.** Mesterházy Károly: Pántkarperecek a magyar honfoglalás korából. In: Varga Máté–Szentpéteri József (szerk.): *Két világ határán. Természet- és társadalomtudományi tanulmányok a 70 éves Költő László tiszteletére*. Kaposvár 2018, 187–230.
- Mihalik 1912.** Mihalik Sándor: A sümegi Darnay-Múzeum. *Múzeumi és Könyvtári Értesítő*, 6. (1912) 124–151.
- Molnár 2009.** Molnár András: A Muraköz elcsatolása 1848/1849-ben. In: Molnár András–Virasztó Zsolt (szerk.): *Ezer év. Zala megye története*. Zalaegerszeg 2009, 43–45.
- Mordovin 2016.** Mordovin Maxim: *A várszervezet kialakulása a középkori Magyarországon, Csehországban és Lengyelországban a 10–12. században*. Budapest, 2016.
- MRT 1.** Bakay Kornél–Kalicz Nándor–Sági Károly: *Magyarország Régészeti Topográfiája 1. A keszthelyi és a tapolcai járás*. Budapest, 1966.
- MRT 3.** Bakay Kornél–Kalicz Nándor–Sági Károly: *Magyarország Régészeti Topográfiája 3. A devcseri és sümegi járás*. Budapest, 1970.
- Müller 1971.** Müller Róbert: *Régészeti terepbejárások a göcseji „szegek” vidékén és településtörténeti tanulságaik*. Zalaegerszeg, 1971.
- Müller 1987.** Müller Róbert: XI. századi sír Rezi-Gyöngyösi csárdánál. *Zalai Múzeum*, 26. (1987) 75–81.
- Müller 1987.** Müller Róbert: Gyenesdiás régészeti leletei. In: Molnár András–Gál Lajos (szerk.): *Gyenesdiás története*. Gyenesdiás 2007, 15–45.
- Müller 1992.** Müller Róbert: Gyenesdiás. *Régészeti Füzetek*, I/44. (1992) 78.
- Müller 1996.** Müller Róbert: Zalasabar-Borjúállás sziget. In: Költő László–Vándor László (szerk.): *Évezredek üzenete a láp világából*. Kaposvár – Zalaegerszeg 1996, 135–143.
- Müller 2002.** Müller Róbert: Szentgyörgyvár földrajzi környezete és régészeti emlékei. In: Müller Róbert–Szatlóczi Gábor–Haász Gabriella–Petánovics Katalin: *Szentgyörgyvár története*. Zalaegerszeg 2002, 9–26.
- Müller 2003.** Müller Róbert: Keszthely, Fenékpusztá. *Régészeti Kutatások Magyarországon*, 2000. (2003) 162–163.
- Müller 2010.** Müller Róbert: *Die Gräberfelder vor der Südmauer der Befestigung von Keszthely-Fenékpusztá*. Budapest – Leipzig – Keszthely, 2010.
- M. Nepper 2002.** M. Nepper Ibolya: *Hajdú-Bihar megye 10–11. századi sírleletei I–II*. Budapest – Debrecen, 2002.
- Nemeskéri 1960.** Nemeskéri János: Előzetes jelentés a zalaszentgróti X. századi magyar temető csontvázleleteiről. In: Szentmihályi Imre (szerk.): *A Göcseji Múzeum Jubileumi Emlékkönyve 1950–1960*. Zalaegerszeg 1960, 127–129.
- Németh 1964.** Németh Péter: Emlékezés Darnay Kálmánra (1864–1945). *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 8. (1964) 5–19.

- Nováki 1964.** Nováki Gyula: Zur Frage der sogenannten „Brandälle“ in Ungarn. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 16. (1964) 88–149.
- Obenaus 2010.** Martin Obenaus: *Arpadenzeitliche Gräberfelder und Grabfunde des 10. bis 12. Jahrhunderts in Österreich*. Eisenstadt, 2010.
- Paksy 2009.** Paksy Zoltán: A trianoni békeszerződés és Zala. In: Molnár András–Virrasztó Zsolt (szerk.): *Ezer év. Zala megye története*. Zalaegerszeg 2009, 61–63.
- Paksy 2009a.** Paksy Zoltán: A Muraköz és a Ledva-vidék visszacsatolása 1941-ben. In: Molnár András–Virrasztó Zsolt (szerk.): *Ezer év. Zala megye története*. Zalaegerszeg 2009, 70–73.
- S. Perémi 1998.** S. Perémi Ágota: Veszprém megye 10–11. századi régészeti emlékei. In: V. Fodor Zsuzsa (szerk.): *Veszprém és környéke a honfoglalás korában*. Veszprém 1998, 21–52.
- S. Perémi–Müller 2002.** S. Perémi Ágota–Müller Róbert: Lesenceistvánd. In: Szentpéteri József (Hrsg.): *Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa*. Budapest 2002, 226.
- Pósta 1895.** Pósta Béla: Zala-Szent-Gróthi ásátás. *Archaeologiai Értesítő*, 15. (1895) 326–333.
- Ritoók 2007.** Ritoók Ágnes: Medieval settlement history of the Little Balaton region. In: Csilla Zatykó–Imola Juhász–Pál Sümegi (ed.): *Environmental Archaeology in Transdanubia*. Budapest 2007, 156–162.
- Ritoók 2020.** Ritoók Ágnes: Fluorite – a marketable mineral commodity from the central region of medieval Hungary. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 71. (2020) 157–176.
- Rómer 1867.** Rómer Flóris: Archaeologiai mozgalmak. *Archaeologiai Közlemények*, 7. (1867) 213–224.
- Sági 1909.** Sági János: Óstelep a Balaton partján. *Archaeologiai Értesítő*, 29. (1909) 342–354.
- Sági 1969.** Sági Károly: Hetven éves a keszthelyi Balatoni Múzeum. *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 8. (1969) 11–38.
- Sági 1969a.** Sági Károly: *Vezető a Balatoni múzeum természettudományi, régészeti, történeti, néprajzi és fürdő-történeti állandó kiállításához*. Keszthely, 1969.
- Skriba 2010.** Skriba Péter: Egy Árpád-kori köznépi temető sírjai. In: Kvassay Judit (szerk.): *Évkönyv és jelentés a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat 2008. évi feltárásairól*. Budapest 2010, 325–331.
- Cs. Sós 1971.** Cs. Sós Ágnes: Zalakomár-Kolon. *Régészeti Füzetek*, I/24. (1971) 78.
- Stanojev 1989.** Nebojša Stanojev: *Nekropola aus dem 10–15. Jahrhundert in der Vojvodina*. Novi Sad, 1989.
- Straub 2019.** Straub Péter: Alsónemesapáti határa. *Régészeti Kutatások Magyarországon*, 2012. (2019) 5.
- Szárász 2006.** Szárász Csilla: Zalaszentiván, Kisfaludi-hegy. *Régészeti Kutatások Magyarországon*, 2005. (2006) 343.
- Szekeres 2000.** Szekeres László: Zenta a régészeti leletek tükrében. In: Szloboda János (szerk.): *Zenta monográfiája I*. Zenta, 2000, 145–194.
- Szekeres–Szekeres 1996.** Szekeres László–Szekeres Ágnes: *Szarmata és XI. századi temetők Verusicson*. Szabadka, 1996.

- Szell 1941.** Szell Márta: XI. századi temetők Szentes környékén. *Folia Archaeologica*, 3–4. (1941) 231–255.
- Szilágyi 1994.** Szilágyi Katalin: Perlentypen aus dem X.–XII. Jahrhundert in Ungarn und ihre archäologische Bedeutung. *Památky Archeologické*, 85. (1994) 75–110.
- Szőke 1996.** Szőke Béla Miklós: Karoling-kor. In: Költő László–Vándor László (szerk.): *Évezredek üzenete a láp világából*. Kaposvár – Zalaegerszeg 1996, 123–135.
- Szőke 1996a.** Szőke Béla Miklós: Siedlungsreste und Gräber aus dem frühem Mittelalter von Gelsesziget, Böröncze und Hahót-Cseresznyés. *Antaeus*, 23. (1996) 167–181.
- Szőke 2019.** Szőke Béla Miklós: *A Karoling-kor Pannóniában*. Budapest, 2019.
- Szőke–Ritoók 2003.** Szőke Béla Miklós–Ritoók Ágnes: Zalavár, vársziget, Szent Hadrianus (Adorján) zarándoktemplom. *Régészeti Kutatások Magyarországon*, 2001 (2003) 246.
- Szőke–Ritoók 2003a.** Szőke Béla Miklós–Ritoók Ágnes: Zalavár, vársziget. *Régészeti Kutatások Magyarországon*, 2003. (2005) 311.
- Szőke–Ritoók 2018.** Szőke Béla Miklós–Ritoók Ágnes: Zalavár, vársziget. *Régészeti Kutatások Magyarországon*, 2011. (2018) 193–194.
- Szőke–Vándor 1976.** Szőke Béla Miklós–Vándor László: Pusztaszentlászló 11. századi temetője (Előzetes jelentés). *Zalai Gyűjtemény*, 6. (1976) 141–155.
- Szőke–Vándor 1986.** Szőke Béla Miklós–Vándor László: Balatonmagyaród-Felső Koloni dűlő. *Régészeti Füzetek*, I/39. (1986) 67.
- Szőke–Vándor 1987.** Szőke Béla Miklós–Vándor László: *Pusztaszentlászló Árpád-kori temetője*. Budapest, 1987.
- Szőke–Vándor 1988.** Szőke Béla Miklós–Vándor László: Balatonmagyaród-Felső Koloni dűlő. *Régészeti Füzetek*, I/41. (1988) 66.
- Szőke–Vándor 1996.** Szőke Béla Miklós–Vándor László: Balatonmagyaród-Felső Koloni dűlő. *Régészeti Füzetek*, I/47. (1996) 61.
- Tettamanti 1968.** Tettamanati Sarolta: *A Zalavár-Községi I. sz. koraközépkori temető*. ELTE-BTK szakdolgozat. Budapest, 1968.
- Tettamanti 1971.** Tettamanti Sarolta: A Zalavár-Községi I. számú XI. századi temető. *Archaeologiai Értesítő*, 98. (1971) 216–244.
- Tokai 2019.** Tokai Zita Mária: Alsónemesapáti határa. *Régészeti Kutatások Magyarországon*, 2011. (2019) 7.
- Tomka 1978.** Tomka Péter: Adatok a Kisalföld avar kori népességének temetkezési szokásaihoz III. *Arrabona*, 19–20. (1978) 17–84.
- Tóth–Straub 2017.** Tóth Gábor–Straub Péter: Kora Árpád-kori temetőrészlet Alsónemesapáti határában. In: Türk Attila (szerk.): *Hadak útján XXIV. A népvándorlaskor fiatal kutatóinak XXIV. konferenciája*. Budapest – Esztergom, 2017, 627–632.
- Török 1962.** Török Gyula: *Die Bewohner von Halimba im 10. und 11. Jahrhundert*. Budapest, 1962.
- Vándor 1994.** Vándor László: A település kialakulása (900–1245). In: Béli József–Rózsa Miklós–Lendvai Anna (szerk.): *Nagykanizsa. Városi monográfia I.* Nagykanizsa 1994, 215–424.

- Vándor 1996.** Vándor László: Balatonmagyaród-Felső Koloni dűlő. *Régészeti Füzetek*, I/44. (1996) 56–57.
- Vándor 1996a.** Vándor László: A királyi hadiút mentén. In: Költő László–Vándor László (szerk.): *Évezredek üzenete a láp világából. (Régészeti kutatások a Kis-Balaton területén 1979-1992)*. Kaposvár – Zalaegerszeg 1996, 143–162.
- Vándor 2002.** Vándor László: Zalavár a királyi vármegye központja. In: Vándor László (szerk.): *Központok a Zala mentén. A Göcseji Múzeum állandó kiállítása*. Zalaegerszeg 2002, 101–126.

IV. SUMMARY

The volume contains the presentation of 30 cemeteries of the conquest and early Árpád period in Southwestern Transdanubia – mostly located in the area of present-day Zala County – and the associated scattered finds, which may be of particular importance for the research of the period due to the small number of written sources. The volume contains reprints of published sites, complete accounts of sites hitherto known only from preliminary reports, and sites published for the first time. Unfortunately, in many cases only scattered finds indicate the presence of a former grave or cemetery, but we have more reliable data on the following.

30 graves have been excavated in a cemetery on a small hill in Alsónemesapáti-Kastélyhely, but this is only part of the site. The graves were arranged in rows oriented west-east, with seven or eight rows in total. Among those buried, 8 men, 6 women and 12 children are known, while 4 cases are uncertain. There was therefore a natural proportion of women, men and children in the community. Examination of their bones suggests that they had been engaged in strenuous physical labour during their lives. Similarly, examination of the bones indicated that a young member of the community was probably the victim of murder. The graves were simple, rectangular, shallow pits, with only 2 graves showing signs of coffins. The dead were buried lying on their backs, often with one or both arms resting on the body. Oboli, coins of Stephen I (1000–1038), Péter Orseolo (1038–1041, 1044–1046), András I (1046–1060), Béla I (1060–1063) and Salamon (1063–1074) were found in 10 graves. In most cases the coins were placed in the mouths of the dead, and in three cases on the bodies. In this respect, the community differed from other groups in Western Transdanubia, where coins were mainly placed on the body. A total of 6 S-ended hoops are known from 4 graves - 1 female, 3 children. Of these, 3 were made of bronze and 3 of silver. Pearls were worn as necklaces only by children. The majority of the beads were simple glass beads, but 1 glass bead covered with gold foil was also found. One bronze rattle was also found in a child's grave. Six graves - 2 women, 2 men and 2 children - contained rings, and one grave contained a knife. The cemetery belonged to a settlement, but the location of the former houses is not known. However, it can be assumed that they must have been somewhere nearby. The finds from the graves suggest that the village community buried their dead with meagre attachments, though the coins of the time were known and used. These coins date the graves to the 11th century. The coins of László I (1077–1095), however, have not been recovered from the cemetery, so they were probably not used anymore during the reign of the knight-king.

In Bak-Határi-dűlő we know of 8 graves from a cemetery of uncertain size, located on the gentle slopes of the high plateau that fringes the valley of the Válicka stream from the west. The deceased included 2 adults of uncertain sex and 1 child. Burial pits were observed in two cases, rectangular or oblong shafts with a depth of 90–95 cm. The deceased were buried in a supine, extended position, with the left hand of the adult in grave 3 placed on the hip during burial. No tra-

ces of coffins were observed. The poor finds in the cemetery include wire hoops worn as headdresses, bracelets and rings. According to a denarius of Salamon (1063–1074), which was probably buried as an obulus, the cemetery was still in use after the middle of the third quarter of the 11th century. It is not known, however, how long before and after this date the cemetery was in use.

18 graves have been excavated in Balatonmagyaród-Balatonhídvég, but unfortunately the cemetery can only be identified on the basis of the remaining fragments of the finds. There were almost 30 S-ended hoops among the headdresses, including simple bronze hoops with round cross-sections, and more rarely silver wired ones as well as versions with rhombus-shaped cross-sections. In two-two cases, the S-end is ribbed, in the case of the round or rhombus-cut versions. A particular example is No 67, whose one end is bent into a hammered S-shape and the other end is also flattened and slightly recurved, so it is possible that it was once closed at both ends in an S-shape. The flat open-ended wire hoops may also have been headdresses. There are 23 fluorite beads in the collection, and if we consider them to belong to a single necklace, this is one of the collections with the largest number of pieces in the Western Transdanubian region. Special mention should be made of a silver ring decorated with granulated globules, whose origin dates back to the Byzantine-Balkan culture. In the Carpathian Basin, according to the known cases, they were mostly worn by women on the left hand, and several coins attest to their use in the 11th century, while in the cemeteries of the Kingdom of Hungary the earliest date of appearance of this type of ring is the second quarter of the 11th century. The only part of the cemetery with 18 graves excavated may have been used by a larger village community in the middle or second half of the 11th century.

13 graves are known on a sloping hillside near the road between Bezeréd/Orbányosfa, Nagykapornak–Pókaszeptk, but part of the cemetery has been destroyed. The poor finds may indicate a village community that dug their graves on the side of the hill from the end of the 10th to the beginning of the 11th century. The absence of certain finds suggests that the cemetery was probably no longer in use by the end of the 11th century.

In Gyenesdiás-Faludi Street, a female tomb with a richer find – containing silver rings and pearls – indicates the use of the cemetery there in the second half of the 11th century. However, the question remains as to whether the cemetery, based on the burial site, was probably still a so-called row-grave cemetery or already a church cemetery, established here in the second half of the 11th century. Furthermore, if it was a row-grave cemetery, could it have become a church cemetery over time, assuming continuous use, or was the 14th-century church established here independently of this, i.e. in the latter case the cemetery was not in continuous use.

It was possible to rescue 5 graves from a long-ruined cemetery on a sand hill in Hahót-Csesznyés, but finds were only found next to a young girl. Alongside her S-ended hoops and ring, a coin of László I (1077–1095) was placed as an obulus on the middle part of her torso, and the coin indicates the use of the cemetery in the last third of the 11th century.

A cemetery was located on Keszthely-Apátdomb, on a high plateau surrounded by water on three sides. The finds associated with the graves of the conquest and early Árpád period include plain, open, twisted and S-ended hoops among the headdresses. Among the bracelets, there are

only open-ended stick bracelets besides a loop-ended twisted-hooked one in grave No 13, but one of these remained closed at the ends due to a casting error. Unfortunately, the bronze ring with pine-patterned decoration engraved on the head in grave No 13 is no longer assayable; the other rings were semi-circular or triangular in diameter, or flat hoop rings. Iron knives were recovered from four graves. The finds suggest that the cemetery of a village community lacks the types of artefacts typical of the 11th century and coins of the Árpád period, and although this may have had material or customary reasons, it is also worth considering the possibility that the graves had been dug before the spread of these objects, perhaps sometime in the second half of the 10th century or early in the 11th century.

Only a few surviving finds in the Main Square of Letenye indicate the existence of a cemetery, which may have been in use in the second half or at the end of the 10th century, but its character - whether it was a row-grave cemetery or a cemetery surrounding a church, or whether it was a former village cemetery, which evolved into a so-called Gellértegyház-type cemetery surrounding a church over time is uncertain.

Several graves have been found by workers in the garden of the former Jesuit farm in Nagykapornak. With one exception, these graves did not contain any attachments. The neck bracelet that has been found is a thick-wire version, made of two double-layered, curved, twisted wires, with filigree threads as additional decoration. Paired bracelets with widened, rounded ends and a point-circular pattern are also rare finds; only 3 cases from almost 30 sites have been documented in this way. It is more likely that the workers excavating the pit discovered a part of an undetermined size of a row-grave cemetery, but the possibility that this was a burial place surrounding a church that had been destroyed without trace cannot be entirely dismissed. The burials probably date from the mid-11th century onwards.

At the Rezi-Gyöngyös tavern 4 graves were found, of which the grave of man No. 4, buried with 57 coins of the period, is particularly interesting. These presumably constituted the assets of the deceased, who was buried in the 1060s.

We know of two cemeteries dating back to the conquest and the early Árpád period in Sármellék. Around 32 graves have been excavated at the airport, along with an uncertain number of destroyed graves. The artefacts of the cemetery have not survived, but they certainly contained object types typical of village communities of the period. At the railway station, only the surviving finds attest to the cemetery found there, with the presence of twisted or S-ended rings, a twisted neck bracelet, bracelets with point-circular pattern and wire rings with rhombic cross-sections, again suggesting an 11th-century village community.

We know of about 40 graves in the area of Zalaszentgrót-Polgárváros, and among the jewellery there are S-ended and twisted-ended hoops, neck bracelets and rings, and an iron axe is also particularly worth mentioning. The graves left behind by a village community may date back to the second half of the 11th century, but graves may have been dug here as early as the second half of the 10th century.

In the area of Zalaszentgrót-Téglagyár, graves have been found on several occasions in the cemetery. A total of 12 graves are known, 5 of which contained attachments. In one of the gra-

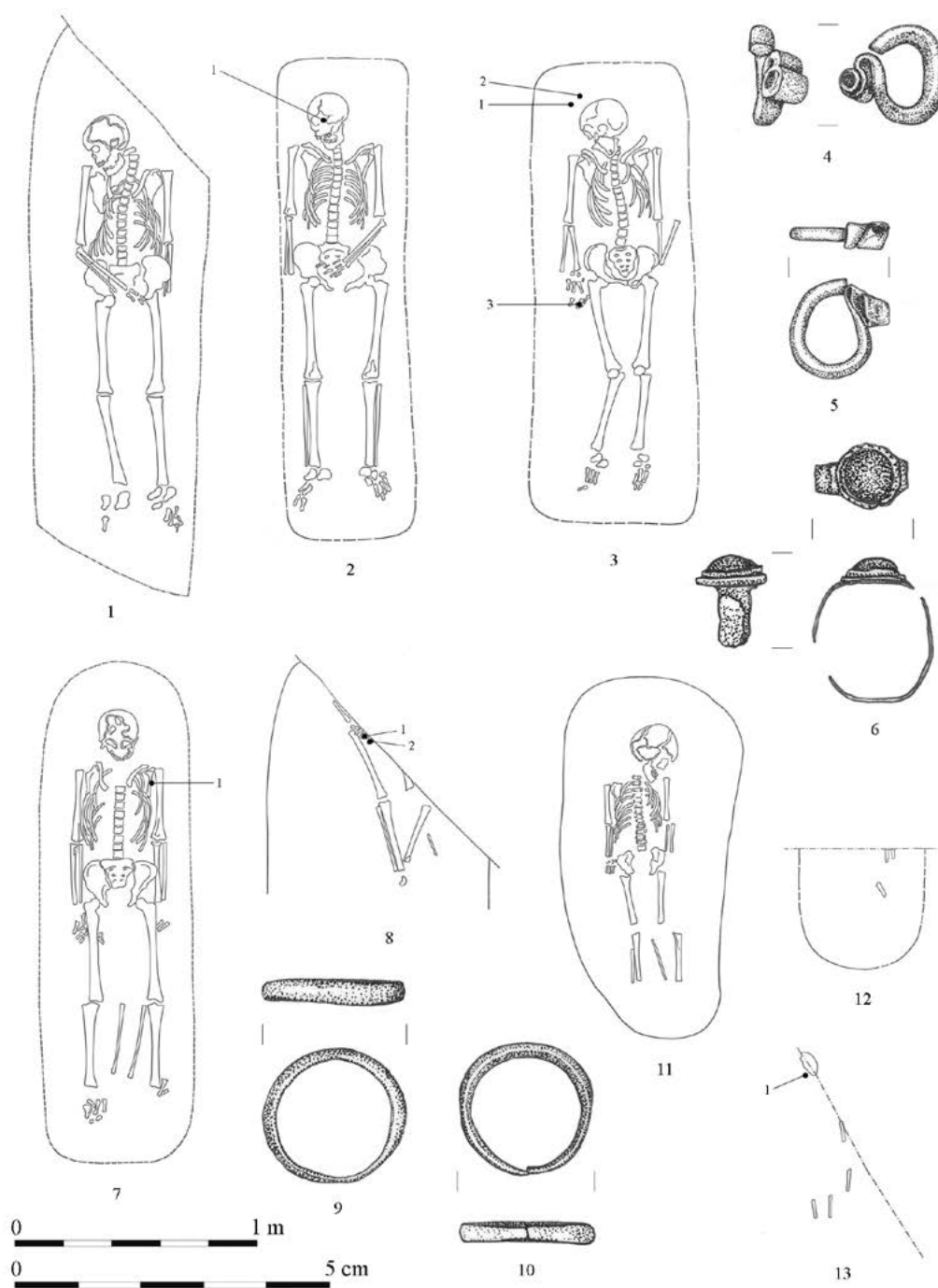
ves, a horse harness and an S-ended hoop presumably belonging to a horse burial were found together; examples of – their previously questioned – combination are now known from several authentic excavations. A further burial with a horse harness and the only bow with a bone cover from the sites presented are documented in the cemetery. The cemetery can probably be regarded as the burial site of a small, village-type community that had been in use for a shorter period of time. As regards its date, the cemetery may have been in use in the second half of the 10th century and the first decades of the 11th century.

4 graves are known from the cemetery of Zalaszentmihály-Téglagyár, a part of the site of uncertain size has probably been destroyed or is still unexcavated. Besides the typical finds of village cemeteries, a coin placed between the ankles of the deceased in one of the graves is a rare example of a custom of the period.

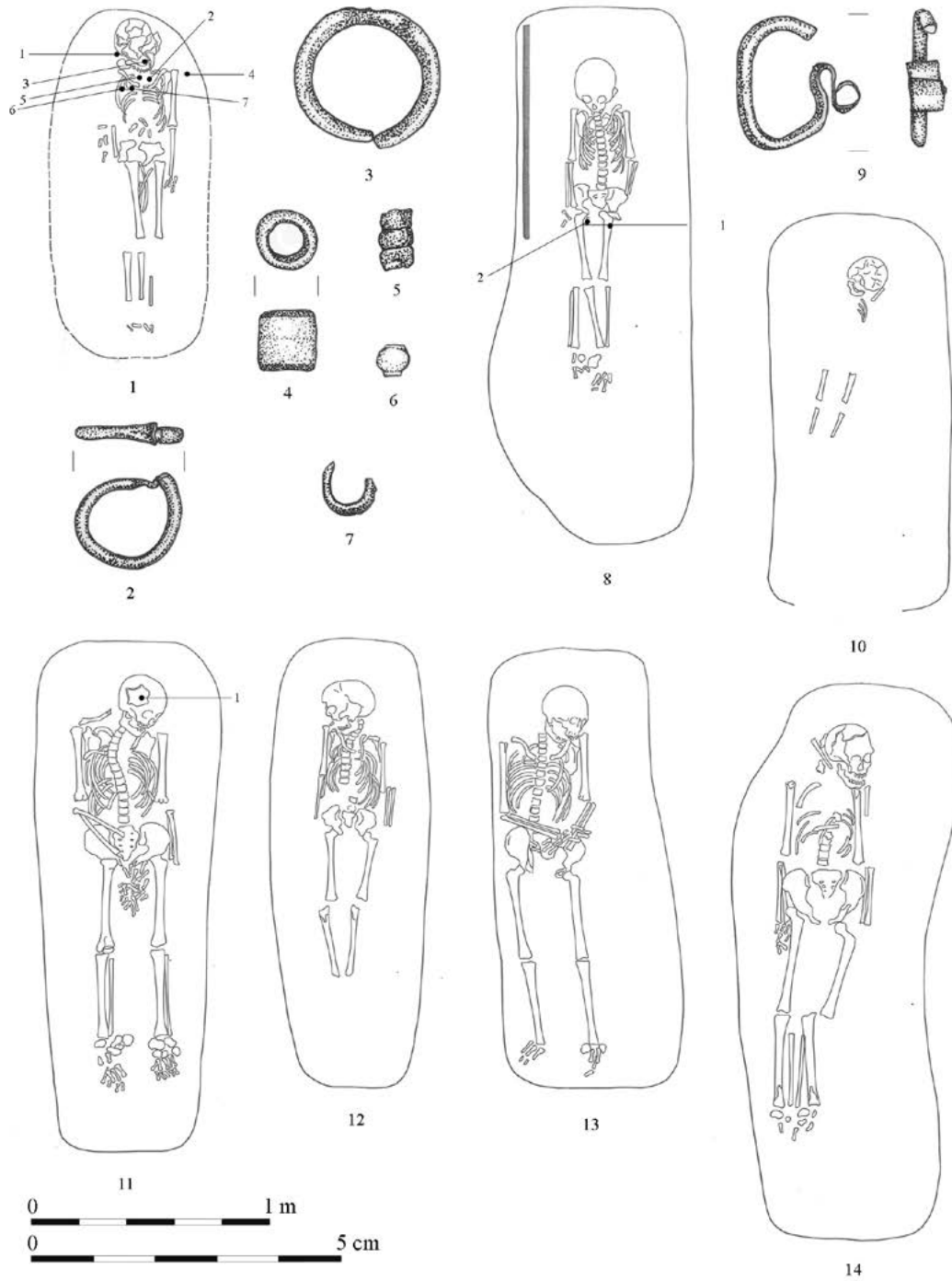
In Lesenceistvánd-Szőlőhegy we know 108 graves from a cemetery of the 8th–9th and a cemetery of the 10th–11th centuries, but unfortunately the communities that left behind graves of the two periods or the continuity of the burial place cannot be properly examined today.

In Mindszentkállya–Pogány-dűlő, 49 graves have been excavated and an uncertain number of additional graves have been destroyed or may have remained unexcavated. S-ended and plain wire hoops were predominantly used as headdresses, bracelets were found only in sizes suitable for children and ring-wearing was observed in at least 4 graves. Tools and utensils included 3 iron knives. According to the surviving finds, the cemetery may have been established by a village community, and its use is assumed to date from the end of the 10th century and, after the millennium, from the 11th century.

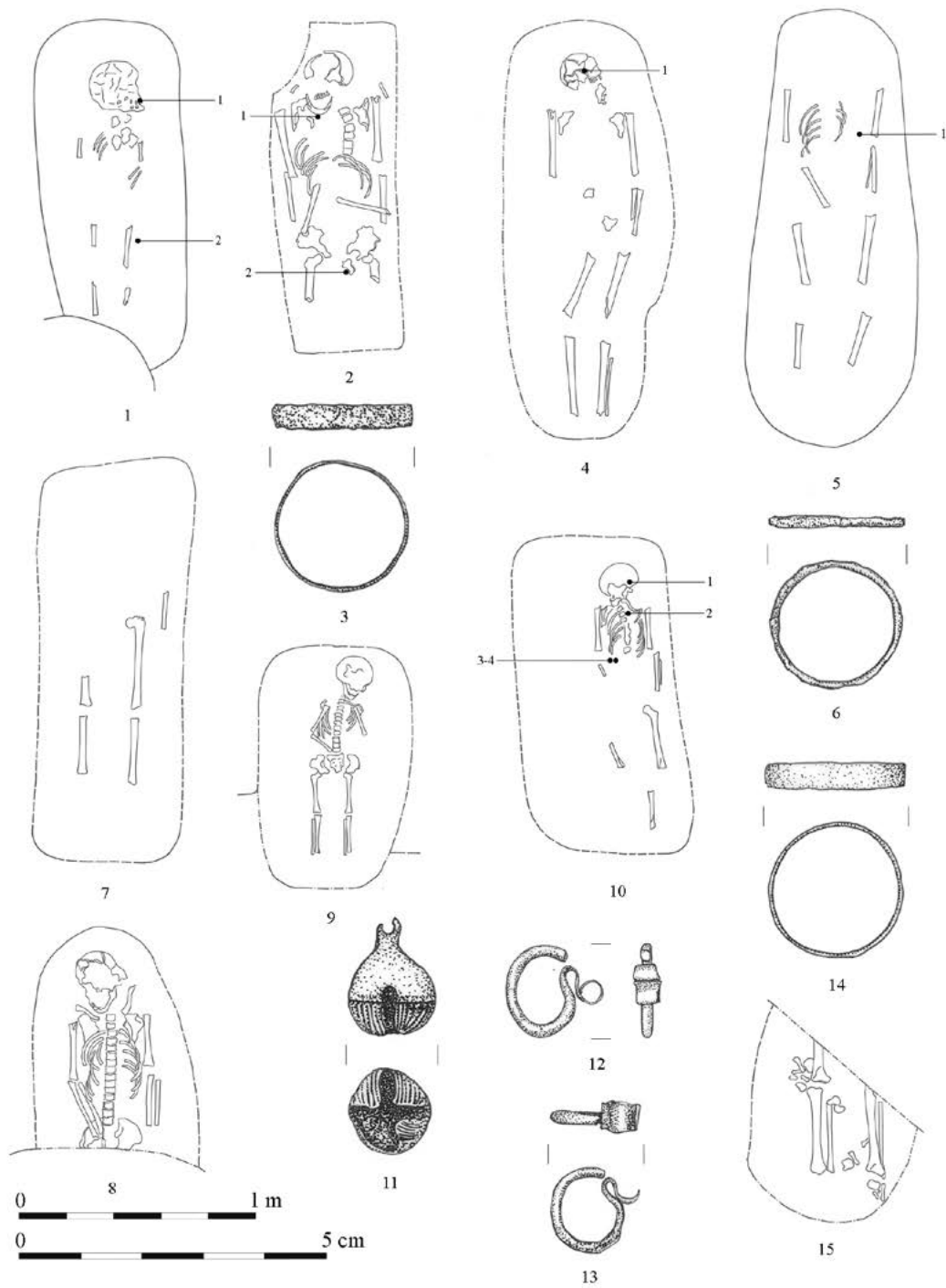
V. TÁBLÁK

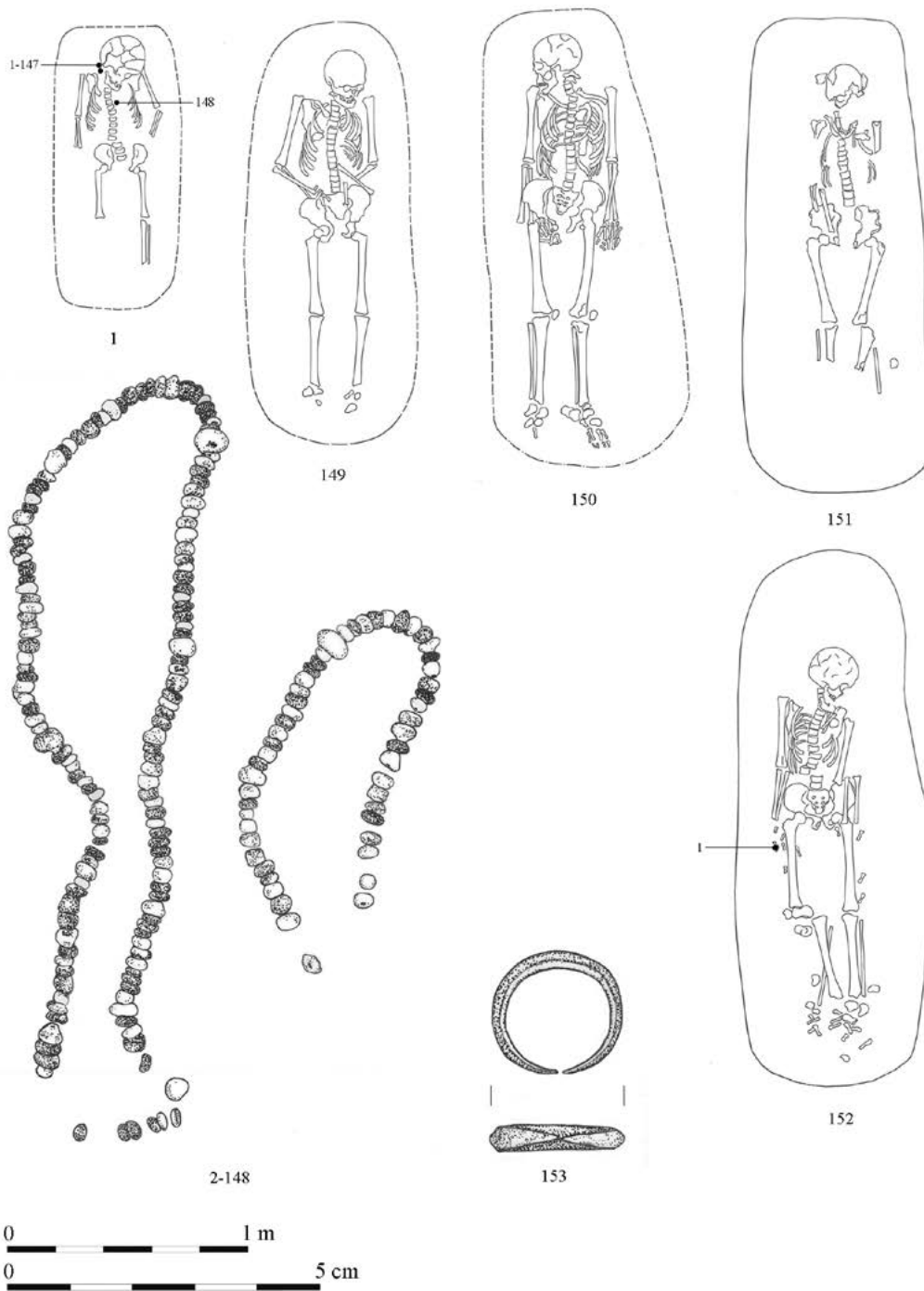
1. tábla. Alsónemesapáti-Kastélyhely, 1: 1. sír, 2: 2. sír, 3–6: 3. sír, 7: 4. sír, 8–10: 5. sír, 11: 6. sír, 12: 8. sír, 13: 9. sír

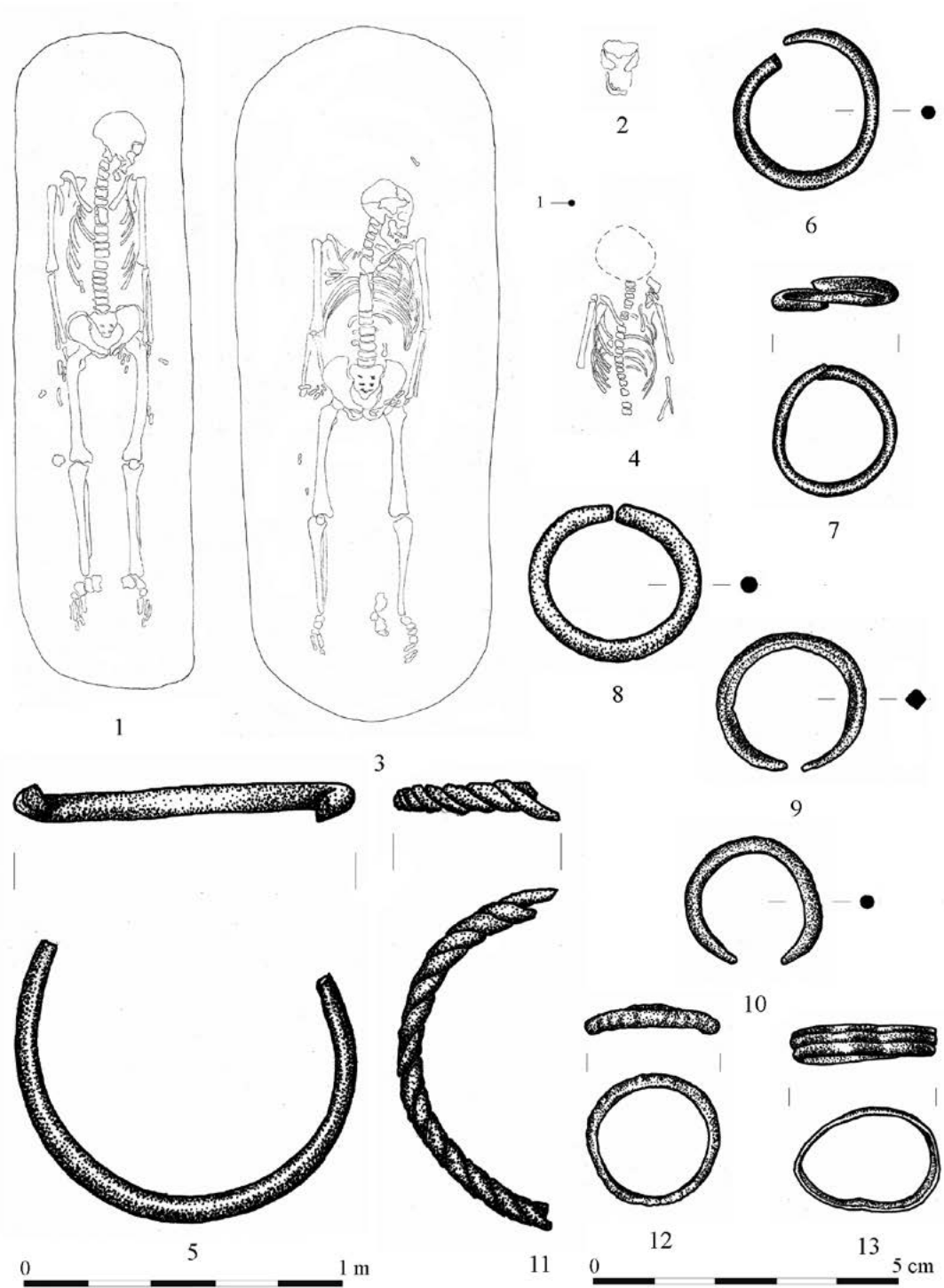
2. tábla. Alsónemesapáti-Kastélyhely, 1–7: 7. sír, 8–9: 10. sír, 10: 12. sír, 11: 11. sír, 12: 13. sír, 13: 15. sír, 14: 16. sír

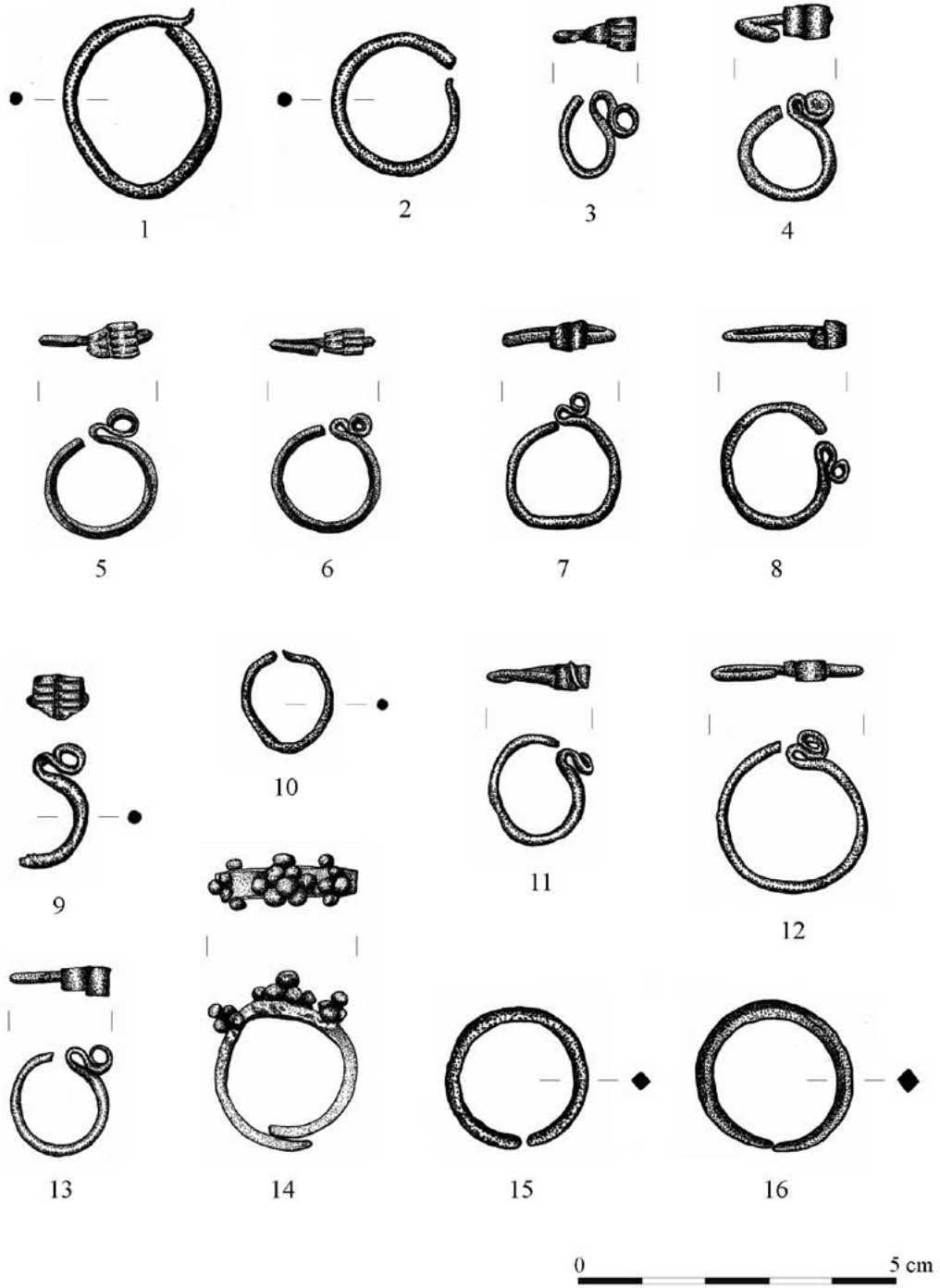
3. tábla. Alsónemesapáti-Kastélyhely, 1: 17. sír, 2–3: 18. sír, 4: 19. sír, 5–6: 20. sír, 7: 21. sír, 8: 22. sír, 9: 23. sír, 10–14: 25. sír, 15: 28. sír

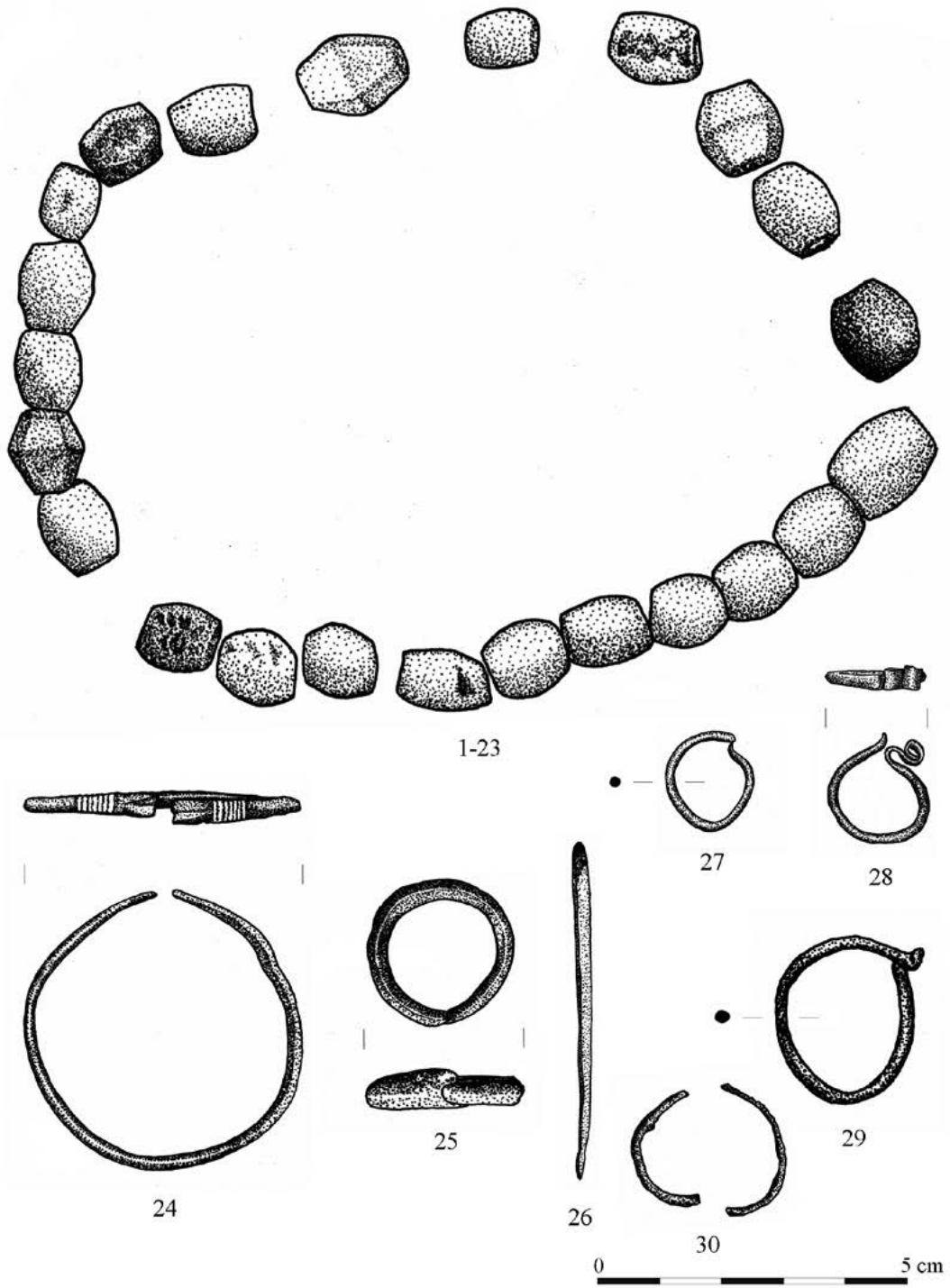
4. tábla. Alsónemesapáti-Kastélyhely, 1–148: 24. sír, 149: 26. sír, 150: 27. sír, 151: 29. sír, 152–153: 30. sír

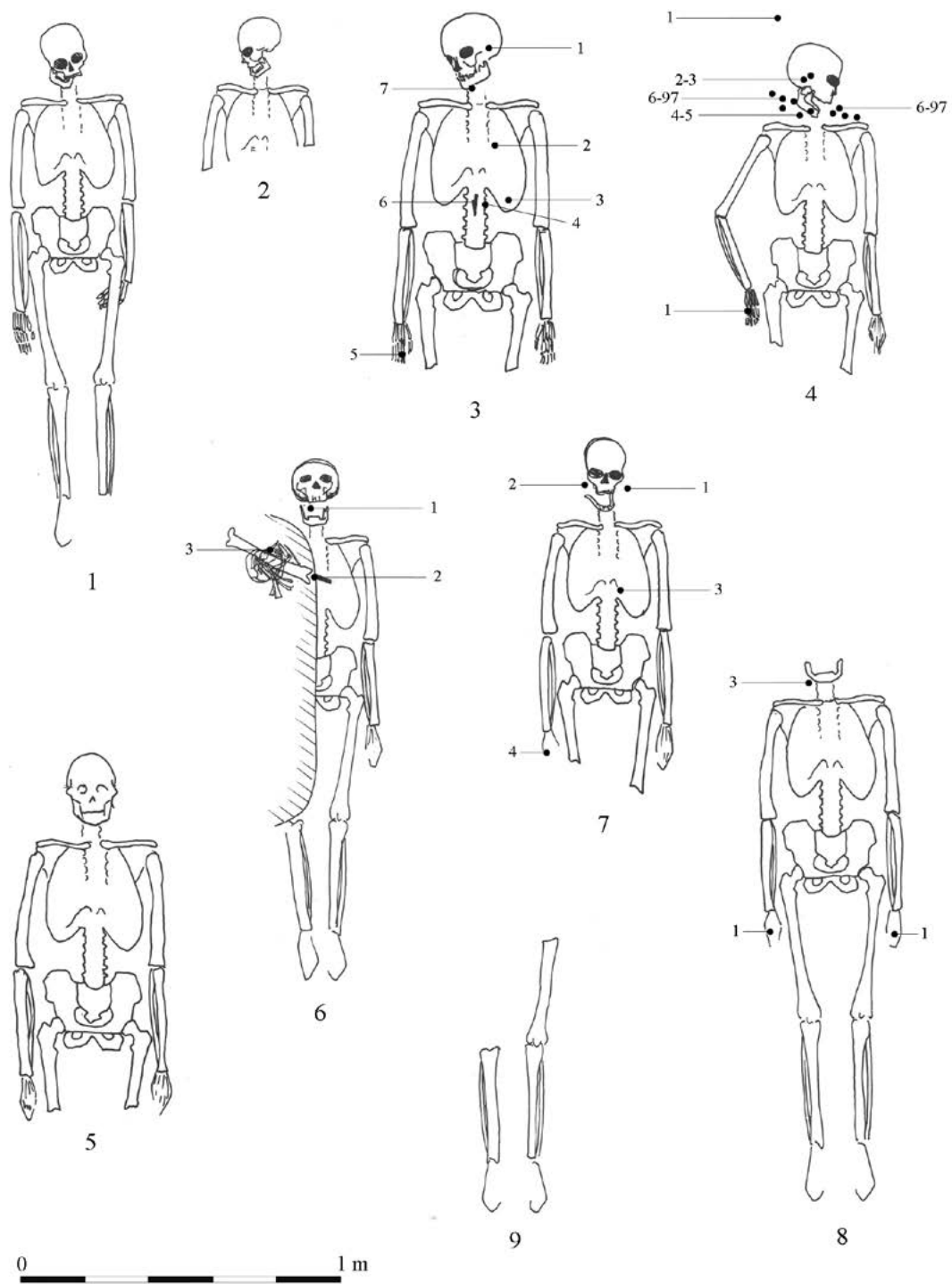
5. tábla. Bak-Határi-dűlő, 1: 1. sír, 2: 2. sír, 3: 3. sír, 4: 4. sír, 5-13: szórvány

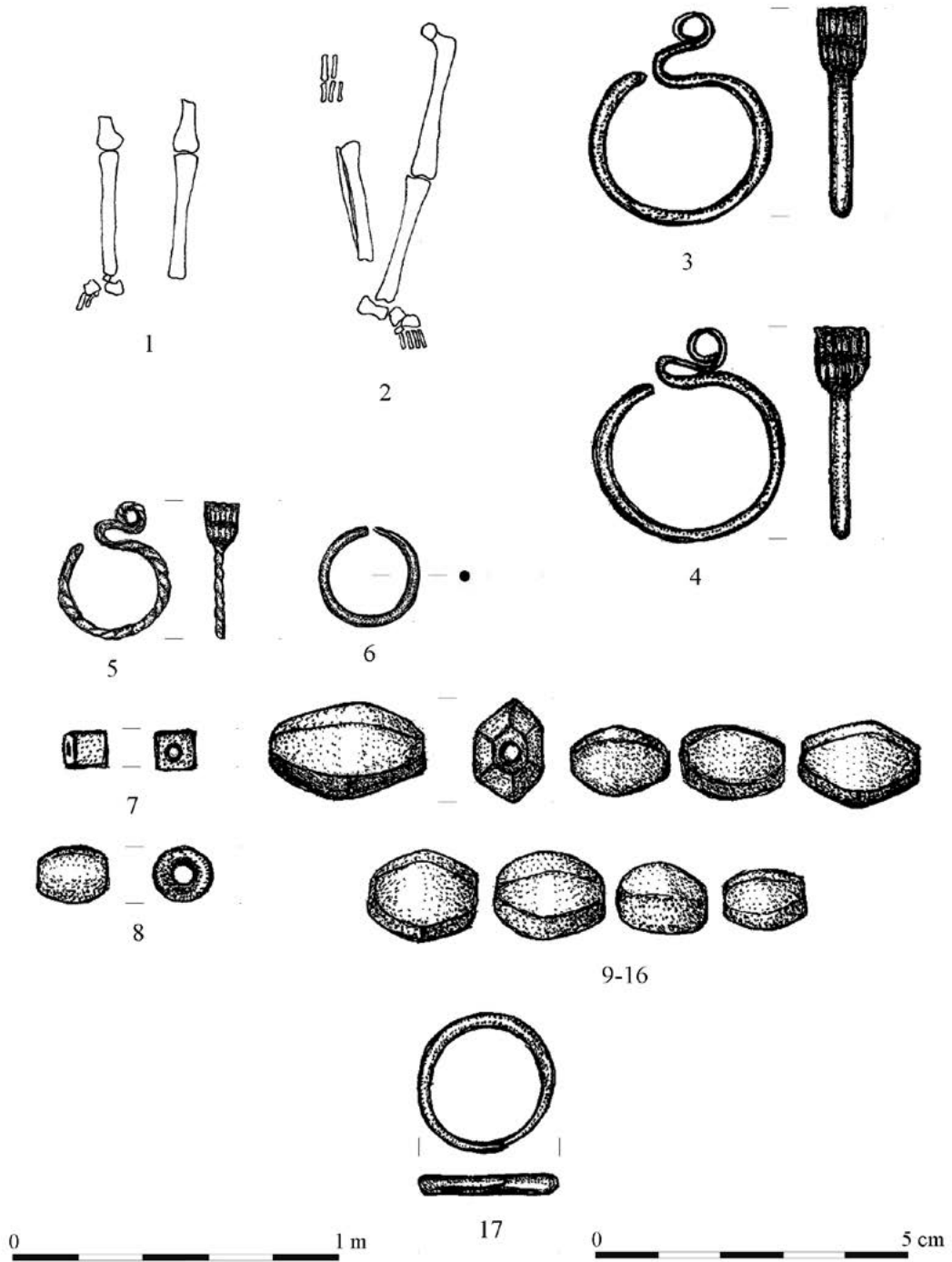
6. tábla. Balatonmagyaród-Balatonhídvég, szórvány

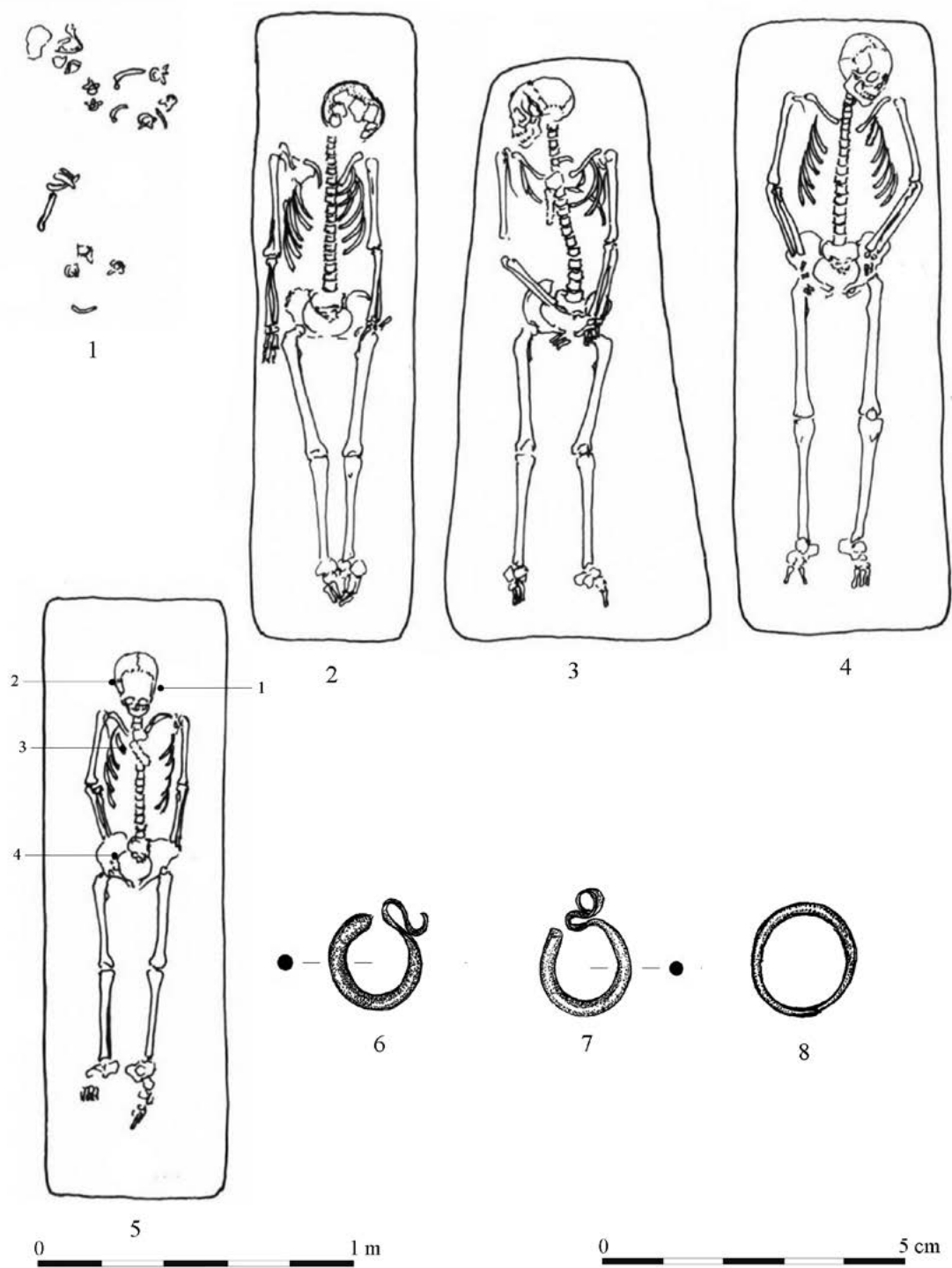
7. tábla. Balatonmagyaród-Balatonhídvég, szórvány

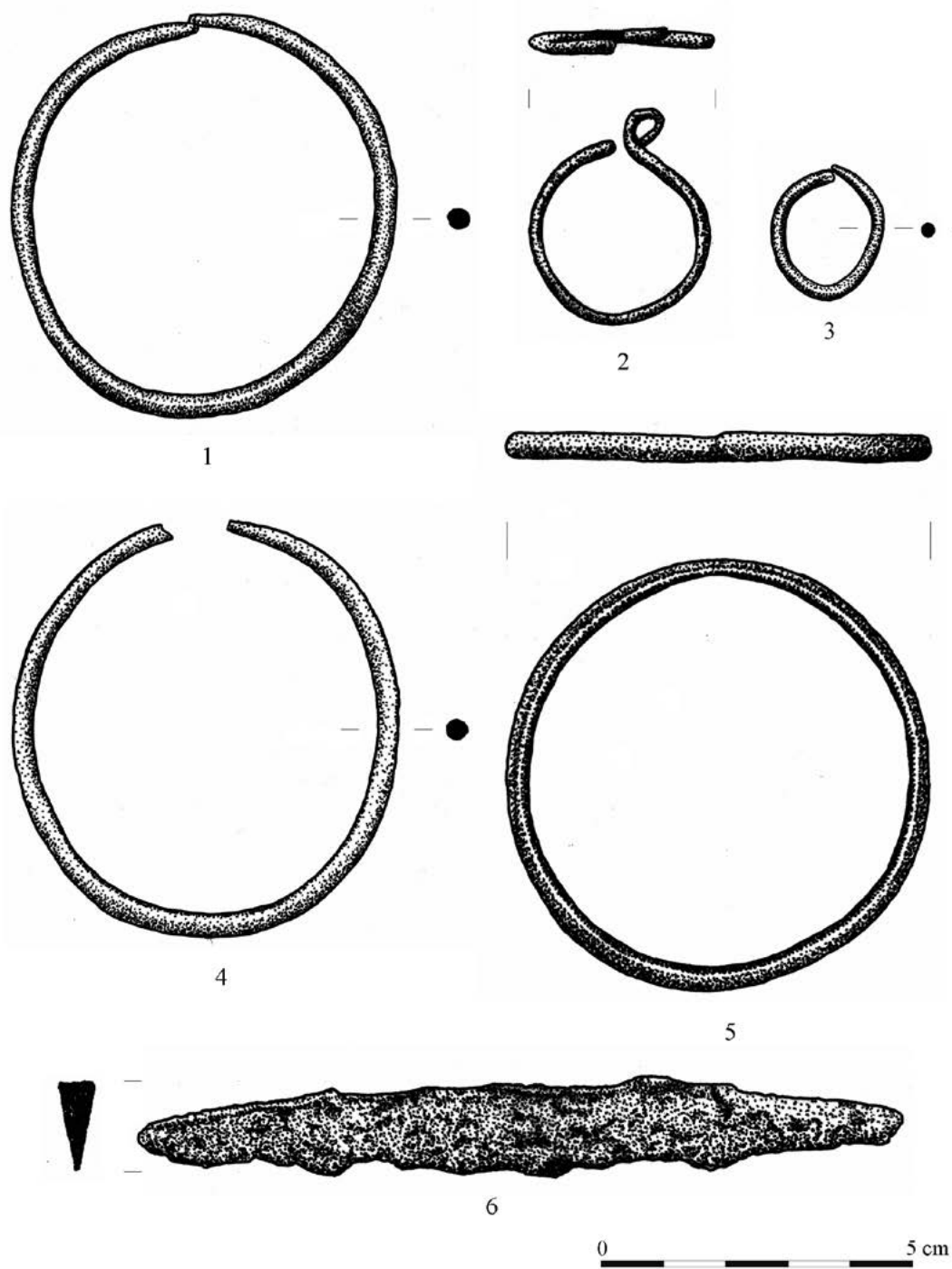
8. tábla. Bezeréd/Orbányosfa, Nagypapornak–Pókaszeptk közti országút, 1: 1. sír, 2: 5. sír, 3: 6. sír, 4: 7. sír, 5: 9. sír, 6: 10. sír, 7: 11. sír, 8: 12. sír, 9: 13. sír

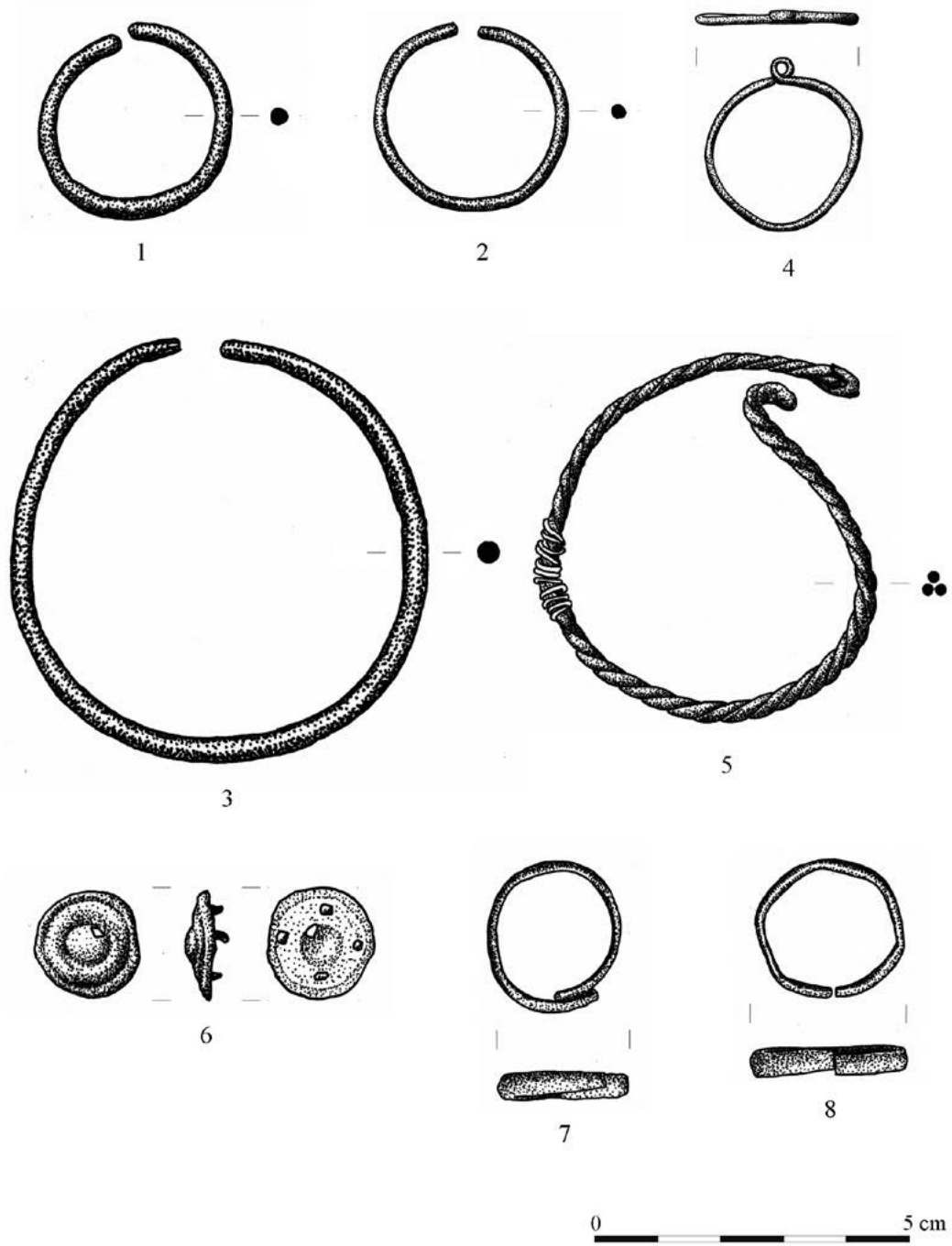
9. tábla. Gyenesdiás-Faludi utca, 1-2: 1-2. sír, 3-17: 3. sír

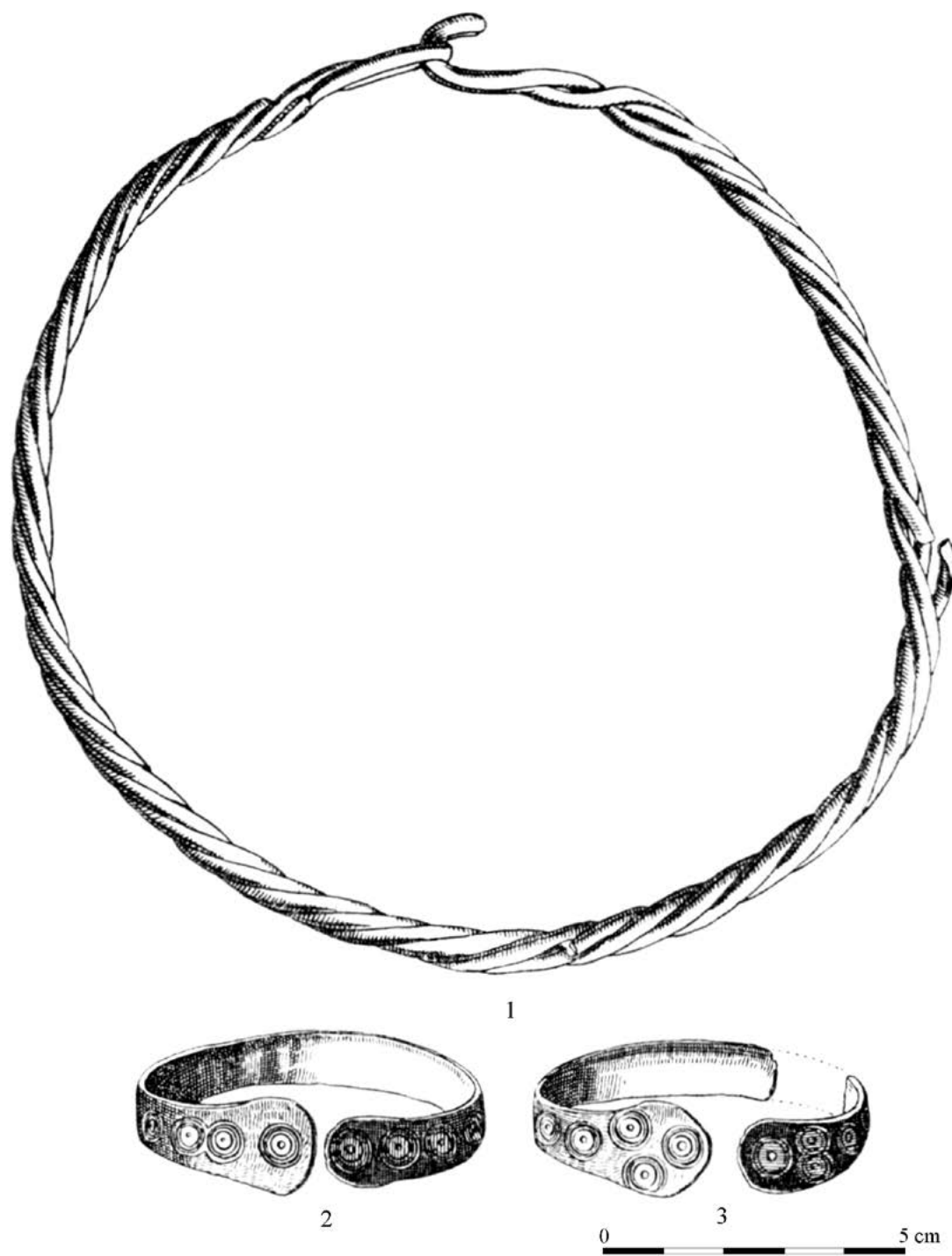
10. tábla. Hahót-Cseresznyés. 1: 1. sír, 2: 2. sír, 3: 3. sír, 4: 4. sír, 5-8: 5. sír

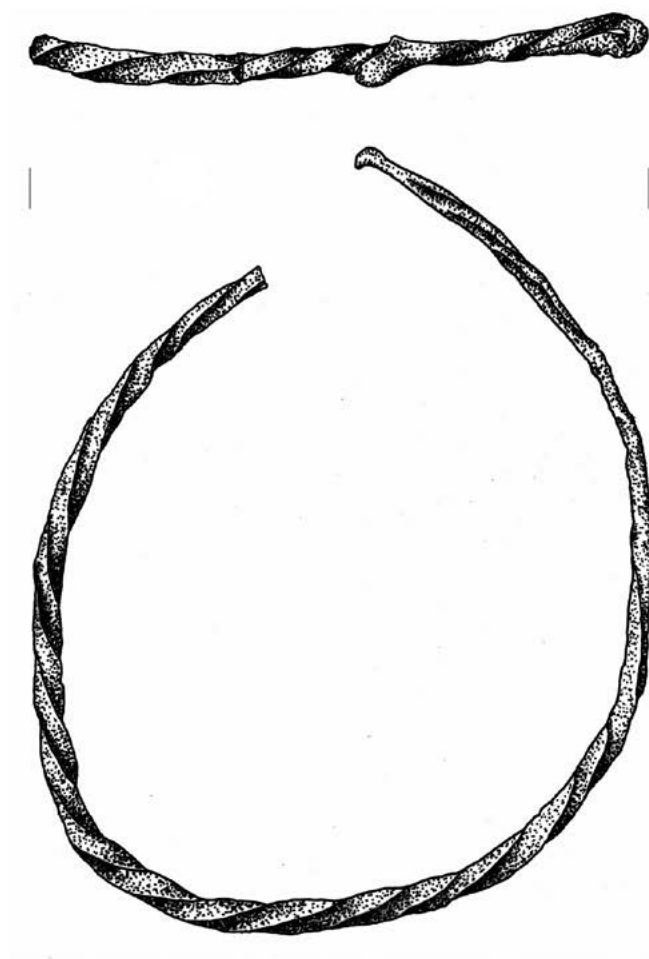
11. tábla. Keszthely-Apátdomb, 1: 1. sír, 2: 2. sír, 3–5: 3. sír, 6: 6. sír

12. tábla. Keszthely-Apátdomb, 1: 10. sír, 2-3: 11. sír, 4-6: 16. sír, 7-8: szórvány

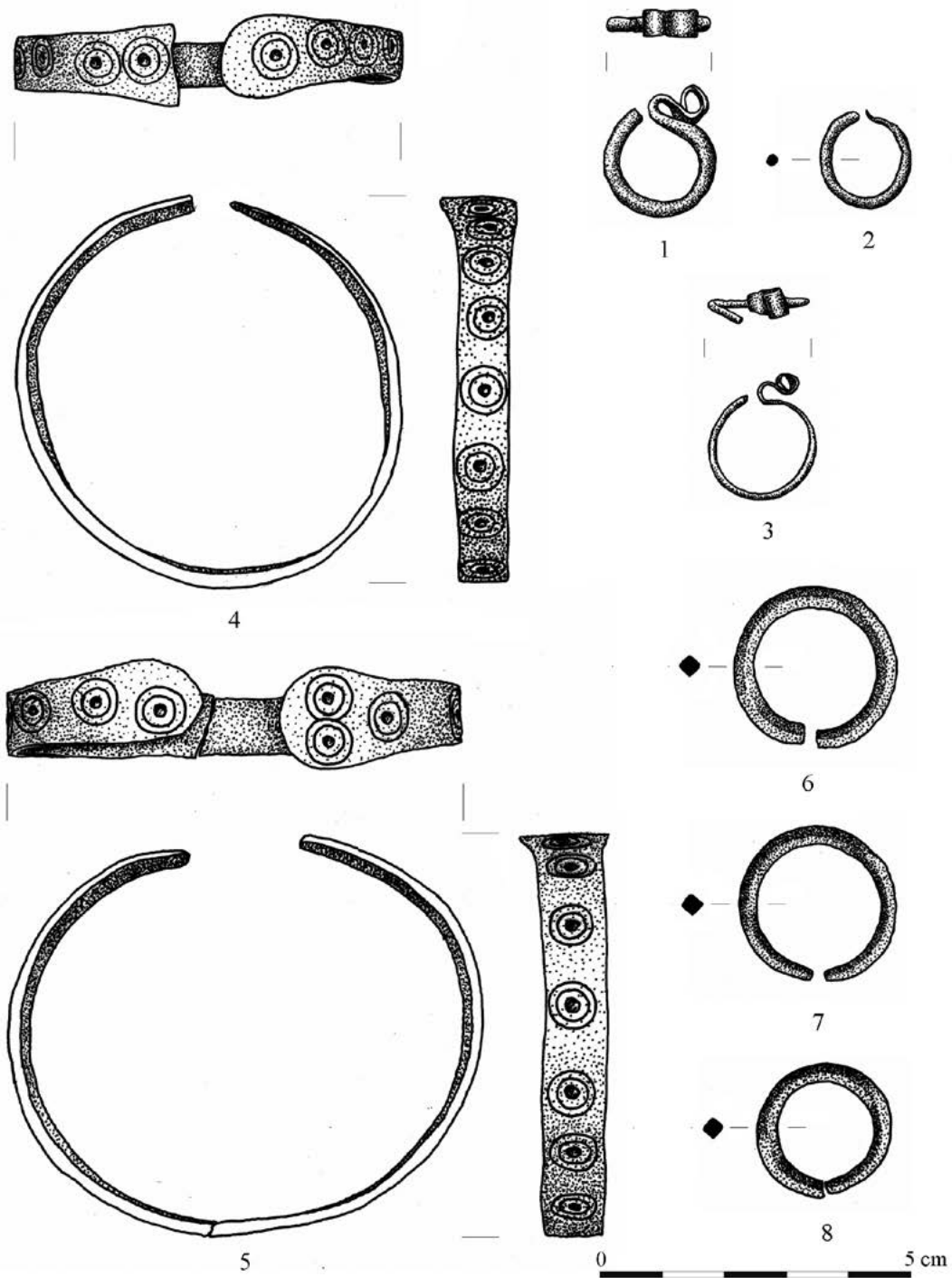

13. tábla. Nagykapornak-Jezsuiták kertje 1. sír

0 5 cm

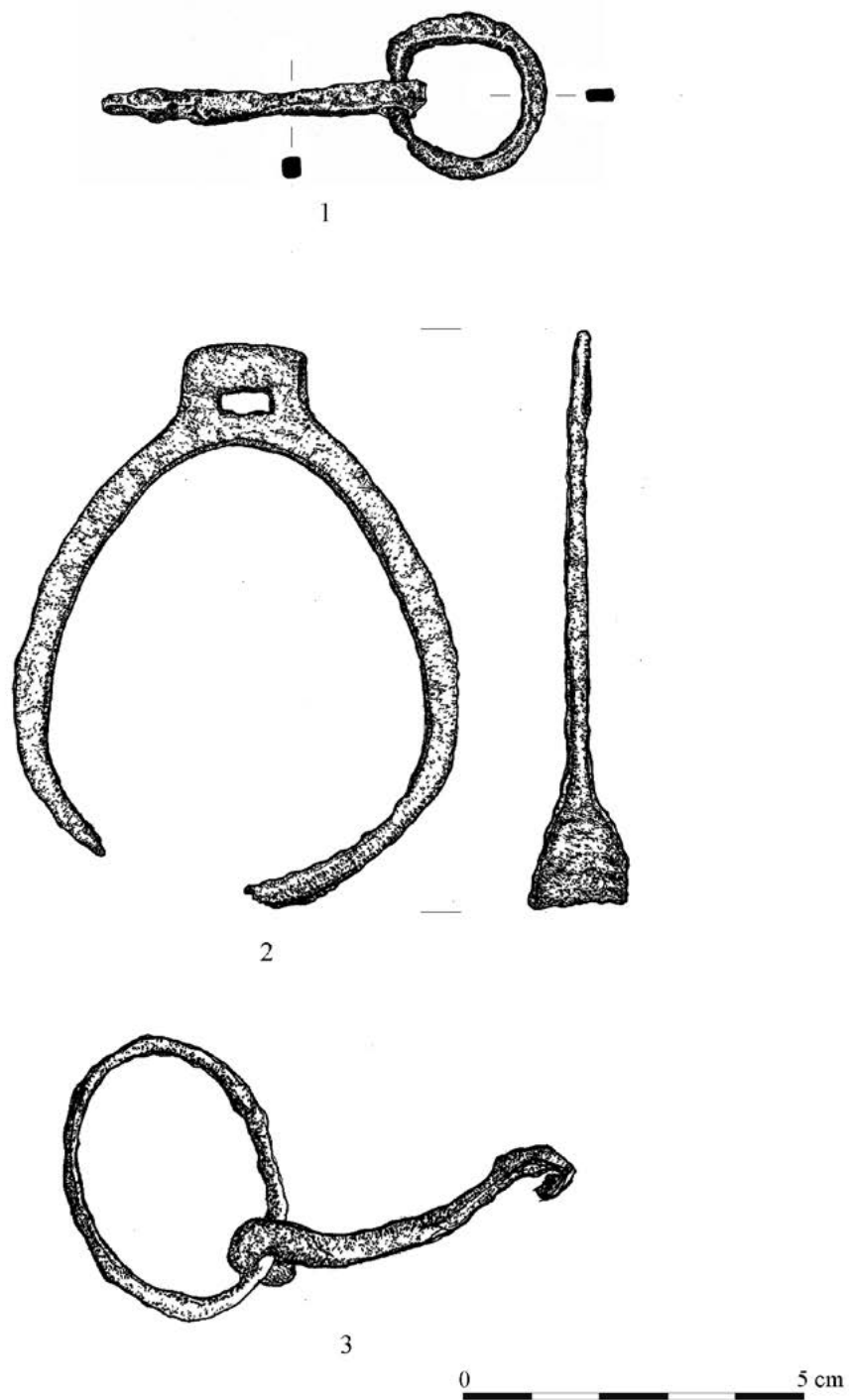
14. tábla. Pölöske, közelebbről ismeretlen lelőhely, szórvány

15. tábla. Sármellék-Vasútállomás, szórvány

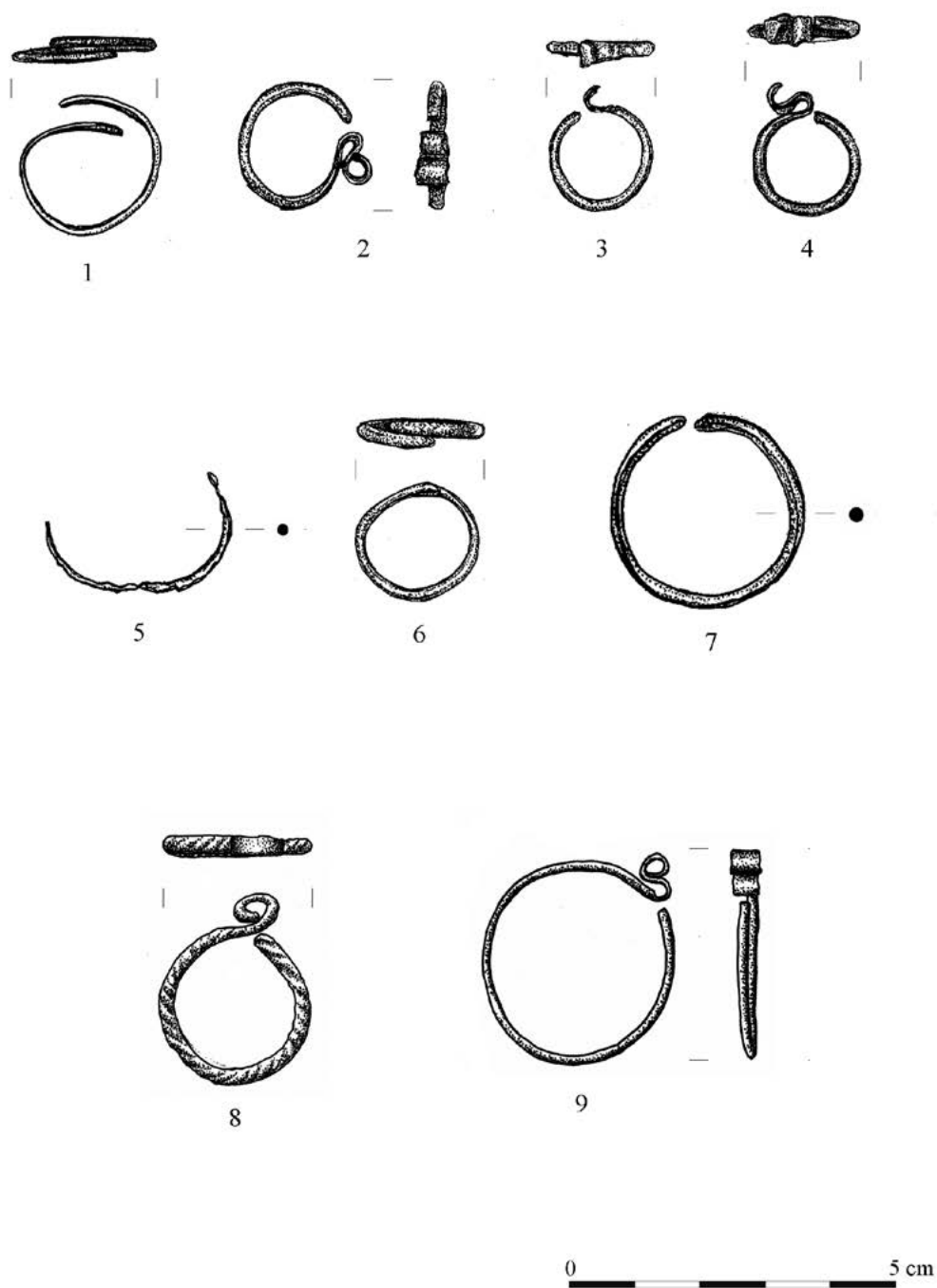
16. tábla. Sármellék-Vasútállomás, szórvány

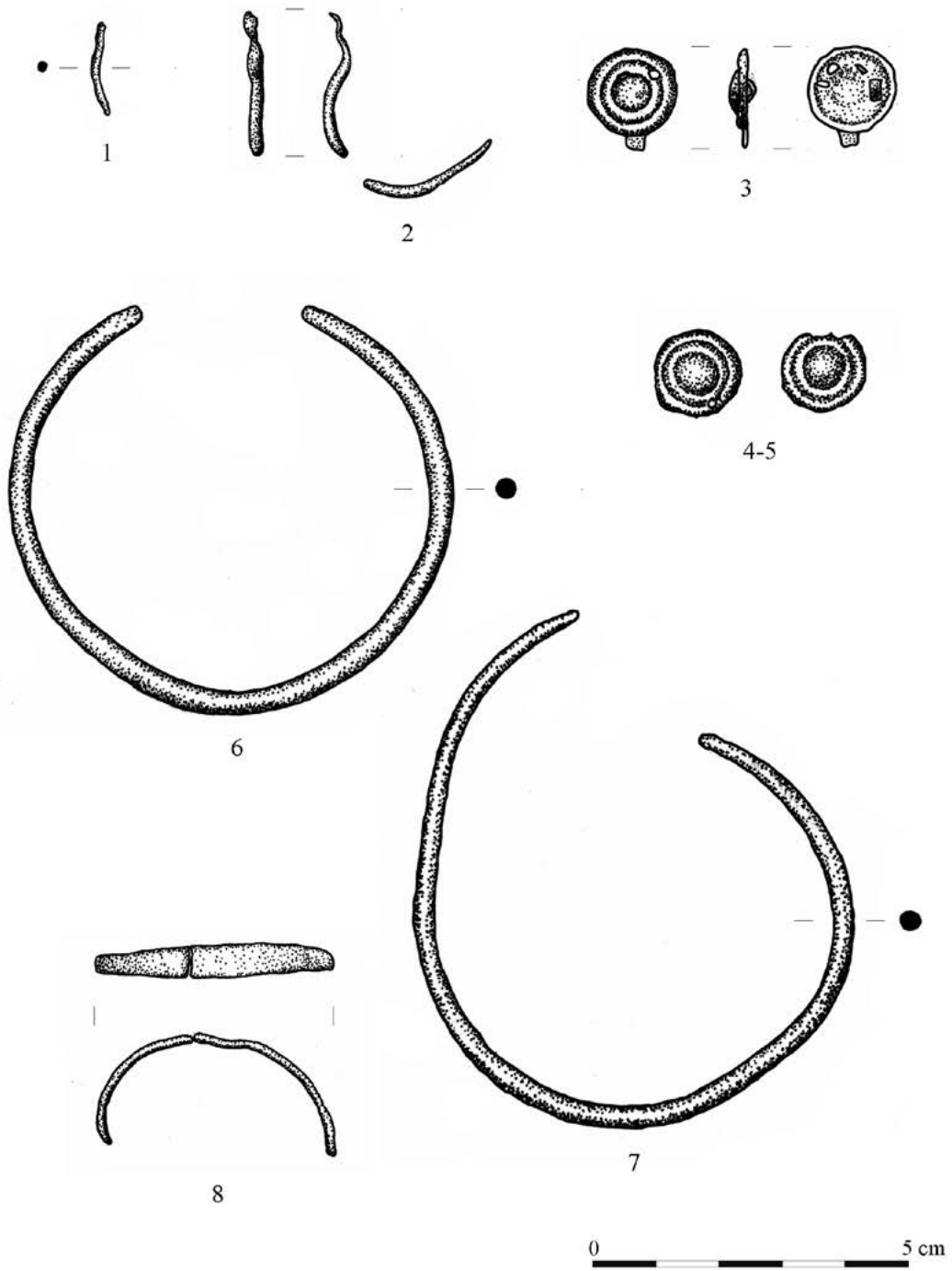
17. tábla. 1: Zalaszántó-Szőlőhegy, 2: Badacsonytomaj, közelebbről ismeretlen lelőhely, szórvány, 3: Csabrendek, közelebbről ismeretlen lelőhely

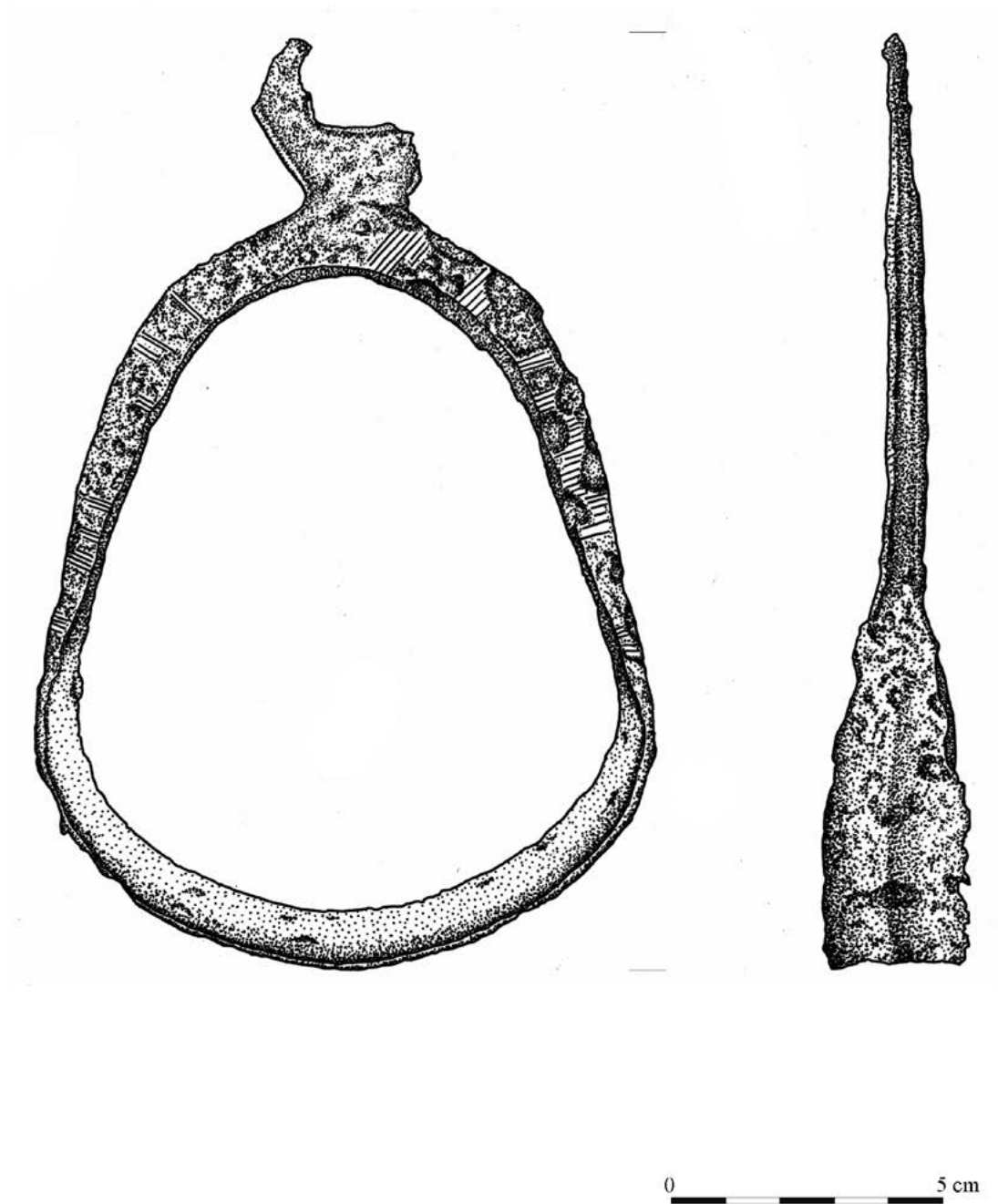
18. tábla. Zalaszentgrót-Polgárváros 15. sír

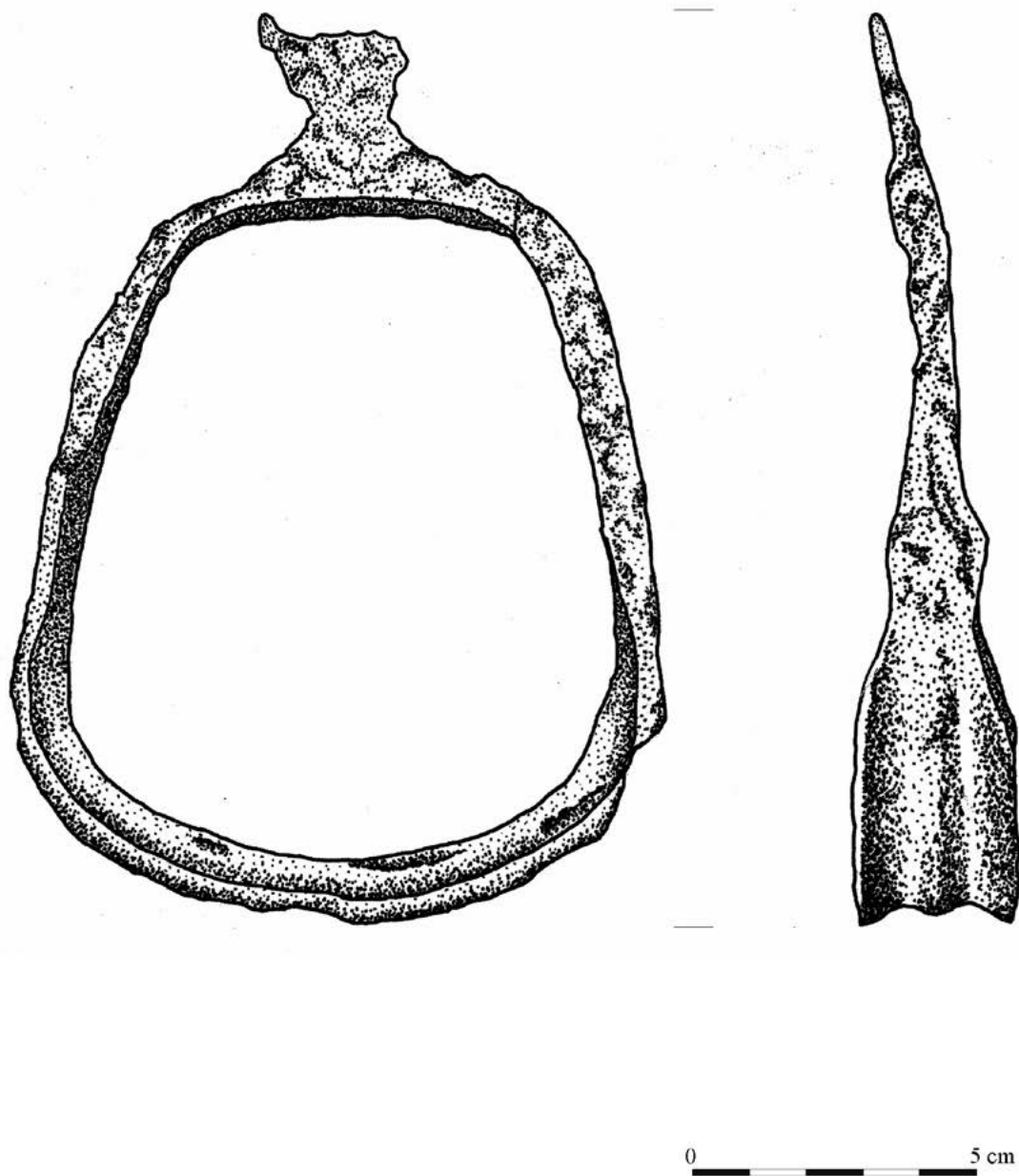
19. tábla. 1–7: Zalaszentgrót-Polgárváros, szórvány, 8: Zalaszentiván–Kisfaludi-hegy, szórvány, 9: Zalavég-Templom mellett, szórvány

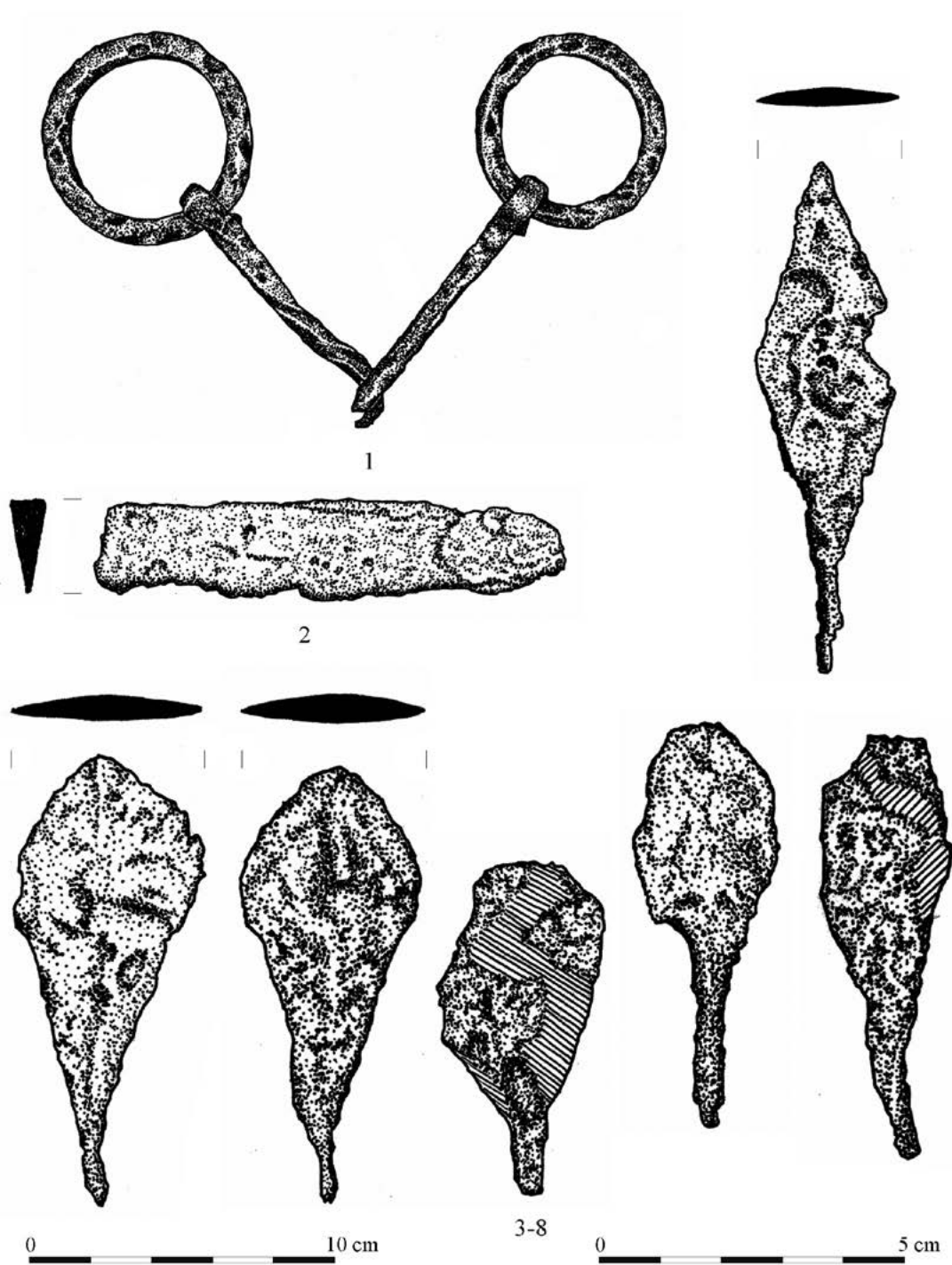
20. tábla. Zalaszentgrót-Téglagyár 1. sír

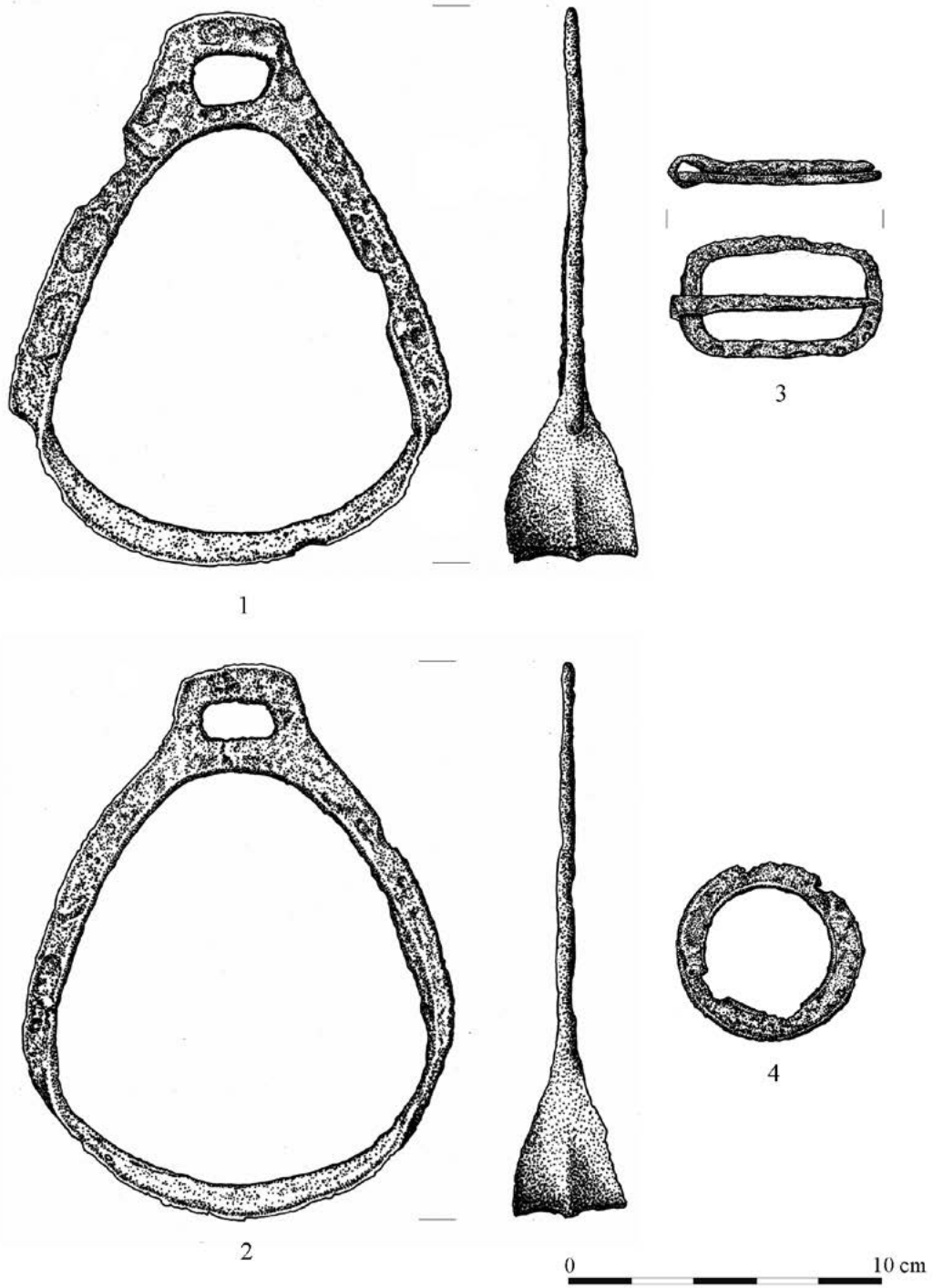
21. tábla. Zalaszentgrót-Téglagyár I/a. sír

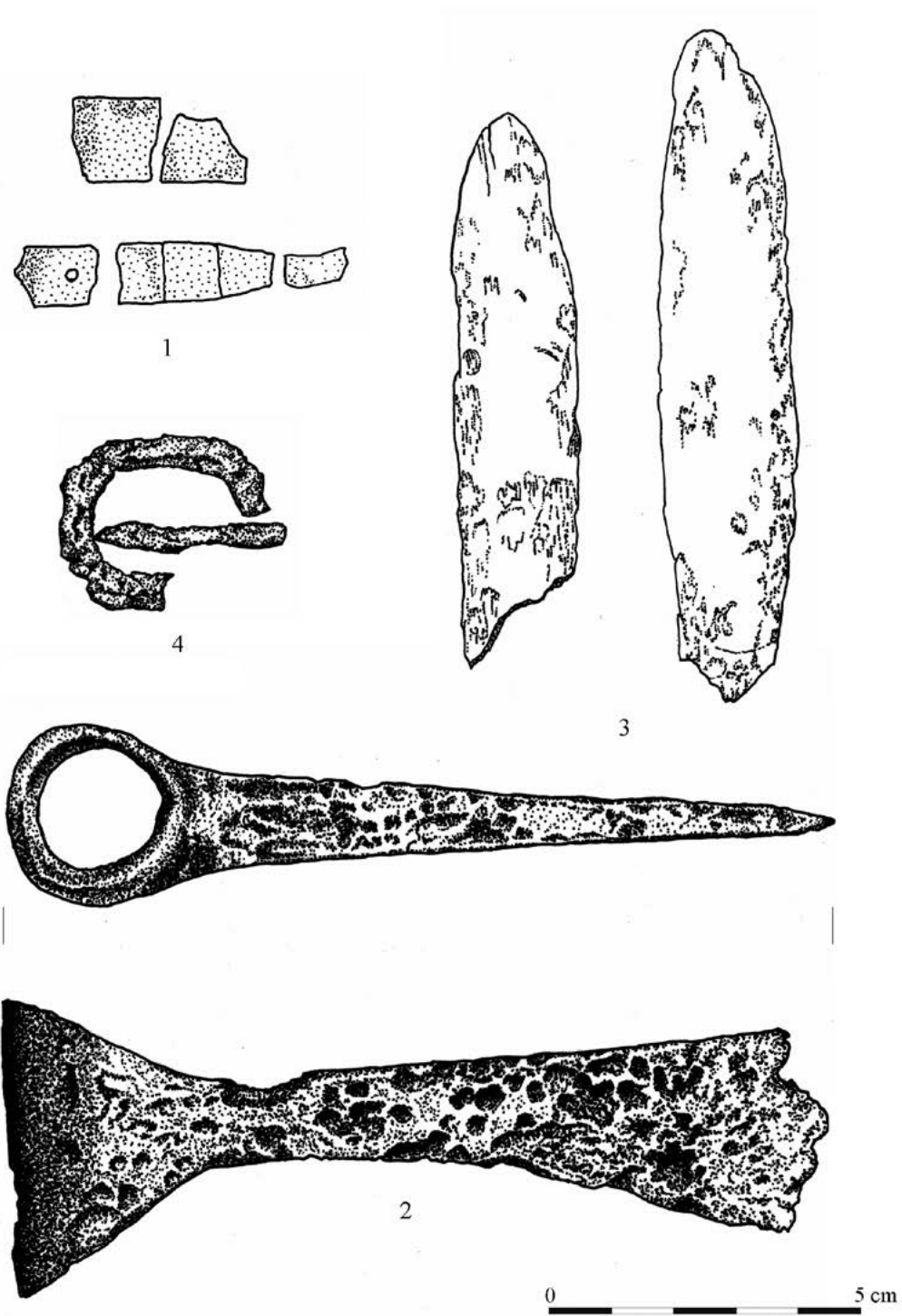
22. tábla. Zalaszentgrót-Téglagyár I/a. sír

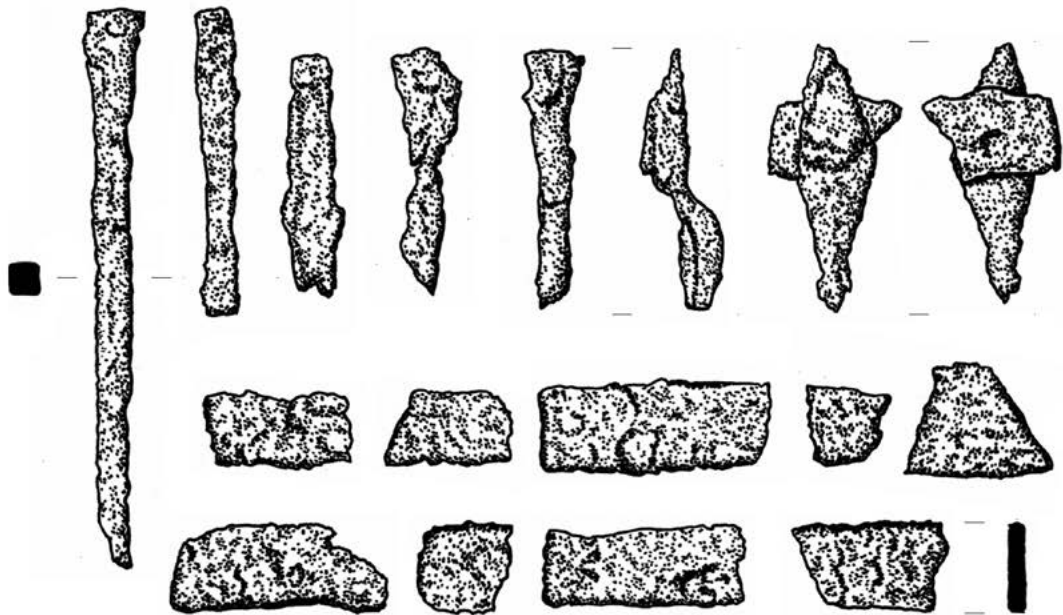
23. tábla. Zalaszentgrót-Téglagyár, 1: I/a. sír, 2: 2. sír, 3-8: 7. sír

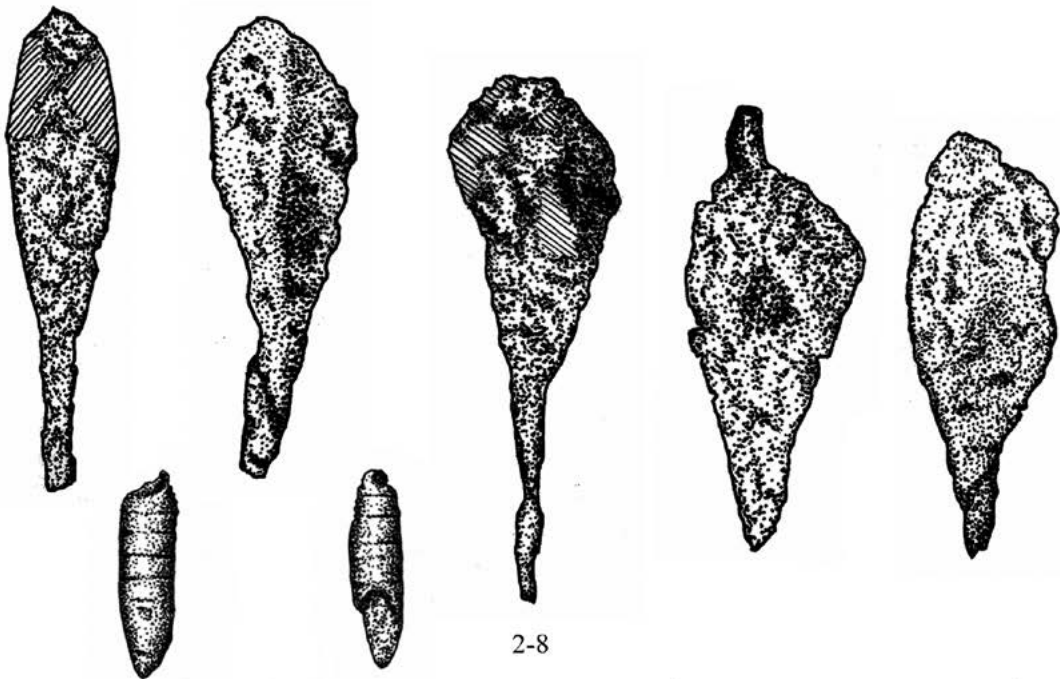
24. tábla. Zalaszentgrót-Téglagyár 7. sír

25. tábla. Zalaszentgrót-Téglagyár 8. sír

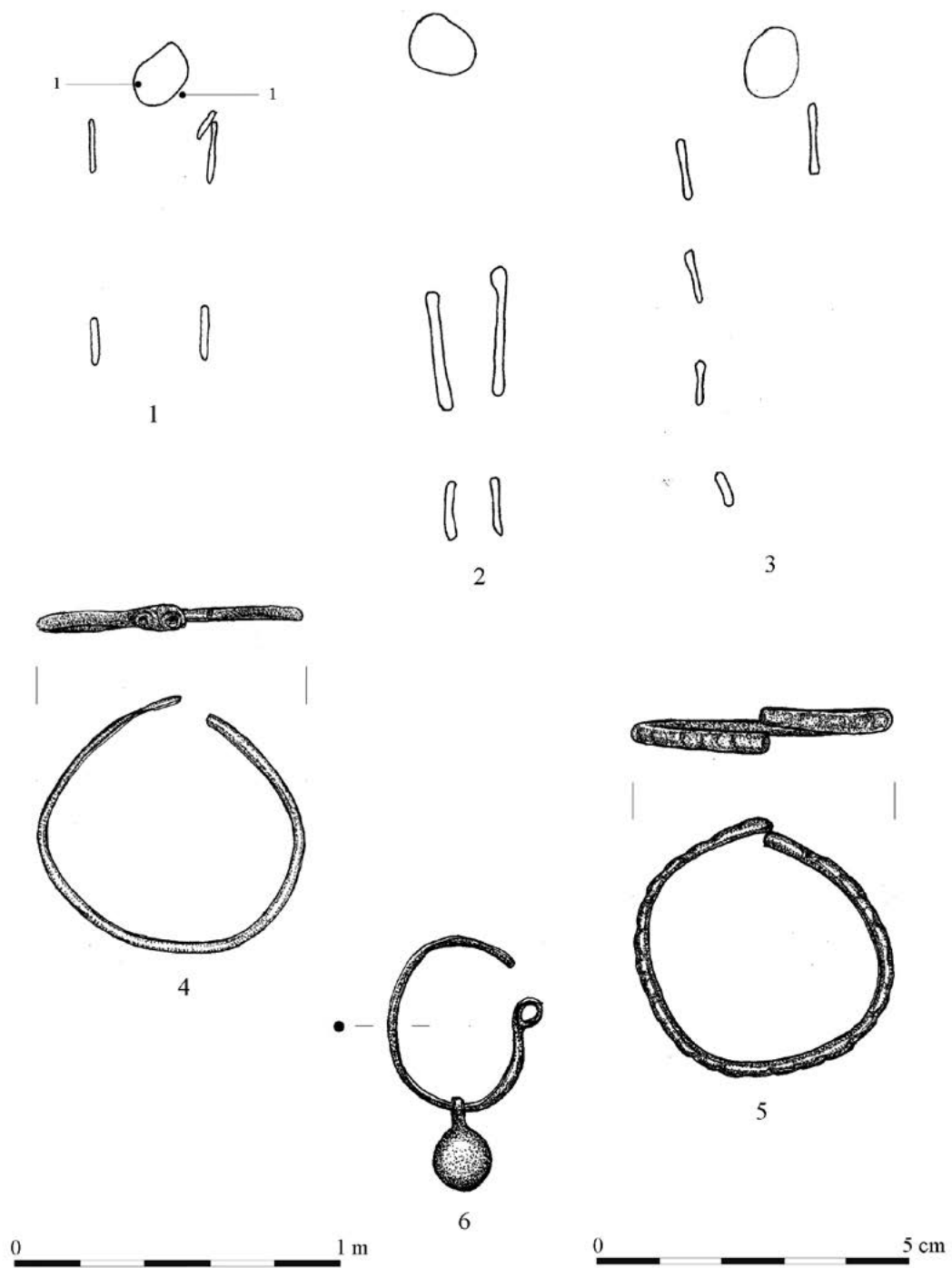
1

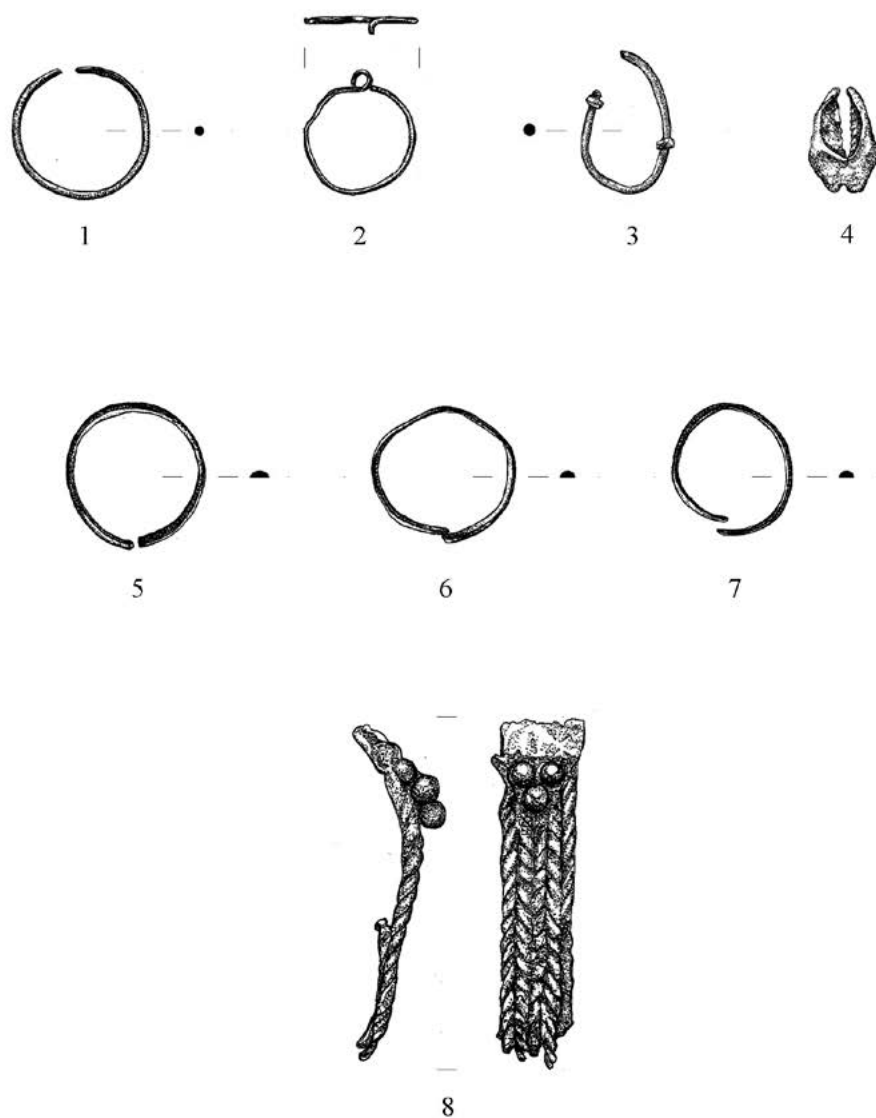
2-8

0 5 cm

26. tábla. Zalaszentgrót-Téglagyár 8. sír

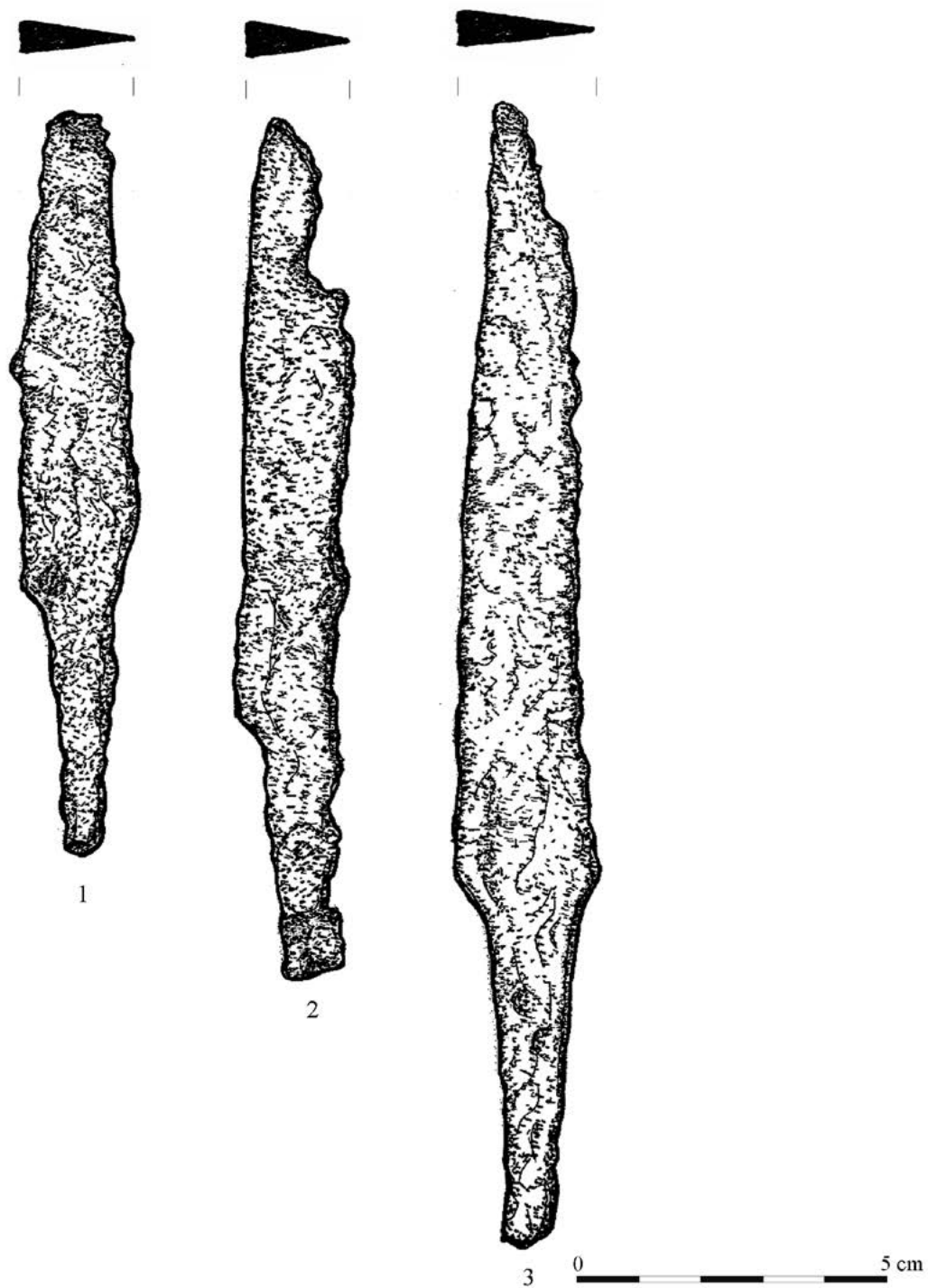
27. tábla. Zalaszentgrót-Téglagyár, 1: 9. sír, 2: 11. sír, 3: 12. sír, 4-6: Mindszentkállya-Pogány-dűlő, szórvány

0 2,5 cm

0 5 cm

28. tábla. Lesenceistvánd-Szőlőhegy, szórvány

29. tábla. Mindszentkállya-Pogány-dűlő, szórvány

30. tábla. Zalavár-Községi temető

A kötetet a Magyarságkutató Intézet adta ki.

Postacím: 1014 Budapest, Úri utca 54–56.

Web: mki.gov.hu

Email: kiado@mki.gov.hu

Felelős kiadó: Horváth-Lugossy Gábor, a Magyarságkutató Intézet főigazgatója

Felelős szerkesztő: Mati Márton

Borítóterv, műszaki szerkesztés: Tóth Mihály

Nyomás és kötés: OOK-PRESS Nyomda, Veszprém

Felelős vezető: Szathmáry Attila

Honfoglalás és kora Árpád-kori sírok, temetők és szórványleletek a Nyugat-Dunántúlon II.

A kötet 30 honfoglalás és kora Árpád-kori délnyugat-dunántúli lelőhely – sírok, temetők és sírokra jellemző szórványleletek – bemutatását és értékelését tartalmazza. Döntő többségük a mai Zala vármegye területén helyezkedik el, a függelékben azonban néhány, ma már Veszprém vármegyéhez tartozó – de egykor a történeti Zala vármegye részét képező – lelőhely is helyet kapott. Ezek között egyaránt megtalálhatók a már publikált vagy előzetes közleményekből ismert, illetve a mindeddig közöletlen sírok, temetők is. A lelőhelyek között többségben vannak az esetenként nagyobb sírszámú, már falusias közösségekre jellemző temetőtípusok, melyekben a kora Árpád-kori ékszervelet jellegzetes elemei mellett többször felbukkannak első királyaink pénzérméi is. A honfoglalás korában másutt nagyobb számban megtalálható lovas, fegyveres sírok száma azonban észrevehetően alacsonyabb, ennek oka a településtörténeti folyamatokban keresendő. A lelőhelyek és a leletanyag bemutatását 61 szöveg közti kép és 30 rajzos tábla egészíti ki.

